ELLEN KEY

Lifslinjer

Förra delen
I

Stockholm
Albert Bonniers förlag

2:ne afdeln. Pris 6 kronor.

LIFSLINJER

FÖRRA DELEN

I

MANU · FORTI

Ex. B

LIFSLINJER

AF

ELLEN KEY

FÖRRA DELEN

I

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTYRCKERI 1903.

TILL MINNET AF DE DÖDA,

SOM I KÄRLEK GÅFVO MIG LIFVET

OCH

TILL HOPPET OM DE UNGA,

SOM MED EN NY FROMHET VILJA VÄRDA

LIFVETS GÅFVA

INNEHÅLL:

Inledning.

I. Könssedlighetens utvecklingslinje 1

II. Kärlekens evolution 47

III. Kärlekens frihet 95

IV. Kärlekens urval 123

V. Rätten till moderskap 147

VI. Frihet från moderskap 174

VII. Samhällsmoderlighet 213

VIII. Fri skilsmässa 253

IX. En ny äktenskapslag 321

Kære vän!

Denna bok började den sommardag, som innesluter mitt tidigaste minne: det af glädje öfver solen och öfver känslan af min ett år yngre systers hand i min, som stödde hennes osäkra steg i gräset.

Sedan dess ha många sommarsolar lyst, många vintrars snö fallit. Mörka tider ha ofta skymt denna första förnimmelse af lefvandets lycka. Men med åren har den trots allt återkommit. Uttalad blef den först 1895, vid en af fritänkarförbundet hållen julotta.

Afsikten att utarbeta detta föredrag till en skrift var allt jämt ouppfylld, då du första gången ingrep i denna boks öde. Du minns den sensommarnatt 1901 då du, din hustru och jag på ett berg invid Ert hem samtalade om lifvets allvarligaste frågor, så som man talar, när man under sig har ett stort, stilla, af skogarnas mörker omslutet landskap och öfver sig en nattblå himmel, där hvita stjärnor en efter en tändas tills slutligen

hela rymden tindrar. Du yttrade då bland annat den farhågan: att mina kraf på frihet för de unga kommit dem att glömma ansvaret. Du medgaf visserligen att såväl anhängare som motståndare af mina satser gjort utläggningar, dem de sedan orimligt nog fordrat att jag skulle «stå för» såsom mina meningar. Men du ansåg tillika att jag, oafsedt detta, kunnat orsaka missförstånd och uppmanade mig därför: att till ungdomen ställa ett «krafbref» i fråga om dess bruk af den personlighetens och kärlekens frihet, som de i mina skrifter funnit stöd för. Och jag lofvade dig att skrifva detta bref, som redan då för mig tedde sig som en utveckling af grundtanken i nämnda julottetal.

Denna lilla bok fanns redan i utkast när nyåret 1902 medförde professor Vitalis Norströms skrift: Ellen Key's tredje rike.

Under första intrycket häraf råkade jag dig ånyo en, genom själsutbyte rik, afton hos en gemensam vän. Sedan ni lyssnat till mina försvarsplaner, rådde du mig att lämna allt personligt å sido och endast fortsätta den redan började boken, under sträfvan att där ge mina meningar den största möjliga klarhet och följdriktighet.

Och boken blef äfven fullföljd med den tanke, allmogen i min hembygd uttrycker genom orden: «med mig må det gå huru som helst — bara jag kan göra rätt för mig».

Genom denna önskan har det tillämnade «kraf-brefvet« kommit att växa till den bok på två delar af hvilka den första här föreligger.

* * *

Såsom linjerna i handens innersida sammanlöpa, skära hvarandra och åter skiljas, så bilda äfven tidstankarna under sina hvarandra mötande eller korsande banor ett hemlighetsrikt linjenät. Spåmannen letar i handen efter lifslinjen; tydaren af tidstecknen söker öfverallt samma linje.

Detta är hvad jag i denna del gjort inom det område, där jag framför allt blifvit kallad «ungdomens förledare«. Detta namn, som mången större än jag erhållit före mig, hoppas jag förbli värdig. Ty hvad jag sökt förleda ungdomen till, det har varit att förstora sin själ och försköna sitt lif genom att våga tro på själen och drömmen i en värld, där allt syftar att binda själar och där alla bele drömmaren.

Med samvetsro har jag burit det därmed förenade ansvaret, viss att hvarje med nödvändighet uttalad mening i lika grad blir missbrukad af ett visst slags anhängare som misstolkad af ett visst slags angripare. Om fruktan för dessa oundvikliga följder kunnat hämma sanningssökandet, låge trons lika väl som tankens värld nu öde och tom.

De äldre prisa ungdomens lycka. Denna innebär enligt dem, att ungdomen har starka lungor, med hvilka den kan ropa lefve för fädrens ideal, friska krafter för att vandra redan trampade vägar. Däremot se de ungdomens olycka i dess mod och dess möjligheter att dana nya ideal, att finna obefarna vägar.

Min tro att vår — som hvarje ny tids — ungdom har en inneboende godhet att vägleda sig med; en ny väsensart att fullkomna, ännu oupptäckta värden att eftersträfva, denna tro är hela hemligheten af mitt inflytande på ungdomen i allmänhet. Sökte någon enskild ung människa mitt råd, gaf jag det städse med förbehållet: att det icke skulle följas förr än efter den samvetsgrannaste pröfning, emedan det väsentliga var att den unga fann sin egen väg. Och aldrig undanhöll jag någon vissheten: att vägen sålunda blef farligare, ansvaret större, valet svårare.

Men hvem kan vänta af en ung människa — som står inför lifvet med otaliga, oklara önskningar, som genom lifvet erfar otaliga, otvetydiga lidanden — att hon alltid skall vara färdig att väl fylla det personliga valets uppgift? Hvad är naturligare än att en af längtan och hänförelse öfverflödande själ på det väglösa hafvet tager miste om farleden och sålunda förfelar målet för sitt eget innersta väsen?

Vare sig en sådan ung människa finner detta mål eller icke, kommer hon helt visst att draga lidande öfver äfven andra än sig själf. Det är dessa sålunda sårade, som sedan bli mina fiender. De finna en lindring i sin smärta genom att fritaga de älskade — för att lägga skulden på deras s. k. förledare. Och kan man medverka att läka ett sår, må då gärna stycken af ens egen hud brukas för «transplantationen»!

Till nutidens tänkande ungdom — och annan ungdom känner jag knappast — vill jag emellertid genom denna bok säga det allvarsord, du 1901 menade att den behöfde.

Dessa unga ha en andlig vakenhet, en ömtålig känslighet, en skärpa i uppfattning, en färdighet i uttrycksmedel, som föregående släktled icke ägt. Denna tidiga mogenhet beror ej endast af att ungdomen nu är en generation äldre än någon föregående. Den beror äfven af att så mycket legat i luften under de nuvarande tjuguåringarnas uppväxt. Och detta innebär faran att deras utveckling icke alltid framgått ur det personliga självarbete, som ensamt ger varaktig vinning. Sällan blir det utan möda vunna så kärt, att vi vilja lida något för det. Men endast det för hvilket vi lidit, gör oss målmedvetna inom meningarnas mångfald, fasta under förverkligandets faror.

Därför riktar jag nu det krafvet till dem bland

de unga, som i någon mån dela mina åsikter, att de personligt granska dem och — om de därefter finna dem ohållbara — tveklöst erkänna mig som en öfvervunnen ståndpunkt. De åter, som efter en sådan pröfning, fortfarande finna sig dela min lifssyn, måste minnas:

att ingen har rätt att bruka mina satser som pilar i striden för sin personlighets frihet, ingen mitt namn som sköld för sina, mot seden afvikande, handlingar, om han eller hon icke med hela sin lifsförelse vittnar om den sanning, jag nu efter mina krafters mått sökt häfda, den: att lifvet själft bör varda lifvets mening.

* * *

Jag har trots allt behållit den för mig naturliga formen af meddelelse, en form för hvilken jag gör anspråk på samma berättigande, som professor Norström för sin: att den får gälla hvad den — efter sin art och grad — kan gälla.

Och säkerligen vill professor Norström ej underkänna ett osystematiskt tänkande i och för sig. För att ej gå så långt tillbaka som till Jesus eller Sokrates, utan stanna vid nyare tider, nödgades han då underkänna en Pascal lika väl som en Montaigne, en Carlyle lika väl som en Emerson, en Ruskin lika väl som en Nietzsche!

Äfven om professor Norström helt naturligt sätter den form af tänkande högst, som han själf valt, torde han således mindre ogilla mitt osystematiska sätt att tänka än själfva tänkesätten. Mig synes det dock som om han, sig själf ovetande, mätt mina skrifter med ett filosofiskt mått, som på dem icke bör brukas, ty de hafva ingen gång danats efter det måttsystemet.

Äfven själens landskap har sina berg och dalar, skogar och vattendrag. Filosofen återgifver dem på sitt sätt, lekmannen på ett annat, alldeles som topografen genom kartan, målaren genom taflan återger det verkliga landskapet. Ingenderas framställning gör i och för sig den andras öfverflödig. Men granskar topografen målarens skizz med landtmätarkedjan i hand, då måste han själfklart underkänna den.

Du torde invända att skillnaden mellan professor Norström och mig icke endast är den mellan det exakta tänkandet och den fria "tankebilden", utan äfven den mellan två olika målarskolor. En min väninna har äfven kallat professor Norströms stridsskrift ett uttryck af den slags harm, som grep den målarskola "för hvilken all konst, blomstrade inom ateljéns fyra väggar, med en bestämd belysning från ett enda fönster åt norr", då den fick se impressionisterna "sitta ute i det fria och måla sina soluppgångar i blått, grönt och eld-

rödt«. Samma person liknade professor Norströms ståndpunkt vid den «förnuftige hushållarens, som lefver efter sin verkliga inkomst och därför måste ogilla en oregelbunden och slösaktig fantasimänniska, som griper djupt in i framtidens möjliga tillgångar«.

Min stämningsfärgade impressionism måste självklart strida mot en annan skolas anspråk att äga den äkta idealismen. Och intet är lättare bevisadt än att jag «lefver högre« än mina faktiska tillgångar af begreppsmässigt formulerbar och vetenskapligt bevisad sanning.

Du förstår nu hvarför jag anser professor Norströms skrift — hvad mig personligen angår — endast på nytt bekräfta en redan ofta gjord erfarenhet: att en filosof aldrig fattar det allvar, som är olikt hans eget.

Du vet huru rätt professor Norström har i sitt antagande, att jag icke kräfver någon ridderlighet i min egenskap af kvinna. Men för mig själf — som för hvarje annan människa — kräfver jag rättrådighet.

Bunden af sin starka personliga egenart, bestämd genom sitt eget djupa pathos, har professor Norström — trots sin redbara afsikt — varit oförmögen till den förståelse af min egenart och mitt pathos utan hvilken rättvisa i högre mening är omöjlig.

Han har varit dels så fientlig mot, dels så främmande för det tanke- och känsloinnehåll, jag

lägger i orden personlighet, kärlek, skönhet, lycka, att han tveklöst gjort mitt begrepp om personlighetens hela innehåll liktydigt med erotisk lidelse och skönhetskult; mitt begrepp om lycka liktydigt med lustförnimmelser genom kärlek och skönhet; mitt begrepp om kärlek liktydigt med sinnlighet och mitt begrepp om skönhet liktydigt med formfulländning! Det är den gamla historien:

Sie haben meine Gedanken verdorben
Und sagen: sie hätten mich widerlegt.

Professor Norströms eftersägare hafva jublat öfver min «afrättning», utan att märka att professor Norström icke framlagt mina egna bestämningar af nämnda begrepp, endast själf påstått dem äga en mening, den de i mina tankar — som i mina skrifter — aldrig inneburit.

Detta bevisas dels af mångfaldiga omedelbara uttalanden, dels af hela andan i mitt författarskap. Att dessa uttalanden äro klara, att denna anda är otvetydig, därom vittna andra granskare i insom utlandet, granskare som dock ofta intaga en helt annan ståndpunkt än min egen. Sålunda har t. ex. en mig personligen obekant — och icke obetingadt godkännande — kritiker påvisat de oriktiga utgångspunkterna för professor Norströms angrepp. Och han uppehåller sig särskildt vid den uppsats om Personlighetens frihet, som professor Nor-*

* H. Ch. Nielsen i *Illustreret Tidende* våren 1902.

ström kallat «något af det tommaste och mest uppstyltade vår litteratur äger».

Den danske granskaren yttrar bland annat: att det rationella ideal, Ellen Key häfdar, är social individualism, med andra ord: individualismen fattad såsom personlighetens självkontroll genom samfundet.

Han fortsätter:

«Hennes framställning af hvad personligheten bör vara och icke vara, den psykiska rensningsprocess, hon här som annorstädes företar, har som bakgrund hennes uppfattning af personligheten som orsakskälla, från hvilken orsaker med verkningar bryta sig banor åt alla håll. Uppgiften blir då att utvälja de dugande och att sätta gräns för de öfriga. Sin måttstock i detta afseende får man genom att tillika betrakta personligheten såsom siktpunkt för verkningar. Personlighetens frihet kräfver öppen väg åt alla håll, medan tillvaron af flera personligheter — med andra ord samhället — nödvändigtvis utesluter bruket af vissa orsaksbanor. Personlighetsproblemet blir således att, så vidt möjligt, tillåta hvarje orsaksutöfning, som icke skadar individen genom det honom omgifvande samhället och tillika en motsvarande begränsning, där det — af liknande hänsyn — blir nödvändigt. Kampen om orsakerna kan man t. ex. iakttaga på det erotiska området, där man nu har benägenhet att

borttaga stängsel, som hittills hämmat den personliga handlingsfriheten, för att anbringa dem på andra ställen, bl. a. genom strängare lagbestämmelser om föräldrars, särskildt faderns, försörjningsplikt mot barnet. Denna fortgående anpassning, orsakernas selection of the fittest, förutsätter en sådan insikt i orsakerna att man från dem kan göra slutsatser; att de kunna brukas som redskap för tankar d. v. s. begagnas rent logiskt. Ser man tillvaron på detta sätt, då uppfattar man mänskligheten såsom i sista instans ledd af kunskapsbehofvet. Allt mänskligt lif är medvetet eller omedvetet vetenskaplig forskning: ett oaflåtligt försökande, ett väljande och vägande af orsaker och verkningar, ett ständigt tillintetgörande och urval. All utveckling syftar till medvetenhetens allt större herravälde öfver tillvaron. Som denna ideala sträfvans grundformel finna vi målet för allt tänkande, identitetsprincipen A = A. En anpassning af allt tänkande hän mot denna formel; en sådan kunskap om tillvaron, dess system af orsaker och verkningar, som tillåter ett bruk af dem, med tillhjälp af tankens förädlade logiska redskap — detta är idealet för utveckling och det ideal, som det moderna medvetandet tror på.“

Jag instämmer så mycket hellre i denna karakteristik af min individualism, som syftet med denna första del af Lifslinjer just är att häfda en sådan

individualism på det erotiska området, där professor Norström, liksom andra med honom, gjort mig till tolk för den hänsynslösa, sinnliga lidelsens rätt. Den måttstock för kärlekens rätt — lifsstegringens — som i denna del brukas, erhåller emellertid först i andra delen sin begrundning.

* * *

Hvad jag här sagt blir — på några noter när — allt denna bok omedelbart kommer att innehålla mot professor Norströms skrift. Det ofvan sagda har jag funnit nödvändigt, på det min tystnad hvarken skulle tydas som öfvermodets eller underkastelsens.

Att i öfrigt följa ditt råd i fråga om stridssätt kostar mig ingen öfvervinnelse. Som alla mina äldre vänner veta, är jag nämligen en så djup dyrkare af frid och ensamhet, att det först var 1889 som rättfärdighetskänslan gjorde mig till en stridande. Det är andras angrepp — nu senast professor Norströms — som framkallat mina uttalanden i lifsfrågor, där jag helst varit en tigande. Och professor Norström har jag så mycket mindre*

* Det var sålunda ett angrepp af E. Fryxell, på några döda vänner som på mig själf, hvilket framkallade den polemik om kristendomen, som 1893—94 pågick i *Svensk Tidskrift* — artiklar, som sedan sammanfattades i uppsatsen *Självhäfdelse och Självoffrande* i *Tankebilder*. Det var angreppen efter Ibsentalet 1898 — det tal som jag, just då gäst i ditt hem, eftertelegraferades för att hålla — som nödvändiggjorde uttalandena om *Personlighetens frihet*.

velat ens medelbart angripa, som en studie öfver Nietzsche var det enda, jag af honom kände före 1902.

Du inser att denna bok således bör uppfattas som bekännelseskrift, icke som stridskrift. Såväl min hand som mitt vapen sakna den styrka, hvilken kunde ge mig mod att möta professor Norström på hans egen mark. Endast i den mening, att min hand aldrig darrat under något vapenskifte, har jag rätt till min klans stolta devis, som nu flyttat in i min ex libris, sedan jag — i dina som mina fäders land — fått veta att den svenska grenen af min skottska släkt hittills misstagit sig om sitt namns betydelse som om sitt vapenmärke.

* * *

I det stora hela har jag endast anledning att erkänna det gagn, jag haft af professor Norströms anfall, som från hans ståndpunkt är fullt berättigadt i sak. Motsatsen mellan oss är så djup att — äfven om han endast riktat sig mot mina verkliga meningar — ägde han angreppspunkter nog. Och själfva orättvisan i ett — af rena motiv framkalladt — anfall, nödgar till förnyadt genomtänkande af egna åsikter, hvarunder man dels beriktigar, dels befäster dem.

* * *

De i denna bok med allmänna ordalag gifna exemplen ur det erotiska lifvet äga motsvarigheter i verkligheten. Men gent emot det slags intresse, som efter ett sådant meddelande tar form af en rundblick på författarens personliga bekantkrets i hemlandet, vill jag framhålla: att jag har personliga bekanta från Tomsk till San Fransisko, från Tromsö till Taormina!

* * *

Till sist tackar jag dig äfven för det ingrepp, du en tredje gång gjort i denna boks öde! Den vore nu ej färdig utan det tredjedels år af ostörd ro, som jag njutit här i ditt — på alla dess egna kära medlemmar tyvärr tomma — hem, där jag dock i öfrigt ägt den glädje arbetet i en vacker natur kan skänka. Åtskilligt i denna, under Ert hems hägn tillkomna, bok torde väcka din motsägelse. Men om ett är jag viss: din förståelse af det allvar hvarmed hvarje sida är pröfvad och ofta mångfaldiga gånger omarbetad, på det den icke skulle uttrycka mer — men ej heller mindre — än allt hvad jag menar. Insikten om behofvet att ge nogare akt på valörerna i mina färger, har blifvit min behållning af de angrepp, som i öfrigt gifvit mig berättigade skäl att minnas Renan's ord:

»Logiken griper aldrig nyansen. Men alla sanningar, som äro af andlig natur, bero helt och hållet på nyansen«.

Att du och andra vänner nu bättre skola förstå mig är det hopp, som under arbetsmödan besjälat din vän

ELLEN KEY.

Furuborg 1 september 1903.

I något omarbetad form ingår här — i kapitlet ***En ny äktenskapslag*** — det föredrag, som vårterminen 1903 på inbjudan hölls i Stockholms Högskolas Studentförening, i Studentersamfundet i Kristiania, i Frisinnade Studentföreningen i Göteborg och i Verdandi i Uppsala. Några delar af kapitlen ***Frihet från moderskap*** och ***Samhällsmoderlighet,*** ingingo i det föredrag om »män, kvinnor och barn», som hölls i Stockholm, till förmån för socialdemokratiska kvinnoklubbens organisationsfond och i Göteborg på inbjudan af socialdemokratiska kvinnoklubben därstädes. Slutligen vill jag påpeka: att uttalandena om Nietzsche här som i nästa del äro hämtade ur hittills otryckta anteckningar från 1896, då jag första gången läste hans egna skrifter.

I.

Könsſedlighetens utvecklingslinje.

Alla tänkande se att de af västerlandets religioner och lagar uppehållna begreppen om könsförhållandets sedlighet i vår tid undergå en ingripande nydaning.

Liksom alla andra sådana blir äfven denna motarbetad af samhällsbevarares misstro, som hvilar på vissheten att människan saknar makt att själf leda utvecklingen i uppåtstigande riktning. Denna ledning tillkommer, mena de, det transcendenta förnuft, som uttrycker sig i det verkliga och sålunda gör det verkliga förnuftigt. Det nuvarande äktenskapet är en historiskt tillkommen verklighet och således äfven förnuftigt. Den historiska kontinuiteten — lika väl som de religiösa och etiska behofven — måste medföra det nuvarande äktenskapets fortvaro såsom oafvisligt villkor för samhällets bestånd.

Nydanarna lämna det transcendenta förnuftet å sido. Men äfven de erkänna sambandet mellan det verkliga och förnuftiga så till vida, att det, som blifvit verkligt, äfven varit förnuftigt — så länge det under vissa gifna samhällsförhållanden och själstillstånd bäst

motsvarat människors behof i någon viss riktning. De erkänna det oumbärliga i fasta lagar och seder, ty endast dessa fördjupa känslorna till källor för viljeimpulser, starka nog att utlösas i handlingar. De förstå att de bevarande, de fasthållande känslorna för själen ha samma betydelse som benstommen för kroppen.

Men den historiska nödvändighet däremot, som skulle bestå däri, att mänskligheten afbidar och låter öfvergå sig öden, dem hon ej själf bestämmer, är för dessa nydanare en meningslöshet. Det »historiskt nödvändiga» blir i hvarje tid de, genom antal eller art, starkaste människornas förverkligade vilja, förverkligad i den mån naturen och historien gynna deras maktutöfning. Nydanarna veta att det västerländska äktenskapet uppstått dels ur släktuppehållelsens städse förblifvande fysiskt-psysiska orsaker, dels ur historiska orsaker, som varit öfvergående, ehuru deras verkningar på detta område, som på många andra, alltjämt fortfar. De veta att af alla samhällslifvets skapelser äktenskapet är den mest sammansatta, mest ömtåliga, mest betydelsefulla; de inse att förfäran därför måste gripa flertalet när någon bär hand på så många släktens helgedom.

Men — de veta äfven att lif är omvandling; att hvarje omvandling innebär ett döende af en gång lifsdugliga verkligheter och en daning af nya sådana. De veta att detta afdöende och denna nydaning aldrig ske likformigt; att lagar och seder, som nu äro lifshämmande för de högre stående, ännu för flertalet äro lifsfrämjande och därför äfven böra bestå så länge de bevara denna sin egenskap. Men de veta tillika att det är genom de få högre stående — de,

hvilkas behof och krafter äro mest förädlade — som en högre tillvaro slutligen äfven kommer de många till del. Villkoret för all utveckling är att ej nöja sig med det varande, utan hafva mod till frågan huru allt skall kunna bli bättre och lyckan att i tanke eller handling finna ett rätt svar på denna fråga.

Det är sålunda de högst stående missnöje med de motsägelser, som finnas mellan deras erotiska behof och formen för dessas berättigade tillfredsställelse, som nu framkallar angrepp på det äktenskap, hvilket ännu var tillfyllest för deras egna farföräldrar liksom det alltjämt är det för otaliga samtida. Dessa människor veta väl att deras missnöje icke skall förstöra äktenskapet, så länge de själs- och samhällstillstånd fortvara, som nu uppehålla det. Men — de veta äfven att deras vilja småningom skall omdana själs- och samhällstillstånd. Och de se redan på själens hemisfär tecken och under, som båda tidens fullbordan.

Nydanarna tro ej, att de missförhållanden och motsägelser, som äro oupplösligt förenade med släktuppehållelsens naturliga villkor, genom några lagar kunna upphäfvas. Och enär de inse att fullkomlig frihet är ett begrepp, som endast sammanfaller med fullkomnad utveckling, inse de äfven att nya former ofta medföra dittills okända frihetsbegränsningar lika väl som frihetsutvidgningar.

Hvad de vilja äro sådana former som, vare sig de begränsa eller vidga handlingsfriheten, främja ett för individen och släktet lifsstegrande bruk af de erotiska krafterna. De hoppas icke att den nya formen kommer fullfärdig, lika litet som de vänta att alla människor skola vara färdiga för densamma. Men de hoppas nära de högre behof, väcka de rikare krafter,

som slutligen kommer att göra den nya formen nödvändig äfven för flertalet. Detta hopp eldar deras målmedvetna sträfvan, som ledes af vissheten att den personliga kärleken är lifvets högsta värde, såväl omedelbart för den enskilde själf, som medelbart för de nya lif hans kärlek danar.

Och denna visshet ubredes dag från dag rundt om i världen.

Utan att tro på ett öfvermänskligt förnuft, som leder utvecklingen, måste en hvar tro på ett inommänskligt, en rörelsekraft, som öfverträffar hvarje särskildt folks, likasom organismens öfverträffar organens. Detta förnuft växer ju mera mänsklighetens enhet befästes. Allt mindre kan det ena folket bevara sin egenart från det andras inflytande. Och detta visar sig nu särskildt tydligt på det erotiska området. Medan nordiska och anglosachsiska idéer om könssedligheten glimta fram i den romanska litteraturen, äro romanska synpunkter på kärleken delvis bestämmande för de meningar, dem man i norden betecknar som »den nya osedligheten».

Så flyga mellan land och land skyttlar af guld och skyttlar af stål, som draga samtidsmedvetandets brokiga och fina väft genom tråd efter tråd af den starka ränning, de olika folkens lagar och seder utgöra. Det följande är dels en teckning af det nya mönster, denna väfnadskonst danar, dels några, i detta mönster infogade, nya motiv.

*

De, hvilka anse engiftet som det enda målet för den könsliga sedligheten och den enda berättigade formen för den personliga kärleken, mena ej det skenbara en-

gifte, som lagen nu stadgar men sederna kringgå. De mena det verkliga engiftet: en enda man för en kvinna under den mannens lifstid; en enda kvinna för en man under den kvinnans lifstid och utanför detta fullkomlig afhållsamhet. Som utveckling erkänna de endast ett allt fullare förverkligande af detta ideal; i nutidens böjelse att antaga flera utvecklingslinjer se de endast förfall.

Lifstrons bekännare åter anse människans ideal som uttryck för stegringen i hennes lifsbehof. Ideal, som en gång varit eggelser för utvecklingen, bli således en hämning af denna ifall lifsbehofven kräfva nya former, som ej godkännas af den härskande idealismen. Endast den på öfversinnliga, gudingifna ideal troende, fastställer dessa för alla naturer och alla tider. Evolutionismen däremot vet att samma ideal aldrig varit och aldrig kan bli omfattadt af alla de väsen, vi med ett ord kalla människosläktet, men som i verkligheten tillhöra nästan lika många skilda släkten som djurvärlden. Ja, de glädjas åt att mänskligheten ej låter sig likformas genom en enda tro, en enda sed, ett enda ideal, emedan de i lifvets mångfald se en stor del af dess värde. De mena, att redan detta är skäl nog för att småningom ge de enskilda inom samma tid och folk den frihet, som, historiskt sedt, tillerkännes samma folk under skilda tider och, etnografiskt sedt, skilda folk under samma tid: den att inom vissa gränser välja sin egen form för könslifvet. Och detta så mycket mer, som de geografiska, klimatiska, historiska och ekonomiska olikheternas själar emellan äro lika stora, som folk och tider emellan, och det, som motsvarar den enas behof och kraftutveckling, således kan ej motsvara den andras.

Intet är mer obevisadt än att engiftet är den för folkens lifskraft och odling oumbärliga formen för könslifvet. Hvarken historien eller etnografien behöfva åberopas mot ett påstående, som tillräckligt vederlägges genom det sakförhållandet: att engiftet, i den nyss nämnda stränga meningen, ännu aldrig ens inom de kristna folken varit verklighet, annat än för ett fåtal; att alla de framsteg, man tillskrifver den kristna kulturen, skett medan engiftet visserligen varit lag men flergiftet sed. Under den tid, som retoriskt kallas »dygdens och mannakraftens», den nordiska hednatiden, rådde de lagar och seder, som man nu — efter ytterligare några tusen års kristlig odling af känslolifvet — anser skulle innebära — samhällets upplösning! Våra utmärkta förfäder, hvilkas moral i så hög grad lär öfverglänst vår, voro alla födda i borgerliga äktenskap, fostrade i hem, där frillan ej sällan lefde vid samma härd som hustrun, och där denna af ytterst obetydliga anledningar kunde förskjutas liksom själf fordra skilsmässa. Ja, stundom voro dessa fäder barn af en »fri kärlek», som byggt bo i vildmarken när giftomannen hindrat ett par älskandes lagliga förening! Att den katolska kyrkan införde det oupplösliga äktenskapet, hindrade ej att vårt folk under medeltiden kom undergången nära. Det adertonde århundradets Frankrike åter torde ingen berömma för engiftessedlighet. Men det bevarade det oaktadt lifskraft nog för att med sin ekonomiska, andliga och militära makt afgöra Europas historia. Ja, kärnan af det franska folket äger, trots sin erotiska »osedlighet», alltjämt stor sundhet och seghet, liksom ypperliga medborgardygder och arbetskrafter!

De, som så rikligt bedyra att engiftets och äkten-

skapets oupplöslighet afgöra folkens tillvaro, veta föga om folkens förtid och nutid eller också gömma de sin insikt bakom sin afsikt: att Europas hvita mänsklighet skall afgöra normen för hela släktets sedlighet liksom för dess tro!

Hvad som däremot kan bevisas är: att ett folks lifskraft först och främst beror af dess kvinnors förmåga och glada vilja att föda och fostra lifsdugliga barn samt af dess mäns förmåga och glada vilja att försvara folkets tillvaro. Därnäst beror den af hela folkets arbetslust och duglighet i frambringandet af välstånd för sig själf och värden för hela mänskligheten samt slutligen i de enskildes vilja att offra egna syften då allmänt väl kräfver det. Hvad som vidare kan bevisas är att, om ett folk förbrukar sina krafter på könsliga utsväfningar, då hindrar detta ofta att folket fyller nämnda villkor för sin fortvaro och medför dess undergång.

Men detta innebär intet bevis att ett folk går under om det ändrar formerna för könslifvet enligt ett nytt medvetande om de förnuftigaste könssederna!

Engiftet segrade genom många orsaker, framför allt erfarenheten om dess fördelar. Det minskade männens strider om kvinnorna och sparade sålunda krafter för andra mål; det eggade till arbete för afkomman; det utvecklade blygsamhet och ömhet inom könsförbindelserna och höjde sålunda med kvinnans ställning äfven hennes betydelse för barnens fostran; det beredde dessa och henne själf skydd mot mannens godtycke; det utvecklade genom hemlifvet självbehärskning och samverkan; makarnas behof af hvarandra ledde till välvilja för hvarandra. Mannens maktfullkomlighet förädlades genom ansvarskänsla och be-

skyddarglädje; kvinnans beroende genom tillgifvenhet och trohet. Denna stärktes genom fruktan för mannens äganderättsliga svartsjuka, genom hans kraf på visshet att hans egendom gick i arf till hans egna barn; genom religioner, enligt hvilka inblandning af främmande blod i ätten var ett brott; genom kristendomens hopp om en samvaro utöfver jordelifvet; genom de gemensamma barnen, för hvilka ömhetskänslan under utvecklingens gång fördjupades. Och detta sede- och själsodlande inflytande utöfvar engiftet ännu. Det kunde då synas som om detta erkännande redan åt det ofullständiga engiftet, gjorde all vidare bevisplikt öfverflödig för dem, som påstå att könssedlighetens rätta utveckling endast kan tryggas genom ett allt fullständigare engifte. Men de glömma, att engiftet, som redan långt före kristendomen var sed, blef till skada lika väl som till gagn för den äkta könssedligheten, från den stund, kyrkan fastslog det som enda formen för denna sedlighet.

Med ett vanligt tankesprång drar man sedan den slutsatsen, att den väldiga kulturutveckling, som fortgick under engiftets allenaberättigande, varit omöjlig utan detta. Och så blef det äfven fastslaget såsom oumbärligt villkor för hvarje högre odling!

Innebörden af de nu allt oftare uppstående sedlighetsstriderna är pröfningen af äktenskapets eller kärlekens relativt högsta värde för den äkta könssedligheten.

Så länge människan trodde sig skapad fullkomlig, sedan fallen och försatt i evig strid mellan anden och köttet, kunde ingen tvekan uppstå om det kristna

sedlighetsidealets obetingade värde. Äfven de för dess uppnående hårdast stridande, äfven de i striden besegrade, erkände sig som syndare i den mån köttet segrade öfver anden. Först evolutionismen har gifvit människan mod att undra om hon ej äfven kan »synda» när anden segrar öfver köttet; att fråga sig om icke äktenskapet torde vara till för människornas skuld, ej dessa för äktenskapets; att häfda nutidens rätt till mer allsidiga erfarenheter om de för släktets utveckling yppersta könssederna. Ty »äktenskapets idé» är för dem ingen annan än att gynna denna utveckling. Men allsidiga erfarenheter kunna ej vinnas, så länge religion och lag fastställa en enda sed som den rätta och alla andra således fördömas och försvåras — så snart de träda fram med allvarets öppenhet — medan de hemliga brotten mot engiftets ideal gynnas. Visserligen har detta ideals fastställande eggat mången att söka förverkliga det; ja, själfva hyckleriet är en medelbar hedersbetygelse åt dess värde. Men denna fasthet har nu blifvit en fara för en fortsatt utveckling.

*

I fråga om äktenskapet, som i alla andra afseenden, är lutherdomen halfheten, bryggan mellan två följdriktiga världsåskådningar: den katolskt-kristliga och individualistiskt-monistiska. Och bryggor äro till för att gå öfver, ej för att stanna på.

Ingen af våra »osedliga» författare har starkare än Luther och Olaus Petri häfdat könslifvets makt. Båda anse kyskhet utan äktenskap otänkbar. Båda se i äktenskapet det af Gud gifna medlet att stilla

begäret, liksom födan det af Gud gifna medlet att stilla hungern. Men lika litet som människan genom stöld får stilla den senare, får hon genom otukt stilla det förra. Mot detta hade intet varit att invända om otukt icke gjorts liktydig med hvarje slags könsförhållande utan äktenskap, medan tukt blef liktydig med hvarje slags äktenskap!

Luther visste en del om naturen, då han lärde att människan utanför äktenskapet visserligen kan undertrycka sina handlingar men icke sina känslor och begär. Han visste däremot intet om den kulturens skapelse, som är kärleken. Och därför visste han ej heller att alldeles samma sats, som han brukade för att motbevisa celibatet, äfven motbevisar äktenskapet. Ty lika litet som kyskhetslöftet i och för sig medför verklig renhet, lika litet medför trohetslöftet verklig trohet. Denna kan således endast uppstå när kärlek och äktenskap bli liktydiga begrepp. Idéinnehållet i Luthers äktenskapsstrid var icke ett högre äktenskapsbegrepp än den katolska kyrkans, det var endast att åt klosterfolket och kyrkans män återge äktenskapet. Man har honom att tacka för den lutherska prästgården och därmed för en stor insats i landtlifvets poesi, i folklig odling, i alstrandet af många stora snillen och — medelbart — i danandet af lidelsefulla fritänkare! Den lutherska äktenskapsläran däremot är ingen tack värd efter som den — likt protestantismen som helhet — stannade i en olösbar motsägelse. I stället för att, i den katolska kyrkans och Kristi anda, fasthålla äktenskapets oupplöslighet och kräfva sinnlighetens dödande, då själens frid så fordrade, tvangs Luther, genom häfdandet af naturdriftens styrka, in i medgifter, som gingo ända till

det — fullt bibelenligt — godkända tvegiftet. För reformationstidens grofva uppfattning betydde en personligt urväljande kärlek intet. Var endast äktenskapet ur naturlig synpunkt möjligt, då kunde det ingås med hvem som helst, ja, för den äkta fromheten syntes det högre att ingå det utan någon jordisk kärlek, som störde kärleken till Gud! Den lutherska äktenskapsläran gjorde Gud »öfverseende» med all den orenlighet, könslifvet slöt inom äktenskapets af vigseln hvitkalkade grift. Han har blundat för alla de hustrumord, som fruktsamhetens bud medfört; för alla de lifsodugliga barn, som kommit till i omaka och orena äktenskap. Han har »helgat» alla de af de lägsta bevekelsegrunder, under de onaturligaste omständigheter ingångna föreningar: mellan en sjuk och en frisk, en gammal och en ung, en villig och en ovillig eller två ovilliga, af släkten sammankopplade. Och allt jämt lyses Guds välsignelse och fruktsamhetens bud öfver sådana »kristliga, äkta förbund». För denna äktenskapslära, som för dess omedvetna verkningar, bli ännu otaliga kvinnor offer; deras utmattade sköten äro en fattig jordmån för det nya släktet; deras kufvade själar ett brutet stöd för nya viljors växt. På en kvinna, med den afskyns beslutsamhet som visades af en ung skånsk adelsdam vid sjuttonhundratalets slut,[1] komma tusenden, som med leda undfått och undfå sina barn. På en hustru, som mötes af kärlekens försynta bön, komma tusenden, som i känslan af förnedring bevilja sin fordringsägare den rätt, som den lutherska äktenskapsläran inpräglar. Men äfven inom den lutherska kyrkan visar sig tidens välde. Där framträda yngre män, som häfda att det måste finnas kärlek — icke endast

i vigselformuläret talas om kärlek — ifall äktenskapet skall anses sedligt.[2] Och troligen bruka kärlekens ny-lutherska förkunnare sitt inflytande att hindra en del vidriga äktenskapsstiftelser. Men det faller hvarken dem eller deras församling in att med missaktning behandla ett par, af de uslaste skäl sammanvigda, makar. Om däremot två unga, sunda människor, förenade endast af sin kärlek, sammanbo och fylla fruktsamhetens bud, då skola dessa tvärtom, genom skymflig behandling — om ej af den unge prästen själf, så af hans hjord — bli förvissade: att det endast är den lagvigda könsförbindelsen, som aktas; att det sålunda alls icke är den personliga kärlekens eget allvar utan endast samhällsstämpeln, som gör den duglig till sedlig grund för tvenne människors erotiska samlif! Och om en i ett kärlekstomt äktenskap olycklig människa frigör sig, för att bygga ett nytt samlif på »äktenskapets sedliga grund, den personliga kärleken», då hasta kyrkans män att flytta äktenskapets sedlighet öfver till — pliktens grund!

Satsen om kärleken såsom könsförhållandets sedliga grund, är således ännu endast ett talesätt. Dess förverkligande var inom lutherdomen länge en straffbar förbrytelse och kommer troligen ännu fram mot år 2000 att behandlas som en straffvärd förseelse.

Enligt lifstrons sedlighetsbegrepp har sålunda lutherdomens äktenskapslära — liksom kristenhetens öfver hufvud — utmynnat i osedlighet, emedan den lika litet värnar släktets rätt till de yppersta lifsvillkor, som den medger den enskildes rätt att förverkliga sin kärlek enligt sin personliga sedlighets kraf. Det lutherska äktenskapets mål var att med eller utan kärlek para man och kvinna såsom inbördes

sedlighetsmedel, såsom barnauppfödare åt samhället, och därjämte att fasthålla mannen som familjeförsörjare. Genom att hänsynslöst fullfölja detta mål har kyrkan lyckats indämma men ej rena sinnligheten, utveckla ansvarskänslan men ej kärleken. Den har sålunda endast grofhyflat ämnet till en högre sedlighet. Den grofhyflade torde ännu vara den i allmänhet mest användbara. Men de bli allt fler, som nu önska finare redskap.

Det nya sedlighetsbegreppet växer ur hoppet om släktets stegring till allt större fullkomlighet. De former för könslifvet, som bäst tjäna denna stegring, måste således bli den nya sedlighetens norm. Men som arten af ett förhållande endast kan afgöras genom dess följder, vilja lifstrons bekännare äfven på könsförhållandena tillämpa den villkorliga domen. Först samlifvet kan afgöra ett samlifs sedlighet — med andra ord dess makt att stegra de sammanlefvandes eget och släktets lif. Således kan helgden aldrig i förväg tilldelas och icke heller — med vissa, barnen afseende, undantag — frånkännas något äktenskapligt förhållande. Hvarje nytt par måste, hvilken form den än valt för sitt samlif, själf bevisa dess sedliga berättigande.

Detta är den nya sedlighet, som nu kallas osedlig af samma slags själar, som vid Luthers framträdande dömde honom som osedlig. En dom, som upprepas inom den katolska världen, där ännu samma smädelser hopas öfver »den otuktige munken», som inom de lutherska samhällena öfver »den fria kärlekens» anhängare. För Luthers nutida »frisinnade» efterföljare gäller det inom detta som inom trons område, att de antingen måste vända tillbaka eller gå framåt.

Tillbaka till den obetingade auktoritetens fasta mark eller öfver den fria pröfningens brygga, in i den fullt personliga trons obefarna land; tillbaka till det oupplösliga äktenskapet eller öfver äktenskapstvångets brygga fram till kärlekens rätt. En följdriktig tankes räta väg medges ingen tredje möjlighet.

Nyprotestantismens äktenskapslära är redan mycket mindre följdriktig än Luthers. Med honom erkänna de sinnlighetens rätt inom kärleken, med sin samtid kärlekens rätt inom människolifvet. Men när de sedan draga gränsen för båda, stanna de i det ohållbara.

Icke därför att de inom som utom äktenskapet kräfva behärskning. All beredelse till en slutlig lifsstegring medför öfvergående lifshämningar. Men därför att den behärskning, de fordra, är så omfattande, att den blir i hög grad lifshämmande utan att medföra en motsvarande slutlig lifsstegring. De begränsa nämligen könslifvet inom kärleken till uppgiften att fortsätta släktet och kärleken inom människolifvet till ett enda förhållande. De makar, som ej böra eller vilja eller kunna åtaga sig ansvaret för ett nytt lif, dömas sålunda till celibat inom äktenskapet. De makar, som en gång byggt sitt äktenskap på kärlek, måste låta det bestå äfven utan kärlek.

Men dessa kraf äro mer hänsynslösa mot människonaturen än det tvång, Luther bekämpade. Det fullkomliga celibatet är lättare än det äktenskapliga. Själens kraf äro starkare än sinnenas. Detta finge dock ej utgöra ett hinder för uppställandet af de stränga krafven om dessa verkligen blefve främjande för en könsligt högre tillvaro. Men endast den från lifvets verklighet bortseende — och den kristne är vanligen en sådan bortseende — kan på en gång upp-

ställa den personliga kärleken som grund för könssedligheten och stänga dess rätt inom nämnda gränser för sedligheten.

Ty så, som kulturen nu utvecklat den personliga kärleken, har denna blifvit så sammansatt, omfattande, ingripande att den ej endast i och för sig — oberoende af släktuppgiften — utgör ett stort lifsvärde utan att den äfven höjer eller sänker alla andras värden. Den har fått en ny betydelse bredvid sin ursprungliga: att föra lifvets flamma från släkte till släkte. Ingen kallar den osedlig, som — sviken i sin kärlek — afstår från att inom ett äktenskap fortsätta släktet; ej heller de makar osedliga, som förblifva i sitt, genom kärlek lyckliga, äktenskap, ehuru det visat sig barnlöst. Men i båda fallen följa dessa sin subjektiva känsla på bekostnad af släktet och behandla sin kärlek som självändamål. Den i dessa fall redan åt de enskilde, på släktets bekostnad gifna, rätten, kommer att allt mer utsträckas i den mån kärlekens betydelse växer. Däremot kommer den nya sedligheten att af kärleken fordra en allt större frivillig rättsinskränkning, under de tider då ett nytt lif kräfver det, liksom en frivillig eller nödtvungen rättsafträdelse i fråga om att alstra nya lif, under villkor, som skulle göra dessa mindrevärda.

Nyprotestantismens liksom Tolstoys äktenskpslära hvilar ytterst på den asketiska misstron till könslifvet. Ingendera antar att dess sinnliga sida kan förädlas annat än genom att uteslutande ställas i släktets tjänst. Det är denna synpunkt, som ytterst är den afgörande för alla kristna sedlighetsbegrepp. Kristendomen bäres af vissheten att målet för människans jordelif är

hennes utveckling som evighetsvarelse. Därför kan ingen hennes lifsyttring vara själfändamål utan måste tjäna ett högre mål än den enskildes — eller till och med än släktets — jordiska lif och lycka.

Men genom att lägga könssedlighetens grund inom en ofvan-jordisk tillvaro beröfvades den sitt samband med släktuppehållelsen och råkade sålunda i motsägelse med sig själf. Detta är orsaken hvarför kristendomen, medan den medelbart varit i hög grad betydelsefull för kärlekens förandligande, dock aldrig lyckats förena den enskildes kraf med släktets, själens med sinnenas. Allomfattande blir endast den sedliga norm, som bestämmes af tron att lifvets mening är dess utveckling genom de enskilda till allt högre former af lif för hela släktet. Denna norm anser ingen askes sedlig, som afser att befria själen ur sinnlighetens band, detta den österländska askesens stora syfte. Den kallar endast den själftukt berättigad, som medför en allt större enhet mellan själen och kroppens vilja. En sådan själftukt afstår, äfven den, från det närmare och ringare goda för det aflägsnare och större. Men den finner detta goda, på kärlekens som på hvarje annat område, i en allt själfullare sinnlighet, eller en allt sinnligare själfullhet, icke i askesens, från sinnlighet allt mer befriade, andlighet. Till denna andlighets kapell leder en bergstig, som — hur mödosamt än hvarje steg må vara — dock går rakt mot målet. Den själfullt-sinnliga tillvaron åter är en cella till hvilken en labyrint leder. Hvarje steg är där mindre mödosamt men hela vandringen innebär oändligt större fara och spänning. Det torde vara därför, den ännu endast lockar de starkaste — de, som aldrig försaka att njuta, ty de njuta äfven då de

försaka! För den, som söker det senare målet, blir en enda sedlighetsnorm enfaldig — helt enkelt emedan människorna äro mångfaldiga. Könslig afhållsamhet i ungdomsåren kan till exempel stärka nio bland tio ynglingar. Den tionde kan af den förvandlas till ett halfdjur, som, ehuru han före äktenskapet varit »kysk» i yttre mening, inom detta kan visa en råhet eller ruttenhet, som neddrager hustrun till hans ståndpunkt eller öppnar en afgrund mellan dem. Enbart sinnliga könsförbindelser kunna i nio fall af tio göra både kvinnan och mannen ringare. I det tionde kan en sådan förbindelse djupna till en lifsafgörande känsla, och det äktenskap denna medför äger större lyckoutsikter än månget ungt pars, hvilka ingå sitt i den ordning, som anses vara den allena lyckotryggande. Sålunda är det i ett fall af tio möjligt, att den kärlek för hvilken en ung man bevarat sig ren intill äktenskapet, verkligen är den personliga kärleken. I nio fall är den det icke utan tvärtom den opersonligaste af all kärlek. Sålunda är det i nio fall af tio möjligt att dylika missräkningar genom pliktkänslan skall kunna bäras, så att personligheten växer därunder. I det tionde åter blir framhärdandet i misstaget personlighetens undergång.

Men de som — och med rätt — göra den fullkomliga renheten före äktenskapet och den personliga kärleken inom detta till sedlighetens norm, borde, på grund af otaliga sådana eller liknande erfarenheter, besluta sig att låta en hvar själf afgöra huru denna renhet bäst uppnås före som efter äkterskapet och hvad denna personliga kärlek skall innebära. Antingen får den intet betyda vare sig mot eller för äktenskapets helgd. Eller, om den bör betyda helgden

vid äktenskapets ingående, då bör den äfven betyda det under dess fortvaro. Men endast individen själf vet huru länge hans äktenskap genom personlig kärlek förblir heligt eller när det upphört att vara det. Ingen kan åläggas plikten att stanna i ett oheligt förhållande och nyprotestantismen måste således antingen uppgifva den personliga kärleken som äktenskapets sedliga grund eller den ovillkorliga troheten som den sedliga personlighetens uttryck.

Den erotiska monisten frågar ej om ett könsförhållande är det första och enda, innan han tillerkänner det sedlighet. Han vill endast veta om det varit sådant, att det icke lämnat de älskandes personligheter utanför? Om det varit ett samlif, där »hvarken själen bedragit sinnena eller sinnena själen?»

Med dessa ord gaf George Sand den nya kyskhetens begrepp.

*

Den nya könssedlighetens kraf ha egendomliga likheter och olikheter med dem riddartiden medförde på detta område. Kärleksdomstolarna fastställde sålunda att äktenskap och kärlek utesluta hvarandra. Personlighetsbegreppet har däremot medfört en vilja till enhetlighet, som gör det otänkbart att lefva i äktenskap utan själens och sinnenas på maken riktade längtan. Riddartiden lämnade det nya släktet utanför kärleken. Nutidens hopp däremot är att genom kärleken fullkomna släktet lika väl som de älskande själfva.

Äfven den nya sedligheten medger de många, som ej ens mäktat drömma om den personliga kärleken, rätt att ingå ett äktenskap, som åtminstone skall ge deras fattiga tillvaro hemmets och föräldraglädjens

innehåll. Men den blir sträng mot dem, som erfarit eller anat kärleken, när de utan denna ingå ett äktenskap, som då säkert skall förringa, kanske föröda flera lif än deras eget. Visheten fordrar att domen i det enskilda fallet blir mild, ty flertalet människor lära sent eller aldrig känna sitt eget hjärta. Som vägledande sedlig grundsats åter, måste äktenskapets och kärlekens enhet orubbligt uppehållas. Genom sin idealbildande makt, sitt sålunda allt mer stegrade lyckokraf har människan fördjupat drifterna till andliga behof, och samma idealbildande makt, drar nu hänsynslöst undan de yttre stöden för könssedligheten och ersätter dem med enhetsbegreppets. Att lama och haltande sålunda beröfvas sina kryckor, kan ej komma den att tveka, som ser förbi de lama och halta mot framtidens skönare och sundare människor.

Enhetstanken innebär visserligen hvarje människas rätt att dana sitt könslif i enlighet med sina personliga kraf, men endast om hon därvid icke kränker enheten eller de väsens rätt, som hennes kärlek kan ge lifvet. Kärleken blir således allt mer en människans ensak, barnen däremot allt mer en samhällets lifssak och däraf följer, att den könsliga splittringens — dualismens — båda lägsta och båda samhälleligt stadfästa yttringar, tvångsäktenskapet och prostitutionen, småningom bli omöjliga, emedan de efter enhetstankens seger icke längre skola motsvara människornas behof.

Tvångsäktenskap är det, som ej endast gör samlifvets sedlighet och barnens rätt beroende af formen för samlifvet, utan äfven skilsmässans möjlighet för den ena parten beroende af den andras vilja. Prostitution är all handel med sitt kön, vare sig handeln idkas

af kvinnor eller män, som af nöd eller lust sälja sig utom eller genom äktenskapet. Båda delarna sker under gröfre som finare former. Det finnes en rangskala för äktenskapet utan kärlek liksom för »kärlek» — utan kärlek. Afståndet är stort mellan till exempel »Kameliadamen» eller *Raskolnikows* Sonja å ena sidan och ett rännstenens rofdjur å den andra. Så är det äfven mellan en kvinna, som ingår ett gifte af moderlighetslängtan eller den som gör det af lyxbegär; mellan en man, som söker sig en arbetskamrat eller endast en tröstarinna för sina kreditorer. Men vare sig man, med en del af sin person, köper sig från svält eller skulder, ensamhet eller åtrå; hvilket i och för sig högt värde man än må vinna, så blir dock handeln, för köpare som säljare, förnedring ur den helhetsbestämda könssedlighetens synpunkt.

Utvecklingen af det erotiska personlighetsmedvetandet hindras nu i lika hög grad genom den af samhället regelbundna »sedligheten», som genom den af samhället reglementerade »osedligheten». Såväl när det gäller att uppehålla den förra som att urskulda den senare får man höra att idealismen måste vika för »det verkliga lifvets kraf». Samma människor, som med skäl frukta samhällsupplösning, ifall man som »det verkliga lifvets kraf» förkunnade alla svältandes rätt att stjäla, anse sig lefnadsvisa när de, på ett oändligt betydelsefullare område än egendomens, förkunna stöldens nödvändighet — i form af prostitutionen.

Det verkliga lifvet har visserligen kraf. I ena fallet att alla efter föda hungrande skola erhålla arbete och så lönadt, att de kunna äta. I det andra att alla könsmogna skola erhålla möjligheten att vid rätt tid ingå äktenskap. Men de omvandlingar, som

måste äga rum för att detta skall ske, de utebli så länge samhället — under antagandet att prostitutionen är ett nödvändigt ondt — öfvervakar dess följder och sålunda inger sig själf villan att dess faror kunna förekommas. Ty därmed befria de sig från sökandet af de utvägar, som bättre tillgodosåge de båda grundbehofven — kärleken och hungern — för hvilkas tillfredsställande prostitutionen nu utgör många mäns och kvinnors enda utväg.

Men dessa omvandlingar skola äfven utebli, så länge samhället — under antagande att vigseln är ett nödvändigt godt — fasthåller denna som sedlighetsstreck inom könsförhållandet.

Ty vigseln förleder medelbart liksom prostitutionen omedelbart till brott mot det ofödda släktet, brott i jämförelse med hvilka rån och mord på de lefvande äro leende menlösheter!

I detta tingens tillstånd bli äfven de sedlighetsförkunnarne medskyldiga, som intala sig att endast det allt strängare uppehållna engifteskrafvet är det ondas botemedel. De frukta all betoning af lifvets innehållsrikedom, af lyckodrömmen, af lifsberusningen. De predika endast pliktkänsla och ansvar för den egna själen och mot samhället. Men — detta har ideligen predikats från kristendomens första tider utan att könssedligheten i det stora hela blifvit högre! Detta ger att tänka på. Så mycket mer när denna fruktan för kärleken drifves ända till Tolstoys — eller rättare österlandets — afsky för sinnligheten; när äktenskapet endast betraktas som ett farligt palliativ mot en ärftlig sjukdom, hvilken helst bör öfvervinnas så att botemedlet blir obehöfligt!

När själens företeelser bli lika utforskade som jordens, kommer äfven kärleken att erhålla sin kumatologi — det vill säga vetenskapen om vågorna. Man skall följa känslans böljegång genom tiderna, dess upp- och nedstigande rörelse, de motverkningar och sido-inflytanden af hvilka den varit bestämd. En sådan stigande bölja är i vår tid de unga männens växande afsky för den samhällshägnande osedligheteten, deras enhetliga kärlekslängtan. Ett motverkande inflytande åter är en del unga kvinnors ovilja mot kärleken. De nöja sig ej, som de nyprotestantiska prästerna, med att sinnligheten bör helgas: de vilja döda den. De hata ej blott — och med skäl — det från kärleken lösta begäret: de nedsätta kärleken själf, äfven där den ter sig som själens och sinnenas enhet. Äktenskapet får, enligt dem, endast vara den högsta form af sympatisk vänskap, jämte en på barnens tillblifvelse och fostran riktad pliktkänsla. När äktenskapet blir fritt från sinnliga lustkänslor som från personliga lyckokraf, när det är två vänners förening i plikten och glädjen att helt lefva för barnen — då först har det blifvit »sedligt»!!

Kärleken, betraktad som syntes af den andliga sympatien och släktlifvet, som den lifsmakt genom hvilken människans egen tillvaro förstoras och förskönas, blir däremot för dem värdelös. Och meningslös blir för dem tanken på en skillnad mellan kvinnans och mannens natur. De kräfva af båda fullkomlig återhållsamhet utom äktenskapet och inom detta medge de endast några få undantag, dem naturens ännu ofullkomliga inrättning nödvändiggjort för släktets fortvaro. Med vetenskapens framsteg hoppas de att kemi och biologi skola befria människorna från deras förnedring under kärleken, liksom V. v. Heidenstam af

»matpulvret» väntar frihet från förnedringen under hungern. Möjligen få båda rätt. Men med dessa möjligheter hafva det 20:de seklets människor intet att skaffa. Hvad vi nu närmast behöfva är mer kärlek, — och mer föda — icke mindre!

Det är därför ej troligt att nyss nämnda linje blir den, könssedlighetens utveckling kommer att följa. Ty hos allt fler människor finnes redan nu en erotisk fordringsfullhet, som afvisar nyss nämnda renhetsideal. Ingen tanke på målet kan för dem helga ett medel, som utan kärlek synes dem oskönt.

De af pliktkänsla tillkomna barnen torde dessutom beröfvas en del väsentliga lifsvillkor. Bland andra det, att i sina föräldrar finna de liffulla, lyckoutstrålande personligheter, som bli barnens yppersta andliga lifsmedel — hvartill äfven kommer den synpunkten, att föräldrar, »som endast lefva för sina barn» äro ett dåligt sällskap för dessa!

Det här antydda sedlighetsprogrammet är förklarligt ur ett berättigadt hat mot den samhällsskyddade osedligheten och en — delvis — berättigad harm mot den barnet förekommande kärleken. Men dess lösning af kärlekens djupaste konflikt — den mellan den enskildes och släktets kraf — kränker naturens vilja lika väl som kulturens villkor. Oberoende af båda tro sig dessa ifrare kunna nå den renhetens hvita värld, som drager deras håg under lidandet genom den orenhet och ömklighet hvarmed könsförhållandet ännu fylla tillvaron. De glömma att ofvan snögränsen trifvas endast lifvets fattigaste former. Men människoutvecklingen går mot en allt rikare och kraftigare formbildning. Och ej endast inom könslifvet, nej, inom hvarje område för skapandet, är sinnlig-

heten den närande och bärande jordmånen, framför allt den erotiska sinnligheten. Hvarje försök att skilja sedlighet från sinnlighet skall icke stegra utvecklingen, endast försena den, efter som könskänslans omflyttning i en annan jordmån än sinnlighetens under våra telluriska villkor tillsvidare är en omöjlighet!

Det mot osinnlighet — eller öfversinnlighet — syftande renhetskrafvet kan kanske ge skydd mot små faror. I de stora blir det betydelselöst som en gärdesgård mot en skogsbrand. Ingen lusthämning, endast lustens utlösning i andra banor renar den verkligen. Endast genom starkare lidelser tyglas lidelser. I den lust och den lidelse, där faran finnes, i kärleksdriften själf, äger man rätta utgångspunkten vid dess förädling. Den, för hvilken driftens dödande blir en lidelsefull åtrå, kan genom denna lidelse äga utsikt att nå sitt lifsfientliga mål. Den åter, som icke vill döda, endast behärska könsdriften, blir i sin strid mot det — genom ärftlighet och samhällssed ännu omåttligt eggade — begäret, en stark och stolt segrare endast när han drömmer om och slutligen erfar kärlekens enhet. Helt visst finnas äfven sekundära hjälpmedel. Framför allt det att med föräldrablodet erhålla kyskhetens instinkt; att från barndomen stärkas och skyddas mot såväl hårdhetens som veklighetens faror; att erhålla en finkänslig och from upplysning om könsbestämningens stora syfte och stora faror; att genom allmänmeningen mottaga intryck af självbehärskningens möjlighet och betydelse för den enskildes egen och släktets lycka; att undvika missbruk af alla slags njutningsmedel, särskildt rusdryckerna, som både omedelbart och medelbart försvaga viljans motståndskraft på den könsliga, liksom hvarje annan

frestelses område. Det är utan fråga att ädel idrott, dans och lek — och ädel är den endast då den idkas vackert och värdigt, med själ som kropp — är ett medel att omsätta könsdriften och behärska den. Lika visst är det kroppsliga och andliga arbetet för egen del liksom deltagandet i någon form af samhällelig sträfvan betydelsefulla, såsom upptagande och förbrukande de erotiska krafterna i omsatt form. All äkta konstnjutning är i högsta grad viktig för könslifvets förädling, ej minst emedan den ställer människan inför det »naket äkta och ohöljdt sanna», (Fröding) som sederna ännu ej medgifva i lifvet men som en gång kommer att bli ett af könssedlighetens främsta uppfostringsmedel, öfverträffadt endast af den stora diktningens skildringar af kärleken. Men all denna självtukt, alla dessa hjälpmedel från skönhetens och arbetets värld, hela denna kroppsliga utbildning till styrka och sundhet äro linjer utan medelpunkt så länge de ej alla leda mot kärleken — kärleken, hvilken vissa sedlighetsförkunnare vilja lämna alldeles utanför frågan, såsom äfven den en fara och frestelse! Ingen torde neka, att sunda lefnadsvanor och sträng behärskning kunna varda höjande för den enskilde själf, äfven om kärleken ej får någon betydelse i hans lif. Men lifvet i sin helhet vinner intet genom frambringandet af hårdnade eller härjade askettyper, hvilka genom kroppsutmattande idrott, inbillningstorkande läsning och nakenhetshöljande konst lyckats söfva den sinnlighet, som dock kanske en dag yrvaknar. Af dessa arga gårdvarar för sin »högre» natur har lifvet lika liten glädje som de själfva af lifvet. Vi ha icke vunnit mycket, om vi få en ungdom, som når könslig afhållsamhet på bekostnad af andra ypperliga, för släktet lika

behöfliga egenskaper. En ungdom, med breda skygglappar, skyende sinnenas glädje, lifslustens lek, fantasiens rörlighet, en ungdom utan all andlig vågsamhet — en sådan blir, med all sin »renhet», ett dödt lifsvärde!

De åter, som bevara men behärska könslifvets rikedom af ingifvelse, blifva — äfven om behärskningen ej alltid varit fullständig — af oändligt större värde för tillvaron.

Den af kristendomen närda fördomen, att den könsliga renheten i och för sig är ett så stort lifsvärde att det uppväger offret af alla andra — denna fördom måste öfvervinnas. En människa är betydelsefull genom sin könsliga renhet endast i den mån, hon därigenom blir mer ägnad att för sig själf och släktet fylla lifvets mening: den att lefva ett allt högre lif! Hennes renhet betalas för dyrt om den vållar henne själf, och genom henne släktet, oersättliga förluster af lifslust, lifsmod och lifskraft.

Och tillsvidare — innan äktenskapen och uppfostran genom flera släktled hunnit omvandla människornas, särskildt männens, nuvarande natur — skall renhetskrafvet icke kunna genomföras utan sådana förluster, ifall nämligen detta kraf erhåller den nyprotestantiska eller än mer den Tolstoy'ska formuleringen.[3]

*

De asketer, som mot könsdriftens öfvervälde endast anbefalla behärskningen — äfven när denna blir enbart lifshämmande — likna den läkare, som endast eftersträfvade att febern skulle lämna den sjuke: att denne dog af kuren var honom likgiltigt!

Men dessa asketer kunna hafva kommit till sin

fanatism på två skilda vägar. Den ena gruppen — som innesluter de flesta kvinnliga asketer — hata Eros emedan han aldrig visat dem någon nåd. Den andra gruppen — som omfattar de flesta manliga asketer — förbanna honom, emedan han aldrig lämnar dem i ro! De renhetsrabiata och de njutningsrasande mötas emellertid i misstron till kärlekens utvecklingsmöjligheter. Kärleken är för dem begär och endast detta; tillstöter själen blir den vänskap och endast detta. De hafva aldrig erfarit en kärlek, som är i ordets allomfattande mening skapande. Ofruktsamheten — själens eller kroppens eller bådas — är kännetecknet för den enda kärlek, de båda grupperna känna. Erotikens slafvar äro ypperligt kännetecknade genom en världsmans bekännelse att han »lidelsefullt eftersträfvat minst tjugu kvinnor, hvilka alla personligen varit honom fullkomligt likgiltiga».[4] De veta intet om själens vilja till en enda, bland otaliga utvald, en vilja, som — då den är djupt bestämd — äfven mötes af denna andras vilja. De veta ej att sympatiens valfrändskap kommer den ena att ur den andras ögon hämta en allt öfvervinnande, allt frigörande makt. Ty själfva erfara de genom åtråns välde endast vanmakt och förnedring för sin högre varelse. En i öfrigt själfull man kan känna sig i den grad maktbestulen genom erotiken, att han ömsom önskar alla kvinnor döda, för att sålunda frigöras ur sin träldom; ömsom önskar dem, som Caligula romarna, en enda hals — men ej för att afhugga den! Dessa mäns hat till erotiken är vildens hat till de grymma gudar af hvilka han tror sig bero och som han vet leka med sitt öde. Och intet är vissare än att kärleken, sålunda fattad, gör människor låga och löjliga. Äfven den, som af sin

innersta själ älskar tragedien och hatar farsen, kommer, under denna kärleks attraktion, att stanna mellan båda och göra sitt lif till en — tragikomedi. Ty för att nå upp till den sanna tragiska storheten måste människan hänsynslöst låta sig ledas af och gå under genom det största i sin natur, sitt egnaste, innersta jag. Men det tragiska ödet snuddar äfven vid människor mot deras innersta vilja och då uppstår den nyss nämnda, orena formen af det tragiska. Män och kvinnor, som i erotiken endast sökt nya äggelser, träffa sålunda till slut en människa, som ej förstår kärleken så — och gör slut på leken för alltid. Eller det händer dem att själfva gripas af en stor känsla, men deras förtid ödelägger deras hopp att nu i någon helig lund få dyrka den gudom, åt hvilken de hittills endast tändt papperslyktor i ett marknadsvimmel. I de flesta fall tar tragikomedien samma form som för drinkaren, att tillfredsställelsen blir allt mer omöjlig; att den omåttlige nödgas tillgripa allt gröfre medel för att i någon mån stilla åtrån; göra rusen allt flera, med allt mindre glans af fest. Den till dessa rus hemfallne blir småningom lika viljelös, hjärtlös, hållningslös, samvetslös som alkoholisten, lika oförmögen till urval och uppskattning inom området för sitt begär. Den härligaste kvinnokärlek skall slutligen lämna honom lika oemottaglig som drinkaren inför rehnvinets flytande topas, dess doft af sol och svalka af dagg. »Kärlekens frihet» kommer att för honom slutligen betyda endast frihet från ansvar, från hänsyn, från fara, från kostnad. I jämförelse med denna slags »fria kärlek» är prostitutionen visserligen mera hälsofarlig, men långt mindre personlighetsödande. Prostitutionen förringar personligheten genom en splitt-

ring, som lämnar själen utanför. Men den förbrukar icke personligheten såsom den »kärlek», hvilken blir det pappersmynt, hvarmed mannen köper icke fala kvinnor. Vänta de att han skall inlösa sedeln i guld, bli de bedragna. Kärleken kan, enligt hans tro, intet guldvärde äga: den är alltid en falsk sedel, genom hvilken naturen köper människans — särskildt kvinnans — medverkan till sitt syfte.

Denna kärlek känner endast luften i alkoverna, där den sökt sin köpta eller stulna lust. Viddernas luft andades den aldrig, den luft, som darrar af sol och skälfver af stormar; den luft genom hvilken all lifvets sugande längtan till förnyelse brusar, hela lyckotrånadens evighetsaning, som lyfter släktled öfver släktled mot okända mål. En luft, som stegrar krafter i det omätliga och suger dem i det oändliga; luften öfver de vidder, där vildhet och vanvett ännu flämta, där man och kvinna strida sina eviga strider och lida sina eviga kval, kval om hvilka redan Lukretius visste, att dualismen var deras källa.

Men att endast enheten kan försegla denna källa — det visste ingen tid före vår egen.

Inom litteraturen är det ömsom ur alkoverna, ömsom från dessa vidder klagan uppstiger öfver könsdriftens välde.[5]

Men i sedlighetsskrifterna finnes sällan ens en aning om människolifvets vildmarksområde. De röja sin ovetenhet genom gränslösheten i sitt trångsinne, ett trångsinne, som innesluter mänsklighetens mest omfattande fråga mellan — gymnastik- och duschapparaten! För denna småsyn har osedligheten uppenbarat sig i den »fria kärleken» lika väl som i den köpta. De ana icke att den fria kärleken lika väl

som äktenskapet innesluter många grader af sedlighet och osedlighet, stigande öfver eller sjunkande under den etiska nollpunkt, på hvilken flertalets fria kärlek lika väl som äktenskap befinna sig.

Mellan den fria eller lagliga kärlek, som blir grym, hämndlysten, mordisk och den kärlek, som väl kan taga sitt eget lif men aldrig den älskades, är sålunda afståndet stort. De s. k. *crimes passionelles* kräfva samma mildhet, som man visar stöld af hunger — efter som båda slagen af brott utspringa ur de starkaste lifsdrifterna. Men ur lifsstegringens synpunkt blir det dock en stor skillnad på den fria — eller lagliga — kärlek, som är hängifven, modig, offervillig, trofast, och den, som lämnar alla de yppersta mänskliga egenskaper obrukade. På samma sätt blir afståndet stort mellan den futtiga fåfängans, den snåla »sensations»-hungerns ofruktbara erotiska »upplefvelser» och den lidelse, genom hvilken en människa lefver upp till ny skaparkraft. Eftergiften för lidelsens storm är i ena fallet vimpelns, i det andra seglets.

Konstnärsblodets art uttrycker sig ofta som krafvet på erotisk förnyelse. Men medan den ena sålunda stegrar sin styrka och sundhet, blir den andra allt fattigare och fulare. Goethe var en af de förra, George Sand likaså. Dessa slags naturer innesluta en underbar återställelsekraft. De kunna älska flera gånger utan att erotiskt förringas. Deras själar kunna, som söderns vulkaniska ängder, bära tre skördar utan att utsugas. Men människors andliga jordmån och luftstreck äro i allmänhet ej dessa. Och äfven sådana olympiska gudar och gudinnor ana att kärleken för dem äger en sluten hemlighet. Goethe, som bönföll ödet att i en annan tillvaro blott behöfva

älska en gång, torde vetat mindre om kärleken än Dante, åt hvilken unnades den underbara synen, som tecknas af de underbara orden

Vede il cuor tue...

George Sand, som anropar gudarna om den stora kärlekens flamma, var aldrig så genomglödd af denna, som den hennes diktarsyster, hvilken tolkade sin medkänsla för henne i de fullkomliga strofer, som börja:

Thou largebrained woman and largehearted man...

Men den stora kärleken, som det stora snillet, kan aldrig bli plikt: båda äro lifvets nådegåfva åt sina utvalda. För den, som älskar mer än en gång, kan ej finnas annat sedligt mått än för den, som älskar en: lifsstegringens. Den, som genom en ny kärlek hör sinade källor sjunga, safven stiga i nakna grenar, lifvets skapande krafter förnyas; den, som blir mer färdig till storsinne och sanning, till mildhet och ädelmod, den, som i sin nya kärlek finner styrka lika väl som rus, näring lika väl som fest — han har rätt till denna upplefvelse. De åter — och dessa äro de flesta — som genom hvarje ny kärlek bli fattigare på allmännmänskliga egenskaper och personlig maktkänsla, slappare i vilja, sämre i handlingar och verk, dessa hafva ur lifstrons synpunkt ej rätt till ett sådant självförringande. Af frukterna känner man kärleken. Intet är sannare än att »ingen lokal demoralisation finnes». Den människa, som i all sin öfriga handel och vandel är sund och sann; som förblir stark och stor i sina verk, hon är i de flesta fall

äfven könsligt sedlig enligt sitt samvete — äfven om detta icke stämmer med engiftes-tron. Den åter, som i sitt öfriga lif, i sina verk, är en svindlare och stackare, denne är det troligen äfven på det erotiska området, vare sig hans seder äro monogama eller polygama. Och det blir sålunda orimligare att döma en människas öfriga sedlighet efter hennes könsmoral, än att döma hennes könsliga sedlighet efter hennes etiska ståndpunkt i öfrigt. Ej heller detta ger ett ofelbart mått, ty människor finnas, som nå sin naturs höjd i en stor kärlek, men stanna under denna i sitt öfriga väsen. Andra åter lyckas aldrig lyfta sin erotiska vandel till jämnhöjd med sin öfriga personlighet. Men den senare mätaren är dock i fråga om utslagets finhet lika öfverlägsen den förra som en medicinalvåg en gammal betsman. Det torde ofta vara fallet att en människas andra skapelser i viss mening bli mer eller mindre än hon själf, men hennes kärlek däremot är i tusende fall mot ett hennes innersta själf. Så stor eller liten, så rik eller fattig, så ren eller oren som hon i den är, skall man äfven i lifvets andra stora förhållanden finna henne. Af alla summariska kännetecken på en människa blir därför intet säkrare, än att man säger hvad hon är, när man sagt huru hon älskat.

*

Ehuru således en lifstrons bekännare anser den Tolstoy'ska könsmoralen djupt osedlig, förstår han att den har både ett mera och ett mindre rent ursprung.

Det förra är fallet hos den, som så djupt lidit af de lidelser, de nu råda andra att för sin frids skuld

utrota. Äfven hos dem, som befinna sig i den tidiga våren då lifvet ännu sofver och naturen skenbart bär höstens färger.

Det senare åter är fallet hos dem, för hvilka hela lifvet blef höst, emedan de föddes vissna, kvinnor och män, som gripits af hat till alstringens villkor emedan de blifvit offer för de laster och lidanden, som ännu göra erotiken till jordelifvets *divina Commedia* men icke som i Dantes med en arkitektonisk ordning af helvete, skärseld och himmel, som åt dessa ger en bestämd följd i rum och tid, utan ett skådespel där de tre tillstånden störta in i hvarandra som bränningar. Men vare sig könslifvets hatare höra till de utlefvade eller de utestängda, de ofruktbara eller de omogna, de förtorkade eller de förgiftade, så kunna de visserligen själfva ha rätt till en större eller mindre mildhet; deras sedlighetsförkunnelse åter måste, på angifna grunder, dömas som uteslutande värdelös.

Detsamma gäller om dem, hvilka lösa könsproblemet lika tunt som rundt med krafvet på individens, af alla hänsyn till släktet obetingade, frihet.

Dessa senare pläga jämföra rätten att stilla könslängtan med rätten att stilla hungern. De förra åter förkasta denna jämförelse som ohållbar, emedan en människa ju kan lefva sund i lifslång könslig afhållsamhet. De jämföra i stället den erotiska lidelsen med andra lidelser, såsom spel och dryckenskap, där allmänmeningen anbefaller behärskning och viljan mäktar den.

Båda se frågan lika ytligt. Att jämföra naturlifvets grundvillkor, kulturlifvets rörelsekrafter, kärleken och hungern, med någon annan lidelse än hvarandra, förfalskar hela problemets ställning. Kärlekens

som hungerns drift kunna till en viss grad undertryckas; i båda fallen kan en ökad styrka i någon viss riktning tillfälligt vinnas. Men båda behofven måste på rätt sätt tillfredsställas ifall den enskilda människan och människosläktet skola lefva och fylla lifvets mening genom en högre utveckling. Svältkonstnärer i fråga om kärleken äro för lifsstegringen lika betydelselösa som andra dylika.

Man har genom kristendomen blifvit så van att behandla den könsliga renheten individuellt, att man — från renhetsifrarnas lika väl som från frihetsifrarnas håll — ej inser att, medan man stillar hungern för att själf kunna lefva, så fortplantar man sig för att släktet skall lefva. Detta gör det asketiska ordandet om afhållsamhetens ofarlighet lika ytligt, som den påstådda rätten att stilla könslängtan med samma frihet som hungern.

Ty om individen förblir utan föda, mister han själf sitt lif. Men förblir han utan rätt till fortplantning mister släktet det lif, han kunde gifvit det. Om individen åter äter ihjäl sig, blir han endast själf lidande; om könsdriften missbrukas genom omåttlighet blir släktet lidande.

Den nuvarande osedligheten medför en oafbruten blodförgiftning af mänskligheten organism. Den nuvarande samfunds- och sedlighetsordningen svältföder denna organism. Det är ej endast med det vemod, deras eget oundvikliga öde inger dem, det är äfven med bitterheten öfver icke nödvändiga lidanden, som otaliga ypperliga män och kvinnor upprepa diktarens klagan

tusen århundradens blod släcka sin gnista i mig...

Det är utom all fråga, att den enskildes drift att fortlefva i släktet måste behärskas för att förbli lifsstegrande, icke lifshärjande. Men det är, i bokstafligaste mening, den enskildes och släktets lifsfråga: *huru* och *hvarför* och till *hvad grad* denna behärskning öfvas?

Sålunda stegras både den enskildes och släktets lif, när ungdomen lefver afhållsam tills den nått full mognad. Och släktets utveckling vinner när de mindrevärda lifven icke fortsättas genom afkomma. Men den enskildes och släktets lif sjunka när mogen och ypperlig ungdom ej är i tillfälle att föda och fostra afkomma.

På ett lågt utvecklingsskede har svälten lika väl som celibatet varit en förädlande makt. Människan har småningom lärt sig inskränka födans mängd men göra beskaffenheten bättre och tillgången regelbundnare. Hon vet nu att födans värde till stor del beror af den njutning den bereder och det behag med hvilket den förbindes; att det motbjudande illa fyller sitt ändamål. Hon vet äfven att organismen icke kan näras af för hvar ålder eller hvart arbete uträknade beståndsdelar utan att endast ett visst öfverflöd verkligen tillfredsställer det nödvändiga. Erfarenheten har visat att för stor knapphet skadar lika väl som omättlighet och att det personliga behofvet måste bli det inom vissa gränser afgörande för en full och lifsstegrande näring. Insikten i detta ämne är nu kommen långt före människornas möjlighet att allmänt efterlefva insikten. I fråga om släktdriften däremot ha vi ännu långt till kunskap om villkoren för jämvikt och ännu mycket längre innan vi i verkligheten skola nå jämvikten mellan den svält och den omätt-

lighet i detta behofs tillfredsställelse, som nu beteckna våra västerländska samhällen.

Det var naturligt att Luther upphäfde fastan så väl som celibatet. Båda voro uttryck af österlandets längtan att nå det ideala, begärfria tillståndet; båda hade varit behöfliga medel för germanernas fostran. Men det var tyvärr äfven oundvikligt att Luthers befrielseverk blef halft; att han ej förmådde upptaga antikens tro på det mänskligas gudomlighet, det naturligas rätt; att han alltjämt sökte helgden för människonaturen utanför denna själf. Någon har kallat Luthers mod att som munk gifta sig med en nunna mer värdt än hela hans lära. Detta är sanning. Filippo Lippi gjorde visserligen detsamma. Världen fick sålunda härliga madonnor och — Filippino Lippi. Men hvarken Fra Filippo eller andra löftesbrytande munkar omdanade seden: detta gjorde endast Luther, som häfdade sin gudomliga och naturliga rätt till sin handling!

Nutidens uppgift är att fullfölja denna rättighetsförklaring för naturen.

Men naturen är lika litet ofelbar som fullkomlig, lika litet förnuftig som oförnuftig, lika litet ändamålsenlig som ändamålsvidrig — emedan den är allt detta. Den kan omvandlas — förädlas eller fördärfvas — genom kulturen och därför kan en naturens rättighetsförklaring endast innebära människans rätt att målmedvetet odla naturen, så att den i någon viss riktning allt fullkomligare fyller sitt eget ändamål. Eller med andra ord: att de behof, naturen danat i och med människorna, af dem bli tillfredsställda på ett allt skönare och sundare sätt. Men denna odling af den erotiska naturen, kan ej äga sin

sedliga norm i några gudomliga bud eller transcendentala begrepp. Den kan endast äga den i själfva den hemlighetsrika fullkomningslängtan, som under utvecklingen stegrat driften till lidelse, lidelsen till kärlek och som nu sträfvar att stegra kärleken till en allt större kärlek.

De finnas, som mena att kärleken sålunda skall framträda med anspråk på en själfhärlighet, hvilken är oförenlig med dess »naturliga» uppgift: släktuppehållelsen.

En hvar vet emellertid att utveckling medför ett mer sammansatt, olikartadt tillstånd, än det ursprungliga. Och kärleken är i detta afseende beviset framför andra. Kärleken har — som redan är framhållet — nu blifvit en stor andlig makt, en form af snille jämförlig med hvarje annan skaparkraft på kulturens områden och dess alstrande är där lika betydelsefullt, som på det s. k. naturliga området. Lika väl som man nu tillerkänner konstnären rätten att dana sina verk, vetenskapsmannen att utföra sina forskningar så som dem godt synas, måste man gifva kärleken rätten att på sitt eget sätt bruka sin skaparmakt, såvida denna endast i ett eller annat afseende slutligen kommer det hela till godo.

Ur denna synpunkt kan man således ej utsträcka satsen att kärleken är själfändamål därhän, att den får förbli ofruktbar. Den måste ge lifvet, om ej nya väsen, dock nya värden; den måste berika de älskande själfva och genom dem mänskligheten. Här som öfverallt finnes den lifstroende, den sedlighetsskapande sanningen innesluten i den lyckoskapande erfarenheten. Och den svåraste anklagelse mot vissa former af den »fria kärleken» är att den är — olyck-

lig kärlek! Ty ingen annan olycklig kärlek finnes än den ofruktbara.

Människans förmåga att glömma är mer underbar än hennes förmåga att lära. Vore det ej så, behöfde man ej åter och åter påminna om att hvarje apostelskara innesluter en Judas, ja, att sanningen endast af lärjungar kan antvardas i sina fienders händer. Då mindes man att hvarje reformation har sina »svärmandar», som hejda hugget då nydaningsfolket satt yxan till roten; då förvånades man icke öfver att med hvarje vårflod ej endast isen utan äfven jorden flyter bort!

Men — människorna vilja nu en gång icke minnas. De måste således åter påminnas att den nya sedlighetens allt fastare slutna, allt snabbare växande skara af stridande skiljes från sitt lösa följe och sin lätta förtrupp genom vissheten: att kärleken lefver under samma lag som hvarje annan skapande kraft; den, att endast i samband med det hela själf stegras till sitt högsta möjliga värde. Ja, kärleken, hvars ursprung är själfva släktdriften, måste djupare än någon annan själsrörelse vara förbunden med släktet. Och erfarenheten visar äfven att den icke kan bevara och befrämja sin lifskraft om den saknar hvarje samband med detta, om den icke på ett eller annat sätt står i förhållande till släktet såsom gifvande och mottagande. Det blir därför en oafvislig nödvändighet att hvarje från mänskligheten helt afskild kärlek dör af näringsbrist.

Men det bindande bandet kan vara väfdt af olika ämnen; detta gifvande kan yttra sig på skilda sätt. Ena gången danar den stora känslan ett stort tragiskt öde, som öppnar mänsklighetens ögon för de röda djup

den sluter inom sig. Den andra gången skapar den en stor lycka, som bildar en, alla andra lysande, ljusning omkring de lyckliga. I många fall blir kärleken omsatt i andliga stordåd, i gagnande samhällsgärning; i de flesta uppstår genom kärleken ett par fullkomligare människor och nya människor, fullkomligare än de själfva.

De kärlekspar åter, som icke genom sitt förenade lif eller sin förenade död tändt en stjärna; som icke bildat ett höjdsteg på den gyllene trappan till en högre mänsklighet, som endast genom hvarandra funnit djurens lust — utan dessas vilja att offra sig för afkomman — de voro osedliga, emedan deras kärlek icke tjänade lifvets uppåtgående utveckling. Vare sig denna lifsvidriga kärlek ägt den lösa och lätta eller lifslånga och lagvigda formen, har den i intet afseende gjort parets eget lif rikare, så mycket mindre då släktets.

Med lifsstegringen som kärlekens sedlighetsnorm blir det således, såsom redan i början framhölls, omöjligt att i förväg afgöra om vare sig en fri eller vigd kärlek, ett brutet eller fortsatt äktenskap, frivillig barnlöshet eller föräldraskapet är sedligt eller osedligt. Ty utgången beror i hvarje särskildt fall af den vilja, det val, som ligger bakom och *endast händelsernas utveckling kan afgöra arten af denna vilja, detta val.*

Visserligen äro människor ofta svagare i utförandet än i beslutet. Men må de då nöja sig med att fördjupa gamla sedlighetsbegrepp, ty de äro då ej kallade att bilda nya seder. Och visserligen ger lifvet stundom oberäkneliga handtag vid rättelsen af ett felgrepp. Men som regel bli följderna sådana som orsaken

var. En kvinna, som af endast själfviska skäl skyr moderskapet, skall sålunda oftast visa sig som en älskarinna utan ömhet; en maka, som sliter sig ur ett äktenskap innan hon sökt afvinna det dess lyckomöjligheter, skall sannolikt i ett nytt på samma sätt förspilla sina möjligheter. Intet förhållande kan bli bättre än människorna som bilda det. Denna lag är så orubblig, att den sedliga rättvisans skipande lugnt kunde lämnas åt — tiden. Detta innebär ej att kärleken, mer än någon annan lifsyttring, kan undandragas människors värdesättning. Men det innebär att denna blir felaktig när den bestämmes af formerna för två människors förening i stället för af dess följder. Här är vattendelaren mellan den gamla och den nya sedlighetens riktning. Den förra får sin bana bestämd genom tviflet på människonaturens krafttillgångar, den senare genom tron på dessa; den förras tvifvel utmynnar i den enskildes plikt att underordna sig samhällets kraf; den senares tro i den enskildes frihet att själf välja sin samhällsplikt. På grund af människonaturens svaghet och således af omsorg för samhällets styrka, kräfva samhällsbevararna: att den enskilde i förväg förvissar samhället om sin goda vilja att erotiskt tjäna dess ändamål, genom att afsäga sig en del af sin lätt missbrukade frihet. På grund af människonaturens rikedom och utvecklingens kraf fordra nydanarna åt den enskilde rätten att efter eget val med sin kärlek tjäna det hela och att under eget ansvar bruka sin kärleks frihet.

Den, som ej låter blicken fångas af de lätta flarn, som segla med och förgås i tidsströmmen, skall snart

varsna att den nya sedligheten djupnar af allt fler tillflöden.

*

Den kristna sedligheten utgår från människonaturen såsom konstitutivt ehuru icke kulturellt färdig och från en i ande och kropp delad människovarelse. Anden är af gudomligt ursprung men fallen och måste upprättas under en af religionen bestämd kulturutveckling, hvars mål, är att mänskligheten skall nå det af religionen gifna idealet, Kristus.

Det finnes en annan sedlighet, som hvilar — eller hvilade — på vissheten om människonaturens medfödda godhet och alla människors likhet; denna visshet utmynnade i upplysningstidens sträfvan efter gemensam välfärd, och i tron på jämlikhetens, frihetens och broderlighetens förverkligande redan med det för handen varande människoämnet.

Den nya sedligheten åter upptager humanism som evolutionism. Den är bestämd af monistisk tro på själen och kroppen som tvenne former af samma varande; af evolutionismens visshet att människans psyko-fysiska varelse hvarken är fallen eller fullkomlig men möjlig att fullkomna; att den är bildbar just emedan den konstitutivt icke är färdig. Den utilistiska som den kristna humanismen sågo »kulturen», »framsteget» och »utvecklingen» i människans förädling af materiella och icke-materiella tillgångar utom och inom sig själf. Men evolutionismen vet att allt detta endast varit beredelser till en utveckling, som skall förbättra och förädla själfva ämnet till den ännu endast så att säga försöksvis framställda människan!

Vår nuvarande »natur» betyder endast hvad som under detta utvecklingsskede är psykologiskt och fysiologiskt nödvändigt för att vi skola äga tillvaro såsom människor af en viss tid, viss ras, viss nation. Ludenheten var en gång vår »natur» såsom nakenhet nu är det. Kvinnorofvet var en gång »naturligt» såsom frieriet nu är det. Hvilka nya förvandlingar släktet kommer att undergå; hvilka nu oanade förluster och vinningar af organ och sinnen, förmögenheter och själsegenskaper, släktet skall göra — detta är framtidens hemlighet. Men ju mer mänskligheten förvissas att själf kunna ingripa i sin utveckling, dess mer blir målmedvetenhet nödvändig. Man måste inse hvilka hinder man vill undanrödja, hvilka vägar man vill stänga, hvilka offer man vill underkasta sig.

Den nya sedligheten står frågande på många områden — såsom arbetets, brottets, uppfostrans — men framför allt på könslifvets. Äfven inom detta område mottar den icke längre sina bud från Sinais eller Galileas berg; här som öfverallt kan evolutionismen endast betrakta fortsatt erfarenhet som uppenbarelse. Evolutionismen förkastar icke den historiska erfarenhetens resultat, icke den kristligthumana kulturens vinningar — om det ens vore möjligt att »förkasta» det, som blifvit blod och själ i mänskligheten! Men den ser det bakom oss liggande historiska kulturförloppet såsom ett slagfält af sinsemellan stridande tankar och viljor, där målmedveten plan lika mycket saknas som i vilda stammars krigföring. Först när mänskligheten väljer sina mål och sina medel — och som sitt närmaste mål sätter sin egen stegring i allt det för henne redan nu såsom mänsklighet kännetecknande — först när hon börjar

mäta alla sina andra vinningar och förluster efter den grad i hvilken de främja eller hämma denna stegring, då intar hon den rätta ställningen äfven till det nedärfda. Där förkastar hon hvad som hindrar, men utväljer det som främjar hennes kamp för befästandet af sin ställning som mänsklighet och sitt höjande till öfver-mänsklighet.

Vi stå vid randen af ett kulturskede, som blir djupens, icke som hittills, endast ytans; det skede, som ej endast varder en kultur genom människor utan kultur af människor. Först under detta skola kulturens stora bildformare icke som hittills nödgas skapa af snö men kunna skapa af marmor. Det rätta förhållandet mellan den enskildes och släktets rätt blir på det erotiska området lika betydelsefullt som förhållandet mellan individens och samhällets rätt på arbetets område. Arbetets villkor höja och sänka värdet af de redan varande liksom af de vardande människorna. Detsamma gäller — och i än högre grad — om kärlekens villkor.

Huru rågången slutligen — i ena som i andra fallet — uppdrages, kunna vi nu ej veta. Ett och annat ljus glimmar visserligen, som redan antyder vägen. Men innan ljusen bli flera, är det endast famlande och fallande mänskligheten går i den riktning, hon kanske en gång vid full dager skall vandra.

Många, som se könssedligheten ur evolutionismens synpunkt, hafva aldrig undersökt om engiftet — och ett allt fullständigare engifte — verkligen är det yppersta medlet för mänsklighetens utveckling. Dessa evolutionister förena sig med den kristna idealismens målsmän i domen öfver »nutidens osedlighet», som

inom könsförhållandet yttrar sig i fria förbindelser utom äktenskapet; i flera skilsmässor inom detta; i olust för föräldraskapet och i ogifta kvinnors kraf på rätten till moderskap. Andra evolutionister mena att allt detta innerst bebådar det genombrott, som skall gifva kärleken dess fulla betydelse, ej endast för släktets fortvaro men för dess framsteg. De angripa med det verkande, vardande lifvets vilja den gällande sedlighetsnormen och familjerätten. Själfva stridens föremål är ju icke nytt; nytt är endast det af utvecklingstanken medvetet eller omedvetet närda modet att sålunda häfda kärlekens rätt mot samhällets, framtidens sed mot förtidens.

Under seklernas lopp har kärleken gjort oupphörliga landvinningar från samhället. Mindre och mindre medge människorna hvarandra rätt till inblandning i kärleksfrågor; mindre och mindre låta de intala sig att de, vare sig som individer eller släkte, erhålla sina erotiska lifskraf tillfredsställda, då plikten är sedlig norm inom det område, där redan naturen förenat lusten med behofvets tillfredsställelse och kulturen, ju högre den stigit, gjort kärleken allt mer oskiljaktig från viljan att fylla könsbestämmelsen.

Den nya sedligheten vet, att i stort sedt kulturen får varaktig makt öfver naturen, först då den förbinder högre lyckokänslor med de mål under hvilkas eftersträfvande hårda medel kunna kräfvas. Den lifstro, som samordnar släktuppgiften med den personliga kärlekslyckan, skall äfven kräfva de offer af den senare som den förra gör nödvändiga. Men den skall ej öka dessa nödvändigheter genom asketiska renhetskraf, som äro betydelselösa för släktuppgiften. Bekän-

narna af denna tro vilja genom kärleken bestämma den enskildes könsliga känslor och handlingar, framför allt emedan de tro att den enskildes lycka är det väsentligaste villkoret äfven för släktets lifsstegring.

De vilja fylla jorden med lyckohungrande, emedan de veta att endast sålunda når jordelifvet sin innersta vilja, den att — i en alldeles ny mening — dana evighetsmänniskor.

Det ord, som genom Eros blef kött och bor ibland oss, är det djupaste af alla:

Fröjd är fullkomlighet.

När vi i detta ord mottaga den högsta uppenbarelsen af lifvets mening, öppnas äfven blicken för tillvarons sammanhang. Vi inse att det fullkomligare släktet i ordets fullaste mening kommer att framälskas. Men detta sker först när kärleken blifvit religion, lifsfruktans — icke gudsfruktans — högsta uttryck; när lifsfromheten förjagat den vantro och otro, som ännu vanställa erotiken. När den äldste af gudarna inga andra gudar har före sig, då skola de vidunder, som nu fylla de mörka djupen öfver hvilka gudens ande sväfvar, dö i den nya skapelsedagens ljus.

*

Det har — för sammanhangets skull — varit nödvändigt att här sammanfatta alla de ledande tankarna för den följande framställningen. I någon mån blir det således äfven nödvändigt att återkomma till dem under den nu följande behandlingen af de tidsrörelser,

som djupast inverka på könssedligheten: kärlekens evolution, dess frihet och dess urval; krafven på rätt till och frihet från moderskapet; på samhällsmoderlighet, på fri skilsmässa och en ny äktenskapslag.

II.

Kärlekens evolution.

Om stämman röjer själen, röjer sången folksjälen. Att den svenska ej är erotisk, därom öfvertygas man redan af den egendomligheten, att ingen af våra störste sångare är en stor erotiker.

Atterboms, i mystiska rymder förtonande kärlekslyrik, har emellertid frändskap med känslostämningen hos de två svenskar, hvilka framför några andra i kärleken sett den stora lifsmakten, Svedenborg och Almqvist. På ena sidan om dem finna vi Thorild, på den andra Hvasser, båda allvarliga tänkare öfver kvinnan och kärleken. Men ingen af dessa fyra — sins emellan mycket olika — förkunnare af kärleken ägde för den erotiska kulturen i Sverige en betydelse, jämförlig med till exempel Kirkegaards i Danmark. Med geniets bergsmansnatur hämtade han ur en kort, bruten förlofning erfarenheter, som blefvo en outtömlig guldfyndighet vid förkunnandet af »äktenskapets estetiska giltighet». Samtidigt gaf Christian Winther i sångerna *Til Een* ett bland världslitteraturens yppersta uttryck af erotisk helhetskänsla och

personlighetsanammelse. I hela svenska poesien söker man förgäfves en strof som denna:

Du er som Brød: det grove, fine
hvorav man aldrig bliver kjed;
du er som gamle, fine Vine
hvorpaa man aldrig bliver led.

Ej ens de svenska författarinnor, som hvardera på sitt område stå högst — fru Lenngren, Fredrika Bremer och Selma Lagerlöf — ha fördjupat det erotiska medvetandet. Och hos våra lyriske diktare finner man den personlighetsfyllda erotiken endast som längtan eller möjlighet. Den lägger några vårens bleka — från Italiens solar lånade — månstrålar öfver Veneridsonetterna; den stänker blodröda droppar på de blad, där Kellgren skref sina sista kärleksdikter; den silar som guldstrålar genom de gröna djupen i Atterboms romantiska landskap; den lyser under Tegnérs senaste år som en blixt mot en nattligt mörknande himmel. Den har fått några rika uttryck genom Snoilskys »andra vår». Bland de ännu lefvande kunde äfven enstaka bevis framdragas mot ett påstående, som dock i det hela förblir sanning: att kärleken för svenska diktare är vårens vackra dröm eller hemkänslans milda värme; saknadens stilla offerlåga eller blodets heta brand, en del af lifvet — sällan lifvets lif, verkligheternas verklighet. Hvad orsaken än må vara, om — i erotiskt afseende — lättare sinnen och kallare hjärtan eller trögare sinnen och torrare själar än hos de öfriga germanerna, visst är att en andlös, outsläcklig lidelse, som gör lifvet fröjdfullt och farofylldt, som blir den medelpunkt kring hvilken

personligheten rör sig, som stegrar alla dess krafter, som är syntesen af alla dess tillvarelsesätt — en sådan kärlek är ett okändt och — då de möta den — ett svårfattligt begrepp för det svenska lynnet. Alla veta att de beleddes som dårar eller behandlades som kättare, hvilka påstodo att jorden gick omkring solen i stället för omvändt. På samma sätt bemöta ännu till och med svenska tänkare och diktare — och med dem många, som hvarken dikta eller tänka — den, som påstår att åtrån rör sig kring kärleken, ej kärleken kring åtrån!

Lika efterblifna som svenskarna, jämförda med en del andra germaner, äro i sin syn på *l'amour passion,* lika efterblifna äro germanerna i förhållande till de högst stående inom de romanska folken. Den lutherska äktenskapslärans galliska motbild finner man hos en annan munk, Luthers samtida Rabelais, i hans glada förslag om ett nytt slags kloster, där hvarje munk skulle ha sin nunna och dessa kärlekspar efter ett pröfvoår kunna skiljas, en plan, som icke torde blifvit en mycket längre omväg för människornas uppfostran till kärleken än den lutherska äktenskapsläran blef. Intet är mindre sant än att reformationen höjde aktningen för kärleken och kvinnan. Den höjde det gifta ståndets anseende gent emot det ogifta, men stegrade hvarken kvinnans betydelse inom äktenskapet eller kärlekens betydelse för detta. Redan under medeltiden ägnar romanen kvinnan en hyllning, ännu i dag nästan ofattbar för den germanske mannen. Och om å ena sidan denna hyllning tog form af den romanen i blodet borna Venuskulten, uttrycker den å den andra genom Mariakulten sin vördnad för det djupast kvinnliga, för moderligheten. Ännu i dag

värdesättes den franska kvinnan icke efter sina lefnadsår utan efter sina egenskaper. Det är ej endast mödrarna, som dyrka sina söner, utan äfven dessa sina mödrar. Men ej endast modern, utan jämte henne hvarje älskvärd åldrad kvinna, är inom sällskapslifvet som inom familjen uppmärksammad af män i alla åldrar. Hustrun inom medelklassen är — ehuru visserligen på barnens bekostnad — medarbetande i mannens yrke med ett inom den germanska medelklassen okändt allvar. I Frankrike som i Italien har familjelifvet en form af innerlighet, som germanen ej förstår, emedan det romanska lynnet saknar det gemyt, som lägger sina dagrar öfver det germanska själslandskapets ofta småknottriga linjer och hårda färger. Det är snarare skaplynnets köld än själens styrka, som gör germanen så mycket mindre erotisk än sydlänningen; det är mer likgiltighet för kvinnan än aktning för henne, som uttrycker sig i olikheten mellan nordens och söderns kärleksseder. Men sedan man för rättvisans skull medgifvit allt detta, kan man med godt samvete å andra sidan betona den germanska andens betydelse under sträfvan att upphäfva den tudelning mellan kärleken och äktenskapet, som ända sedan kärlekshofvens tid råder hos söderns folk. Den galliska andens egenart är ju att hålla i sär. Detta gör den stark i att draga en tankes yttersta följder men äfven i stånd att inom lifvet dela sig mellan ytterligheter. Germanens styrka åter är hans enhetslängtan. Denna gör honom som tänkare inkonsekvent, emedan han måste ha allt med, men därjämte i lifvet till en efter sammanhang sträfvande. Samma djupa personlighetskänsla, som skapade protestantismen, har inom den germanska världen sökt göra kärleken

liksom tron till den enskildes ensak och göra äktenskapet till ett med kärleken. De familjeordnade eller förnuftsbestämda äktenskapen höra nu i norden inom de bildade klasserna till det förflutna, medan de i den romanska världen äro regel, ehuru med allt flera undantag. Men ännu är det oftast i fria förbindelser, före och under äktenskapet, fransmannen sätter in sin erotiska känsla. Och den franska hustrun har tillfyllest visat tomheten i påståendet att »en kvinna alltid älskar sina barns far», den farligaste af de villoläror, som fört kvinnan in i äktenskapet och från detta ut i äktenskapsbrottet. Hos Shakespeare åter är redan hustrun älskarinna och det blir alltjämt inom den engelska litteraturen, man finner de högsta uttrycken för germanens erotiska enhetskänsla. Sedan medeltidens minnessångare tystnat, vittnar det af lutherdomen behärskade tysk-nordiska litteraturområdet hufvudsakligen om »köttets begärelse». Kvinnorna aktas i den mån de fylla sitt kall som barnaföderskor och husmödrar. Klosterlifvet och celibatets upphäfvande medför emellertid det goda, att de andliga krafter fortplantas, som fordom slocknade med individen. Och det torde varit genom en och annan af dem, hvilka tidigare flydde med sin idealism in i ett kloster, som den stora kärlekens längtan lämnades i arf åt söner och döttrar.

Bland svenska kvinnor är det först H. Ch. Nordenflycht, som ej endast äger de stora känslorna, utan äfven för sitt kön kräfver och själf har mod att bruka den frihet och bildning, genom hvilken känslorna erhålla uttryck. Hon är i alla bemärkelser vårt lands första »feminist»: en fullt modern ande, det vill säga en helt och hållet personlig, endast genom själen

lefvande människa; full af religiositet i sitt fria tänkande, full af lidelse i sin känsla för naturen och kulturen; i sin erotik älskande med hela själen som med alla sinnen, en af den stora kärleken lefvande och döende.

I Tyskland häfdar tidens tongifvande diktare, Gottsched, kvinnans rätt till kultur; i Amerika visa kvinnorna under frihetskriget sin samhörighetskänsla; och det blef senare under en annan frihetsstrid, den mot negerslafveriet, som kvinnofrågan där tog fart.

I Frankrike är sjuttonhundratalet mer än något annat historiskt skede »kvinnans århundrade». Salongerna äro alla ideers brännpunkt; de yppersta manliga snillen skrifva för kvinnorna och dessa bli elektriska batterier från hvilka tidstankarna i alla riktningar utsända tändande gnistor. Sålunda medverka de franska kvinnorna att förbereda den franska revolutionen. Under denna skrifver Olympe de Gouges sin »förklaring af kvinnans rättigheter» som motstycke till den om människans. Det är den nya tidens ande, som möter oss i Mary Wollstonecrafts *A Vindication of the rights of Woman* (1792), liksom i Hippels samma år utkomna *Ueber die bürgerliche Verbesserung der Weiber* och i vår Thorilds strax efter följande skrift *Om kvinnokönets naturliga höghet.* Tre hvar i sitt slag lika märkliga tidstecken, som redan innesluta hela »emancipationens» likställighetsprogram: samma rätt för kvinnan som mannen till bildning, till arbete, till del i lagstiftningen och till likställighet inom lagen och i äktenskapet.

Enstaka frigjorda kvinnor voro intet nytt: i Grekland var typen så vanlig att lustspelet brukade den; i Rom funnos självförsörjande kvinnor; under medel-

tiden var det ej endast vår Birgitta utan mången annan kvinna som — i abbedissans eller regentinnans egenskap — utöfvade en stor och ofta gagnande verksamhet. Så väl den gamla tiden, som medeltiden och renässansen ägde kvinnliga lärda, läkare och konstnärer. Men först från den stora revolutionens århundrade finner man hos hvinnorna själfva som hos vissa män en ihållande och målmedveten sträfvan att höja kvinnans bildning och rättigheter.

Och öfver allt, där denna sträfvan gått djupt, har den varit förenad med viljan att omdana kvinnans ställning till kärleken och inom äktenskapet.

Hvad Sverige angår torde knappt ett tiotal kvinnor blifvit tända af H. Ch. Nordenflychts eller Thorilds eldsjälar, medan tusenden följde fru Lenngrens *Råd till min kära dotter*. Kvinnligt trögsinne och tanketomhet — liksom förnuftsäktenskapen — funno där tyvärr under nära ett halft sekel sitt poetiska rättfärdigande! Och hvad rika kvinnosjälar under trycket af denna allmänmening måste lida, detta har Fredrika Bremers lefnadshistoria, hennes själfbekännelser uppenbarat så gripande, att detta enda dokument var nog för att bevisa hela den tidigare emancipationssträfvans djupa berättigande. Men tyvärr var Eros för Fredrika Bremer »den okände guden». Och hennes stora strid för kvinnans människovärde och medborgarrätt nådde således ej hjärtpunkten i kvinnofrågan. Det blef en man, Almqvist, som hos oss vågade utsäga: att det lagliga lutherska äktenskapet lika mycket kränkte kvinnans rätt som kärlekens och han gick under i denna strid, som ännu återstår att utkämpa.

*

Det är en mycket vanlig men felaktig mening att monogamien framkallat kärleken. Denna uppträder redan hos djuren och har där, som inom människornas värld, visat sig oberoende af monogamien.

Dennas ursprung inom det mänskliga samhället var äganderättsliga förhållanden, religiösa begrepp, statsliga nyttighetsskäl, men ingen insikt om betydelsen af kärlekens urval. Kärleken har tvärtom legat i en oaflåtlig strid med monogamien, och det är således ett djupt misstag att den högre synen på kärleken skulle danats endast genom engiftet. Kärleksbegreppet har i lika hög grad utvecklats under anfall på äktenskapet och utomkring detta.

Medan man, trots tillströmmande motbevis, alltjämt öfverskattar kristendomens betydelse för uppkomsten af människokärleken, har man ej nog betonat dess medelbara betydelse för könskärlekens utveckling. Visserligen finnes jorden rundt — från Island till Japan — sånger och sägner, som ge strålande vittnesbörd om kärlekens välde i människohjärtan under alla tider. Men könskänslan ägde dock en underordnad betydelse för det mänskliga själslifvet, innan kristendomen tillerkände äfven kvinnan en själ att frälsa — med andra ord en personlighet att fördjupa. Kristendomen anbefallde dessutom mer de kvinnliga än de manliga dygderna, och ehuru Kristus själf förbisåg kvinnan, kärleken och familjelifvet, blef hans etik sålunda i medelbar form en kvinnoförhärligelse. Kristendomens förstorande af den enskildes själsvärde — i motsats till hedendomens betonande af hans medborgarvärde — var därjämte ett bland de underjordiska tillflöden, som inom medeltiden gjorde kärleken till lifsmakt.

Under antiken var äktenskapet samhällsplikt, vänskapen åter sympatiens fria uttryck. Först då kvinnan för mannens medvetande besjälats, kunde den personliga erotiken uppstå. Men så hemlighetsfulla äro de inflytanden genom hvilka mänsklighetens själ växer, att antikens ynglingakärlek medelbart utvecklade sympatibehofvet äfven mellan män och kvinnor;[1] att den katolska askesens undertryckande af könsdriften medelbart främjade den inåtvända, själfulla, öfver sinnligheten stigande, kärlekskänslan.

Den nya synen på kärleken såsom själens högsta tillstånd, var redan under korstågens tid så medveten, att denna tid äfven blir sydfranska kärleksdomstolarnas. Kvinnan, riddaren, sångaren fördjupa och förfina erotiken, bland annat genom att betona dess — oförenlighet med äktenskapet!

Forskare hafva påvisat hur diktens förfinade uttryck för kärleken sammanhänger med formerna för de högre klassernas könslif, sedan engiftet blef lag men ett hemligt månggifte sed. Denna tudelning af de erotiska känslorna har å ena sidan föranledt så fina och höga, å den andra så råa och låga yttringar, att ingendera äga motsvarighet hos de folk — eller klasser inom ett folk — där denna tudelning är okänd, emedan den könsliga valfriheten där är obestridd.[2]

Och detta är naturligt. Ty könslifvet behåller där sin »paradisiska» oskuld, en af intet högre medvetande störd djuriskhet. Först ett långt utvecklingsförlopp kan på ett högre plan återställa denna oskuld. Vägen dit går genom den splittring, som »arbetsfördelningen» medför äfven i fråga om känslornas utveckling.

Medeltiden förmådde således endast skilja kärleken från äktenskapet. Härom vittnar äfven de största kärlekssånger och kärleksöden. I diktens värld bli Tristan och Isolde, i verklighetens Abelard och Heloïsa de högsta typerna för den redan då gryende nya tid, som slutligen skall medföra den mänskliga känslans som den mänskliga tankens rättighetsförklaring. Dessa i lif och död förenade älskande äro medeltidens högsta vittnesbörd om den fria kärlek, som stiftar sina egna och upphäfver andra lagar; om den stora kärlek, som är stora själars evighetskänsla, i motsats till små själars endagsböjelse.

Skolastiken, alltjämt fördjupande den självhänvända självforskningen; mystiken, alltjämt förfinande det Gud hängifna själslifvet, gjuta omedvetet olja på kärlekens röda lika väl som på trons hvita låga. Detta kärlekens »nya lif» slår ut i de diktens flammor, hvilkas högsta tunga blef Dante. Det fortlefde i utvalda själar inom de romanska folken. Renässansens platonism förfinade medeltidens förnimmelse af kärleken som det yppersta medlet för fullkomning i de ypperste mänskliga egenskaper. Och sålunda befästes de älskandes rätt till oberoende af samhällsseden.

Det är betecknande att — vid medeltidens kärleksdomstolar som vid renässansens hof och under sextonhundratalets snillelekar — kvinnorna ej endast tillerkännas samma känslans rätt som männen utan äfven samma frihet att bruka sina själsgåfvor. Ty hvarje fördjupande af kärleken står i dolt eller öppet samband med förstorandet af kvinnans själslif och med mannens sålunda stegrade uppskattning af hennes personlighetsvärde. Från att för honom vara »könet», njutningsmedlet, blir kvinnan härskarinna, då kärleken

kommit att betyda en uteslutande vilja till en kvinna, som endast kan vinnas genom hängifven tjänst. Hvarje gång kvinnan tagit den erotiska ledningen har mannens kärlek förädlats. Hos Shakespeare finner man hela den föregående själskulturens summa. Alla hans yppersta kvinnor äro kyska i samma grad de äro hängifna, men de äro äfven i samma grad andligt rika och samlade personligheter. Därför bli de äfven genom sin klarsynthet och beslutsamhet i handlingens ögonblick ledande. Och ehuru Shakespeare, som hvarje annan stor diktare, danade sina kvinnor mer af drömmarnas stoff än af verklighetens; ehuru italienska renässansens ypperste oftare torde ägt en Boccacios än en Petrarcas erfarenheter af kärleken; ehuru barrocktiden gjorde *le Pays du tendre* till en stel trädgård omkring sirliga figurer, visar dock lifvet, särskildt de romanska folkens lif — liksom deras yppersta litteratur — alltjämt stolta och sköna kärlekspar och kärleksoffer, ända in i det århundrade, då de manliga »filosoferna» beröfvade kvinnorna ledningen och kärleken blef det ömsom glada, ömsom grymma »galanteriet».

Kärleken var lika förnedrad genom romansk-epikureisk osedlighet som genom germansk-luthersk »sedlighet» när Rousseau kom.

Hvad han gjorde för kärleken var detsamma som han skulle gjort för lungorna, om han i en den tidens, af vällukter och vaxljuslågor kvaf budoar öppnat fönsterdörrarna mot sommarnattens dofter af alstrande jord och blommande grönska, svarta löfmassor och stjärnsådd himmel.

Men Rousseau fullföljde ej sin egen tankes närmaste tankar: att endast kärleken bör skapa äktenskapet; att endast utveckling af den kvinnliga person-

ligheten fördjupar kärleken. Äfven Goethe — som efter Rousseau drog det glödande spåret vidare, genom att visa kärleken som en valfrändskapens hemlighetsfulla ödesmakt — såg i kvinnonaturens omedelbarhet snarare än i dess utveckling kärlekens lycka. Franska revolutionen utdrog konsekvenserna af Rousseaus satser äfven i fråga om kärleken och kvinnan: den gjorde äktenskapet borgerligt, skilsmässan fri, men den gaf ej kvinnan rösträtt, ja, bevarade ej ens den form däraf, som hon förut ägt. Alla af revolutionen och Rousseau påverkade andar hafva sedan i litteraturen som i lifvet fullföljt kärlekens rättighetsförklaring.

Under det nittonde århundradet som under medeltiden blef det kvinnor, diktare och riddare — de senare under de sociala utopisternas namn — som därvid togo ledningen. I Tyskland var det först den romantiska skolan, sedan det »unga Tyskland», som gick i spetsen. I England Shelley, Byron, Browning och ännu andra. I Norge Camilla Collet och några stora manliga diktare. I Frankrike — och midt under den reaktion, som återinför det oupplösliga äktenskapet — angriper m:me Staël detta genom *Delphine*. I de vittra salongernas land vill man hindra kvinnans geni att verka som samhällsmakt — och hon gör det genom *Corinne* och Coppet till världsmakt. Hennes visshet att äran för en kvinna endast kan betyda ett medel att vinna kärlek; hennes klagan att lifvet nekar den geniala kvinnan uppfyllelsen af hennes skönaste dröm, kärleken i äktenskapet, blef prologen för otaliga tragedier under kvinnans århundrade. Efter henne komma S:t Simonisterna och de öfriga sociala revolutionärerna, men framför allt en annan af Rousseaus andliga döttrar, den kvinna i hvars ådror blandades allt det blod,

som revolutionen redan låtit flyta samman på schavotter och slagfält: »pöbel»-blod, borgarblod, adelsblod, kungablod! Sitt folks klara sanningsmod intill de yttersta följderna, sin barndoms trosglöd, sitt blods trånad, sin själs oändlighetslängtan, sina upplefvelsers vulkaniska glöd och aska — allt slungar George Sand fram i sina anklagelser mot det borgerligt och kyrkligt uppehållna äktenskap, som för henne var »den lagliga våldtäkten,» den »besvurna prostitutionen». Redan långt före henne hade ju kärlekens rätt varit häfdad för undantagsnaturerna. George Sands nya mod var att fordra denna rätt för alla; att i tidsmedvetandet inbränna att, då två människor önska vara samman, behöfvas inga band för att hålla dem samman; att, då de ej önska det, blir tvångssammanhållningen en kränkning af deras människorätt och människovärde.

Från denna stund var striden flyttad ur Olympen till jorden. Och dess låga ha alla »samhällsbevarare» sedan sökt släcka, men alla »samhällsförstörare» att tända.

Den kärlek, en George Sand själf förgäfves sökte på vägar från hvilka hon återkom med sårade, stundom sudlade fötter; den kärlek en Rahel led och lefde af, en Camilla Collet klagar efter, en E. B. Browning förverkligar — detta är den kärlek, som äfven den nya tidens kvinna drömmer.

George Sand — liksom S:t Simonismen, liksom den nya feminismen — såg kärlekens frihet som det centrala i kvinnofrågan. Liksom George Sand häfdar nutidens feminism det fria tänkandets rätt mot auktoritetstron på alla områden; mänsklighetens solidaritet och fredstanken mot den militaristiska patriotismen; den sociala nydaningen mot de bestående samhällsförhållandena. Den amerikanskt-engelskt-nordiska

kvinnofrågan — hvars yppersta bekännelseskrift alltjämt är J. S. Mills 1854 utkomna bok »om kvinnans underordnade ställning» — har däremot i det stora hela förbisett den erotiska, religiösa och sociala frigörelsen, för att endast häfda kvinnans medborgerliga rättigheter. Det är således, särskildt i norden, dels under likgiltighet, dels under ovilja från emancipationens ledarinnor, som den nya kärleken framträdt.

Och åtlöje och ovilja från männen ha äfven mött det kvinnliga krafvet på en ny kärlek. Med skäl, åt hvilka Schopenhauer och Hartmann en gång gifvit den filosofiska formuleringen, ha de bevisat: att den själfulla kärleken är ett naturens bländverk och att den enhetliga kärlek, som kvinnan nu kräfver af mannen, fordrar offer, som strida mot hans fysiologiska och psykologiska natur.

Obekymrade om åtlöje och ovilja ha den nya tidens kvinnor emellertid fortsatt att förkunna sina drömmars kärlek — som äfven är diktardrömmarnas.

I tusenden af år har dikten redan skildrat kärleken som en gåtfull och tragisk makt. Men när någon på rät och slät prosa säger detsamma och dessutom tillägger: att lifvet vore färglöst och fattigt utan de stora lidelserna, då kallas detta osedlighet! Århundrade efter århundrade visar dikten kärlekens höjning. Men om någon på rät och slät prosa säger att kärleken kan varda en allt högre känsla, då kallas detta orimlighet! Ty att betrakta dikten som profetisk, faller icke nutidsmänniskorna in!

Den nya kärleken är alltjämt mannens och kvinnans naturbestämda åtrå till hvarandra för att fortsätta släktet. Den är alltjämt den sträfvande människans önskan att genom en kamrat i arbetet lätta

en annans mödor samtidigt med sina egna. Men uppöfver denna kärlekens eviga väsensart, utöfver denna äktenskapets urgamla orsak, har en annan längtan vuxit sig allt starkare. Denna riktar sig ej på fortsättandet af släktet. Den är sprungen ur människans förnimmelse af ensamhet inom sitt släkte, den ensamhet, som blir allt större ju mer egenartad en själ är. Den är trånaden efter den människosjäl, som skall lösa vår egen ur denna ensamhets smärta, en smärta, som fordom stillades af hvilan i Gud, men nu söker sin ro hos en like, hos en själ, som själf vidögd vakat med af samma trånad heta ögonlock. En själ, som kärleken ger makt till undret att förlösa vår själ — så som den själf genom vår förlöses — från främlingskänslan på jorden. En själ, inför hvars värme vår egen fäller de höljen, världens kyla påtvungit den och utan blygsel visar sina hemligheter och härligheter. Dehmel har sammanfattat detta under två odödliga rader:

... Liebe ist die Freiheit der Gestalt
von Wahn der Welt, von Bann der eignen Seele.

Själfva förnimmelsen har gripit mången långt före vår tid. En af dem var Eugen Delacroix, som i sin dagbok talar om kvalet att endast kunna visa en hvar af sina vänner det anlete, denne förstod och att sålunda nödgas bli en annan för hvar och en utan att någonsin känna sig helt förstådd: ett lidande, för hvilket han endast visste en hjälp: *une épouse qui est de votre force.*

Men det nya är att denna känsla blifvit utbredd och medveten bland de många; att den börjar ge hela tidssjälen sin prägel.

Alltjämt bestämmas emellertid människor af erotiska impulser, som stå djupt under deras medvetna erotiska behof. Sinnena eggas af en längtan, som skjuter själens åt sidan. Kärleksbegreppets kultur står långt högre än kärlekens instinkter. Och sålunda blir vår tid bräddfylld af kärlekskonflikter.

Till detta kommer att den nya människans stegrade känslighet gjort henne allt mer benägen att dana sig masker, skyddande förklädnader, konstnärligt sirade pansar. Skydd äro oumbärliga, ty ingen skulle utstå lifvet, om han stundligen såge andras illa förbundna eller ännu öppna sår eller kände hvem som helst röra vid sina egna. Tillvaron skulle förlora mycket af sin spänning utan oanade eller anade hemligheter i människornas öden och själar. Men skydden försvåra äfven allt mer kärlekens sträfvan att genomtränga skenet. Därför blir en viss form af »flirt» den vaknande kärlekens försök till demaskering, till öfverlistande af den skyddande förklädnaden, en fäktkonst, som måttar åt det tättslutande pansarets fogar!

Men försöken misslyckas ofta och tillvaron blir allt mera fylld af öden, som kunde ha varit, medan allt fler människor i ensamheten vrida sina händer öfver hvad som icke blef! Djupare än någonsin känner människan, att fattigt gaf lifvet hvad hon af detta har rätt att fordra, när kärleken för henne endast blef försjunkandet i en famn. Allt flera veta att kärlek är försjunkandet i den ande, där vår egen finner sitt fäste utan att förlora sin frihet; närheten af det hjärta, där oron i vårt eget stillas; det lyssnande, som förnimmer vårt outsagda och outsägliga; klarsynen i det par ögon, som i våra bästa möjligheter

redan finna verkligheter; mötet med de händer af hvilka vi, döende, ville känna våra egna omslutna.

När själarna äga saligheter, dem sinnena dela, sinnena fröjder, dem själarna adla, då erfar man hvarken åtrå eller vänskap. Båda hafva uppgått i en ny förnimmelse, ojämförlig med hvardera för sig, såsom luften är det med sina beståndsdelar. Kväfvet är ej luft, syret ej heller; sinnligheten är ej kärlek, sympatin ej heller. Förenade äro de lifsluft och kärlek. Om endera beståndsdelen står i oriktigt förhållande till den andra, blir kärleken — som luften — för tung eller för tunn. Men liksom proportionerna mellan syre och kväfve utan olägenhet kunna variera inom vida gränser, kunna kärlekens beståndsdelar detsamma. Själsfrändskapen är visserligen det varaktigaste i kärleken, men därför ej det enda värdefulla: den lifsberusande kärleken är skild från äfven den högsta vänskap genom ett haf, djupt som det mellan sagans Indialand och nyttans Amerika — där en lifstid ej uppväger en dag i det förra!

Den stora kärleken uppstår endast när åtrån till en varelse af annat kön smälter samman med tråna den till en själ af vår egen art. Den blir som elden, renare ju hetare den är och skiljer sig från begärets glöd såsom den hvita hettan i en smältugn skiljer sig från den kring gator och torg burna facklans röda, rykande låga.

*

Sympatiens ständigt stegrade betydelse för själslifvet yttrar sig emellertid nu inom den kvinnliga världen genom öfverskattning af vänskapen, såväl kvinnor emellan som inom kärleken. En lidelsefull

dyrkan mellan jämnåriga — eller från en yngre till en äldre inom samma kön — är för kvinnan som för mannen kärlekens vanliga och vackra morgonskimmer, som alltid bleknar efter soluppgången. En fullt personlig, stor vänskap är däremot sällsynt som en stor kärlek och lika sällsynt mellan kvinnor som män. De, som i vänskapen vänta sitt väsens fyllnad, hafva därför ej större utsikt att inom detta område nå det väsentliga och de löpa dessutom faran att förfela detta inom kärlekens, genom att afstänga sig från eller utarma sig för dess känslor. Äfven äldre tiders kvinnor odlade vänskapen. Men de nöjde sig ej med denna i stället för kärleken. Och gjorde kvinnorna en gång på allvar detta, då vore vintern kommen i världen. Utvecklingens väg är att af kärleken fordra allt, hvad vänskapen ger — och oändligt mycket mera! Men det rika själsutbytet mellan kvinnliga arbets- och studiekamrater, liksom äfven mellan manliga och kvinnliga sådana, förbereder nu kärlekens tredje, historiska utvecklingsskede, det individuellt-sympatiska. Sådan har den stora kärleken visserligen i alla tider varit. Det nya är att allt fler själar nu bestämmas af samma behof; att den stora kärlekens möjlighet uppgått för många, ej endast för utvalda få. Alldeles så som man kunnat mäta genombrottet af kärleken genom de släktordnade förnuftsgiftermålens aftagande, genom erkännande af ungdomens erotiska valfrihet och genom allmänmeningens dom öfver penninggiftermål, så kan man nu mäta det nya genombrottets styrka genom andra, lika betecknande företeelser: de, som kallas »den nya osedligheten». Det har med sanning blifvit sagdt att kärleken sådan den nu är — den stora psykologiska verklighet med

hvilken man måste räkna — i sitt nuvarande sammansatta, mångfaldiga, förfinade tillstånd är resultatet af alla den mänskliga verksamhetens framsteg: af intelligensens och känslan seger öfver den råa styrkan, af den omvandling i förhållandet mellan man och kvinna, som nya ekonomiska, religiösa och etiska idéer medfört; af den stigande längtan efter inre och yttre skönhet, af rasförädlingsviljan och ännu andra orsaker.[3] Men bland dessa är ej den väsentligaste nämnd, den i hvilken mången nu ser ett urartningens tecken men som i själfva verket är utvecklingens, den på hvilken hoppet om den erotiska dualismens slutliga upphäfvande hvilar: utjämnandet af den ytterliga könsmotsatsen.

Så länge man och kvinna äro så skilda i sina erotiska behof, som ännu ofta är fallet, blir älskog den »eviga strid», de diktare och tänkare skildra, hvilka endast se det närvarande, utan tro på kärlekens utveckling eller människors uppfostran för kärleken. Ty midt i evolutionismens tidehvarf hvarken tänka eller känna människorna evolutionistiskt. För den, som det gör, finnes däremot intet vissare än att »den eviga striden» en gång skall nalkas fredsslutet.

Nyss nämnda tviflare le tvetydigt vid talet om kvinnovänskap, liksom vid tal om kvinnans förfinade och sympatikräfvande erotik. Det blir först då en, i sitt djupaste väsen oförstådd, älskarinna eller hustru lämnar honom, en sådan man upptäcker att den varelse, han trott sig helt lyckliggöra, ej ens blifvit sinnligt tillfredsställd — emedan själen af sinnena intet tog och åt dem intet gaf.

De — i öfrigt ofta fint kultiverade — män, om hvilka detta gäller, befinna sig i regeln invid medel-

åldern. Bland de, med dem jämförliga, unga männen däremot, är den erotiska längtan ofta lika förfinad, lika sympatikräfvande som hos kvinnorna, ehuru mannen ännu sällan äger den jämvikt mellan själ och sinnen, som den med honom i öfrigt jämbördiga kvinnan uppnått. Att kvinnorna nu våga bekänna sig erotiskt äga sinnen medan männen nu erotiskt börja erfara sig äga själar; att kvinnan kräfver känslor hos mannen, han tankar af henne, — detta är tidens stora lyckotecken. Nutidens finkänsliga ynglingar torde lida lika mycket som deras systrar af att endast bli älskade som kön, icke som personlighet och personligt. De älska för sin del just den kvinnliga individualiteten, åt hvilken de bereda rörelsefrihet istället för att — som ännu deras fäder — söka likforma den efter sin egen.

Det är bristen på jämförelsepunkter, som gör att den helt unga nutidskvinnan stundom ser nutidsmannen såsom ett underligt, än vildt, än sjukt, än tungsint djur — emedan hans kärlek ej motsvarar hennes drömda platonism eller han själf ej hennes drömda ideal! Detta växlar med folk, tider och samhällslagar: tyskan »aus guter Familie» torde sålunda sammansätta sitt af Schiller och en kyrassiärlöjtnant; den engelska prästdottern af Tennyson och mr Chamberlain; den »nya kvinnan» i Frankrike åter, torde dana sitt af Maupassant och Jaurés. Men ett kännetecken förblir oföränderligt: att »idealet» alltid innefattar just de egenarter, dem naturen aldrig förenar!

På det högsta — liksom på det lägsta — planet äro likheterna mellan mannens och kvinnans kärlek redan större än olikheterna. Och det kan bli mer fara för kärleken i den växande likheten mellan könen

än i den fortfarande olikheten. Mannen blir människa — och kvinnan äfven — på bekostnad af sina sekundära könskaraktärer. De finnas redan, som mena att den psykiska utvecklingens slutpunkt skall förete detsamma som den fysiska utvecklingens början, nämligen att embryot under ett visst skede hvarken är manligt eller kvinnligt utan innesluter båda möjligheterna!

En ung diktarinna, Anna Schapire, har påmint om huru redan F. Schlegel betonade: att medan antiken hos kvinna som man satt mänsklig hugstorhet, adelssinne och själsstyrka öfver de rent könsliga egenskaperna, har den nyare tiden gjort kvinnan ensidigt kvinnlig, mannen ensidigt manlig och att denna ytterlighet å båda sidor måste upphäfvas för att nå sedlighet, skönhet och harmoni i könsförhållandet, en synpunkt, som äfven var Schleiermachers. Och vill man i den aristofaniska sagan om den klufna människan se en djupare mening, då blir det den, som en apokryfisk sägen äfven tillägger Jesus, genom yttrandet att »Guds rike kommer när de tu åter varda ett». Att redan Plato betonar de lidanden, »klyfningen» vållar de båda människohalfvorna, visar en börjande utveckling af kärleken. Ty denna utveckling har gått genom könsmotsatsernas stegring, med den lidelse och de lidanden denna medfört. Nu först har den tidpunkt kommit, då det skilda åter böjer sig samman till en högre enhet.

Den nyssnämnda författarinnan framhåller bland tidstecknen i detta afseende E. Dauthenday's *Vom neuem Weib und seiner Liebe*, en bok, som i Sverige blef mottagen på ett sätt, hvilket vittnar om huru främmande man hos oss ännu är för den där tydliga

tanken — den mänskliga personlighetens betydelse inom erotiken — så främmande, att den lilla skriftens formella brister helt och hållet kunde skymma dess allvarliga syfte.

Det finnes en *Vierges fortes* bland annat i skildrad typ af den nya kvinnan, som — i motsats till den äldre kvinnotyp, hvilken endast var till för och genom mannen — alldeles vill umbära mannen och i kvinnan endast se människan. Men det finnes lyckligtvis en annan grupp, som inser att »så mycket af själ och skönhet, som kvinnan själf förlorar genom att endast eftersträfva mänsklighet, så mycket kommer äfven det hela att därigenom förlora.» Och denna grupp — som i den finska *Nutid*, den tyska *Frauenrundschau* och några andra kvinnotidskrifter har sina organ — är förvissad att det kvinnligt-mänskligas och manligt-mänskligas harmoni utgör den högsta lyckan i kärleken, liksom det högsta värdet i det samhällsarbete, kvinnan samman med mannen vill utföra.

I själfva verket pågår denna önskvärda utjämning af könsmotsatsen med sådan snabbhet, att man kunde befara att den i en snar framtid blefve farlig för kärleken, i fall icke den psykiska könsmotsatsen ytterst alltid förblefve betingad af den fysiska, och i fall icke den moderna mannen och kvinnan samtidigt allt mer individualiserades.

Och det är i detta förhållande, som den stora kärlekens framtidsmöjligheter inneslutas. Individualiseringen är redan så stark, att den tänkande allt oftare hejdar sig när orden »mannen» eller »kvinnan» glidit öfver läpparna. Ty männen sinsemellan, kvinnorna sinsemellan äro redan nästan lika olika som män och kvinnor hvarandra. Och som ersättning

för den genom utjämningen försvagade, allmänna erotiska tilldragningen, kommer då de individuella motsatsernas tjusning. Kärlekens själiska längtan — att samman med en annan själ uppgå i en högre harmoni — kommer ej att försvagas utan tvärtom att stegras ju mer personlig denna motsats är.

Rodin — hvilken som hvarje stor fransman förstår den stora kärleken — har förhärligat den i kärlekspar, där båda genom hvarandra blifvit fullkomligare människor än hvardera ensam kunde varit. Rodin gör mannen alltigenom manlig, kvinnan alltigenom kvinnlig, medan hvarje linje i bådas gestalter visar urkraften adlad till själsmakt, visar kärleken som fullbordan af människo-mannen och människo-kvinnan!

När lifvet någon gång visar denna stolta, sköna syn, då står man inför en lycka, som är skrämmande stor. Ty liksom en sparsam husmor utestänger solen, så fäller lifvet ofta dödens förhänge där lyckan lyser. Eller också döda människorna själfva sin lycka genom från lägre skeden kvarlefvande instinkter.

Framför allt den som gör att de djuriskt urkraftiga äfven för de själfulla ännu äro erotiskt fängslande. Män och kvinnor, med den elementära lidelsens makt, berusa, emedan de själfva äro berusade, emedan de utan att hejdas af hänsyn eller tyngas af själen, heta och hela ge sig åt ögonblicket. Det är en lika ytlig psykologi att Don Juans rykte gör honom oemotståndlig, som att segern öfver Kleopatra lockar, emedan den äfven är segern öfver Cæsar. Nej, dessa väsens makt ligger i deras odelade, samvetslösa vilja att bruka alla sin varelses tillgångar för att nå sina mål. Och endast det, hvaraf hela ens varelse i ögonblicket

är gripen, blir för andra gripande. Sålunda ger sig svaret på frågan

Comment fais-tu les grands amours
Petite ligne de la bouche?

De själfulla människorna — särskildt kvinnorna — hafva hittills endast älskat endels. Men när sinnligheten — i samband med släktuppgiften — återfår sin antika värdighet, då skall makten att erotiskt hänrycka icke endast vara den i sin kärlek omänskligas företräde. De visa jungfrurnas dödssynd mot kärleken är att de försmått att af de fåvitska lära sig tjusningens hemlighet; att de intet velat veta om de tusen ting, som binda en mans sinnen eller gripa hans själ; att de ansett makten att behaga liktydig med viljan att bedraga. När alla kvinnor, som kunna älska, äfven förmå göra godheten bedårande, själfullheten berusande, då skall Imogen besegra Kleopatra, Tora Parsberg »Undinen»!

Ännu äro de behagfulla ej alltid goda, de goda ej alltid behagfulla och de flesta — hvarken goda eller behagfulla! Under denna öfvergångsbildning mellan en gammal och en ny kvinnlighet är det naturligt att hon blir starkast, som inom sig enar

Ève, Joconde et Delila

kvinnan, som för mannen »pekar på uppgiften men leker med dess lösning» (G. Heiberg), kvinnan, som af kulturens värden »endast gör sig vapen eller smycken» (Nietzsche), kvinnan, som blir »mäns bane, mannaviljans graf», som gör kärleken till det eviga »syndafallet», följd af »hatet öfver upptäckten att man be-

dragit hvarandra» (Strindberg). Men detsamma gäller om männen. Innan de erotiskt allvarliga bland dem inse att »en man ej har råd att döda sin själ om han vill förbli älskad» (v. Melsted), komma de icke allvarliga att lätt vinna deras kvinnor!

Genom att iakttaga kärlekens förverkligande i äktenskapet — så som det ännu i regeln där förverkligas — hafva allt fler unga kvinnor gripits af djup olust för äktenskapet. De vilja kärleken såsom de drömt den eller vilja den alls icke. Ett högre kärlekskraf, en fattigare kärleksgåfva har för dem intet värde, som kan jämföras med deras fria, personliga lif. Åt den man, som endast söker hennes läppar men ej lyssnar till orden ifrån dem; som längtar till hennes famn men ler eller mörknar, då hon röjer sin själs daning, har denna kvinna intet att ge. Hennes kärlek är nu fylld af hela hennes människoväsens närande kraft; bräddad af hela hennes kvinnoväsens must och hon vill möta andakt inför det sakrament, hon sålunda utdelar.

Hon vill icke längre eröfras som en fästning eller jagas som ett villebråd. Ej heller vill hon lik den stilla insjön bida strömmen, som söker sig väg till dess famn. Själf ström vill hon gå sin egen väg till den andra strömmens möte. Visserligen låter ännu ej sällan den nya kvinnan blodets eller hjärtats längtan bedraga själens. Men hon vaknar fort ur sin villa och handlar då icke efter gamla sedebud utan efter den nya lag, Maria delle Grazie sålunda uttrycker:

Ich lieb 'den Kampf! Ich lieb', was ich gelitten,
Und was geendet unter meinen Tritten,
Was ohne Reu' und falsche Scham

Mit unerschrock' ner Hand ich nahm,
Der Beute froh, die ich erstritten!
Allein in Wonnen, einsam in Gefahr,
Mir selbst Gesetz und Richter immerdar,
Und frei, weil fern dem Elend eurer Sitten!

*

Vi lefva i en själarnas nydaningstid af världshistorisk betydelse. Hvarje människa, som själf har själ, blir allt mer genomträngd af förnimmelsen om valfrändskapens hemlighetsfulla verkningar; om sympatiska och antipatiska inflytelser, om undermedvetna makter, framför allt på det erotiska området, förnimmelser, dem en svensk diktare — från den provins, där den förfinade känsligheten är konstens lynnesdrag — med *Sensitiva Amorosa* gaf ett bland de tidigaste uttrycken. Förnimmelserna af det erotiskt demoniska äro ej nya. Men de kränktes fordom i lika hög grad som de nu uppmärksammas, ja stundom äfven upparbetas. Det är denna utsökta känslighet, dessa vibrerande nerver, dessa skiftande stämningar, denna förnimmelsernas retlighet, som nutidskvinnan — och mannen — äga som sin öfverlägsenhet, sin kulturvinst, sin företrädesrätt framför hvarje annat släkte. Men den nya rikedomen medför äfven otaliga nya konflikter. Sinnena gå sina egna vägar och tilldragas där själen står främmande, eller frånstötas, ehuru hjärtat fylles af ömhet. Innan äcklets fysiologi och psykologi bli förstådda, äro vi ej långt komna med lösningen af de erotiska problemen. Hvarje dag — och natt — äro dess otaliga, medvetna eller omedvetna, inflytanden verksamma vid förvandlingar i makars och älskandes känslor. Och ehuru

vår tid blir allt mer medveten om detta, förstår den ännu hvarken att motarbeta det farliga eller stegra det gynnsamma inflytandet af samlifvets betydelsefulla obetydligheter.

Endast de allra mest erotiskt geniala kvinnorna hafva nått den ömtålighet, som för dem gör det omöjligt att i kärlek gifva eller mottaga något utan den förnimmelse, en af Charlotte Brontës kvinnor uttrycker med orden: *you fit me into the finest fiber of my being.*

Alla utvecklade nutidskvinnor vilja bli älskade, ej *en måle mais en artiste.* Endast en man, som hon känner äfven äga konstnärens glädje i henne och som visar denna glädje genom försynta, fina beröringar af hennes själ som af hennes kropp, kan bevara nutidskvinnans kärlek. Hon vill endast tillhöra en man, som alltid längtar efter henne, äfven när han sluter henne i sin famn. Och när en sådan kvinna utbrister: »du åtrår mig, men du kan ej smeka, ej lyssna» ... då är den mannen dömd.

Nutidens kvinnliga kärlek skiljer sig från äldre tiders bland annat genom omätligheten i sitt kraf på egen fullhet och fullkomlighet, och på motsvarande fullhet och fullkomning i mannens känsla.

Men — vår själ är visserligen ofta djupare men stundom äfven grundare än vårt medvetna varande och viljande. Därför kan det hända att den nya kärleken i hela dess styrka finnes hos en, om sin egen kärleksstorhet omedveten kvinna, medan däremot en annan, som med hela sin vilja önskar den, kanske saknar känslans djup, instinktens valsäkerhet.

Nutidens kvinnor lära allt och nå fram till mycket, äfven till de finaste tankar om kärleken. Men månne

nutidens, i *ars amandi* så insiktsfulla kvinnor, äfven lärt att af all sin själ, alla sina krafter och all sin håg — älska? Deras mödrar och mormödrar — på ett mycket lägre plan af medveten erotisk idealism — ägde endast en målmedvetenhet: den att göra sin man lycklig. Detta betydde då att hustrun borde fördraga allt och fordra intet; outtröttligt tjäna mannens lifsmål, äfven om hon ej förstod det och tacksamt mottaga de smulor af hans personlighet, som tillföllo henne från det bord, dit hans vänner bjödos till fest. Men hvilken vaken ömhet, hvilken värdig behaglust, hvilken vacker glädje kunde ej de finaste af dessa andligt förbisedda kvinnor utveckla!

Den nye mannen går och drömmer om den nya kvinnan, liksom hon om den nye mannen. Men när de verkligen finna hvarandra, blir följden ofta den, att två utvecklade hjärnor tillsammans sönderdela kärleken eller två utslitna nervsystem med hvarandra utkämpa en söndertrasande strid om kärleken. Det hela slutar vanligen så, att hvardera söker ro hos någon efterblifven uppenbarelse af den gamle Adam och den eviga Eva! Men med dåligt samvete. Ty de veta sig alltjämt bestämda för den nya upplefvelsen, ehuru deras kärleksmöjlighet blef liten medan deras kärlekstankar blefvo stora.

Först när de nya tankarnas majregn strömmat rikt nog för att genom roten stiga som saf i lifsträdet, skall en större lycka växa ur den nya kärleken, som icke bär skulden för att människorna drömt den större — än de tillsvidare själfva äro!

Individualismen har på en gång fördjupat och försvårat kärleken. Den har väckt en stegrad medvetenhet om vår egen väsensart, våra egna stäm-

ningar; den har danat nya själstillstånd och — som ofvan påpekades — satt otaliga, fordom slumrande, lust- och olustkänslor i dallring. Men den personligt retliga ömtåligheten har ännu icke hunnit utvecklas till en motsvarande finkänslighet för andras lika ömtåligt vordna själslif. Förmågan att gifva och offra har ej vuxit jämsides med den att taga och kräfva. Af kärlekens dubbla hjärtslag — att finna sitt själf och att glömma sig själf i en annan — är nu det förra betänkligt längre än det senare. Först när de, i självupptäckter försjunkna kvinnorna, förena sitt personligt vunna lifsinnehåll, sin individuella mångfald, sitt egenartade själslif med äldre tiders soliga, sunda ro, dess offerglada hängifvenhet, skola de genom sin nya utveckling bli mäktigare än dessa. Det är ett hälsotecken att män och kvinnor utbyta erfarenheter och tankar i dessa ämnen med en öppenhet, som aldrig förr; att de långt mindre förställa sig, innan de äro gifta, liksom kvinnorna äfven upphört att göra det sedan de blifvit gifta. Det fanns en hjältemodig förställning, för hvilken mrs Carlyle blifvit det typiska exemplet, men i och för sig blef den en stöld från mannens etiska utveckling. Man önskar dock ofta att nutidens unga hustrur ägde mer af den gammalmodiga gåfvan att lyckoleende tillmötesgå den älskades önskningar, ej endast hålla på sina egna! Nutidskvinnan vill ej låtsa något för en tillfällig fred eller förståelse. Och hon har rätt — när det gäller allt väsentligt af tankar och tycken, af känslor och vilja; hon har dubbelt rätt att all den lögn och list, som den äktenskapliga »lyckan» kräfde af äldre tiders hustrur, förnedrade båda makarna; att, hvad man sålunda vann, ingen verklig vinning var. Intet är vissare än att de själar, dem en

full öppenhet skiljer, aldrig hörde samman; att den trygga förtroendefullheten är den verkliga samhörighetens tecken. Intet är visare än nutidskvinnans vilja att se lifvet med egna ögon, ej — som äldre tiders kvinnor — endast med mannens. Men har hon också bevarat förmågan att själf se allt med tanke på hvad den älskades ögon där skulle finna?

*

Svaret på dessa samvetsfrågor afgör om den nya kvinnan verkligen skall komma att leda kärlekens utveckling i den riktning, dit hennes vilja går. Ty endast genom att själf älska bättre, skall hon småningom mänskliggöra mannens lidelse och befria den från den blodets blinda makt, som gör tjäderns lek och hjortens täflingskamp till djuriskt sköna skådespel, men däremot människans älskog djurisk. De, som mena att naturens sunda styrka sålunda skall försvagas, tala samma dårskap som de, hvilka ville bevisa att konstnärsdriften i orrens spel vore sundare och starkare än den, som danat Beethovens symfonier!

Men det är icke nog med att kvinnan tar ledningen och sätter målet. Hon måste själf utvecklas för uppgiften och detta icke endast i den nyss nämnda riktningen. Hennes själ är ännu ingen säker ledare af hennes sinnen, ej hennes sinnen af hennes själ. Så mycket mindre kan hon då vara en säker ledare för mannens själ eller sinnen, dem hon dessutom ofta icke förstår och därför tveklöst fördömer — för de synder till hvilka hon ej sällan själf förledt!

De nya kvinnorna kräfva af mannen renhet. Men månne de ana huru deras behandling af, å ena sidan,

den tafatte och osäkre ynglingen, å den andre af den erfarna och säkra eröfrartypen, verkar på den förre, som kanske strider för sin erotiska renhet i hopp om segerns lön af en kvinnas lyckoleende, men ser denna kvinna behandla honom själf med högdragen ömkan, medan hon däremot beundrande betraktar leopardens fläckar? Månne alla unga kvinnor, som nu uttala sin afsky för orenheten i mannens könsvanor, själfva äro ledda endast af »sköngodhetens» försynta och ädla behaglust? Månne de aldrig tillåta sig det föraktligaste af falskspelerier: kärlekens?

Så länge »rena» kvinnor äga sin lust i kattdjurens grymma lek; så länge de med serpentindanserskans smidiga »stämningsskiftningar» glida undan ansvaret för sin flirt; så länge de i svartsjukans tjurfäktningar njuta en hyllning, så länge elda de under den helvetesbrygd, kring hvilken sedan männen, samman med nattens fladermössvingade skara, firar häxsabbaten.

Det finnes flera af »rena» än af »orena» kvinnor förförda män!

Och därvid äro ej ens de, i ordets rätta mening rena, kvinnorna utan skuld. Kvinnan — för hvilken kärleken gäller lifvet på ett så mycket djupare sätt än mannen — erfar vid kärlekens närhet de rysningar, som följa en soluppgång på hvilken man vakande väntat. Hennes fysiskt-psykiska skygghet tar sig ömsom det stumma undanvikandets, de tvära omkastningarnas, det tomma flickflinets, det mulna missförståndets, för en älskande man obegripliga, uttryck.[4] Och allt det hos kvinnan motsägelsefulla — icke det gåtfulla — tänder oron i mannens blod.

Det är af de s. k. kvinnohatarna, kvinnan har mest att lära om mannens natur. Ty kvinnohataren

är alltid en man, som på ett utprägladt manligt sätt varit en älskare af kvinnan och som i utbrotten af sin besvikenhet röjer männens innersta önskningar. Vår tid har två sådana stora försenare af kärlekens utveckling i den riktning, dit nutidskvinnan vill leda den.

Den ene är Strindberg.

Medan män, som under 1880-talet voro mellan tjugu och trettio, ofta vittna om den betydelse han då ägde för dem, hör man aldrig någon kvinna göra detsamma. Orsaken torde vara den, att Strindbergs ungdomliga kvinnodyrkan ej var självfull nog att röra kvinnorna; att hans »giftas»erotik var låg och att hans straffdomar under »kvinnohatets» period lämnat deras samveten oberörda. Ty kvinnorna veta att diktaren af begreppet »kvinnan» själf danat det tortyrens hjul, vid hvilket han varit bunden af en ren längtan efter lyckan genom kärleken, men kringdrifven af vanmakten att själf — i djup mening — älska, det vill säga glömma sitt jag i en annan varelse. Ej med ömhetens och förståelsens klarsyn utan med lidelsens och misstrons blindhet har han skildrat kvinnonaturen. Och därför har han om detta mysterium hvarken erhållit eller gifvit några uppenbarelser. Kvinnorna se på de af Strindbergs kvinnohat ingifna gestalterna — och dessa äro hans originellaste — som på Böcklins hafsvarelser: med beundran för den fantasistyrka, som danat dem, men utan känsla af samhörighet med deras väsen. Men i den mån en kvinna är hvad Strindberg, frånkänt henne möjligheten att vara: en tänkande, som kan beundra ett väldigt snille och en kännande, som kan röras af ett tragiskt öde, kan hon icke afskräckas från att hos Strindberg lära, hvad han kan lära henne,

nämligen hvad den ensidiga manligheten begär af kvinnorna. Och trots det Strindbergska oförståendet af allt det djupaste, nutidskvinnan vill af sig själf, af mannen, af kärleken, finnes det dock något i hans uteslutande och gammalmodigt manliga kraf, som nutidskvinnan icke borde förbise. Tidens andre store »kvinnosmädare» är Nietzsche. Och dock har ingen man sagt större ord om moderskapet än han, hvilken siar om att *kvinnan som moder skall förlösa världen.* Ingen samtida har starkare betonat betydelsen af äktenskapets skönhet och sundhet för släktet stegring. Ingen diktare har sagt rikare ord om den stora kärlekens väsen. Men ingen har mindre förstått kvinnans nya vilja till just denna kärlek. Ingen själsgranskare i nyare tid har gjort djupare upptäckter i människonaturen, men för ingen har »människa» mer ensidigt betydt man. Det är alltid denne Nietzsche menar, när han kallar människan en enhet af flere själar, en hemlighet för sig själf; när han talar om spänningen af de oanade uppenbarelser vi kunna vänta, vi som dagligen erfara att enhvar är för sig själf *der Fernste.* Kvinnan är för honom det färdiga, det enkla. Det naturbundna, det allmänkvinnliga är hos henne det värdefulla; det sammansatta, det särpräglade däremot det naturvidriga. Icke i de hårda ord Nietzsche säger om vissa kvinnor ligger hans orättvisa, men däri, att han ser kvinnans natur som en plan yta, medan han skiljer mannens i höjder och dalar, i djup och grund. Och dock är skillnaden mellan *une grande amoureuse* och nattfjärilen, mellan moder-människan och hon-modern större, än mellan en manlig herre- och slafsjäl! Hans indelning af kvinnorna i kattor, kor och apor ger en lika trång ram om kvinnans möjligheter som en in-

delning af männen i räfvar, bufflar och påfåglar gåfve åt deras släkte. Där saknades ej endast Nietzsches egna djur, örnen och ormen, utan framför allt — lejonet och åsnan! I okänslighet för det kvinnliga personlighetsvärdet inom det erotiska området, kan Nietzsche jämföras med Luther, ehuru denne talar med stallkarlens grofva munart, Nietzsche med diktarens vingburna behag.

Men äfven kvinnorna — eller i synnerhet kvinnorna — förstå redan att de hårda slagen gifvas af den längtans vinge, som ständigt höjde sig och ständigt stöttes tillbaka, längtan efter den kvinna, han skulle kunnat älska.

Och när kvinnorna förstå detta, kunna de äfven förlåta att han ej såg den första bropelaren i den brygga, som leder till öfvermänniskan: den frigjorda nutidskvinnans stolta, starka visshet att rikedomen i hennes människoväsen, att hela hennes personlighetsvärde — och ej endast hängifvenhetens makt i hennes kvinnoväsen — äro villkor för kärlekens och moderlighetens fullkomnande. Och sedan de förlåtit, böra de ej låta afhålla sig från att hos Nietzsche hämta djupa sanningar om det evigt blifvande i kvinnans väsen som könsvarelse, liksom i hennes och mannens af släktkänslan bestämda längtan till hvarandra.

Efter mötet med Nietzsche torde det gå nutidskvinnan som Psyke efter mötet med Pan, då denne manat henne att glömma sitt sökandes sorg och låta sig tröstas af lättvunnare fröjder: hon skall känna förnyad styrka att nå sin stora längtans mål!

Som Psyke har nutidskvinnan förlorat den omedelbara och enkla lyckan, emedan hon sökt utgrunda kärlekens väsen. Äfven hon skall först efter långa

lidanden lyckliggöras och lyckliggöra i ett högre tillstånd.

*

Nutidskvinnans stora lidande har varit upptäckten af olikheten mellan hennes egen och mannens erotiska natur. Eller rättare sagdt: hon har nekat och nekar allt jämt att göra denna upptäckt och menar att endast samhällsseden — med dess hälsosamma strånghet mot henne, dess hejdlösa slapphet mot honom — orsakat den skillnad, som nu finnes och som hon vill upphäfva. Men medan den ena gruppen vill det genom att kräfva kvinnlig renhet af mannen, vill den andra det genom att häfda manlig frihet åt kvinnan.

Litteraturen är nu fylld af »renhetsskrifter», manliga som kvinnliga, skönlitterära som icke-skönlitterära.[5] Än är det en kvinna, som bryter med den man hon älskar, då han biktar sitt förflutna; än en kvinna, som tvingar sin älskade att äkta en annan, emedan denna födt honom ett barn — och så vidare i oändlighet. Slutligen en, hvilken tar sitt lif af sorg öfver mannens förtid, som hon tror skall förstöra deras framtid. Litteraturen är trumhvirfveln, som bådar truppens annalkande — den här af starka kvinnor, som skall fostra männen till renhet genom att neka dem sin kärlek!

Men månne det verkligen blir amazonerna, som komma att betyda mest i striden mot mannens erotiska dualism? Månne inte äfven i detta fall visheten finnes i hoppet att kunna öfvervinna det onda med det goda, icke det onda med det värre, genom att låta en af kärleken till enhetslängtan väckt man vända åter till splittringen?

Månne icke kvinnan betydde mera för sedernas förnyelse om hon stannade hos den man, hon älskar, för att med hela sitt väsen låta honom erfara hvad en kvinna genom mannen lider och lyckliggöres af? Allt mer ömt kyska, fint kännande och mildt visa hustrur, detta torde vara salighetsmedlet för de af splittringen kvalda männen. Redan en sådan mor eller syster eller väninna blir till styrka för en man. Men segerviss kan endast den, älskarinna förblifvande, hustrun vara.

Hon förmår visserligen ej utplåna mannens förflutna. Men hon kan samman med honom dana ett nytt och starkare släkte. Den man, som vet hvad hans älskade lidit genom hans förtid; som sett hennes lifsmods vinge mista något af sin svingkraft, hennes förtroende något af sitt leende, hennes glädje något af sin lek — han skall sedan lära sina söner: att en man genom kärlekens lycka visserligen ånyo kan bli stark och sund, men en så skön och säker lycka, som själfbehärskningen kan bereda, vinner han icke; så drottningstolt, som hans seger kunde gjort den älskade, får han aldrig se henne. Men skall kvinnan gagna mannens renhetssträfvan, då måste hon för sin del få en annan syn på hvad som varit förnedring af mannens väsen och hvad som icke varit det.

En kvinna, som gifter sig med en änkling, har att genomgå lidanden, som bli djupa i den mån hennes kärlek är personlig. Hon ville då varit ej blott mannens sista utan äfven hans första kärlek; hon lider af alla minnen, de ej ha gemensamma. Hon ville suttit som mor vid hans vagga och fått hans första leende; hon längtar att ha lekt med honom som syster, att som kamrat ha delat hans mödor och

fröjder. Hon missunnar alla, som fått se honom under de lifsskeden och i de själstillstånd, hon själf ej sett honom. Framför allt då den kvinna, som först såg honom lycklig genom den kärlek hon gaf honom!

Men alla dessa lidanden komma henne ej att anse den älskade som sedligt sjunken, emedan han före henne varit en annan kvinnas man. Och detsamma måste gälla om tidigare kärleksförhållanden. Mannen kan, i ett föregående gifte som i en fri förbindelse, ha utvecklat sina möjligheter att ge en personlig kärlek och han kan, genom båda, ha förlorat dem. Låder ingen låghet vid dessa tidigare upplefvelser, har han ej förnedrat sig till frivillig tudelning — och köpt älskog är alltid en sådan — eller till föraktlig dubbelhet; har han icke behandlat någon kvinna som medel, utan mottagit personlighet och gifvit personlighet — då kommer han icke »oren» in i sitt äktenskap, äfven om han ej är ett afhållsamhetens vittnesbörd!

De män, säger Drachmann, »förbli evigt unga, hvilka ej betrakta kvinnan som byte eller lek utan ge allt, mottaga allt och minnnas allt under jubel och tårar, rent och skönt». Men de män, som bevara denna ungdom, bevara också sin renhet, äfven om de ej visa den exklusivitet i kärleken, som kännetecknar den erotiskt utvecklade kvinnan.

Nu det är tyvärr ofta så, att männen gå in i sitt gifte med svåra fläckar från tidigare förhållanden, och det är denna erfarenhet, som ger renhetskrafvet dess allmängiltighet. Männen medföra seder och synpunkter, som stundom för alltid ödelägga kärlekens lycka — ifall otukten ej fortsättes inom äktenskapet,

där det torde finnas fler »fallna» och förförda kvinnor än utom detsamma.

Under hvarje kärlekens nya utvecklingsskede ha kvinnorna, troligen tidigare och säkert medvetnare än mannen, förbundit enhetskrafvet med kärleksbegreppet. Enhetskänslan är en helt annan och långt senare företeelse än engiftet. Den tvungna troheten i engiftet, den frivilliga i kärleken framkallade hos kvinnan först behärskning af åtrån, sedan åtråns försvagande genom behärskningen. Så blef småningom den erotiska enheten hos många kvinnor ett organiskt tillstånd eller som man betecknande säger: en fysisk nödvändighet. Ej hos alla, ej ens hos de flesta, men dock ofta nog för att själens och sinnenas enhet i kärleken — liksom en lifslång trohet i en enda kärlek — kan kallas naturbestämning hos otaliga kvinnor, medan båda hos männen ännu äro undantag så pass ovanliga, att de ofta kallas — onaturliga! Men den, som af detta sluter att, endast man börjar kräfva detsamma af mannen, skall verkan bli densamma, den sluter till samma verkan ur två skilda orsaker. Ty skilda orsaker äro och förbli mannens och kvinnans erotiska villkor. Den renhet, mannen kan komma att nå, måste därför alltid i viss mån bli annorlunda än kvinnans men därför ej ringare. Han förblir säkert mer polygam än hon, men detta innebär ej att han skall fortfara att splittra sig vid tillfredsställelsen af sina erotiska kraf. Kärleken besitter, ja, besätter, behärskar och bestämmer kvinnans hela varelse på ett helt annat sätt än mannens. Han gripes, under snart öfvergående stunder, starkare af den erotiska känslan men frigör sig äfven fortare och fullständigare. I den mån kvinnan är kvinnlig, är hon åter helt och hållet bestämd

af kärleken. Detta ger en enhet, fullhet och jämvikt åt hennes sinnlighet som mannen saknar. Då han är het, tror han ofta kvinnan vara sval; när han ser henne varm menar han att hon är det på samma sätt som han. Sådana kvinnor finnas visserligen, växlande, som mannen, mellan ett hastigt uppflammande och en plötslig köld och dessa kvinnor äro ännu de erotiskt mest eggande. Hos de flesta kvinnor däremot är, af nyss nämnda skäl, kärleken en jämn värme, en aldrig slocknande innerlighet. Men detta kommer kvinnan att lida genom mannen, som mellan sina stunder af lidelse är så mycket lugnare än hon, så föga i stånd till hennes oaflåtliga ömhet. Därför finner hon sig sällan fylla hans tankar och känslor så helt som han fyller hennes.

En kvinna har träffande sagt: att kvinnans större sinnlighet just gör henne mindre sinnlig än mannen: på grund af moderskapet — och allt hvad därmed sammanhänger — är hon sinnlig så att säga från hufvud till fot och året om, mannen däremot endast akut och lokalt.[6] Flyttar man tanken från erotiken till moderligheten, inser man genast sanningen af detta: moderskänslan är den alltigenom sinnligaste och därför alltigenom själfullaste af känslor: samma sinnenas hänryckning, i hvilken modern utbrister att hon ville »äta» sitt barn, yttrar sig i den ömhet, som kan dö för det! Men nyssnämnda författarinna anser därjämte: att äfven för mannen de erotiska känslorna kunna bli omsatta, utlösta på mångfaldigare sätt än det enda, som ännu för de flesta af dem är »kärlekens» hela värde: ett antagande, som grundar sig på samtida vetenskapliga undersökningar öfver detta ämne.[7] Om dessa bekräfta sig, blir det ej längre endast i dikterisk

utan i psyko-fysisk mening sant, hvad Rousseau uppenbarade för sin otrogna samtid: att en blick kan bräddfylla en älskare med vällust; att de stora själsrörelserna äro hufvudvillkoret för kärlekens lycka; att den lättaste beröring af den älskades hand ger större salighet än ägandet af de skönaste kvinnor utan kärlek — känslor, dem alla stora älskare i alla tider bekräftat och om hvilka äfven de mest motsatta naturer — från en Comte till en Berlioz — afgifva samma vittnesmål. Bondens erotik, som intet vet om smekningar, står i lycka efter den bildade människans, som i kärleken finner alla sinnens förfinade fröjder. Och denna människas lyckokänsla åter står djupt under deras, som äfven i två tankars eller stämningars möte kunna upplefva kärlekens hänryckning.

Vissheten att sinnligheten endast kan behärskas genom att besjälas, leder de kvinnor, som nu hoppas omvända männen, icke till engiftets plikt men till enhetens glädje.

Innan kvinnans vilja kunde bli sålunda målmedveten, måste hennes långa frigörelsesträfvan ha föregått. Äktenskapet fick ej längre vara brödyrke inom öfverklassen, såsom prostitutionen ännu är det inom den svältfödda underklassen. Kärleken måste ha blifvit fri åtminstone i den mening, att en kvinna ej ägde annat val än fattighjälpen af släkten eller tvångsförsäljningen åt mannen; hennes personlighet måste ha kommit till anseende, ej endast i dess kvinnliga värde och allmänmänskliga värdighet utan äfven i dess individuella. Först när hon — som själf arbetande och verkande — ej uteslutande berodde af mannens frieri för såväl sitt lifsuppehälle som sitt lifsinnehåll, blef kvinnans salighet, ej »att mannen vill» (Nietzsche) men

att hon själf kan vilja! Språket speglar redan sedens förändring. Sällan hör man numera om en kvinna frågas: *hvarför hon ej blifvit gift?* men dess oftare undras: hvad hennes kärleksöde varit, *efter som hon aldrig gift sig?*

Utvecklingslinjen går äfven här i sicksack. Kvinnor handla stundom som om hela frigörelsen tjänat till intet. Men trots det myckna motsägelsefulla blir för den, som står högt nog att äga öfversikt, kärlekens evolution — framför allt genom den nya kvinnans kraf på kärleken — den vissaste af verkligheter.

Man kan bevittna denna evolution i lifvet som i litteraturen, där den nu tar sig alla slags uttryck, från och med till äkta diktverk omsatta upplefvelser och ned till de alster, som fresta till tanken att dessa människor älskat endast för att få något att göra en bok af! Den nutida kvinnodiktningen påminner om en relief från ett offeraltare på Forum romanum, en relief, där oxen, fåret och svinet vandra i rad fram mot knifven! Hekatomber af dessa djur bli nu — i äkta mäns eller älskares skepnader — af den nya kvinnan offrade åt Eros! Det torde ej dröja länge innan trohetslöften komma att bytas mot tysthetslöften och äktenskapsförorden innesluta en punkt om att kärleksbrefven efter brytningen icke få brukas till litteratur!

Visserligen blir det evigt sant, att aldrig en lefvande bok om kärleken skrifves med annat bläck än blod. Men dessa böcker äro ej den slags processböcker där man finner part, vittne, domare och skarprättare i en person!

Men starka eller svaga, försynta eller fräcka, ädla eller oädla — alltid äro den nya kvinnans böcker

lärorika för den, som vill följa riktningen af kärlekens evolution.

*

Den stora faran för denna är att kvinnorna alltjämt ej räkna nog med sinnligheten, männen icke nog med själen. Och i synnerhet är det kvinnan, som nu ensidigt brukar sin egen erotiska natur — med dess varma genomträngdhet, dess frestelsefria helhet — såsom etiskt och erotiskt mått på mannens, med dess heta plötslighet, dess farofulla halfhet.

Det är utan tvifvel en kvinnlig öfverdrift, att en »ren» kvinna endast skulle känna makten af sitt köns kraf då hon älskar. Men den oerhörda skillnaden mellan henne och mannen är att hon ej kan lyda dessa kraf utan att älska. Det är visserligen sant att en kvinna bredvid sin kärlek kan äga en lifsgärning. Men den djupgående olikheten mellan henne och mannen blir tillsvidare den, att han oftare som skapande än som älskande ger sitt yppersta — medan det för henne nästan alltid är omvändt. Och medan mannen sålunda af sig själf och andra värdesättes efter sina verk, värdesätter kvinnan innerst sig själf — och vill värderas — efter sin kärlek. Först då denna blir fullt uppskattad och lyckliggörande, känner hon sig själf som ett stort värde. Det är visserligen sant att kvinnan af mannen äfven vill sinnligt lyckliggöras. Men medan denna längtan hos henne ej sällan vaknar långt efter att hon redan älskar en man så, att hon kunde ge sitt lif för honom, vaknar ofta hos mannen begäret att äga en kvinna innan han älskar henne ens så mycket, att han ville ge sitt minsta finger för

henne. Att kärleken hos kvinnan oftast går från själen till sinnena och stundom aldrig når så långt; att den hos mannen oftast går från sinnena till själen och stundom aldrig når fram — detta är den för båda mest kvalfyllda af mannens och kvinnans nuvarande olikheter. Det är alldeles visst, att såväl man som kvinna bli ödmjuka af sin stora kärlek och erfarenheten att hafva väckt genkärlek gör äfven fritänkaren till en underverkstroende! Men mannen döljer ofta sin ödmjukhet i en säkerhet, som sårar kvinnan; hon däremot sin i en osäkerhet, som sårar mannen. Och af denna olikhet i instinkterna uppstår en ny art förvecklingar, sedan äfven mannen af kvinnan börjat önska en ordlös förståelse; sedan han blir förvissad om hennes kärlek endast när hon gissat den och älskat just hans förtegenhet. Men mot den moderna mannens sålunda medvetna och förfinade vilja, står hans nedärfda eröfrarinstinkter. Och ingen kvinna är säkrare om alla kärlekens tidigare som om alla dess nyare lidanden än den, hvilken — likt Helene i Hauptmanns *Vor Sonnenaufgang* — verkligen handlar efter den älskade mannens ord: att han endast ville äga kärlek af en kvinna, som själf har mod att förklara honom den. Ty inom kvinnan fortlefver å andra sidan det urgamla begäret att eröfras. Och därför komma äfven hennes starkaste känslor i strid med hennes nya handlingsmod.

Af alla dessa skäl är det svårt för en nutidsmänniska att tro sig älskad eller veta sig älskad.

Och det är detta, som åt kärleken skall bevara dess spänning, äfven sedan de djuriska vanorna — med förföljandet å ena, flyendet å andra sidan — småningom upphört. Striden och segerruset komma alltid

att utgöra en del af kärlekens lifseggelser och lustkänslor. Men de flyttas upp på ett högre plan. Mannens framstormande för att vinna en kvinna, som utan detta ej torde ha märkt honom; kvinnans undanvikande för att egga mannen eller för att dock i någon mån värna sin känslas självbestämning, skola omvandlas af bådas vilja att vänta tills äfven den andra valt. Den erotiska spänningen kommer då att utlösas i sträfvan efter de mest förfinade uttryck för sympati, de mest förvissande yttringar af förståelse, den snabbast vibrerande känslighet för den andras själstillstånd, den fullaste meddelelse af förtroende. Segern kommer att betyda ett ständigt djupare inträngande i den andras egenart, en allt rikare fullhet och fröjd i meddelelsen af sin egen; en oaflåtligt växande tro inför det gåtfulla, liksom tacksamhet inför det uppenbarade. Eggelsen skall hvar dag förnyas inför stämningar med öfvergångar så omärkliga, som aftonhimlens från rödaste guld till renaste hvithet; inför gränslinjer mellan sympati och antipati, ena stunden fina som ett strå, den andra breda som en ström. Den skall förnyas genom otaliga pröfvande, förenande och afvisande själsrörelser, snabbt och oåterkalleligt afgörande som en stjärnas fall i rymden, ett silfverstyckes i floden.

Och detta samlifvets spänning skall ej som nu slappas genom äganderättens manligt dästa dryghet eller kvinnligt mätta matthet. Emedan all lyckokänsla sammanhänger med kraftspänningen för att nå ett mål och med jämvikten efter dess uppnående, har kärlekens ofärd varit att frieriet inneburit hela spänningen, äktenskapet den nådda jämvikten. Endast vissheten att förlora — genom lifvet eller döden — har i regeln fram-

kallat en ny själsspänning. Detta har, af förut nämnda orsaker, särskildt gällt mannen. Hustrurna ha ofta lidit länge af de trinda, trygga, trefna äktenskapsvanorna innan de resignerat den fullhetens ro, den jämvikt under rörelse, som var deras lyckodröm.

Men nu vilja kvinnorna ej längre resignera. I lifvet som i litteraturen resa de sig mot »det äktenskap, man lär sig fördraga». Tusenden med Ella van der Weiden fråga sig, om deras mans kärlek meddelar dem »den högsta lycka, deras väsen kan känna»? Och när de nödgas svara nej, anse de sig bedragna på lifvet. Men mindre och mindre vilja kvinnorna låta bedra sig på lifvet. Mer och mer blir deras kraf på en ny kärlek ett med krafvet på ett nytt äktenskap, hvars högsta värde ej som nu kommer att bestå i »säkerhet och lugn».[8]

Kvinnan vet — och mannen än mera — att det är i de stunder af stiltje, då all lifseggelse saknas, som frestelsen uppstår att söka den i nya förhållanden. Men de börja dessutom inse, att när en och samma känsla förmår erbjuda en oaflåtlig spänning — genom viljan att nå ständigt högre tillstånd af denna känsla — då blir en sådan frestelse med nödvändighet mer och mer ofarlig, helt enkelt emedan människosjälen endast med stor svårighet kan omflytta de andliga rikedomar, den samlat på ett håll. Kärleken är i sin opersonliga form ett rörligt och lätt förslösadt kapital. I sin personliga däremot är den fast egendom, som blir allt värdefullare, ju mer man nedlägger i densamma och som, redan genom sin egen natur, är svår att förskingra.

Så ofta en kvinna fängslat en man med en lifslång tjusning, har hemligheten varit den, att han aldrig

blifvit färdig med henne; att hon »varit icke en utan tusende» (G. Heiberg); ej en mer eller mindre vacker variation af kvinnokönets eviga tema, utan en musik, i hvilken han funnit det outtömligas rikedom, det outgrundligas lockelse, på samma gång som hon skänkt honom en sinnenas ojämförliga lycka. Ju mer nutidskvinnan får mod till en sinnligt lika väl som en själfullt rik kärlek, ju mer sammansatt och inom sig sluten hennes personlighet blir, dess mer skall hon erhålla denna makt, som nu endast är undantagens lyckliga företräde.

Man säger kvinnan, att hennes nya kärleksvilja ej endast har mannens natur utan äfven det nya släktets välfärd emot sig.

Hon svarar: att den stora kärleken visserligen röjer ett barnsligt oförstånd inom alla områden för världslig klokhet, men att den inom sitt eget område — med alla dess gåtor och uppgifter — är gudomlig vishet, aningsgåfva, underverkskraft; att det enda, som behöfves för att kärleken skall nyskapa släktet, är att den blir en allt större lifsmakt, genom att människan i den sätter in allt mera af sin själsmakt.

*

Redan nu finnas människor, som älska med den stora kärleken. De visa en omättlig eröfringslust gent emot alla lifvets rikedomar, för att äga medel att vara kungligt slösande mot hvarandra. Ingendera bedrar den andra ens på en daggdroppe. Den glöd de ge hvarandra, den frihet de äga genom hvarandra gör rymden varm och vid omkring dem. Kärleken ger dem ständigt nya ingifvelser, nya krafter och nya

uppgifter för sina krafter, vare sig dessa riktas inåt hemlifvet eller utåt mot samhället. Och sålunda blir den lycka, som för dem själfva är lifvets källa, äfven ett tillflöde, hvarigenom det helas lycka stiger. Den stora kärlekens makt att stegra en människas värde för mänskligheten, är jämförlig endast med den religiösa trosglöden eller med snillets skapareglädje, men öfverträffar båda i allsidig lifsstegring. Sorgen kan stundom göra en människa mer ömmande för andras lidande, mer allmänverksam än den sig inåt samlande lyckan. Men aldrig ledde sorgen själen till de höjder och djup, till de ingifvelser och uppenbarelser af allifvet, till den knäböjande tacksamhet inför lifsmysteriet, dit den stora kärlekens fromhet leder henne!

På samma sätt som tron, helgar denna fromhet allt. Den ger omsorgen om en själf betydelse, ty

... if I am dear to some one else
Then must I be to myself more dear.

Den sammansluter lifvets obetydligaste ting till en meningsfull helhet. Den sålunda älskade och älskande bär äfven samma prägel som den kristne mystikern, hvilken blir allt klarare och dock mer hemlighetsrik; allt fullare af lif och dock allt mer stilla; allt mer inåtvänd och dock allt mer utstrålande.

De finnas, som mena att detta tillstånd är öfverspändt, onaturligt.

Men sanningen — för en hvar som skådat den — är att *le vrai amour est simple comme un basrelief antique.* En sådan relief, som framför andra motsvarar bilden, finnes i Napolis museum. Den visar en man och en kvinna, stilla stående samman på ömse sidor om ett

träd. En antikens konstnär torde här redan anat allt det meningsfulla, ett vår tids barn tolkat, när han under lifvets träd ställde en yngling och en ungmö med ett klufvet äpple i handen: *they divided the apple of life and ate it together* . . .

För tvenne sålunda delande blir hvardagen tindrande full af små fröjder som en midsommarråg af blåklint; helgdagen hvit af stora glädjeämnen som en pingstträdgård af fruktblom. Tvenne sålunda lefvande kunna leka så, att bortom leken alltid står ömhetens stillhet; le så att under leendet alltid ligger ett lätt upprördt allvar. Om döden icke afbryter dem, bygga de sålunda sitt samlif som de gotiska katedralerna byggdes: sträfpelare invid sträfpelare, båge öfver båge, ornament inom ornament, tills slutligen den högsta spirans guld fångar solnedgångens sista stråle.

*

Så ger den stora kärleken redan nu två människor, hvad först hela utvecklingen kan ge mänskligheten i dess helhet: enheten mellan sinnen och själ, lust och plikt, självhäfdande och självhängifvelse, mellan den enskilda och släktet, nuet och framtiden.

Detta tillstånd — där hvarje egen vinning blir en gåfva och hvarje egen gåfva en vinning, där en ständig rörelse och en stilla ro förenas — är redan nu det drömmare vänta sig såsom det tredje rikets.

III.

Kärlekens frihet.

Det finaste prof för en människas sedlighetskänsla är hennes makt att på det etiska området tolka tvetydiga tidstecken. Endast den djupt sedliga upptäcker nämligen den svärdsäggshvassa skiljelinjen mellan ny sedlighet och gammal osedlighet.

I vår tid röjes den etiska ofinheten först och främst genom domsluten öfver de unga kärlekspar, som fritt förena sina öden. Flertalet inser ej det framsteg i sedlighet, detta innebär i jämförelse med de många mäns, som utan ansvar — och skenbart utan fara — köpa sig sinnenas ro.

De unga män, som välja »den fria kärleken», veta att den köpta kan förstöra de finaste verktygen för deras andliga arbete; kan innebära skada för hustrun, liksom faror dels för barnens urartning, dels för barnlöshet och slutligen vålla deras egen, för tidiga undergång.

Men de veta äfven, att dessa följder kunna utebli och att de dock andligt skulle tagit skada, om de kränkt sitt personlighetsvärde och förstört sin möjlighet till enhetlig kärlek. De förakta äfven sina fäders andra,

mindre farliga, men än mer samvetslösa utväg till könslig tillfredsställelse, förförelsen af kvinnor ur folket, kvinnor med hvilka de aldrig tänkt på någon lifsgemenskap.

Den fria kärleken åter ger dem en lifsstegring, som de mena sig vinna utan skada för någon. Den motsvarar deras begrepp om kärlekens kyskhet, begrepp som med rätta såras af förlofningstidens halfhet, med alla dess afdrag i känslans friskhet och frimodighet. När deras själ funnit en annan själ, när bådas sinnen mötas i samma längtan, då anse de sig äga rätt till kärlekens fulla enhet, ehuru i hemlighet, efter som samhällsförhållandena omöjliggöra det tidiga äktenskapet. De befrias sålunda från en kraftödande strid, som hvarken gifvit dem ro eller inre renhet och som blifvit dem dubbelt svår, sedan de nått det mål — kärleken — för hvars skull de ålagt sig behärskningen.

Denna ungdomens sedlighetssyn har fått ypperliga uttryck i skönlitteraturen, framför allt genom *Martin Birck*, hvars allvarliga mening — och maning — sammanfattas i de svårmodigt sanna orden: »*Lifvet är inrättadt för de gamla, därför är det en olycka att vara ung. Det är inrättadt för de tanklösa och slöa, för dem som taga falskt för äkta eller till och med föredraga det falska, därför att det är en sjukdom att tänka och känna*» ... Den har äfven fått ett omedelbart uttryck i en liten skrift, som förtjänar mer uppmärksamhet än alla senare årens sedlighetsbroschyrer tillsammans[1] — såsom öfver hufvud deras uttalanden, hvilka en fråga närmast angå. Denna skrift är uttryck för den tänkande ungdomens mening om vägen till en ny sedlighet. Men den röjer äfven hvad ungdomen tyvärr förbiser:

skadan för sig själf och släktet af ett för tidigt kärlekslif. Denna skada botas ej af ungdomens svar: »visheten att vår kärlek gjort oss till föräldrar, skall afgöra vårt offentliga erkännande af föräldraskapets plikter.» Än mindre duger svaret: att barnen bli samhällets sak!

*

När man i detta sammanhang talar om ungdomen kan man endast mena de högre klassernas ungmör och ynglingar. Ty bland de öfriga har kärlekens fria förening länge varit sed. Vår allmoge — som den i flera andra europeiska land — tillämpar utan vidare samma frihet som samhällsseden tillerkänner många utomeuropeiska folk. Och den etnografiska forskningen visar att detta ej är någon ny »osed» utan tvärtom en kvarlefva af urgamla seder. Det finnes utomeuropeiska folk — till exempel ett i norra Birma — där denna sed medfört bestämda garantier för de möjliga barnen. De unga kunna utan hinder fritt förenas och skiljas, om de ej finna sin känsla djup nog för ett fortsatt samlif. I motsatt fall gifta de sig och efter äktenskapet är otrohet så godt som okänd. Blir flickan mor, utan att äktenskap följer, är mannen skyldig att trygga barnet genom en summa till flickans far, som då ansvarar för detsamma.

Det är ur liknande könsseder flertalet af vårt folk utgår — det folk, som af kungsord och akademidikter fått betyg som världens »laglydigaste och plikttrognaste.» Där djupare kärlek eller ansvarskänsla saknas, medföra dessa seder kvinnans öfvergifvande, barnamord, stundom kvinnans prostitution, sedan hon glidit från man till man; slutligen samhällets betungande

med de barn af olika fäder, som hon gifvit lifvet, samt barnens vanskötsel. Och seden leder — äfven i sådana fall, där både kärlek och ansvar finnas, men där de älskande varit för unga — till deras eget liksom barnens försvagande och till de senares stora dödlighet. Icke endast tungt arbete och knapp kost, utan äfven ett allt för tidigt könslif bidrar att hämma underklassens fulla kroppsliga utveckling och att påskynda dess åldrande.

Men bredvid dessa dåliga verkningar finnas goda. I de flesta fall bli ett ungt pars föräldrautsikter anledning för deras anhöriga att möjliggöra deras giftermål. När detta ej genast kan ske, stannar dottern med sitt barn hos enderas föräldrar eller lämnar det hos dem, medan hon på sitt håll, som den unge mannen på sitt, arbetar för framtiden. Äfven om mannen ej alltid varit villig till giftermål, visar det gemensamma arbetslifvet och föräldraskapet snart sin enande makt. Sådana, i ungdomen sammankomna makar, äga troligen bättre möjligheter för sitt samlif, än ett utpinadt öfverklassfästfolk, där bruden har full rätt att bära krona — för att ej tala om den sundhet, allmogemannen medför i jämförelse med flertalet öfverklassherrar, som köpt det fördärfliga äktenskapssurrogatet under väntan på den befordran, som skulle möjliggöra äktenskapet. Ett är åtminstone visst: att den äktenskapliga troheten hos allmogen är lika stor, som friheten före äktenskapet är obegränsad. Att allmogens och arbetsklassens fria kärlek i regeln slutar med vigsel, beror ofta af att samhällsmeningen uppehåller denna såsom sedlighetsstreck. Men — i de fall, där ej själfva kärleken medför lifsgemenskapen — äro föräldrakänslan och behofvet af en arbetshjälp lika

afgörande som samhällsmeningen. Äfven hos de erotiskt outvecklade finnes nämligen, utöfver släktdriften, behofvet af ett samlif med äfven andra syften. Det är viljan till ett sådant samlif — med delad lust och möda, delade sorger och omsorger — som utgör det verkligt förenande. Där alls ingen sådan vilja finnes blir förhållandet osedligt ur lifsstegringens synpunkt. Om denna sedlighetsnorm ej fasthålles, skall den fria kärleken inom öfverklassen — som inom underklassen — visserligen bidraga att afskaffa prostitutionen men ej att förstora människorna genom en större kärlek, en högre sedlighet. Den riktning, som för kvinnorna vill häfda äfven männens könsliga frihet — Bebels i många fall betydande bok *Kvinnan* är en af dess representativa skrifter — torde nämligen icke följa utvecklingslinjen.

Ty om, å ena sidan, underklassens könsseder gifva det omedelbara naturkrafvet mer rätt än öfverklassens, så äger den senares seder däremot alltjämt samma betydelse för driftens höjande till kärlek som självbehärskningen, etnografiskt och historiskt sett, allestädes ägt. Hos de folk, där könsförbindelserna börja tidigt, bli sederna i regeln lösaktiga och där sederna äro lösa, får kärlekskänslan ringa betydelse. Sinnlighetens behärskande utvecklar de djupa kärlekskänslorna. Man behöfver ej gå till forntidens eller till nutidens utomeuropeiska folk, utan endast till landt- och stadsarbetare inom vårt eget och andra europeiska land, för att se huru känslorna bli svaga och slappa, sinnena grofva och giriga när de fått vanan att mätta sin hunger innan själens vaknat. Redan de eländiga bostadsförhållandena beröfva könslifvet inom underklassen dess försynthet; barnaåldern eller blodsbanden

utgöra ofta intet hinder mot otukten, och dess följder — råheten och ansvarslösheten såväl mot hvarandra som mot afkomman — taga stundom ohyggliga former. Det första villkoret således för kärlekens frihet är att friheten gäller — kärleken, hvars allmängiltigaste kännetecken, till skillnad från lösaktigheten, är viljan till ett fortsatt samlif. Emedan detta kännetecken i regeln finnes hos den ungdom, som i de bildade klasserna nu kräfver kärlekens frihet, är den så till vida i sin goda rätt, lika väl som ungdomen inom underklassen, när den brukar samma frihet och sålunda bildar många ypperliga hjonelag. Man kunde med allt skäl — och mera skäl — sluta till samma följd inom öfverklassen, ifall icke just kärleken där blifvit en så mycket mer ingripande makt. Medan arbetsklassens flertal — ty äfven där finnes ett fåtal med mer förfinade erotiska känslor — jämte det att få driften stillad nöjer sig med en duglig och tillgifven kamrat för samma lass, har den utvecklade nutidsmänniskan djupare erotiska kraf. Och det är fyllandet af dessa som det ungdomliga lifsafgörandet ofta förfelar. Ty äfven när den unga kärleken är själfull — och så är nästan all ung kärlek — är den dock i de flesta fall kärlekslängtan snarare än kärlek, behofvet att upplefva snarare än det nya lifvet själft. Och därför blir den tidiga ungdomens erotiska känslor grundade på de synvillor, som komma en Romeo att kvida öfver Rosalindas hårdhet ögonblicket innan han möter Julia och en Titania att omhulda Bottens åsneöron. Aldrig senare blir världen så sagolikt underbar, som när den första kärleksdrömmen svept sina opalskiftande soluppgångsdimmor öfver alla konturer men — aldrig är vår väg där mera villosam. Det kan hända att dimman lyfter

sig öfver det härligaste land. Men det finnes fler möjligheter att den kurs, man i dimman följt, skall medföra ett af de många skeppsbrotten

. . . . i vårdagjämningens stormdigra nätter.

Därför böra ton-åren vara det erotiska förspelets, icke det erotiska dramats tid.

Men äfven därför att ingen kan afgöra i hvad mån det öfvergående kan komma att skada det slutliga lifsförhållandet; i hvad mån den stora kärleken kan förfelas eller förfulas, då den tillfälliga föregripit dess rätt, äfven om detta skedde i full, ren tro att tillfälligheten var ödet.

Ingen del af lefnadens konst är för ungdomen viktigare än att hos sig utveckla vissheten om en ödesbestämd samhörighet, som kan vänta. Människor förbanna tillfälligheten, som skiljer älskande. Men det är mindre de tillfälligheter, som skilja, än de som i otid förena, man bör förbanna. I kärlek förlorar den första ungdomen sällan annat än det oväsentliga; det väsentliga visar sig — då båda äro fria — som det omistliga: de, som höra samman, komma slutligen samman; dem tillfälligheten skilde, hörde aldrig samman. Förfela lyckan kan människan genom att för sent finna det väsentliga hos sig själf eller andra; ej genom att afhålla sig från handling före den upptäckten. Därför bör en ungdom vänta med afgörande ingrepp i sitt eget öde och i andras öde, emedan den stora kärleken torde likna den japanska gudomlighet, till hvilken det är ett brott att bedja mer än en gång — emedan hon endast en gång bönhör!

*

Men äfven när ett ungt pars lyckovisshet är

... lugn som ett sommarhaf förgylldt af solen ...

följer ej däraf att deras kärleks genast bör innebära en senare ålders rättigheter och därmed förenade uppgifter. Ty unga träd brista eller bågna under för tunga frukter och ej heller frukterna få sitt fulla värde från för unga träd. Här är naturen själf de tidiga ungdomsäktenskapens motståndare. Lifvet är nämligen sällan, som i Max Halbes »*Jugend*», till hands med en kula från en dåres hand för att lösa konflikten. Men lifvet kan lika fullständigt göra slut på en människa som döden. Och lifvets medel äro pinsammare. Lämna åsido den möjligheten att människor motvilligt bindas samman genom följderna af en förhastad förening och räkna endast med den vissheten, att de unga fortfarande i djup mening höra samman. De skola dock lika säkert lida genom sin handlings möjliga eller troliga följd, barnet. Deras medvetande att ej kunna bära denna följd kommer dem visserligen att söka undgå den. Men detta är en oskön början af kärlekslifvet. Mången anser den äfven medföra faror. För dem, som redan gifvit släktet sin gärd af nya lif eller aldrig böra ge den, må valet vara fritt mellan den ena eller andra faran. Men för ett begynnande samlif torde denna utväg vara lika osäker som osund, emedan släktdriften som helhet lämnas ouppfylld. Och sålunda beröfvas kärleken en del af sitt andliga innehåll, sinnligheten sitt naturliga återhåll. Men äfven om dessa följder utebli, torde nog »misslyckandet» vara det i dessa fall lyckligaste — och äfven vanligaste. Huru ter sig då verkligheten?

De unga hafva i de flesta fall ingått sin fria för-

ening emedan de saknat möjlighet till ett öppet giftermål. Så mycket mindre kunna de underhålla ett barn, som de själfva underhållas af andra, så vida de ej underhålla sig genom skulder eller illa lönadt slafarbete. I senare fallet betyder barnet en ytterligare lifshämning, så mycket mer som det för kvinnan måste innebära minskade, kanske förlorade, arbetsmöjligheter. Det blir då de ungas anhöriga, som måste hjälpa. Och, när det är möjligt, sker detta i den formen, att de få gifta sig och erhålla den hjälp, föräldrarna förmå. Inom allmogen blir detta jämförelsevis lätt, ty de nygifta stanna där ofta i enderas föräldrahem. Men i öfverklassen åter bilda de, med fullt skäl, helst ett eget hem och då inträda för dem de — med barn och ett hushåll, äfven det enklaste — oundvikliga omsorgerna. Men dessa bli ett hinder för deras studiero, rörelsefrihet och allsidiga utveckling. De bli burfåglar, i bästa fall matade af föräldrarna; bundna af plikter under de år, de helt borde ägnat sin egen själfutveckling.

Sålunda kunna för tidiga giftermål, i laga som olaga form, stanna otaliga ypperliga krafter i växten, ödelägga senare års fulla lyckomöjligheter. Den tidiga föreningen har visserligen stillat en stark längtan i de ungas varelse. Men de finna snart att den därjämte försvårat, kanske omöjliggjort stillandet af kunskapsbegär, forskarhåg, skaparkraft och handlingsfrihet i andra, mer eller mindre väsentliga, riktningar, till exempel den hos all lefvande ungdom vakna reslusten och nöjeslusten i vacker mening. Den unga moderns fägring erhåller troligen aldrig den fullhet, naturen ämnat den och hon kommer att åldras i förtid. Och äfven när barnen icke bli svaga — som oftast är

fallet — bereda de henne ej den lycka de kunnat, om de varit efterlängtade; om hon ej för dem behöft offra sin ungdomsglädje, sin styrkas och skönhets fullhet, utan tvärtom känt den stegras genom moderskapet. Allra minst få barnen den fostran, modern vid något mognare år kan ge dem.

Och om än ett par älskande själfva vilja underkasta sig de lifshämningar, som i de flesta fall följa en förtidig förening, så må detta vara deras ensak. Men barnet är det icke.

För att barnet skall vinna sin fulla möjlighet af goda lifsvillkor — för födelse som fostran — måste i norden kvinnan vid äktenskapets ingående vara minst tjugu, mannen bortåt tjugufem år. Detta är den fulla mognadens tid och intill denna har ungdomen själf gagn af fullständig afhållsamhet, för att sedan vid rätta åldern i sitt äktenskap enligt Tacitus' ord låta »barnen vittna om föräldrarnas kraft». De flesta yngre vetenskapsmän anse det nu allt mer osannolikt att förvärfvade egenskaper gå i arf. Andra åter, som förfäktat eller ännu omfatta denna åsikt, ha med mer eller mindre styrka framhållit — som villkor för rasens framsteg — att barn ej alstras förr än verksamhet och omgifning hos föräldrarna utbildat en bestämd egenart. Fina själsskildrare, som tänkt öfver kvinnans väsen, mena att detta först framemot trettiotalet når sin fulla andliga mognad, medan hon då tillika äger kvar sin fulla ungdomlighet; att hennes ansikte då först äger verklig uttrycksfullhet; att hennes individualitet, tankekraft och lidelse först då äro fullt vakna; att endast dessa egenskaper kunna inge den djupa kärleken och att kvinnan således vinner allt på ett senare äktenskap, medan följden af de

tidiga äktenskapen, där mannen skall »uppfostra» sin hustru, ofta blir den att han, som en spirituell dam yttrade, i stället kommer att uppfostra en — annans hustru!

Och det är ej endast trångsynta sedlighetspredikanter utan i dessa ämnen fullt vidsynta vetenskapsmän, som allt bestämdare förklara att afhållsamhet till mogenhetsåldern i hög grad gynnar båda könens fysiskt-psykiska styrka och spänstighet och att dess enbart gagnande verkan stundom kan sträcka sig utöfver denna ålder.[2]

Till denna omedelbara vinst kommer äfven den medelbara: att all självbehärskning för ett stort, lyckobringande syfte — och hvilket är större än detta? — ger viljan det stål, personligheten den maktglädje, som senare bli betydelsefulla äfven inom hvarje annat område.

En sålunda framflyttad äktenskapsålder torde icke ha många motståndarinnor. Unga flickor hafva lärt af andras erfarenhet och det finnes nu knappt någon före tjugu års ålder gift kvinna, som inte redan före tjugufem insett att detta var i förtid. Det är också sällan kvinnans längtan, som påskyndar den hemliga föreningen. Ty, där ingen sydländsk blodblandning finnes, dröjer det länge, ja, stundom många år efter äktenskapet, innan den nordiska kvinnans sinnen bli medvetet vakna.

Men den unga flickan älskar och vill stilla den längtan, af hvilken hon ser sin älskade lida, så mycket mer när hon får veta, att de ömhetsbetygelser, som tillfredsställt hennes kraf, ökat hans lidande. Och hon öfverröstar därför sitt eget innersta medvetande,

som manar henne att vänta; hon ger sig half, ehuru hon skulle vunnit och gifvit lyckan hel, endast när hon kunnat säga:

Hela skatten af min känsla mogen,
morgonrodnande ur bojan sprang...

Detta nedtystande af det innersta medvetandet får ej sällan till följd att själarna aldrig fullt förenas, emedan sinnena ställde sig i vägen för dem. Eller med Nietzsches ord: *die Sinnlichkeit übereilt oft das Wachsthum der Liebe so dass die Wurzeln schwach bleiben und leicht auszureissen sind.* För hvarje ren sedlighetskänsla står en sådan ung, i kärlek sig hängifvande, kvinna himmelshögt öfver familjefästmön, som låter den man, hon säger sig älska, ensam trälarbeta under sina bästa ungdomsår, för att slutligen bereda henne den ställning, hennes egna eller hennes anhörigas lifsanspråk kräfva. Men högre än båda står den unga kvinna, som åt kärlekens vårtid vetat bevara dess svalka. Och när kvinnornas eget lyckokraf än mer förfinats, när deras inblick i naturen djupnat, när de sålunda bli färdiga att taga ledningen af den erotiska utvecklingen — som i norden under den sista mansåldern tyvärr legat i männens hand — då komma de äfven att förstå detta. De skola förlänga den lyckliga tid, då kärleken är outtalad, obunden af löften, afvaktande och aningsfull. Och de skola därför ej behöfva uppgifva det, i och för sig sunda, glädjebringande och lyckoberedande samlifvet under idrott, fotvandringar och studier, som nu leder till de allt för tidiga förbindelserna. Kvinnorna komma att förstå när de böra taga afståndet till hjälp, för att väntetidens

lidanden skola begränsas. De komma att förkorta den hemliga förlofningen; att afskaffa den offentliga förlofningen, med bådas faror för känslornas förtunnande och med den senares vanhelgande af kärlekens enskildhet. Det är intet offentligt, mångårigt brudstånd, den unge diktare besjunger, som vittnar att

Intet är som väntanstider,
vårflodsveckor, knoppningstider;
ingen maj en dager sprider
som den klarnande april . . .

En nordisk ungdom, som ej känner sin själ samklinga med denna stämning, hans lifsår har förlorat sin vår — utan att i utbyte vinna en längre sommar. Ty i lifvet som naturen hämnar sig den för tidiga värmen. Att fullt upplefva hvarje lifsårtids säregna skönhet, detta hör till den djupnade förståelsen af lifvets mening — och denna sanning blir ej mindre sann därför att en Julia var endast fjorton år! Icke den tidiga kärlekens, med all annan ojämförliga makt, har Shakespeare genom henne uppenbarat. Men väl den ögonblickliga, ödesbestämda, alla hinder besegrande kärlek, som — lika allsmäktig i hvarje ålder — dock visar sitt välde otvetydigast, när den drifver två människor i döden, just då hela det ännu olefda lif de ha framför sig gör dödstanken mest fylld af fasa. Endast ett sådant undantag framflyttar sommarens blomning till våren. Och det är därför icke ur sin naturs hela nödvändighet, utan genom öfverbetoning af dess ena sida, som många unga nu fått den meningen, att kärleken förlorar sin eld och renhet om den väntar tills organismen kan bära dess frukter.

Intet är vissare än att den fullborna kärlekens kyskhet betingas af själens och sinnenas vilja till enhet. Men denna kyska vilja kan finnas före eller efter möjligheten till sitt förverkligande. Och kärlekens kyskhet kan då visa sig såväl i väntan på den fulla enheten, som i att alldeles afstå från densamma.

Visserligen skall den unge mannen ej vid tjugufem erfara kärlekens berusning så, som han erfor den flera år tidigare. Men om han först erfar den omkring tjugufem, då torde han — enligt alla lagar för fysiskt-psykiska lustkänslor — just på sin höjdpunkt som könsvarelse och efter år af behärskning och möda för sin lycka, kunna erfara en rikare lifsberusning än han under de första ungdomsåren varit mäktig af.

Det är otvifvelaktigt att det mindre är organismens behof än fantasiens inflytande på organismen, som framkallar de för tidiga erotiska krafven. Endast en ny sundhet och skönhet i sättet att behandla de erotiska frågorna, skall småningom omdana den nu öfverretade fantasien, stilla den erotiska nyfikenheten och stärka ansvarskänslan mot sig själf och det nya släktet, så att det förtidiga könslifvet för ungdomen förlorar sin lockelse.

*

Allt detta gäller emellertid endast den omogna ungdomen.

Då däremot ett par älskande nått mogenhetens nyss nämnda ålder, och deras fulla förening endast kan främja såväl deras egen som släktets lifsstegring, då begå de åter en synd mot sig själfva och släktet om de ej ingå sin förening.

Men ej heller då är den hemliga kärleken önsk-

värd, den under hvilken kvinnan går i ständig oro för det möjliga barnet och dock — efter kärlekslyckans första tid — i en växande längtan så väl efter detta som efter de öfriga lifsförhållanden, hvilka kunde ge sol och frisk luft åt hennes, i drifhus eller källare växande, känsla.

Det är i de flesta fall endast en tidsfråga, när denna hemliga lycka tynar, därför att vågsamheten nästan uteslutande är på kvinnans sida och mannen i allt för hög grad blir den mottagande. Ty sådan är människonaturen, att detta gör den hård; sådan kärleken att detta gör den svag! Blir mannen ej hård, då beror det af att han är ytterligt känslig. Och är han åter detta, då blir den hemliga förbindelsen, där kvinnan ger mest, lika förödmjukande för mannen, som ett äktenskap, där hustrun med sin rikedom eller sitt arbete underhåller honom. Kvinnan blir å sin sida allt mer svårtillfredsställd, mer fordrande på den kärlek, som skall ersätta henne barnet och hemmet, genom hvilka hon först skulle känt sina krafter allsidigt utvecklas, eller med andra ord, hafva vunnit den fulla lyckan. Och ju ömmare hon älskar, dess vissare skall hon förr eller senare utbrista:

Deine fordernde Sehnsucht wird wohl still,
Wenn ihre Küsse mich herzen —
Aber deine schweigt nicht — du, ich will
Mutterschmerzen![3]

Ty kvinnans bästa egenskaper, äfven som älskarinna, äro oskiljaktigt sammanvuxna med moderligheten i hennes natur.

Det har talats och talas oändligt om det för en

kvinna nedsättande i hennes fulla hängifvenhet utan äktenskap; om att mannen sålunda sänker sin älskade i sina egna ögon och sig i hennes; om att han är själfvisk, då han ifrågasätter en förening, som kränker kärlekens ärbarhet och blyghet; om att han »offrar» kvinnan för sitt begär — och så vidare i oändlighet! Allt detta tal är värdelöst, helt enkelt emedan den älskande kvinnan hvarken känner sig nedsatt i sina egna eller i mannens ögon; att hon icke anser sig »offra» utan gifva och mottaga. Ty hon vill kärlekens fullhet med en mycket djupare vilja än mannen, efter som hennes erotiska kraf är starkare — ehuru stillare — än hans. Men hon är ofta — och ofta länge — omedveten om att hennes djupa vilja att till hvarje pris bli lycklig genom kärleken, innerst dock syftar till barnet. Mannen ser endast kvinnans längtan och hans lyckoleende talar ej sällan om en lätt seger. Men han vet icke — länge vet hon det ej själf — när hennes kärlek blir offer; när hon börjar känna sitt förhållande nedsättande. Mannen ser ej hvad hon med sitt leende döljer; han förstår henne ej när hon tiger, lyssnar kanske ej, när hon talar. Han tror henne sålunda ännu tillfredsställd, när hon börjat hungra efter mera.

Kvinnans kraf att lefva och lida för släktet ger en renare glöd, en högre flamma, en djupare evighetsvilja, en oslitligare trohet åt hennes kärlek än åt mannens. Det blir i en allt hetare, allt offervilligare ömhet för den älskade, som den ostillade moderslängtan utlöses. Mannen åter, som får allt mindre anledning att ge, kommer således att älska allt mindre. När kvinnan upptäcker detta, börjar hon minnas hvad hon gifvit. Och då äro striden, synden, sorgen och deras lön —

döden — komna in i en från början kanske äkta kärlek, en kärlek, som kunde lefvat full och fager, om den ägt det enande och renande inflytandet af ett gemensamt mål, en stor uppgift.

När kärleken ingen sådan äger, då riktar den sin rörelsekraft mot sig själf. De egna och den andras känslor bli då medel för en lek lik den, som under sjuttonhundratalet blef raseri, den att *parfiler*, hvilket betydde att ur förbrukadt guldtyg utdraga trådarna. Känslorna slitas af, rispas upp, bindas hop; trasslas, redas ut, nystas upp. Men känslor äro rötter, icke trådar — ej ens guldtrådar. Det är i lifvets stora, sunda verkligheter kärlekens liksom konstens skaparkraft har den närande jorden för sin växt. Ryckt ur denna jord blir kärleken lika visst som konsten ett af vårstormen uppslitet träd, hvilket visserligen den våren kan slå ut — ehuru alla dess rötter hänga i luften — men som icke lefver sommaren igenom.

Den hemliga kärleken är i detta afseende jämförlig med öfverklassäktenskapet utan barn och utan gemensamma uppgifter, ehuru den offervilliga, självförsörjande hemliga älskarinnan står högt öfver den underhållna, anspråksfulla lyxhustrun.

Icke abstrakta pliktbegrepp således, utan den äkta självviskhet, som är ett med en äkta sedlighet, skall lära ungdomen inse den genom utvecklingsläran än djupare vordna innebörden af den redan hos Spinoza djupa tanken: att »den könskärlek, som uppstår ur yttre tillfälligheter lätt kan bli hat, ett slags vanvett, som näres af tvedräkt; men att den kärlek däremot blir varaktig, *som har sin orsak i själsfrihet och i viljan att föda och fostra barn.*»

Genom lifstron och dess otaliga inflytanden, genom

gradvisa, knappt märkbara omvandlingar skall kärlekens frihet allt mer komma att betyda frihet för denna varaktiga kärlek.

Tidsandan, verkande genom litteraturens och omgifningens värdesättningar, ombildar med ofelbar visshet tankar och känslor i den riktning, dit de starkaste leda den.

Det tillhör nu de unga att vara dessa starka.

Med en allt mer växande vilja till en allsidig lifsstegring blir föräldraskapet äfven ett allt väsentligare villkor för denna. Lika litet som de unga genom ett förtidigt könslif vilja sänka värdet af de år, som helt böra främja deras egen växt, lika litet torde de komma att minska sin föräldraglädje genom att sätta ett svagt och ovälkommet barn i världen. Ty all lycka vilja de äga full och frimodig. Det väntade barnet bör ge dem vackra drömmar, ej plågande oro; det måste bäras i ett glädjerikt, ej i ett ovilligt sköte; och hafva fått lif ur lyckans fullhet — icke ur misslyckandet.

Här som öfverallt blir den, för den enskilde verkligaste och varaktigaste, lyckan äfven den för släktet stegrande sedligheten.

När tvenne älskande äga denna vilja och uppnått den mogenhet, då viljan har rätt att bli verklighet, är det således i full öfverensstämmelse med deras egen, med det nya släktets, med samhällets sundhet och skönhet, att de förena sig, äfven om deras rena vilja till samlif och samarbete ej kan ta äktenskapets form.

För den, som har öron att höra, blir den siffran talande: att medelåldern för de olagliga förbindelserna visar sig vara den af naturen bestämda, rätta åldern för äktenskapet. Sålunda visar Sveriges statistik för 1900

att 6,340 »oäkta» barn blifvit födda af mödrar mellan 20—25 år, medan de af mödrar under 20 år födda voro 2,028, af mödrar mellan 25 och 30 3,857. Ett annat talande faktum är att, redan före den utsträckta värnpliktens införande, den högsta emigrantsiffran för män som kvinnor faller på de ogifta under de närmaste åren omkring tjugutalet!

Genom de olagliga förbindelserna bedrages ofta släktet på barnens lifsduglighet, som ödelägges genom de vidriga förhållanden i hvilka barnen fostras; genom emigrationen bortflyter landets bästa blod. Och om än en mångfald af orsaker framkalla denna, kan ingen tänkande undgå att bland dessa orsaker medtaga svårigheten att i rätt tid ingå äktenskap. En annan, lika talande omständighet är den att alla statistiska vittnesbörd utmynna däri: att antalet prostituerade tillväxer i samma mån det allmänna samhällstillståndet, det ekonomiska läget missgynna äktenskapet och att det aftager i samma mån som ingåendet af äktenskap underlättas. Och — på samma sätt som de ogifta mödrarna — tillhör flertalet af de prostituerade den rätta åldern för äktenskapet!

Öfverklassens ungdom får emellertid ej under sin strid mot samfundsordningen sänka sig till underklassens ansvarslöshet. Den bildade ungdomen måste ge den öfriga föredömen, genom att visserligen ingå sina äktenskapliga föreningar i rätt tid men äfven på ett för släktet och samhället fullgodt sätt. De unga må gärna — som deras jämnåriga inom allmogen — tilltvinga sig den möjlighet att sätta bo, som nekas dem, innan barnet väntas. Men de unga ha rätt till detta slags trots endast när de äro villiga att, så snart de kunna, själfva vårda de nya varelser, som

inom släkten en gång skola ersätta dem själfva. Framför allt måste dock äfven den bildade ungdomen taga del i den sociala nydaning, som — i stort sett — blir enda lösningen af äktenskapsfrågan.

I stället för att förfäkta den »fria kärleken», som är ett mångtydigt och missbrukadt begrepp, bör man kämpa för kärlekens frihet. Ty medan det förra kommit att innebära frihet för hvilken som helst kärlek, får det senare endast betyda frihet för en känsla, som är värd namnet kärlek.

Denna torde allt mer i lifvet vinna samma frihet, som den redan ägt i dikten. Kärlekens blomning liksom dess knoppning blir då en hemlighet mellan de älskande, endast dess frukt en sak mellan dem och samhället. Som alltid har dikten här visat utvecklingen väg. Sällan besjöng en stor skald den lagvigda, men väl den fria och hemliga kärlekslyckan. Och äfven i detta afseende kommer den tid, då man ej brukar en sedlighetsnorm för poesien, en annan för lifvet. Redan Sakontalas diktare kallar den kärlek skönast, som ger sig fritt i den endast af känslans fullhet helgade »Gandarvavigseln». Men redan då insåg man faran af att

... okändt hjärta sluts mot okändt hjärta.

Redan då var det oron för barnets öde, som förband samhällsansvaret med kärlekens frihet.

Det nya sedlighetsmedvetandet är sålunda gammalt. Men nytt måste det dock kallas, emedan det börjar bli allmänvetande. Allt fler inse att — vare sig fri eller vigd — den människa, som ger sig åt en henne innerst främmande, kränker sin personlighets adel;

allt fler ana att det är hemkänslan i en annan själ, som ger hängifvenheten dess helgd.

Friarn, som — frackklädd — först till fadern förklarade sin känsla för dottern, är redan en så gammalmodig typ, att den inte ens kan förlöjligas! Bröllopet, efter lysningsfester, svensexa, kyrkvigsel — innan hvilken generalrepetition hållits på »den högtidliga akten» — och med bröllopsskarans följe till brud kammaren eller waggonen, denna sed kommer snart att anses löjlig, sedan oanständig, slutligen osedlig. Och den har redan — jämte andra kvarlefvor från den tid, då giftermålet var släktens angelägenhet — börjat försvinna, i samma mån som kärleken utvecklats. Allt mindre tåla de älskande bespejandet af sina finaste känslor; allt mer rädda de dem undan samhällets tullvisitation, familjens dyrkar, sällskapskretsens ficktjufsfingrar. Mer och mer blir kärleken vördad som en del af naturens mystik, hvars förlopp ingen utanförstående kan bestämma, hvars ömtåliga yttringar och ovissa möjligheter ingen får störa, en mystik inom hvars område klockslagsrätten blir en vidunderlighet.

Huru kan kärleken, lifvets ena stora härskare, taga sin frihet ur samhällets hand mer än den andre, döden, kan det? »Kärleken och döden, som gränsa intill hvarandra såsom de båda sidorna af en bergkam, hvars höjdlinje öfverallt är där de mötas»; kärleken och döden, som — den ene med morgonrodnadens, den andre med natthimmelns vingar — öfverskygga portalerna mellan jordelifvet och de båda stora mörker, som omsluta det — endast dessa två äro i majestät jämförliga makter.

Men medan det finnes blott en död, finnes det många slag af kärlek.

Döden leker aldrig. När all kärlek blir lika allvarlig, skall äfven den äga dödens rätt att välja sin tid och stund.

*

Under kärlekens vårtid kunna föräldrar endast då betyda något för sina barn, när de känna vördnad för det under, som fullbordas i deras närhet. Men sällan hafva föräldrarna dessförinnan varit så finkänsliga, att barnen nu behandla dem som förstående vänner. Ungdomstiden är vanligen fylld af strider, som vållas dels af föräldrarnas omformningslust — mot hvilken barnen först nu våga värna sig — dels af barnens lust att häfda sina ideal, som alltid bli andra än föräldrarnas, ty annars »ägde ju det nya släktet intet existensberättigande» (G. Brandes). Föräldrar kunde spara sig själfva och sina barn oändliga lidanden, om de från början förstode: att barnen bli betydelsefulla uteslutande som nya personligheter, med nya gudar och nya mål; med rätten att värna sitt eget väsen, med plikten att söka nya vägar och att under allt detta aktas af föräldrarna, i lika hög grad som dessa ha rätt att å sin sida — för hvad de bäst äro eller varit, vilja eller velat — alljämt vördas af barnen. Det enda föräldrar gent emot sina vuxna barn aldrig böra afsäga sig, det är att tjäna dem med sin erfarenhet. Men de måste därvid minnas hvad ett stackars älskande hjärta lättast af allt glömmer: att ej ens dess egen bittraste erfarenhet skall kunna spara barnen att göra sina egna bittra rön. De skola troligen undvika föräldrarnas misstag men endast för att själfva göra andra! Den enda verkliga makt, en far eller mor äger öfver sina barns öde — men den är också omätlig —

det är att fylla hemmet med sin starka och sköna personlighet; med kärlek och glädje, med arbete och kultur; att sålunda där göra luften så rik och ren att barnen äga ro att vänta med sitt val och stora mått att välja efter!

Men om föräldrarna se att barnen det oaktadt frestas att förväxla tillfälligheten med ödet, då kräfves af dem en nästan gudomlig vishet för att afleda faran I de flesta fall arbeta föräldrarna medvetet eller omedvetet tillfälligheten i händerna, medan de resa hinder mot det ödesbestämda. Det är icke det intetsägande, det intetgifvande, de varna för: nej, de andraga fattiga. futtiga skäl, dem de unga med allt det bästa i sin natur motsträfva. Och de nedtysta sålunda egna oroliga aningar, dem föräldrarna kunde fått dem att följa om de själfva ägt klarare syn för väsentligheten.

Äfven i de ömmaste hem gå barnen under vårstormarnas tid som gåtor, dem föräldrarna ofta förgäfves söka tyda. Aldrig lider en ung själ som under lösningen af sin egen gåta. Men endast den far eller mor, som mäktat förnyas och föryngras genom sina barn, torde kunna hjälpa dem med lösningen. Annars blir följden endast att föräldrarna från sitt håll bära stenar till den mur, barnen från sitt bygga allt högre.

Äfven föräldrar, som ej blifvit knarrande arbetsmaskiner; som ej öfva sin myndighet, emedan de besitta maktmedlen, utan endast emedan de besitta andlig öfverlägsenhet; som i hemmet gifva barnen ej endast frihet för glädjen men äfven frihetens glädje, skola dock mången gång komma till korta i bemödandet att göra sin öfverlägsenhet nyttig för barnen, sitt frisinne frigörande från deras ungdomliga ensidig-

heter. Och de måste då ge upp kampen. Ty den skall ej bättra det närvarandes omöjligheter, endast öda framtidens möjligheter till förståelse.

I lifvets tre största afgörelser — lifsåskådningens, lifsarbetets och kärlekens — måste hvarje själ vara enrådig. Där böra föräldrarna inskränka sin myndighet till att rädda barnen från lifsfaror. Men de måste äfven kunna upptäcka dessa, kunna skilja det djupa krafvet från det ytliga, vägen från afvägen.

Förmå föräldrarna ej detta, då måste barnen fylla sin plikt mot sig själfva och lifvet, genom att — förr eller senare — gå vägen.

Om de, som ett ungt par i ett dylikt fall, kunna »tiga och småle», för att handlande visa sitt allvar, förmå barnen troligen uppfostra föräldrarna. Det skall då ofta visa sig att en fars, en mors hjärtan voro starkare, deras själ vidare än hvad vare sig barn eller föräldrar trodde före profvet. Visar det sig däremot att endast föräldrarnas fel och fördomar vållat striden — då äro fel och fördomar ej värda mer därför att de äro en fars eller mors!

Men äfven om det skulle vara så, att föräldrarna icke äga själar, som kunna fördjupas, endast hjärtan, som kunna förblöda — det är dock barnets plikt mot sig själf, som mot gångna och kommande släkten, att ge sitt eget väsen dess högsta möjliga fulländning genom kärleken. Föräldrarna äro endast ett led i släktens oändliga kedja: det är hundratusendens blod, föräldrarna fört öfver i de barn, som nu i sin ordning skola öfverlåta det. Barnen äga högre plikter mot alla dessa döda och ofödda, än mot det enda par människor, som blef deras far och mor. Det åligger den unga att låta alla dessa döda lefva upp så fullt som möjligt

genom sitt eget väsens utveckling och i sitt barns blod. En människa kan för sin egen natur stå i större tacksamhetsskuld till sin mormors hjärta, sin farfarsfars fantasi än till sin egen trånghjärtade mor eller andefattiga far. Långt ifrån att det städse är en plikt att göra sina föräldrar glädje, kan det vara en plikt att göra dem sorg — för att göra sina efterkommande glädje. Det är godt att hedra fader och moder; viktigare är dock det bud, Moses glömde: att vörda son och dotter redan innan de födas!

När förnimmelsen af de döda och de ofödda medvetet blir en drifkraft för människans handlingar, emedan den är en makt i hennes känsla, då skola föräldrarnas anspråk att afgöra barnens lif — liksom dessas att afgöra föräldrarnas — allt mer sjunka samman inför det förflutnas och framtidens majestät.

*

Ur det föregående framgår att den sedlighetsförkunnelse är föga värd, som ej innebär krafvet att bereda sunda människor mellan tjugu och trettio års ålder möjlighet till äktenskap, den möjlighet, som undantagslöst fanns för de germanska fäder, hvilkas föredöme i afhållsamhet man nu åberopar!

Så länge allt mer utsträckta lärdomsprof, statsverkets utgiftsstat, bolagens vinstutdelningar och omgifningens lifsanspråk gå före ungdomens föräldramöjligheter, förblir det hela sig likt, trots ett stigande mindretal män, som för sin egen personlighets eller sin kärleks skull genomföra afhållsamhet intill eller utan äktenskapet.

Att detta samfundsordningens och kulturens offer-

väsen upphör, är redan viktigt för de enskilda, men i oändligt högre grad för samhället, hvars krafter nu härjas af osedlighetens verkningar och hämmas af sedlighetens; samhället, hvars styrka i så hög grad beror af unga, sunda föräldrar till det nya släktet!

Redan under nuvarande samfundsordning kunde ungdomens äktenskapsmöjligheter ökas genom ett klokt förverkligande af »egna hem»-idén på landsbygden; genom förkortad studietid; genom lägre lönegraders höjande — de tyckas nu beräknade på könsbehofvets tillfredsställelse med prostitutionen; genom en tidigare pensionering af de äldre, för att åt medelåldern — då barnuppfostringsbördan är tyngst — upplåta de högre lönegraderna samt genom större bevillningsfria afdrag för familjeförsörjande män och kvinnor.

En genomgående ändring af lefnadsanspråk och lefnadsvanor är dessutom nödvändig, framför allt i storstäderna, där bostadsföreningar för uppförandet af små lägenheter med gemensamhetskök; byråer för väl ordnad hemhjälp mot timlön och förbrukningsföreningar till förbilligande af lefnadskostnaderna väsentligt kunde underlätta ungdomens bosättning. Det är emellertid icke endast denna, men äfven samhällsarbetet, som skulle främjas, ifall männen omkring 25 år voro färdiga till inträde i sina olika yrken för att sedan — efter 35 års statstjänst — vara berättigade till pension men äfven skyldiga att taga afsked utom i de sällsynta fall, där snillet gör en person oumbärlig i en ledande ställning. De erfarenheter mannen vunnit, den kraft han ägde kvar funne fullt bruk i andra medborgerliga värf eller i personliga lifsintressen.

Det är icke mot osedlighetslitteraturen, utan mot statsverkspropositionen, statsutskottet och de enskilda

arbetsgifvarna, som sedlighetsmötena borde fatta sina resolutioner. Så länge en affärsägare af årets nettobehållning kan erhålla två, tre millioner, medan af hans kontorspersonal ej två, tre äro lönade så, att de före 30 års ålder kunna tänka på giftermål; så länge en departementchef kan besvara en anhållan af en tjänstemannaklass om lönetillägg, för att möjliggöra giftermål, med det vänliga löftet om tätare permission för stadsbesök; en arbetsgifvare afslå kvinnliga biträdens kraf på löneförhöjning med en artig anvisning på — med deras utseenden — lätt vunna biinkomster, så länge befinner sig äktenskapsfrågan i samma ställning, som K. A. Ehrensvärd i sin skånska resa skildrar en viktig transport. Fordon och dragare hade stannat i diket och Ehrensvärd anger med sin gudomliga korthet orsaken, när han om körsvennen upplyser att — »*Extrema Aset Sof*».

Det europeiska samhällets — enligt dess moralisters försäkringar — högsta etiska värde, könssedligheten, har på samma sätt stannat i sitt fortskridande. Och ej emedan vägarna äro ofarbara, men emedan ledarna befinna sig i — den skånske bonddrängens läge!

*

Hvarje sedlighetspredikan till ungdomen, hvilken ej därjämte dömer det samhälle, som gynnar osedligheten men omöjliggör ungdomskärlekens förverkligande, är mer än en dumhet, den är ett brott.

Så länge de nuvarande låga löneförhållandena och ovissa arbetsmöjligheterna fortfara, kommer äfven allt fortfarande männens blod att förskämmas, kvinnornas att förtunnas under väntan på de äktenskap, som

kunde gifvit samhället ypperliga barn genom sunda och lyckliga föräldrar.

Och så länge samhällena sålunda slött offra sina högsta värden, blir all annan slags samfundsförbättring en Penelopes-väfnad, där natten upprifver hvad dagen utfört.

IV.

Kärlekens urval.

I det föregående gjordes gällande, att kärlekens frihet vid alstringen af nya lif måste begränsas nedåt, genom att denna frihet endast kan tillerkännas dem, som nått könsmogenhetens ålder. Men den bör äfven begränsas uppåt, emedan en fars eller mors stora åldersskillnad — liksom enderas höga ålder — ger dåliga villkor för barnens sundhet, kraft och fostran. Och då, af i det föregående gifna skäl, båda könens lagliga äktenskapsålder måste sättas till 21 år, blir 25 års åldersskillnad den högsta, lagen borde tillåta i ena som andra fallet.

Ingen, som ser lifvets mening i dess stegring till högre former, afhandlar nu mera den solklara plikten att ej fortplanta svåra sjukdomar, om hvilkas ärftlighet vetenskapen redan är viss. Men som denna visshet endast inträdt i få fall, vore lagliga hinder i fråga om de många ovissa ej endast en — kanske meningslös — lifshämning för individen, utan äfven en ogynnsam omständighet för fortsatt forskning på biologiens viktigaste område.

Hvad som redan nu bör påbjudas är att hvardera parten före sitt giftermål vinner full insikt om dess möjliga faror, men att valet sedan öfverlåtes åt den egna ansvarskänslan. Ty ingen kan — åtminstone inte ännu — begära att den enskilde offrar sin lycka för omstridda möjligheter. Men i den enskildes, lika väl som i släktets, intresse kan man däremot fordra att ingen gör sin kärleks val ovetande. Och ju mer släktsambandskänslan under evolutionismens inflytande går sin renässans till mötes, dess naturligare skall man finna alla åtgärder för att trygga detta val till det nya släktets förmån. Redan nu anser man det fullt naturligt att en läkarundersökning måste föregå en lifförsäkran. Framdeles torde det bli lika självklart att kvinnan hos den kvinnliga, mannen hos den manlige läkaren före äktenskapet förvissar sig om att väl kunna fylla släktuppgiften. Och det gäller ej endast de nya lifvens försäkring, utan äfven vissheten för de äktenskapsstiftande själfva att ej sig ovetande äga organiska fel, som stundom kunna göra äktenskapet omöjligt, i andra fall vore lätt hjälpta men där i båda ovetenheten bereder meningslösa lidanden.

I de flesta fall blir det oron att själf erhålla eller ådraga den andra parten liksom barnen sjukdomar, som läkaren kommer att bekräfta eller skingra.

Det är utom all fråga att dels den sunda självviskhet, som vill bevara det egna jaget, dels den växande värdesättningen af en god afkomma då skall hindra månget olämpligt gifte. I andra fall torde kärleken segra öfver dessa hänsyn för egen del men makarna afstå från föräldraskapet. I de fall åter, där lagen kommit att bestämdt förbjuda äktenskapet, funnes visserligen intet hinder för de sjuka att erhålla afkomma

utanför detta. Men detsamma gäller ju om alla lagbud: de bästa behöfva dem ej, de sämsta lyda dem ej, men flertalets rättsbegrepp uppfostras genom dem.

Endast de i den själiska omvandlingens lagar okunniga, betvifla möjligheten att kärlekskänslan och släktkänslan samtidigt kunna stegras. Århundrade efter århundrade har kärlekskänslan vuxit samtidigt med att människor likväl offrat den för religiösa fördomar, ytliga pliktbegrepp, tyranniska föräldraviljor, tomma former! Nu, när deras offer gälla det högsta möjliga värde — stora eröfringar från sjukdom till sundhet, själfva människoämnets förädling — just nu skulle människorna visa sig ur stånd till dessa offer — emedan kärlekens makt under tiden stegrats!

Det blir tvärtom genom storheten af sin känsla för hvarandra, som tvenne makar kunna bära saknaden af barn, ifall de — då de veta att ingendera sålunda beröfvar släktet ett betydelsefullt värde — ingå sin förening med beslutet att ej bli föräldrar. Genom samma storhet i sin kärlek kan den part, å hvars sida faran finnes, vinna styrka att offra sin egen lycka, på det den andre må vinna en för sig själf och släktet betydelsefullare lycka med en annan. Sådana offer ske redan nu oftare än man tror.[1] Och det ligger i lifvets villkor — i och med själens och kroppens enhet — att den sjuke omvärderar de värden, kärleken äger för den friske; att han skapar nya, endast för sig tillgängliga lyckokänslor, ett förlopp, som i vår litteratur nyligen erhållit ett fint uttryck.[2]

Men framför allt blir det kärleksinstinktens fördjupande genom släktkänslan, som skall trygga släktförädlingen utan offer af den enskildes lycka.

När lutherska kyrkan förlorade den — genom Gustaf Vasas gifte med Katharina och Malin Stures med Erik Stenbock — först utbrutna striden om äktenskap i förbudna led, då innebar detta en begynnande frihet för det personliga urvalet gent emot den krassa köttsligheten i den lutherska äktenskapsläran och den bibliska bokstafsträldom, som kyrkan ålagt människorna, långt efter att den ursprungliga släktförädlingssynpunkten i den mosaiska äktenskapslagen råkat i glömska. Äfven i Hellas var denna förädling målmedveten. Men kristendomens betonande af den enskildes och mänskligheten betydelse försvagade individens känsla för släkten, liksom äfven läran om de från himlen till kropparna meddelade och dit åter uppfarande själarna. Det blef endast genom stegrandet af människans själsmakt, genom och under späkande af hennes syndiga kropp, som kristendomen höjde släktets kvalitet. Läran om arfsynden var dess enda — förnuftigt-oförnuftiga — betonande af sambandet med förfäderna. Enär kristendomen ansåg människoarten en gång för alla fastställd af Gud — ehuru förfuskad af Adam — blef, som förut är framhållet, återställelse ej nyskapelse kristendomens grundtanke. Och i själfva villkoren för lifsförnyelsen såg kristendomen roten och upphofvet till synden i världen. Hela denna åskådning måste öfvervinnas. Och lyckligtvis har kyrkan naturnödvändigt förlorat — och skall alltjämt förlora — hvarje strid mot kärleken. Men därvid händer det, såsom just i fråga om äktenskapsstriden under reformationstidehvarfvet, att framsteget sker genom en afväg från utvecklingens hufvudlinje, släktstegringen. Nu visa många tecken att kärleken och släktkänslan börja närma sig hvarandra.

Hvar gång det abstrakta, logiska tänkandet ställer sitt antingen-eller gent emot det lefvande lifvet, häfdar detta sin stolta vilja att ej låta stänga sig inom definitioner eller bestämma sig af slutledningar. Lif är rörelse, rörelse innebär föränderlighet, omvandling, med andra ord utveckling i upp- som nedgående riktning. Aldrig kommer den uppåtstigande kurvan att få en skarpare höjning än då viljan att alstra nått därhän, att den ledes af den personliga kärlekens urval men detta urval åter af en klarsynt vorden släktförädlingsinstinkt!

Att den personliga kärlekens val ännu ofta dels synes sakna denna instinkt, dels kränker den, bevisar ej att den alltjämt skall sakna och kränka den. Kärleksurvalet har redan i vissa fall — såsom i fråga om nära blodsfränder, skilda raser och vissa sjukdomar — blifvit instinkt, sedan lag och sed tillräckligt länge påverkat urvalet, så att detta sedan i sin ordning kunnat påverka känslan och instinkten. Nu mer behöfva bror och syster — då de veta sin frändskap — sällan bekämpa en på hvarandra riktad erotisk känsla, emedan en sådan icke uppstår. Intet förbud, endast alla blodets impulser, hindra amerikanskan att äkta negern eller kinesen. Den kvinna, om hvilken det är kändt att hon har fallandesot, utestänges från giftermål mindre af den, i detta fall lätt kringgångna, lagen än därigenom att ingen man önskar henne till hustru. Å andra sidan vet man att under förhållanden, som gynnat människokroppens utbildning till skönhet och styrka, har detta i hög grad öfvat inflytande på hvardera könets erotiska urval — för så vidt de tillika haft verklig valfrihet. Arfsrätten, som möjliggör att de urartade lätt ingå äktenskap,

och kvinnornas behof af försörjning å andra sidan har i denna riktning förfalskat de senares instinkt. De härskande sederna och sedlighetsbegreppen ha i regeln beröfvat de blifvande mödrarna deras fulla valfrihet och sålunda till stor del neutraliserat betydelsen af kvinnokärlekens urval för släktets andliga och kroppsliga stegring. Härtill kommer att kristendomens broderlighetslära, upplysningstidens likhetslära, omflyttningen af den ekonomiska makten till det tredje ståndet — med ett ord hela demokratiseringen af samhället — nedbrutit de lagar och seder, som hindrade blodblandning mellan olika stånd och raser. Detta har visserligen gynnat den personliga kärlekens urval men äfven, i högre grad än förr, penningens urval. Vid de af släkten fordom ordnade giftena var det många andra fördelar, utom de ekonomiska, som togos i betraktande. Men äfven i detta fall, liksom i fråga om frändeäktenskap, blef det allt mindre en klarsynt omsorg att bevara ett ädelt blod, allt mer det tomma bördshögmodet, den trånga rasfördomen, som reste äktenskapshindren. Det var således nödvändigt att kärlekens urval besegrade också dessa hinder, som dessutom, äfven ur släktstegringens synpunkt, ofta voro af tvifvelaktigt värde. Men dess mer måste man beklaga penningens äktenskapsstiftande makt, framför allt när denna gör sig gällande på bekostnad af den böjelse, kärleken trots allt visar att helst göra sitt val bland likar, en böjelse, som — utom alla andra lätt förklarliga orsaker — äfven torde innebära en under generationer utvecklad instinkt, som har betydelse för bevarandet af den bästa egenarten hos ett stånd, en ras.

Sedan kristendomen och den af denna påverkade

kulturen blygselfullt höljde och genom sin transcendentalism skymde kärlekens naturbestämning, började människorna äfven blygas för själfiakttagelser och själfbekännelser på detta område. Vi böra åter vårda släkthistorien, men ej blott en sådan, som — i de gamla familjebiblarna — skrefs med de stora årtalen, de för födelse, giftermål och död, utan en hvilken tar med äfven de omständigheter, som bestämt födelse och död. Man måste ånyo börja ställa horoskop, men mindre efter tecknen på himlen — ehuru dessa kanske återfå något af sin tidigare betydelse — än efter dem på jorden, och icke endast efter tecknen vid födelsen men långt före den. Liksom alkemien blef kemi, astrologien astronomi, torde en sådan teckentydning förbereda hvad man — i väntan på ett ord med djupare räckvidd än Galtons *eugenics* och ontogoni — kunde kalla erotoplastiken: läran om kärleken såsom medvetet formande konst i stället för blind alstringsdrift. Det vore af oändligt större betydelse för mänskligheten om flertalet af de kvinnor, som i halft ärliga och helt okonstnärliga diktverk omsätta sina upplefvelser, för vetenskapens bruk nedskrefve fullt sanna släktkrönikor och helt ärliga själfbekännelser.

Redan nu är det visst att de seder och tänkesätt, de konst- och känsloriktningar, som utgöra kärlekens miljö, omedvetet verka på dess rasgagnande urval. Detta innebär äfven möjligheten att en sådan inverkan kan bli medveten, när man en gång klart inser i hvad riktning den bör gå; hvilka de andliga och kroppsliga egenskaper äro, som man önskar utrota eller stegra, och genom hvilka medel den nya generationens egenskaper ligga i föräldrarnas val. Men framför allt komma hänsyn till släktet att medelbart

verka i samma riktning, så att kärlek allt mindre uppstår under för släktet ogynnsamma villkor. Människan har icke ett logiskt tänkande inre: *les entrailles ne resonnent pas, ils ne sont pas faites pour ça* (George Sand). Men vår varelse blir småningom omedvetet omdanad genom ömsesidiga inflytanden: kroppen samman med själen, själen samman med kroppen; begären genom tankarna, tankarna genom begären. Visserligen kommer alltid kärlekens urval — af just denna enda bland många andra, lika mycket eller mer värda — att förbli ett mysterium. Men de enskilda och allmänna egenskaper, som öfverhufvud verka tilldragande, komma att bli allt bättre insedda, af hvardera könet allt mer eftersträfvade och vid urvalet allt mer bestämmande.

Man har redan förut bevittnat att en förskjutning af motiv, en delning af rörelsekrafter under något tidsskede ändrat kärlekens karaktär. Så förmådde, som redan är framhållet, tidsandans inflytande under riddartiden och ånyo under upplysningstidehvarfvet, att skilja kärleken från såväl äktenskapet som släktuppgiften. Enligt samma psykiska förlopp kan en ny tidsanda — en af utvecklingshoppet mättad, af lifstron bestämd — innerligare än någonsin återställa detta samband. Då skola nya diktare gifva människorna än skönare »ariska sånger», för att tolka den andakt, som fyller sköten och själar vid den personliga kärlekens och släktkänslans samfälda urval, detta, som ensamt ger vissheten att

I am for you, and you are for me,
not only for our own sake, but for others' sakes,
Envelop'd in you sleep greater heroes and bards,
The refuse to awake at the touch of any man but me.[3]

Religion, poesi, konst och samhällssed hafva samverkat för att höja släktkänslan till kärlek. De börja nu åter samverka för att göra släktkänslan medveten i kärleken. De altaren åt alstrandets gudomligheter, dem forntiden reste, måste återuppbyggas. Men ej för att människor kring dem skola samlas till orgiastisk yra i röda solnedgångars brand utan under det gyllene morgonljuset till skapardagars glädje.

Ättkänslan, fädernas dyrkande, stoltheten öfver ett rent blod återfå, i en ny mening, sin bestämningsmakt öfver känslor och handlingar.

Sålunda — men icke genom den idealistiska filosofiens abstrakta stats-medborgar- och pliktbegrepp, ej heller genom spartanskt-evolutionistiska afvelsstadgar — skall kärlekens frihet begränsas.

Frihet för kärlekens urval, under för släktet gynnande villkor; begränsning, icke af kärlekens men af alstrandets frihet, under släktet missgynnande villkor — se där lifslinjen.

Kärleken, som hvarje annan känsla, har sin ebb och flod. Den har således ej ens inom de största själar alltid samma höjdläge. Men ju större den själ är, som den erotiska känsloböljan öfverströmmar, dess vissare skälfver denna bölja vid sin högsta stigning af evighetslängtan. Barnet är denna längtans enda vissa svar.

Detta betyder icke att de älskande i hänryckningens stunder dela sitt medvetande mellan nuet och framtiden, den egna sällheten och det möjliga barnet. Så klumpigt funktionerar icke själslifvet. Men de medvetna själstillstånden bestämmas af — i ögonblicket till omedvetenhet nedsjunkna — känslor; och motiv, som i fullbordandets stund glömmas, hafva därför ej varit

mindre afgörande. Idrottsmannen minnes ej i segerns ögonblick den öfning, som föregått täflingen, men den har likafullt afgjort detta ögonblick. Konstnären minnes ej läroårens mödor i skapandets stund, men de bestämma likafullt skapandets fullkomlighet. Släktförädlingsviljan behöfver ej vara medveten hos ett par älskande, hvilka genom hvarandra glömma tid och tillvaro, men utan de känslor, som medvetet eller omedvetet blifvit påverkade af denna vilja, vore de ej förenade i själens och sinnenas lyckorus.

För dem, som kalla hoppet att kärlekens urval allt mer skall kunna ledas i riktning af släktets fördel, en tanklöshet; ja, som i denna möjligheten se kärlekens förnedring till ett afvelsinstitut, torde lika stora rymder af mänskligt själslif och mänsklig utveckling vara fördolda, som för dem, hvilka kallade religionerna ett verk af prästlisten.[4]

*

Allt fler unga män äro nu fullt medvetna om huru tanken på barnet ägt inflytande vid deras kärleks val; allt fler kvinnor bekänna att aldrig var deras längtan efter ett barn starkare, än i den mans famn dit en stor kärlek fört dem. Allt oftare spana mödrar i sina barns anleten och själar efter sin kärleks vittnesbörd. I ett af de land, där kvinnan ej blyges att lyckliggöras genom lyckan, yttrade modern till tre, de skönaste barn: »Våra smekningars saligheter hafva synliggjorts i våra barn, i deras läppars ädla linjer, deras finskurna näsvingar, deras blygsamma ögonlock!» Allt oftare, slutligen, hör man den ogifta kvinnan bekänna den hungrande moderslängtan, hon för några årtionden sedan dolde som en skam.

Hvarje vaken själ inser att tidsmedvetandet med ny innerlighet omfattar släktuppgiften, ehuru det skall dröja århundraden innan man kan bevisa hvad kärlekens fria urval betydt för tillblifvelsen af varelser öfver den nuvarande mänsklighetens mått.

Äfven från lifstrons bekännare riktas ännu varningar mot den personligt urväljande, alla andra uteslutande, andra tidigare band lösande kärleken. Evolutionister erkänna sålunda att denna känsla visserligen ger den enskilde den högsta möjliga kraftutveckling, den rikaste fullhet af lif och att detta medelbart och mångfaldigt kommer det hela till godo. Men de betona tillika att kärleken ofta själf förbrukar dessa stegrade krafter; att den därför måste upptaga endast en kort tid af människans lif och ej tillerkännas någon afgörande betydelse för dess gestaltning, emedan detta komme att ske på det nya släktets bekostnad. Särskildt invända de mot kärleken att, liksom klosterlifvet och prästernas celibat under medeltiden och alltjämt beröfva släktet arfvet af ypperliga egenskaper — efter som ofta de rikast begåfvade välja klostrets ro eller prästens kall — så hindras nu många af de yppersta från äktenskapet genom drömmen om eller förlusten af den stora kärlekens lycka.

Och slutligen har man ur den evolutionära etikens synpunkt angripit ej endast den stora kärlekens, alla andra uteslutande, vilja utan äfven engiftet.[5] Denna rent vetenskapliga tankegång har ännu ingen medveten del i hvad man kallar den nya osedlighetens yttringar, så mycket mindre som den vetenskapliga tankegången starkt betonar att — *om* mänskligheten kommer att uppgifva engiftet, hvilket ägt så oerhörda för-

delar — då måste detta ske målmedvetet, för att gynna hela släktets utveckling, icke enskilda lidelser.

Men om denna evolutionistiska tankegång får rätt, då kommer den att omvandla samhällets syn på kärlekens valfrihet, såväl i riktning af ett utvidgande som af ett begränsande. Mycket af det, som nu kallas den nya osedligheten, torde då framstå som släktets omedvetna självförsvar mot en, genom samhällsseder och samhällsordning, påtvungen försämring.

*

Gent emot evolutionismens framtida kraf reser sig emellertid öfvertygelsen: att kulturens stora skapelse, den personliga kärleken, ej skall försvinna. Och därmed är faran för polygami undanröjd! Det måste således förbli kärlekens urval, som kommer att föranleda de nyss antydda etiska »äktenskapsbrotten», men en af släktförädlingssynpunkten bestämd kärlek. Ännu ha evolutionens kraf i detta afseende knappast börjat bli insedda, än mindre ha de hunnit verka omdanande på den sedliga åskådningen, som måhända på detta område en gång tillämpar Platos sats: att det nyttiga är det passande, det skadliga det skamliga. Där goda skäl finnas att ej utåt lösa äktenskapet, torde man kanske således erkänna den rätt, som redan nu en och annan man eller kvinna tillerkänt sig själfva: att genom en annan kvinna bli far, genom en annan man bli mor då de själfva äga en lidelsefull längtan efter barnet och ypperliga föräldramöjligheter men blifvit beröfvade föräldralyckan emedan makan eller maken saknat dessa möjligheter.[6]

Redan nu börjar man ju inse det själsligt berättigade i den ofta sig upprepande erfarenheten att en

man — stundom äfven en kvinna — på ett olika sätt samtidigt kan älska mer än en, emedan den stora, enhetliga, deras hela varelse för alltid utfyllande kärleken icke blef dem gifven. Redan nu lösas sådana konflikter — det finnes europeiskt kända exempel därpå — på ett nytt sätt. Ej så som »vår dyre lärofader», Luther, löste den för Filip af Hessen, hvilken behöll den hustru, som samtidigt födde honom ett nionde barn, medan han hemligt vigde sig vid en ny! Utan så, som Goethe först ämnade lösa knuten i *Stella:* att hustrun, utan någon öppen brytning, trädde tillbaka; att den tillgifvenhet, den minnenas ömhet, som förenade henne och mannen, alltjämt möjliggjorde en tidtals samvaro såsom vänner, i och för gemensamma omsorger om deras barn, ehuru mannen ingått ett nytt äktenskapligt förhållande till en annan kvinna. Eller så som konflikten i början af 1800-talet löstes af två svenska adelsmän: att mannen, som hustrun skilde sig från för att gifta sig med hans vän, förblef daglig gäst i det nya hemmet! Hustrun bevarade de båda männens kärlek, dessa sin vänskap till döddagar!

Ur barnens synpunkt torde en sådan lösning framdeles bli ansedd som mer önskvärd — och aktning värd — än den nu synes.

*

Den nya könssedligheten — där ljuset, som på Correggios *Natt*, skall utstråla från barnet — torde emellertid som ideal för de älskandes som barnens högsta lycka och utveckling alltjämt uppehålla den enhetliga kärleken. Det är redan framhållet att det är i denna riktning, kärlekens evolution går. Men

man skall tillika — och alltjämt för släktets som för de enskildas lycka — medgifva att kärleken kan taga såväl lägre som högre former utan att de förra böra bli ansedda som osedliga. När släktförädlingssynpunkten genomträngt människornas etiska begrepp, torde dessa, med nu oanad styrka, såsom osedligt beteckna:

Hvarje föräldraskap utan kärlek;
hvarje oansvarigt föräldraskap;
hvarje föräldraskap af omogna eller urartade människor;
alla, för släktuppgiften väl ägnade, makars frivilliga ofruktsamhet; och slutligen
alla sådana yttringar af könslifvet, som innebära våld eller förförelse; som medföra ovillighet eller oförmåga att väl fylla släktuppgiften.

Men däremot kommer samhället att, med en helt annan frihet än nu, medge människors förening, ej blott i sin bästa ålder utan äfven i sin bästa känsla; att inse de nuvarande hindren som en orätt, hvilken ej träffar endast de enskilda utan samhället själft — efter som den äktenskapliga olyckan ej blott hämmar många människors högsta kraftutveckling till det helas bästa, utan äfven beröfvar samhället de barn, som af en ny lycka kunde få lifvet.

Det är genom sin syn på samhällsbetydelsen af kärlekens urval, som den nya sedligheten blir omskapande.

Att en i handling nydanande människa blir ett farligt föredöme, det är visst. Och man kan vara fullt öfvertygad om t. ex. flygkonstens framtid, utan

att därför neka försökens faror eller uppmana folk till färder utför kyrktorn med endast ett par gåsvingar vid skuldrorna!

Ingen genomgripande nydaning af känslor och seder sker enligt dogmer och program, allra minst denna. Men ingen annan rörelsekraft finnes, som slutligen skall leda alla — de små som de stora, de svaga som de starka — in på utvecklingens lifslinje än den personliga kärlekens stegrade valfrihet, under en alltjämt stegrad säkerhet i fråga om det för släktet gynnande valet.

Ty blefve icke alltjämt kärleken sedlighetens villkor, urvalets orsak, då skulle den nya mänskligheten småningom förlora redan gjorda vinningar. Hvarken »afvelsinstitut» eller »parningsfrihet» kunna allsidigt, varaktigt, konstitutivt öka mänsklighetens andliga och kroppsliga tillgångar. Endast kärleken kan detta.

Visserligen har man ännu ej bevisat att kärleken — under i öfrigt lika villkor — alstrar de yppersta barnen. Men man skall en gång bevisa det.

Denna visshet är tillsvidare endast intuition. Men så äro i början alla nya sanningar. Det saknas dock ej möjligheter till indirekt bevisning redan nu. Först och främst den, att kärleken icke har sin början i människolifvet, icke är en frukt af kulturen, utan visar sig redan inom djurlifvet. Den kan där leda till döden af sorg öfver makens död liksom till andra människolifvets känslofenomen. Den kan äfven medföra monogami, ehuru i djurens som i människans lif monogamien hvarken är ovillkorlig följd af kärleken eller oumbärligt villkor för utvecklingen. Ty flera högt stående djurarter äro polygama; andra lägre stående däremot monogama.[7] Innebure kärleken icke någon stor fördel,

kunde den visserligen uppstått, men icke ha behållit sig i trots af de hinder, dess personliga urval synes ställa i vägen för släktuppehållelsen. Människan har sålunda redan medfört kärlekens känsla från sitt djuriska stamträd och inympat den på kulturens. Den har småningom förädlats och förstorats till en af de högsta makterna i människolifvet. Och huru vore denna kärlekens växande betydelse möjlig, om den endast varit lyckostegrande för de enskilda, icke äfven lifsstegrande för släktet?!

Den mänskliga kärlekens evolution har visat sig dels i en allt bestämdare individualisering vid urvalet, dels i ett allt fullständigare upptagande och stegrande af de individuella egenskaperna.

Med andra ord: den personliga egenarten har allt mer ingifvit kärlek och kärleken har allt mer utvecklat den personliga egenarten. Detta åter har — som ofvan medgifvits — haft till följd att allt fler individer icke kommit att fylla sin släktuppgift, antingen emedan känslan, ehuru besvarad, ej kunnat leda till äktenskap eller emedan känslan i ett eller annat afseende blifvit besviken. Detta lidelsefulla urval af en enda bland de många, genom hvilka — ur objektiv synpunkt — släktuppgiften lika väl kunnat lösas, har sålunda i en mening blifvit anti-socialt.

Men sådana, ur släktförädlingens omedelbara synpunkt, spillda lif hafva dock medelbart kunna tjäna den. Många af dessa, i vanlig mening barnlösa, födde en odödlig afkomma. Andra läto det blod, de aldrig sett blåna i det fina ådernätet vid sitt barns tinning, flöda på slagfält, där segrar vunnits åt mänskligheten. Med storheten i sina egna ideala kraf ha de förstorat andra människors hjärtan. Och deras mod

har ej behöft sjunka inför möjligheten att man mot dem kunde vända deras egna misslyckanden vid förverkligandet af idealen. De hafva köpt sin förkunnelses kraft med det högsta möjliga pris: det att aldrig ha ägt en lycka att förspilla och de bära utan bitterhet den fattigdom, som gjorde dem rikare på tro.

Att många lif — och värdefulla lif — ödas genom kärleken, är endast en yttring af lifvets outgrundliga vilja att öfverallt ödsla. Det är ett med den stora nödvändighet, hvars hand slår och sargar så länge vi förbanna den, men som svalkande smeker och stärkande stöder när vi börja välsigna.

Icke på offren — ens om hon själf är ibland dem — får människan se, om hon vill se lifvets mening i lifvet självt. Hon måste fästa blicken på det uppåtstigande. Och då blir det visst att — emedan kärleken alltjämt och trots allt vidgar sitt välde — detta måste betyda: att den individuella kärleken, med alla sina offer och alla sina felgrepp, dock i stort sedt främjar släktets höjning.

*

Pessimismens stora västerländska förkunnare bevisade att kärleken blott var ett, af *der Genius der Gattung* åt individen gifvet, uppdrag sålunda: att endast motsatser tilldraga hvarandra och att afkomman sedan ärfver de fyllnadsegenskaper, hvardera sökt hos den andra. Dessa motsatser — genom hvilkas fientlighet föräldrarna sedan göra hvarandra olyckliga — sammansmälta och neutralisera hvarandra hos barnet, så att detta på bekostnad af föräldrarna blir en väl utrustad, rik eller harmonisk personlighet. Ställd på sin

spets blir denna Schopenhauers sats, som många andra tankerika sådana, en orimlighet. Men en hvar, som iakttagit kärleken, måste — långt innan han vet eller utan att veta att denna erfarenhet upphöjts till pessimism — hafva funnit att all stark kärlek uppstår mellan motsatta naturer. Den harmoni, som inträder genom likhet, är entonig, fattig och dessutom farlig för de enskildas utveckling, liksom för släktets. Men det motsatta är visst icke alltid det motstridande, ehuru det kan komma att visa sig så, om motsättningen sträcker sig till lifsåskådning och lifsmål, lifsvärden och lifsförelse. De motstridande naturerna bli — trots Schopenhauer — ej sällan lika ogynnsamma för barnets anlag som för dess uppfostran och släktviljan förfelar ofta sitt mål just genom deras sammantvingande i en till hat snabbt förvandlad kärlek. De motsatta naturerna åter bli ofta motstridande emedan de efter äktenskapet vända sina egenskapers frånsida mot hvarandra, medan de under kärlekens första tid visade hvarandra dessa egenskapers rätsida. Att ett sådant äktenskap blir olyckligt, bevisar intet mot kärlekens urval men mycket mot människornas brist på kultur för äktenskapet. Att hvarje sympatisk olikhet människor emellan har en gräns, hvars öfverskridande leder längre och längre ut i antipatiska olikheter, detta är en psykisk lärdom, som äktenskapet grundligt inpräglar.

Ju mera lefnadskonsten utvecklas, dess mera skola människorna emellertid kunna minska sin egen lyckoförlust genom detta kärlekens urval till släktets förmån. Ty dels komma makar att allt mer glädjas åt och värna om hvarandras olikheter; att allt mer behärska de antipatiska motsatserna hos sig själfva;

att allt mer medvetet bruka de sympatiska hos den andra till utfyllnad af sin egen ensidighet; att allt mer upphöra med den lyckofientliga sträfvan att omforma den andra efter sitt eget väsen. Redan nu är dessutom sympatibehofvet i kärleken så vaket, så ömtåligt, att den af ytterliga motsatser väckta, blinda lidelsen allt mindre förmår öfverrösta sympatibehofvet. Detta är nu snabbt varnadt, då det möter de oförenliga motsatser, som visa att hvardera befinner sig på ett annat plan af tillvaron; att hvardera tillhör en annan själens tidsålder eller världsdel eller ras. Denna förnimmelse hindrar redan nu kärlekens utveckling i många fall, där motsatsen verkligen är en stridande oförenlighet, ej den naturbestämda valfrändskap i hvilken såväl primära olikheter som sekundära likheter ingå. Denna får till följd att de älskandes motsatser dana en rik harmoni, såväl under samlifvet som i barnens personligheter. Har denna motsatsernas tilldragning en gång förfelat målet, då ser man ofta att det dock blir en och samma typ, en människa älskar den andra, den tredje, ja, än flera gånger, med en urvalets ihärdighet, som gör det till en slags sanning att hon hela tiden egentligen — endast älskat en och samma kvinna eller man!

Naturens hänsynslöst sammantvingande vilja yttrar sig ej endast i kärlekens sammanförande af motsatser inom äktenskapet, utan äfven vid brytandet af äktenskap. En god hustru till en god man, älskande och älskad, gripes sålunda af en för henne själf ofattbar lidelse till en annan man. Utan besinning ger hon sig åt lidelsen för att sedan återgå till den man, hon ej upphört att älska, men som aldrig ingaf henne den öfvermäktiga känsla hvars mål — enligt natu-

rens och kvinnans egen vilja — borde varit ett barn.[8] Samma naturens vilja yttrar sig i en mängd, för andra ofattliga företeelser. En snillrik man eller kvinna gripes af lidelse för en i hög grad underlägsen varelse. Hur ofta har ej en »vacker karl» hos en sådan kvinna besegrat den själfullaste man; hur ofta ha ej tanklös fägring och tom munterhet hos en öfverlägsen man vunnit, hvad en undantagskvinnas personlighet ej kunde vinna! Hela hemligheten var naturens vilja att till släktets förmån genom sund, sinnlig styrka motväga den cerebrala och nervösa genialiteten. Som könskärleken har sitt ursprung däri, att de könskaraktärer, hvilka biologiskt voro gynnande för släktet, blefvo de mest tilldragande, verkar alltjämt denna allmänna tilldragning bredvid den individuella. Och starkast just i den art af kärlek, hvilken med rätta kallas »blind lidelse», den som till deras olycka sålunda sammanför de stridiga motsatserna.

Men det finnes ingen anledning till tvifvel att ej kärlekens urval i detta fall skall kunna behålla sin instinktiva säkerhet, ehuru kärleken alltjämt ökar äfven sina själiskt sympatiska instinkter. Följden häraf blir den att antalet motsatser, som kunna tilldraga, blir mindre men de färre möjligheterna däremot finare anpassade; att urvalet bland motsatser således blir allt svårare men äfven allt värdefullare. Kärlekens urval erhåller nu ej sällan som följd att af två motsatser, dem själarnas valfrändskap oemotståndligt förenar, endera eller båda icke äga de bästa fysiska villkor för barnen. Men urvalet kan till gengäld utfalla ypperligt för stegringen af ett visst anlag, danandet af ett harmoniskt lynne, uppkomsten af en

stor själsegenskap. Det är ej endast genom kilovikter och metermått, släktets stegring måste pröfvas!

Ett sådant kärlekens släktstegrande urval kan exempelvis komma att äga rum därigenom att de unga kvinnorna nu allt mindre känna eller behålla kärlek för en erotiskt splittrad man, medan däremot de män, som bevarat sin enhet för kärleken, få allt mer utsikt att bli de för kvinnorna tilldragande. Släktled efter släktled kan sålunda den erotiska enheten bli allt mer natur äfven hos mannen, så som den på samma väg blifvit det hos kvinnan. Mannens önskan om kvinnans renhet har bestämt hans urval och detta urval har sedan genom arf ytterligare stegrat nästa släktleds känslor, tills dessa blifvit de starkaste i hans erotiska instinkt. Det klaraste medvetande om orättvisan i de olika sedliga krafven på man och kvinna; den mest »frisinnade» åskådning om kvinnans rätt till samma frihet som mannen, kan i detta fall ej besegra hans instinkter. När mannen får veta att den älskade gifvit sig åt en annan före honom eller att han delar henne med en annan, sjuknar ofta hans känsla i sin rot: den hos honom under årtusendens kärleksurval inorganiserade viljan till ensam äganderätt, som nu ytterligare blifvit stegrad af den individuella kärlekens enhetsvilja.[9]

Dessa antydningar torde vara nog för att visa ytligheten af de slutsatser om kärlekens urval, som uteslutande hålla sig till den fysiska stegringen, ehuru naturligtvis äfven denna har stort värde. Men att ett par älskande kunna ha ett kroppsligt klent barn, bör i och för sig lika litet brukas som bevis mot kärlekens urval, som de fysiskt ypperliga barnen af ett par olyckliga makar!

Om än olikheters erotiska tilldragning sålunda är det starkaste sannoliksbeviset för kärlekens betydelse ur släktstegringens synpunkt, så är det långt ifrån det enda. Ett annat sådant är de enföddas eller förstföddas förvånande öfvertal, bland på olika områden betydelsefulla personligheter. Ett tredje är de så kallade »kärleksbarnens» till ordspråk vordna begåfning. Ett fjärde äro de, för barnens anlag ofta gynnsamma, följderna af giften mellan medlemmar af olika folk. I de båda första af de nämnda fallen kan man antaga att föräldrarnas kärlekslycka — eller åtminstone deras sinnliga lidelse — vid barnets tillblifvelse ägde sin fulla friskhet och största styrka. I fråga om »kärleksbarnen» är det ej sällan en sund kvinna af folket, som med äkta hängifvenhet möter den sinnliga åtrån hos en man, som andligt varit henne öfverlägsen. I det sista fallet åter är det i allmänhet en stark kärlek, som besegrat de hinder, fosterlandskänsla och häfdvunna åskådningar ställa i vägen för den tilldragning, genom hvilken folkmotsatserna hos barnet sedan mötas i en lycklig enhet.

Iakttagelsen på detta område förvillas af otaliga sidoinflytanden, motverkningar och ännu olösta motsägelser. Så länge man tillåter hvilken människospillra som helst att med »kärlekens rätt» fortplanta släktet, skola slutledningslinjerna i detta ämne allt jämt skära hvarandra. Det blir först i sådana fall, där villkoren i allt öfrigt äro jämförliga, som man kan börja närma sig en objektiv bevisning i fråga om barnens aftagande fysiskt-psykiska lifsfullhet, när de alstrats i motvilja eller likgiltighet men däremot deras tilltagande lifsfullhet, när de

alstrats i kärlek. Och det är ej i barnens späda ålder, utan först sedan de lefvat lifvet, som frågan slutgiltigt kan besvaras.

Att utvecklingen af barnens ärfda anlag, deras barndomslycka, deras framtida lifsinnehåll till stor del afgöras genom deras fostran i ett af lycka lysande hem, genom i sympatisk förståelse samverkande föräldrar, detta behöfver ej utläggas. En hvar vet huru barn ur sådana hem till skänks erhållit en lifstro och lifstrygghet, ett lifsmod och lifsjubel, som inga senare lidanden helt ödelägga. Den solvärme de magasinerat, gör dem ur stånd att bottenfrysa ens under den hårdaste vintertid. De åter, som börjat med vintertiden, frysa stundom ännu midt i sommarsolen.

En dödsdömd brottsling tillspordes af sin mor: Hvad ondt ha dina föräldrar gjort dig, att du gjorde oss detta? Hon fick ett svar, som intet föräldrapar någonsin borde kunna glömma:

Hvad godt ha'n I egentligen gjort mig?

Denna fråga stiger nu från millioner läppar. När den en gång tystnat — när kärleken kommit den att tystna — då har man äfven insett att kärleken ej behöfver stödet af andra uppenbarelser än dem, den hämtar ur en religiös vördnad för vissheten: att lifvet självt måste varda lifvets mening.

*

Lika litet som i något annat afseende, gäller det inom området för kärlekens urval att lidelsen står emot plikten annat än på utvecklingens mellanstadium. I oskyldighetens tillstånd finnes ingen söndring, ty där finnes ingen annan plikt än att blindt följa driften.

När utvecklingen är fullbordad och den »andra oskulden» är uppnådd, då är plikten upphäfd emedan den blifvit ett med driften.

Man skall då inse att de togo miste, som nu mena att — medan Gud gick omkring i paradiset och stiftade äktenskapet — gick djäfvulen omkring i öknen och stiftade kärleken! Dualismen skall vara besegrad af monismen när utvecklingens kretslopp närmat utgångspunkten till slutpunkten; när den naturliga släktdriften möter den kulturborna släktförädlingsviljan; när den gyllene ringen från hvardera hållet omsluter hemmen med det heliga lifstecknet: barnet. Men den klenod, man nu anser som den dyrbaraste, engiftet, torde först efter många nya spiralvridningar komma att omslutas af den gyllene ringen. Detta blir när kärlekens urval slutligen gjort hvarje man och hvarje kvinna väl ägnad att fortplanta släktet. Först då skall det ideala önskemålet — en man för en kvinna, en kvinna för en man — allmänt kunna innebära de, för de enskilde som för släktet, yppersta lifsvillkoren. Och när man kommit så långt, torde äfven det erotiska valets vilja vara så fint och fast sammanväfd med hvarje fiber af personlighetens fysiskt-psykiska stoff, att mannen endast kan finna, vinna och bevara en enda kvinna, kvinnan endast en enda man. Då torde många människor genom kärlekens urval upplefva hvad ett fåtal redan nu upplefver: sin individuella personlighets högsta stegring, sin högsta lifsform som släktvarelse och sin högsta förnimmelse af evighetsvarande.

V.

Rätten till moderskap.

En hvar vet att det moderna samhällets produktionssätt allt mer inskränker kvinnans husliga arbete till att leda förbrukningen, i stället för att, som under tidigare skeden, äfven frambringa en stor del af de i hemmet förbrukade värdena. En hvar inser äfven att kvinnofrågans djupast verkande orsak således icke varit häfdandet af kvinnans politiskt-juridiska människorättigheter, utan i främsta rummet frågan om hvar hon skulle finna bruk för sin, inom hushållet allt mindre behöfliga, arbetskraft och erhålla möjlighet till den självförsörjning utom hemmet, som det ändrade produktionssättet gjorde nödvändig.

Genom det allt jämt sig stegrande sambandet mellan samhällets olika delar, erhöll kvinnoarbetet djupgående verkningar på äfven andra områden än arbetsmarknadens. Täflan mellan könen har — i fråga om kroppsarbetet — för man och kvinna medfört de sämre arbetsvillkor, som öfverflöd på arbetskraft i regeln framkallar, det vill säga låga löner, lång arbetstid och osäker arbetstillgång. Äktenskapets möjlighet har blifvit beroende af båda makarnas förvärfs-

arbete. De gifta kvinnor, som delvis försörjts af männen, ha genom sina »supplementlöner» nedpressat lönerna för de självförsörjande ogifta och när dessa i sin tur bli gifta, sakna de lust och duglighet att sköta hemmet och slösa genom vanvård bort mer än de i fabriken förtjäna. Följden af hustrurnas — som af barnens — utomhusarbete har dessutom blifvit ofruktsamhet, stor småbarnsdödlighet, de öfverlefvande barnens urartning i fysiskt som psykiskt afseende; ett sämre hemlif med dess följder: vantrefnad, dryckenskap och brott.

Inom medelklassen åter har täflan mellan könen dels omedelbart minskat mannens äktenskapsmöjligheter, dels medelbart minskat båda könens önskan att ingå äktenskap.

Den som det synes oundvikliga lagen att endast ensidighet ger styrka, har gjort kvinnosakens förfäktare vänsterhändta vid behandlingen af alla med deras »sak» sammanhängande sociala frågor. De hafva framdrifvit kvinnans arbetsrätt med förbiseende af såväl arbetets villkor som dess verkningar. Kvinnorna, gripna af tidsandans och nödvändighetens förenade drifkraft, ha sökt arbetsförtjänst huru och till hur lågt pris som helst. Inom medelklassen har följden blifvit att många flickor, som ej behöft sitt fulla underhåll af arbetet, nedpressat arbetsvillkoren för de kvinnor, som behöft detta. Sålunda ha dessa senare hållits nere vid ett för sundhet och sedlighet lika farligt existensminimum. Familjeflickorna själfva ha däremot kunnat tillfredsställa stegrade lifsanspråk och detta har ytterligare försvårat möjligheten för en man att i äktenskapet bjuda dem antagliga lefnadsvillkor.

Det är redan framhållet att kvinnans självförsörj-

ning ägt och äger en djup betydelse för kärleken i äktenskapet. Almqvist angaf den redan då han skref att endast den kvinna, som »*glad och arbetsam kan sköta allt hvad henne tillkommer för att lefva*», möjliggör för den man, hon ger sig åt, att »*med rätta säga till sig själf: jag är älskad.*»

Men ingen kan i förväg beräkna huru en ny social kraft i allo kommer att verka; huru med behofven äfven själarna ändras, så att nya kraf och krafter uppstå. Den nutida ungdomens erotiska problem är ett af de mest belysande vittnesbörden om denna oberäknelighet.

Kvinnans arbetstäflan med mannen har nämligen utbredt en djup misstämning mellan könen. Kvinnorna känna sig — med rätt som med orätt — underbjudna och underskattade, männen däremot anse sig undanträngda, när kvinnans lägre löneanspråk afgöra täflan till hennes förmån. Men detta är ännu den ytliga sidan af saken.

Det är den nya kvinnan — den omvandlade själstypen — som är mannen emot. De manhaftiga emancipationsdamerna äro emellertid snart utdöda. Man kan således gå dem förbi och endast stanna vid de unga kvinnor, som bevarat eller velat bevara sin möjlighet att erotiskt fängsla.

Dessa hafva emellertid förlorat den ro, den jämvikt, den mottaglighet, som fordom gjorde kvinnan till ett fagert, lättfattligt stycke natur, fordringslöst och omedelbart gifvande som den. När mannen då kom till en älskad kvinna med sitt grubbel, sin trötthet, sina missräkningar, badade han sig ren som i en sval våg, fann ro som i en stilla skog. Nu kommer hon emot honom med sitt grubbel, sin trötthet, sin oro, sina

missräkningar. *Hennes* tafla är refuserad; *hennes* bok misskänd, *hennes* arbete missbrukadt, *hennes* examen förestående; *hennes*... alltid hennes! Allt detta »hennes» gör att mannen finner henne förströdd, oförstående, otillgänglig.[1] Och äfven om hon har kvar ömhetens vakenhet för honom, har hon mist sin spänstighet. Hon väljer icke sina arbetsvillkor, hon nödgas taga öfverarbetet om hon vill erhålla arbetet. Men kärleken — som det träffande blifvit sagdt — vill ha ro, vill kunna drömma; den kan ej lefva på kvarlefvor af vår tid och vår personlighet. Och sålunda sjunker kärlekens värde — liksom alla andra personlighetsvärden — under de nutidens arbetsvillkor, som tömma lifskrafterna och komma människorna att glömma ända till betydelsen af begreppet lefva. Sålunda uteslutas nutidsmänniskorna från kärleken: icke endast från möjligheten att äktenskapligt förverkliga den, utan äfven från möjligheten att fullt upplefva den![2]

Dessa öfvertrötta unga kvinnor ha ej heller möjlighet att i yttre varelse och väsen vårda behaget. Detta sker nu mera med medveten stil endast af den finaste världens — och »halfvärldens» — damer, som ingen annan samhällsuppgift fylla än den mer vackra än värdiga: att åskådliggöra liknelsen om liljorna på marken. Men redan få kvinnor äga nu råd — och allt färre känna sig äga ro eller rätt — till denna kult af sin berusande och själfberusade skönhet. Allt fler måste taga del i arbetslifvet och allt färre lockas dessutom af formfulländningens ideal, allt fler däremot af personlighetsdaningens. Men detta genombrott medför osäkerhet i formen, tills nya former hunnit skapas. Och mannen älskar hos kvinnan just den säkerhet,

lätthet och hvila i sin egen maktkänsla, som nutidens sökande ungmör i regeln sakna. Men man möter dock redan ett nytt slag unga kvinnor, som hvarken vilja enbart arbeta eller enbart behaga, som lösa problemet att vara på en gång verksamma och vackra.

Den allra djupaste konflikten ligger således däri, att de unga männen känna de unga kvinnornas oberoende af den kärlek de bjuda; känna sig vägda och — befunna för lätta. Kvinnans förvärfsduglighet har sålunda, som Almqvist hoppades, visserligen medfört en större möjlighet för mannen att tro sig älskad men — äfven en ringare utsikt att bli det!

En kvinnlig essayist har med stor finhet framhållit att det alltid varit de kvinnor, hvilkas lifsinnehåll är barnet, icke mannen, som verkat mest tilldragande på männen, emedan deras innersta oberoende af honom gifvit dem den elementära naturkraftens ro, medan åter de kvinnor, hvilkas lifsinnehåll först och främst är mannen, varit mindre tilldragande. Hon framhåller att dessa Kätchen von Heilbronn-naturer nu råka i strid, ej endast med mannens instinkt, utan med sin egen personliga utveckling, sålunda att de som kvinnor åtrå just den mannens hänsynslösa kraft hvilken de som människor afsky. För dessa slags män blir sålunda dessa kvinnors ursprungliga brist på tilldragning ytterligare minskad genom deras nutida självhäfdelse och oberoende.[3]

Men medan denna förveckling försvårar lyckan för de kvinnor, som alltid utgjort fåtalet — den stora kärlekens hjältinnor eller martyrer — så är det däremot de nuvarande arbetsvillkoren, som komma flertalet kvinnor, de hvilka ha sitt innehåll i barnet, att

mer än någonsin känna hårdheten i den lifvets lag, som gaf människan

makt att önska, nödtvång att försaka.

Det är allt fler af dessa ogifta unga kvinnor, som börja undra om ej deras makt att önska torde ha en mening, som borde ge försakelsen en gräns? Deras vaknande lifsvilja reser sig mot erkännandet af arbetsrätten såsom A och O af deras mänskliga rättigheter. Och mot dem, som råda henne att genom arbete och askes, askes och arbete, stilla sin syndiga åtrå, reser en och annan sitt, öfver kontorspulpeten eller katedern böjda, hufvud och svarar likt en ung kvinna, hvilken i lif som i dikt gjort sitt uppror, att af synder

... nur eine wird nicht vergeben,
Die die treibende Kraft zerbricht —
Das ist die Sünde gegen das Leben —
Ich bin das Leben: ich sündige nicht.[4]

Sålunda stå två grupper af vår tids döttrar som nya framtoningar af kvinnans urgamla dubbelnatur.

För den ena gruppen är barnet ej kärlekens omedelbara mål och allra minst kan barnet göra alla medel för dess ernående heliga. Om en sådan kvinna ställdes i valet mellan att utan moderskap gifva och ingifva en kärlek, så stor hon drömt den, eller att genom en ringare kärlek bli mor, då valde hon tveklöst det förra. Och blir hon mor, utan att hafva nått sitt väsens fulla höjd i kärleken, känner hon det som en förnedring. Ty hvarken barnet eller äktenskapet eller kärleken äro henne nog, endast den stora kärleken är henne nog.[5]

Detta är det betydelsefullaste steg framåt som kvinnan tagit, medan hon från djurhonans känslosfär närmat sig människokvinnans. Och — hur stora lidanden detta själsläge än må innebära för de enskilda — ingen, som ser djupt nog, kan tveka i sin visshet att här stå inför lifslinjen.

Denna torde däremot ej sammnfalla med de kvinnors väg, som nu kräfva frihet till moderskapet, ej endast utan vigsel men äfven utan — kärlek!

De, som hoppats att kvinnans oberoende genom arbetet skulle trygga mannens visshet att vara älskad, hafva ej beräknat kvinnans beroende af mannen i och för sitt lifsinnehåll. Detta beroende, som naturen ej samhället danat, drifver ännu mångfaldiga, i öfrigt självständiga, kvinnor till äktenskap utan kärlek. Och det drifver andra kvinnor, som vilja bevara sitt oberoende genom att icke ingå äktenskap, till önskan att utan detta nå moderslyckan. Den nya kvinnans vilja att lefva genom sig själf, med sig själf, för sig själf når sin spets när hon nu börjat betrakta mannen endast som — medel för barnet!

Fullständigare kunde kvinnan knappast hämnas öfver att själf under årtusenden ha varit behandlad som medel!

Man bör dock hoppas, att den kvinnliga hämndlusten ej länge behåller denna form. Kvinnans förnedring till medel har fördröjt mannens och hennes egen utveckling. Men samma förnedring för mannen erhölle samma verkan och barnen torde komma att bli lika lidande genom kvinnans missbruk af mannen som genom hans af henne!

Barnet måste vara självändamål. Det behöfver kärleken som sitt ursprung; det behöfver hos sin mor

kärlekens förståelse af de egenskaper, det ärft från sin far, icke en förvånad köld eller ovilja inför det oanade och ovälkomna i sin varelse. Den kvinna, som aldrig älskat sitt barns far, skall ofelbart på något sätt skada detta barn — om ej annat så genom sitt sätt att älska det! Barnet behöfver syskonglädje och ej ens den ömmaste moderskärlek kan ersätta denna. Och slutligen behöfver barnet fadern som fadern barnet. Att barn, både inom och utom äktenskapet, ofta af döden eller lifvet beröfvas far eller syskon, hör till det oundvikliga, åtminstone ofta. Men att en kvinna med vett och vilja beröfvar sitt barn rätten att få lif genom kärleken, att hon på förhand utestänger det från möjligheten af en fars ömhet, detta är en själfviskhet, som måste hämna sig. Rätten till moderskap utan äktenskap får ej bli liktydig med rätten till moderskap utan kärlek. Det är lika förnedrande att ge sig in i ett fritt förhållande utan kärlek, som i ett äktenskap utan den. Man kan i båda fallen stjäla sitt barn och därmed förlora stoltheten att en gång förvissa det om att ha ägt lifvets yppersta villkor för sin tillblifvelse. Kärlek — det måste ständigt upprepas — vill framtid, ej ögonblick; vill förening, ej endast vid danandet af en ny varelse, utan emedan två varelser genom hvarandra kunna varda en ny och större varelse än hvar för sig. En kvinna kan taga miste på denna kärlek, liksom äfven på sin möjlighet att passa för äktenskapet. Men detta kan hon ej veta i förväg. Hon gör dessa erfarenheter först genom att älska. Har hon misstagit sig i sin hängifvenhet, då blir det ingen räddning att dölja misstaget i ett äktenskap. Men att mottaga sitt barn af en man, som hon i förväg vet att hon aldrig ville lefva

lifvet med, detta är att i ordets djupa mening erhålla ett oäkta barn. Men så är det dock som en del kvinnor nu mena att »framtidens madonna» bör vinna moderslyckan![6]

*

Arbete är alltid kraftutveckling och ju mer det blir en utöfning af våra säregna krafter, dess större lycka är det således. Intet stycke af den gamla katekesen var värdefullare än det, i den nya strukna, om arbetets välsignelser. Hvarje kärt och måttligt arbetes väg kan betecknas med milstenar, på hvilka de goda, gamla orden borde ristas: här »hälsa», där »välstånd»; här »tröst och sinnesstyrka under motgången» och där »hindrade tillfällen till synd» — framför allt den att betvifla lifvets värde!

Men just den, åt hvilken arbetet gifvit allt detta, har dess fullare skäl att förbanna arbetet för de kvinnor, som hvarken kunna välja arbete efter sina anlag eller lämpa sin arbetstid efter sina krafter. Större och större skaror röra sig fram på den mödans väg, där milstenarna bära inskrifterna: ohälsa, otrygghet för morgondagen som för framtiden; glädjelöshet, själsförsoffning, och de synder, som frodas i skuggan, framför allt den att häda lifvet såsom meningslöst!

För andra åter har arbetet i vår tid blifvit rus, last och vidskepelse. Det har gjort män och kvinnor samvetslösa, tomma, hårda, rastlösa. Det har kommit dem att för andra ödelägga lifvets öfriga värden — sorgen, kärleken, hemmet, naturen, skönheten, böckerna, friden — friden framför allt, emedan den är villkoret för att lidandet som lyckan erhåller sin fulla

innebörd. De granna orden om arbetsfrihet och arbetsglädje betyda i verkligheten arbetsträldom och arbetssorg, den enda sorg vår tid fullt ut upplefver!

Under tanklösa lofsånger till detta massmördande arbete, låter samhället den ena heliga våren efter den andra vissna utan att ha blommat — medan redan för årtusenden sedan antikens städer sände sina »heliga vårar» att bryta upp nya bygder och bygga nya boningar åt människor!

Lika visst som de enskildas förluster bli det helas fattigdom, när dessa förluster innebära minskad sundhet och kraftrikedom; lika visst som att intet blir bättre utan längtan efter ett bättre, så är det ett tidens hälsotecken att de små svältlönerna för det samvetsgranna släpet ej längre fylla de unga kvinnorna med rörd tacksamhet mot Gud och Fredrika Bremer; att de allt mindre låta sig intalas att endast »den frihet, som följer i Jesu spår, den, som lyfter upp det af våldet nedböjda och förtrampade,» är den äkta friheten![7]

De veta, dessa unga kvinnor, att äfven deras egen natur kan bli våldförd; att det finnes andra inom kvinnans väsen nedböjda krafter än endast kunskapshågen och verksamhetsbegäret, och att hvarken arbetsrätt eller medborgarrätt kunna ersätta förtrampade lyckomöjligheter!

Och långt ifrån att någon tänkande bör söfva detta de ungas missmod, gör man dem och lifvet den bästa tjänsten genom att beröfva dem hvardagsbelåtenheten och resignationslugnet. Ty endast det lidande, som hålles vaket, den längtan, som förblir lefvande, varda makter i uppresningen mot den samfundsordning, som med meningslösa och lifsfientliga kval öka dem,

hvilka lifvets lagar och lifvets utveckling ännu med nödvändighet medföra på könsförhållandets område.

*

Alla instängda krafter, som ej få brukas, kunna urarta. Och vår tid, med dess hämning af de erotiska krafterna, har äfven bland kvinnor sådana urartningstecken att uppvisa.

Det blir därför en nödvändig självhäfdelse att de från kärleken utestängda söka bevara sin sundhet och berika sitt lif med de glädjeämnen, som kunna stå hvar lefvande till buds. Äfven den af ett intresselöst arbete bundna, kan finna några stunder att leta sig fram på någon stig, som för till en inblick i vetandets oändliga rymd. Nästan hvarje arbete kan medföra en stegring af den egna dugligheten, och därmed äfven af glädjen att känna sitt värde som arbetande och sin värdighet som personlighet stegrad. Ingen dag finnes, som ej kan medföra en glimt af skönhetsfröjd. Ingen stund slutligen — utom sorgens svåraste — då icke en människa kan känna styrkan och storheten af sin egen själ; dess oberoende af alla yttre öden; dess makt att söka sig själf, finna sig själf, stegra sig själf genom allt och trots allt. Till alla lifvets missgynnade ljuda de ord, Victor Hugo särskildt ställde till en ung sörjande kvinna:

N'avez vous pas votre âme?

Och hvilken tro eller otro en människa än bekänner, innerst är det detta medvetande om sin egen

själs värde, som räddar henne, då ingen annan hjälp finnes. Och annan hjälp finnes icke!

I denna mening är det visserligen sant att människan, kvinna som man, är självändamål; att hon fyllt sin uppgift om hon icke tagit skada till sin själ, äfven om hon af lifvet intet annat vunnit; om hon förstorat sin själsmakt, upptäckt sin egenart och förverkligat den. Ty endast detta är att frälsa sin själ. I denna mening blir det sant, att kvinnans som mannens »uppgift» ej kan vara den, af vår egen vilja ensam ej beroende, könsuppgiften. Och således kan ej heller den, som icke fyllt denna, sägas ha »förfelat» sin tillvaro. I denna mening blir det äfven innerst en viss öfverensstämmelse mellan den nyss angifna självhärlighetens känsla och deras, som mena att hvarken kvinnans eller mannens högsta bestämmelse kan vara kärleken utan endast evighetsvarelsens lif ofvan alla jordiska och samhälleliga värden; att hvarje människas högsta verklighet är inom henne själf och att hennes största lycka endast kan vara att växa i helighet och gudsgemenskap.[8]

Men för lifsdaningen blir skillnaden omätlig. Där står man åter inför den dualistiska och den monistiska lifssynen, tron på själen såsom det öfversinnliga och på själen såsom det inomsinnliga; tron att själen kan nå sin högsta utveckling och lycka oberoende af — i stället för genom — sina jordiska villkor.

För den senare åskådningen bestämmes man som kvinna af sitt könslif äfven i sina största själsrörelser. Könskänslor pulsera i öfvergångsålderns drömmar om hjältebragder och martyrskap; de äro den varma underströmmen i det vid denna vaknande reli-

giösa behofvet. Hvarje kvinna, som senare utfört en strålande kärleksgärning, som blifvit en stor kristlig karaktär, hon har — som vår Birgitta, som Katarina af Siena, som den heliga Teresa — haft den stora kärlekens eld i sin själ; i hennes blod har den heta längtan brunnit att med kropp och själ tjäna släktet. Och därför blef äfven hennes människokärlek värmande, medan offren för så mycken annan välgörenhet frysa som klippta får. Om kvinnan, i än högre grad än om mannen, gäller Schiller-ordet: *Wer keinen Mensch machen kann, der kann auch keinen lieben.*

En kvinnas väsentliga jag måste framälskas innan hon på ett stort sätt kan betyda något för andra eller sig själf. Den, som saknat all erotik i sin tillvaro, finner sällan väg till det i stor mening mänskliga, medan däremot den, som lifvet nekat att i vanlig mening uttrycka sitt erotiska väsen, omvandlar detta till en allifvet omslutande Eros, den Eros, Plato anade och lät Diotima förkunna: ett drag af oändlig finhet. Ty möjligen torde det endast vara kvinnan, som — emedan hela hennes varelse är erotik — själf i sin ordning sålunda kan stilla sin kärlekslängtan ur hela tillvaron?

Men denna förnimmelse af enhet med alltet — som teosofen, mystikern, panteisten, evolutionisten hvar på sitt sätt uttrycker men alla på samma sätt känna — är det, som framför allt en stor, erotisk lycka skänker. Det är detta sätt att älska om hvilket det isynnerhet är sanning, att endast den som älskar känner Gud, det stora ordet för den enhet med alltet, i hvilket vi lefva, röras och hafva vår varelse. Ej emedan Gud skapade människorna att föröka sig och uppfylla jorden, men emedan de voro fruktsamma och uppfyllde jorden

med varelser och verk, gåfvo de Skaparens namn åt lifvet och dyrkade under gudars gestalter sin egen skaparmakt, för hvilken de äfven drömde sig evigheter.

Därför att fruktbarheten, alstringskraften i alla dess former, är det gudomliga hos människan, kan ingen den förutan nå »helighet och Gudsgemenskap» i lifstrons mening eller, med andra ord, ingen full mänsklighet. Redan i sin begränsade form, som familjedanande, är den det osvikliga medlet att vidga jaget utöfver dess egen gräns, det enklaste villkoret för humanisering. Den kan omvandla egoisten till en gifvande, endast genom att ge honom något att lefva för. Därför har kärleken för otaliga människor ersatt tron, att den har samma makt att göra dem goda och stora, men en hundrafaldigad att göra dem lyckliga. Därför är all stor och skön — af mildhet och gifmildhet flödande — resignation en vingård, byggd på sluttningen af en krater.

Men därför gäller det också om alla, som hos sig släckt fruktbarhetens värme, att de begått den enda oförlåtliga synden, den mot lifvets heliga ande. Dessa kvinnor hafva fått sin dom i Lessings fabel om Hera, som sände Iris till jorden att där söka tre dygdestränga, fullkomligt kyska, af inga kärleksdrömmar besudlade ungmör. Och Iris fann dem visserligen men medförde dem ej till Olympen. Ty Hades hade redan låtit Hermes hämta dem för att i underjorden — ersätta de åldrade furierna!

*

Därför, att lifvets medel aldrig få skymma lifvets mening, som är att lefva med hela vår varelse, och

sålunda äga en allt större fullhet af lif att meddela — blir det osedligt att enbart lefva vare sig för helgelsen eller arbetet, fäderneslandet eller mänskligheten eller ens kärleken, ty människan skall själf lefva genom allt detta. Hennes afstängande från ett af dessa medel för full mänsklighet kan aldrig ersättas genom hennes delaktighet i något af de andra, lika litet som ett af hennes sinnen kan ersättas genom ett annat, äfven om detta senare fullkomnas under nödtvånget att tjäna i det förlorades ställe. Och den resignation, som i förtid nöjer sig med en del af sin människonaturs rätt i stället för att eftersträfva den hela, denna resignation är en sömn i snön. Den är onekligen ett lugnare tillstånd, än att hålla sin själ spänstig för nya upplefvelser. Ty då måste man äfven hålla sig beredd för nya sår; och den, som håller sitt lidande vaket, kan vara viss att få lida mer än den, som söft det med opiat. Men ingen värdemätare är sämre än den om man lider eller icke lider. Frågan är endast hvad man lider genom och hvad man — för sig själf och andra — blir eller icke blir genom sina smärtor.

Lifvet håller i sin ena hand lyckans gyllene kungaring, i den andra lidandets järnkrona. Sina älsklingar räcker det båda. Men allena den blef lottlös hvars tinningar ingendera vidrörde.

*

En själfull kvinna yttrade en gång att, ehuru kärleken af flertalet erkännes som lifvets stora innehåll, ha människorna ännu ej förmått bereda kärleken dess plats i lifvet. Utanför äktenskapet kallas den synd; inom det kan kärleken — såsom äktenskapet nu är — sällan

lefva och uppstår den för en annan än maken, då måste den för barnens skull offras.

Det är denna iakttagelse, som gjort de nya kvinnorna allt mer beslutna att bereda plats för kärleken utomkring äktenskapet.

Kvinnorna — som männen — hafva börjat granska de sedlighetsbegrepp, där de små och stora värdena blandas om hvarandra som hackor och kungar i en kortlek. All sedlighet för kvinnan har blifvit liktydig med könssedlighet; all könssedlighet liktydig med frånvaron af sinnlighet och tillvaron af vigselattest. I tal och dikt förhärligas kvinnans uppgift som »maka och moder» men samtidigt anses uppgiften aktningsvärd först när den är — uppnådd, men däremot vanärande så länge den efterlängtas med den sunda styrka, som är villkoret för att den fullt kan fyllas! En kvinna kan vara stolt och stark, god och arbetsglad, modig och ädelmodig, hederlig och ordhållig, trofast och plikttrogen — med ett ord äga alla, hos mannen prisade dygder — och dock kallas osedlig om hon ger släktet ett nytt lif! Den, ur könssedlighetens synpunkt, oförvitliga kan däremot vara huru feg, förtalande, lögnaktig som helst, utan att samhället nekar henne sin aktning.

Denna tankeoreda är så ett med känslorna, att det torde dröja århundraden innan nya rättsbegrepp hunnit ombilda dessa.

Ty trots allt förblir det en sanning, att kvinnans öfriga sedlighet står i ett djupare samband med hennes könssedlighet än mannens gör. Naturen har själf danat detta samband, när den gjorde kärleken och barnet närmare förbundna i kvinnans tillvaro än i mannens. Det måste alltid bli af genomgripande betydelse för en kvinnas hela personlighet att ge sig

hän åt möjligheten att dana ett nytt lif. Och därför blir en kvinnas ställning, icke till vigseln men väl till moderskapet, ett afgörande bevis på hennes öfriga sedliga utveckling och själsliga kultur.

Samma könsliga frihet åt kvinnan som mannen är för hvarje djupt kvinnlig kvinna ett naturvidrigt kraf. Men detta betyder hvarken att mannen bör fortfara att missbruka sin frihet eller att kvinnan måste fortfara att inskränka sin inom »lagliga» gränser. Ej heller betyder det att kvinnorna alltjämt böra ljuga för sig själfva, männen och hvarandra rörande sin natur som könsvarelser. Visserligen finnas många i detta afseende okänsliga kvinnor och visserligen förneka andra gifta kvinnor sinnenas kraf — emedan de fått dem tillfredsställda innan de blifvit medvetna. Men när kärlekens utveckling medfört en renare och sundare syn, då skola hvarken kvinnor eller män anse det som ett företräde, en öfverlägsenhet hos en kvinna, att hos sig utveckla »det tredje könets» karaktär. Då skall en hvar erkänna att det i fullaste mening sunda och rika människolifvet måste innebära uppfyllandet af bestämmelsen som könsvarelse och att äfven om lifshämningen i detta afseende ej medför fysiska, så måste den innebära djupa psykiska lidanden af kraftnedsättande verkan. Då skall man ej heller afsiktligt blunda för att — jämte många starka, jämviktsfulla, arbetsglada ogifta kvinnor — andra finnas, som äro lika mycken aktning värda, ehuru de ej kunna förbli harmoniska utan moderskapet. I norden — eller lyckligtvis åtminstone i Sverige, där kvinnokönet år 1900 med 123,569 öfvervägde mankönet och där, af Europas stater, det lägsta antal äktenskap ingås — anses de förra utgöra flertal. Redan något längre söderut är

detta icke fallet. Och orsaken är icke brist på självtukt eller arbetsallvar utan helt enkelt det redan framhållna sakförhållandet: att könslifvet — när det hos kvinnan förblifvit starkt och sundt — på ett så mycket innerligare sätt bestämmer henne än mannen. Hon lider sällan starkt, ofta omedvetet eller halfmedvetet, af lifshämningen i denna riktning. Men i det stället på ett så mycket mer genomgripande, lifskraften långsamt utsugande sätt.

Det har blifvit påpekadt att lärarinnors höggradiga nervositet ej endast beror af att deras arbete har dåliga villkor och kräfver stor själsspänning, utan äfven därpå att det är ägnadt att uppjaga deras modershängtan. Men det är ej endast lärarinnor, som bli förgrämda, färglösa och försvagade långt före ålderdomen. Mångfaldiga kvinnor, som kunde blomstrat upp på nytt i äktenskapet, skola — om detta ej erbjuder sig — förr eller senare höra till de urspårade. Inre sjukdomar, hysteri, vansinne, perversitet, självmord bli följderna af det »kulturens offerväsen», som här har sin hemligaste ritus.[9]

Men hvarje sådant offer gör lifvet fattigare. Ty det är ofta de varmaste, genom godhet och själ rikaste kvinnonaturerna, de i hvarje mening fruktbara, som sålunda gå under. Och släktet förlorar genom dem ej endast omedelbart ett värde, utan äfven medelbart, i och med deras aldrig födda barn.

Det kan tillsvidare endast vara genom en ändrad värdemätare för sedligheten, dessa förluster kunna undvikas, åtminstone så länge, som det ej ens finnes en man för hvar kvinna. Ty man kan endast hoppas på en mycket långsam verkan af de åtgärder, som kunna återställa den jämvikt, naturen synes afse

genom att låta till och med fler gossar än flickor födas, det vill säga åtgärder för ett bättre skydd af gossebarns och mäns lif. Ett förslag, som för några år sedan framställdes i något af de stora kulturlanden: att ordna en planmässig och väl öfvervakad utvandring af yrkesdugliga kvinnor ur sådana land, där de äro öfvertaliga, till land, där det motsatta förhållandet råder, förtjänar helt visst öfvervägande såsom ett tillfälligt botemedel. Ty medan deras arbetsskicklighet gjorde dessa kvinnor oberoende af äktenskapet, bereddes de sålunda ökade möjligheter att ingå det, liksom de — nu i dessa trakter till celibatet eller prostitutionen hänvisade — öfvertaliga männen.

I stort sett är det dock endast samhällsmedvetandets uppvaknande, som här kan hjälpa. Men innan ungdomen själf med handlingens stormklocka ringer samtidssamvetet vaket, torde den hjälpen dröja.

I ett afseende kunde de arbetande unga männen och kvinnorna själfva taga sitt öde om hand, det rent yttre nämligen, som består i att skaffa sig de tillfällen de sakna — medan de för den studerande ungdomen nu grundlägga mången lefnadslycka — tillfällen att, under vackra och värdiga former för kamratskap, lära känna hvarandra.

I de fall åter, där en kvinnas lifsöde af ett eller annat skäl omöjliggjort kärlekens förverkligande, borde hon — liksom hustrun i det ofruktbara äktenskapet — oftare än nu sker berika sitt lif och till en del stilla sin moderskänsla genom att bland de värnlösa barn, som ännu tyvärr finnas i öfverflöd, välja sig ett att vårda och älska. Sådana ympkvistar på den egna stammen ge ofta en härlig frukt. Den ensamma kvinnan hemfaller sålunda ej åt den hårdhet och bitterhet, som icke

äro nödvändiga följder af ett hämmadt könslif, men dess mer af ett förfruset hjärtelif.

I de fall, där en kvinna erfar en långvarig och olidlig lifshämning genom saknaden af moderskapet, då må hon välja det mindre onda, det att äfven utan kärlek, inom eller utom äktenskapet, bli mor. Nöd bryter lag — och den, som stjäl för att rädda lifvet, bör bli odömd. Men hon får ej göras till föredöme för andra, icke i samma nöd stadda!

Det bör således ej bli lösningen på rätten till moderskap, att man uppmanar flertalet ogifta kvinnor att utan kärlek skaffa sig ett barn. Icke ens att uppmana flertalet att af kärleken erhålla det, när de i förväg veta att ett fortsatt samlif med barnets far är omöjligt.

Men ur sin egen som ur släktets synpunkt äger däremot den ogifta kvinna rätt till moderskapet, som har en så rik mänsklig själ, ett så stort modershjärta, ett så manligt mod, att hon kan bära ett undantagsöde. Hon har hela rikedomen af sitt och den älskades väsen att genom barnet lämna i arf åt släktet; hon har hela sin personlighetsutveckling, sin andliga och kroppsliga lifskraft, sitt af arbetet vunna oberoende att ge åt barnets fostran. Hon har i sin lifsgärning endast haft bruk för en del af sin varelse: fullt och helt vill hon uttrycka den, innan hon lämnar från sig lifvets gåfva. Med hela sitt samvetes ja och amen blir hon därför mor.

Allt detta gäller dock sällan om en kvinna förr än hon nått eller öfverskridit gränsen till *la seconda primavera;* först då torde hon äga full trygghet om allvaret i sin längtan och sitt mod, liksom en grundad visshet att lifvet intet högre lyckoöde äger för henne.

Och ej ens hon får bli föredöme såsom slutgiltig lösning af problemet. Men under tider som vår, då lifshämningen i denna riktning blifvit olidlig, äro vågstycken berättigade — när de lyckas!

För att ett sådant vågstycke skall lyckas, måste kvinnan ej endast vara ren som snö, nej, ren som eld i sin visshet att med sin kärleks barn ge sitt eget lif en strålande stegring och en ny rikedom åt släktet.

Är hon detta — då blir äfven ett svalg, djupt som till jordens medelpunkt, befäst mellan denna ogifta kvinna, som skänker släktet sitt barn, och den ogifta kvinna, som »får ett barn».

Otvifvelaktigt skulle den förstnämnda ansett det som den ideala lyckan att samman med dess far ha kunnat fostra sitt barn. De omständigheter, som hindra henne, kunna vara många. Mannens frihet är till exempel begränsad af tidigare plikter eller känslor, som med eller mot hans vilja, binda honom. Enderas lifsvillkor eller arbete kunna hindra en full förening. Likaså erfarenheten att enderas personlighet blefve hämmad genom äktenskapet. Eller också blef kärleken själf ej hvad den lofvat och kvinnan är stolt nog att ej anse sig fallen och behöfva upprättas genom äktenskapet, som tvärtom under dessa förhållanden vore syndafallet.

Det finnes slutligen enstaka tillfällen, då en ypperlig kvinna — ty det är ofta de bästa, som gripas af den starka önskan efter barnet — känner att hon ej kan förena sitt moderskap med kärlekens och med det andliga skapandets kraf; att hon endast kan räcka för två uppgifter och därför af kärleken tar barnet men afstår från äktenskapet.

Men det finnes äfven alldeles motsatta öden, de,

då en kvinna för sin egen del önskade äga barnet men afstår det för mannens skull.

I de flesta fall är detta därför att hon omfattar hans verk med en sådan kärlek, att hon, då det kräfves, i Heloïsas anda för detta offrar sin moderslycka. Och ju mer kärleken fullkomnas, dess mer lär kvinnan sig sålunda älska mannens verk som sitt barn, han däremot hennes verk så som han älskar sitt eget.

Men det kan äfven vara af andra skäl, en kvinna åt en man vill bevara full frihet, såsom till exempel det att han är den yngre eller att hon vet sig ej kunna ge honom ett barn. Ute i Europa äro nu sådana förbund ej ovanliga, förbund genom hvilka två människor länge göra sitt eget lif och lifvet omkring sig rikare. Det blir i ömheten för mannen, en sådan kvinna omsätter sin moderlighet. Det bästa af sin egen produktionskraft ger hon åt utbytet med honom, som sålunda växer medan hon afstannar. Men hon njuter därunder den salighet modern erfar med barnet vid sitt bröst; liksom denna mättar sig dubbelt för barnet, söker en sådan älskarinna den rikaste andliga näring för att sedan meddela den: hon känner sig stjäla hvad hon ensam tillgodogör sig. Kanske vore sagan om pelikanen, som närde ungarna med sitt blod, en bättre symbol för dessa kvinnor, som måste vara beredda att förr eller senare se mannen söka den unga brud, hvilken i hvarje afseende skall motsvara hans längtan. I fall som dessa besannas om någonsin att »den stora kärleken vill mer än genkärlek», att »den vill skapa» (Nietzsche). Här om någonsin uppenbarar kvinnonaturen att dess stora geniala begåfning är den för kärleken; att ju högre en kvinna når, dess vissare bli egen ära, egna segrar, egen framtid fjäder-

lätta mot lyckan att i hela dess fullhet få utveckla sitt stora anlag, det att älska. Och när älskar hon högre, än när hon slösar hela sitt utvecklade kvinnoväsens öfverflöd på den älskades fullkomning — för en annan kvinna?

Hvad hvarje kvinna i vår tid, mer än i någon annan, behöfver, detta har Ricarda Huch med dessa ord uttalat: »*Mod för sig, medlidande för de andra*».

Mod till ett eget öde; mod att bära det eller att brista under det. Men äfven mod att vänta på, att välja sitt öde. Medkänsla med de många, som saknat den ena eller andra delen af det nya modet: vågsamheten eller vakenheten eller afvaktandet.

*

Båda dessa vägar, dem kvinnans nya mod funnit — mannen och arbetet utan barnet eller barnet och arbetet utan mannen — böra visserligen kallas berättigade lifsformer, när de visa sig lifsstegrande. Men de kunna dock ej för flertalet bli lifslinjen. Denna följer riktningen af det gamla indiska visdomsordet: att mannen är en half människa, kvinnan en half, endast fadern och modern med sitt barn varda en hel! Och om än kvinnorna äga rätt att, så vidt lifvet därigenom stiger, utfylla sin erotiska längtan, böra de aldrig glömma att sin fulla mänsklighet nå de först, då de genom kärleken gifvit mannen ett barn och barnet en far.

*

Här är ej taladt om de unga kvinnor, som äro ovigda hustrur till män, hvilka först senare kunna bereda ett hem för barn och ett fullt samlif. Dessa

kvinnor kunna visserligen få upplefva den sorgen att de trott för mycket på sitt eget eller en annans hjärta. Men de ha varit rena i sin vilja och deras vilja har varit riktad på det framtida samlifvet, icke på »upplefvelser», hvilkas enda värde för dem varit att de snabbt — aflöst hvarandra!

Nyssnämnda unga kvinnor måste därför noga skiljas från dem, som blifvit nutidens hetärer. Dessa ny-grekinnor äro fint kultiverade, rikt begåfvade, stilrena och utsökta typer af den cerebrala och polygama kvinnan. Kärleken är för dem ett njutningsvärde — något högre än cigarrettens med hvilken deras smala fingrar leka eller alkoholens, som ger värme åt deras bleka kinder — men afgjordt lägre än färgglädjen eller diktarruset.

De dela med männen arbetsglädjen, skaparlusten, skönhetsnjutningarna, idéerna och kärleksfriheten. Intet vore dem ovälkomnare än möjliga följder af deras »kärlek», som glider från förhållande till förhållande, under en växande förnimmelse af tomhet, af trötthet, af vanmakt. Ofruktbarhet i hvarje hänseende, detta är deras öde och deras dom. Ty för det ofruktsamma ensamt har lifvet intet bruk. Stundom orka de ej heller fortsätta lefva — för att endast åter och åter förvissas: att deras själ ej kan älska, ej skapa, ej lida och intet annat vilja än lösa sig från lifvets träd som en skadad knopp, en skämd frukt.[10]

Men äfven denna strömning, där allt synes vara endast glidande böljor och gnistrande skum, har för den nog länge lyssnande en klagande underton: mörkrädslan öfver att hos sig själfva finna *et tomt sort Hul inderst inde;* hatet till storstadens och nutidslifvets svindlande rörelse utan stora mål; dess eviga rytm

af eggelse och leda, af bedöfning och oro, detta som kallas »det moderna lifvet», ett lif, som hindrat dem att någonsin — lefva!

Äfven en annan underton finnes där. Den är än mer svårtydd och endast *Renate Fuchs'* unge diktare har fullt förstått att bland dessa glidande böljor också finnas sökande; sådana, som trots allt, innerst bevarat sig rena för sin stora upplefvelse; som ofelbart upptäckt, tveklöst gifvit sig åt denna i samma stund den trädde i deras väg. Men de slutsidor, för hvilka hela den boken är skrifven, hafva endast få förstått. Och den själens kyskhet, som där skildras, torde äfven vara så sällsynt, att den blir svårfattlig för den, som ej med diktaren inser »att för oss börjar nu en tidsålder med ny måttstock för bedömandet af kvinnan. Djupa inre revolutioner äro i annalkande... Hvart man vänder sig, ser man öfver allt oförstådda kvinnor, olyckliga äktenskap, kväfd längtan, underjordiska flammor.»

Det är den renaste af dessa flammor, som här och hvar slår upp ur djupet, då en sant kvinnlig kvinna, med all den makt hennes natur äger, häfdar sin rätt till moderskapet.[11]

*

Men rätten till ett undantagsöde äger endast den, hvars lycka det bereder. Med andra ord den, som det försätter i en sådan öfverenstämmelse mellan egna lifsbehof och omgifvande lifsförhållanden, att individens krafter sålunda nå sin högsta möjliga utveckling.

Och som detta sällan blir fallet då den enskilda skapar sig en ställning, som ställer henne i kamp

med samhället, kan det således ej bli till undantagsödet, en tänkande hänvisar flertalet af de nu under sitt arbetstvång tyngda unga kvinnor, som vilja förbättra sitt öde. Den omedelbaraste möjligheten är till en början den: att förbättra sitt arbetes art och villkor.

Kvinnorna måste bli mer ifriga att för sig upptäcka eller skapa arbetsområden inom hvilka de kunna uttrycka något af sitt kvinnoväsen, sin mänskliga personlighet. Det hör till glädjande tidstecken att så börjar ske. Sålunda har till exempel i Danmark en utmärkt kvinnlig matematiker — bestämd just af ofvannämnda skäl — lämnat sin vetenskap och blifvit nordens första kvinnliga fabriksinspektris. Sålunda har i Tyskland en kvinnlig kemist af samma skäl valt samma bana. En kvinnlig jurist ägnar sig där uteslutande åt barnskyddet; en annan — i Frankrike — åt advokatyrket till de fattiga kvinnornas hjälp. Men ännu finnas allt för många kvinnor, dem en lycklig ställning beredt fritt val af arbete och som det oaktadt sökt det yrke, hvilket kan ge dem säkraste inkomsten eller största pensionen, ej det friaste bruket af deras personliga krafter.

Men äfven valets möjlighet tillhör undantagsbegåfningen eller undantagsförhållandena. Flertalet kvinnor, som måste eller vilja arbeta, ha svårt att finna ett yrke, som verkligen ger dem en ryggrad, icke endast en blomkäpp att uppbäras af. För att möjliggöra ett större organiskt samband mellan kvinnan och hennes arbete vore intet behöfligare än en företagsförmedlingsanstalt, dit man från olika orter sände uppgifter om där behöfliga arbeten af praktisk eller ideell art och sedan, i samband därmed, en ny slags »hypo-

teksbank» men en där inteckningarna skedde i de unga kvinnornas handlingsmod, arbetsduglighet och uppfinningsförmåga, en bank således, som på billiga amorteringsvillkor försträckte de odlingslån, hvilka behöfdes för att dessa nu obegagnade tillgångar kunde bli insatta i nationens rikedom. De ogifta kvinnornas lyckosumma stege om deras skapardrift sålunda åtminstone blefve utlöst i en stark och sund verksamhet, genom hvilken de i någon mån kunde tillfredsställa behofvet att omhulda, att omkring sig framkalla trefnad och skönhet.

Ingen »kulturfond» vore mer värd donatorers uppmärksamhet än just en sådan![12]

För alla de kvinnor åter, som nödgas stanna i sitt lönearbete, gäller det att inträngа i den sociala frågan åtminstone så mycket som behöfves, för att inse solidaritetens plikt och organisationens nödvändighet, i fall de vilja erhålla de höjda löner, den kortare arbetstid, den sommarhvila, de bättre villkor i öfrigt, som de måste vinna för att någorlunda bevara sin andliga och kroppsliga lifskraft och därmed det mått af lifsglädje enhvar sålunda kan äga. Det första villkoret för detta är att familjeflickorna upphöra att taga arbete under andra lönevillkor än den helt självförsörjande kan lefva af. Och öfverhufvud att kvinnnor upphöra att tro sig förtjänstfulla endast emedan de arbeta — obekymrade om den skada för det stora hela som deras arbete till underpris medför.[13]

Men det är icke endast vilja till sitt eget lifs höjande utan framför allt en vaknare känsla för den sociala organiseringen i det hela, som dessa arbetande kvinnor behöfva. Deras personliga kraf på bildning, hvila, skönhet, kärlek, moderskap måste ställas

i samband med allas, så att de äfven för andra börja fordra hvad de för sig själfva önska. Hellre än att genom misslyckade lifsförsök förringa sin egen tillvaro, borde de fylla andra kvinnosjälar med sina drömmar om en skönare. Och för att kunna detta, måste de allt jämt hålla sig vakna, verkande, på alla håll gifvande och tagande.

Sålunda sväller af otaliga små bäckar den viljornas ström, som en gång skall flytta de gamla märkena mellan makten att önska och tvånget att försaka. Sålunda skall den kärleksberöfvade kvinnan kunna glömma sitt eget lilla öde i de mångas öde, och trots egna lifshämningar känna sig lefva — genom att känna slagen af mänskligheten hjärta i sitt eget!

VI.

Frihet från moderskap.

För den tanke, som går från lifvets yta till djupen, blir kravet på rätt till moderskap ett hälsotecken, ett vittnesbörd om tillvaron inom ett folk af den starka, sunda kvinnovilja att uppfylla jorden, utan hvilken folket icke länge skall lefva på jorden. Om än vissa af denna viljas yttringar förfela det lifsstegrande syftet: i sig själf är viljan endast värd vördnad.

Betecknande för begreppsförvirringen i dessa ämnen är emellertid, att hälsans vittnesbörd inger sedlighetsväktarna fasa, medan de lugnt åse den tidsriktning, som är bräddfylld med stoff till tragik för de enskilda som folken: viljan till frihet från moderskap.

Kristendomen, med dess fördjupande af personlighetsbegreppet under hänsynslöshet för släktet, gjorde motsatt antiken äktenskapet till individernas ensak. Kärlekens utveckling har fortsatt den frigörelse, kristendomen började. Som redan i första afdelningen är framhållet, medge kristendomens målsmän allt jämt såväl rätten att förbli ogift som att inskränka

barnafödandet, endast båda delarna ske under afhållsamhet.

För evolutionisten åter blir sättet icke det afgörande, endast skälen. Faran för de möjliga barnen eller för modern själf; fruktan att ekonomiskt eller personligt ej räcka till för barnens fostran; viljan att bruka alla sina krafter och tillgångar för ett betydelsefullt lifsarbete; en malthusiansk ståndpunkt i befolkningsfrågan — dessa och andra motiv betraktas af evolutionisten som goda skäl att begränsa eller helt afstå från föräldraskapet. Och de enskilda tillerkännas i detta afseende valfrihet äfven i fråga om det sätt, som bäst öfverensstämmer med vetenskapens mening om sundheten, med deras egen om sedlighet och skönhet.

Och så snart man anser att den enskilde äfven är självändamål, med rätt och plikt att enligt sitt väsens art i främsta rummet fylla egna kraf, då måste det förbli den enskildes ensak, såväl om han alls ej vill fylla sin bestämmelse som släktvarelse eller om han vill begränsa fyllandet af uppgiften.

Men som den enskilde icke kan nå sin högsta lifsstegring, icke fylla sitt självändamål annat än i samband med släktet, så erhåller han äfven plikter mot detta och ej minst som könsvarelse. Har lifvet gifvit den enskilde det öde, som möjliggör ett sedligt föräldraskap, de villkor, som gynna de nya lifven, då blir en sedlig inskränkning af barnantalet endast en sådan, som — i och genom de enskildas egen och barnens lifsstegring — gagnar det hela.

Men när enbart små och självviska skäl — som hänsyn till barnens arf, egen vällefnad och vällust, egen skönhet och bekvämlighet — bestämma

fäder och mödrar att hålla barnantalet under det för folkets tillväxt tryggande medeltalet, då är detta handlingssätt antisocialt. Den åter, som nöjer sig med få eller inga barn, emedan han eller hon har ett verk att utföra, kan komma att ersätta samhället genom frambringandet af ett annat slags värde.

Till de sålunda ena gången sedliga, andra gången osedliga motiven att äga inga eller få barn, kommer nu kvinnans önskan att ägna sina rent mänskliga egenskaper åt andra uppgifter. Därmed åsyftas dock ej de hustrur, som måst bygga sitt äktenskap på eget förvärfsarbete jämte mannens, en nödvändighet, som tillsvidare hindrar dem från moderskap ehuru de alltjämt drömma om det framtida barnet. Här är endast fråga om kvinnornas personliga självhäfdelse.

Kvinnorna vilja ej längre förvalta mannens inkomster utan förtjäna egna; vilja ej bruka mannen som mellanhand mellan sig och samhället utan själfva vårda sina intressen; vilja ej inskränka sin begåfning till hemmet utan äfven omsätta den i det offentliga. Och i alla dessa afseenden ha de rätt. Men när de, för att sålunda kunna »lefva lifvet», vilja »befrias från bördan af barnet», då blir man undersam. Ty så länge inga barnavårdsautomater uppfunnits, inga manliga volontärer anmält sig, måste ju bördan falla på andra kvinnor, som — med eller utan eget moderskap — då nödgas bära dubbelt. Verklig befrielse för kvinnorna blir således ej möjlig, endast en ny fördelning af bördorna.

De redan »befriade» försäkra att de — genom att förvärfva, studera, skapa, politisera — känna sig lefva en högre tillvaro med större själsrörelser, än hvad barnkammaren kunnat bereda dem. De se ned på

den »passiva» verksamheten att föda barn — och med rätt, då den endast förblir passiv — utan att inse att den innebär möjligheten att så som ingen annan försätta hela deras personlighet i aktivitet. Och människan har ju rätt att välja sin egen lycka — eller olycka!

Men hvad dessa kvinnor ej ha rätt till, det är att anses lika samhällsvärda som de, hvilka känna sina största själsrörelser genom sina barn, de väsen, som ej allenast utgöra det finaste ämnet för mänsklig bildkonst, utan äfven de enda verk, hvarigenom en skapandes odödlighet är viss! Hvad dessa barnafruktande kvinnor ej heller kunna vänta, det är att deras erfarenhet blir ansedd lika värdefull som de kvinnors, hvilka — sedan de fullgjort sina omedelbara modersplikter — inom det offentliga bruka sin, i det enskilda vunna, utveckling.

*

Naturdriften lika litet som kulturdriften äger någon hemlighetsfull och ofelbar ledare. Båda kunna föra den enskilde liksom släktet vilse beträffande det mål båda, omedvetet eller medvetet, söka: högre lifsformer. I moderligheten har mänskligheten vunnit sin hittills fullkomligaste lifsform inom släktet som helhet taget. Moderskapet är en naturlig jämvikt mellan den enskildes och det helas lycka, mellan självhäfdelse och självhängifvelse, mellan sinnlighet och själfullhet. En stor kärlek, en genial skaparmakt kan i enskilda fall nå samma enhet. Men modrens oerhörda företräde är att hon, med sitt barn i sin famn — utan medveten möda och utan att tillhöra de

gynnade undantagen — äger den enhet mellan lycka och plikt, som mänskligheten i sin helhet först efter oändliga mödor skall nå på andra områden. Men om den personliga självhäfdelsen, den egna lyckan i kvinnans medvetande allt mer lösas från sambandet med barnet, då blir denna enhet rubbad.

En tillfällig rubbning var nödvändig. Ty kvinnans frigörelse — som hvarje annan sådan — innebar just störandet af det jämviktsläge, som öfvermaktens tryck och det nedärfdas tröghet åstadkommit, en konstlad jämvikt, som endast trycket å ena sidan, trögheten å den andra kunnat bibehålla. Det behöfdes att döttrarna reste sig mot fädernas hustruideal, systrarna mot den brorslott, som var tilltagen så rundlig på deras bekostnad; mödrarna mot den syn på deras kall, som kvarhöll dem inom djurhonans pliktsfär.

De måste genomföra den emancipation, som nu gjort det möjligt att de bruka sin hjärna — ej endast sitt hjärta — för att fylla sin eviga uppgift: att fostra och bevara de nya lifven.

Redan den bildade — ja äfven den obildade — nutidsmodern anlitar vid sin barnavård dubbelt mer hjärnkraft men endast halfva den muskelkraft, som hennes mormor förbrukade. Hon förstår bättre skilja mellan väsentligt och oväsentligt; hon kan genom omtanke förekomma mödor och plågor. Och när alla mödrar erhålla den praktiska och teoretiska utbildning i barna- och sjukvård, som måste bli deras värneplikt, då skall uppgiften än mer förenklas i riktning af det opersonliga, men allt mer fördjupas i riktning af det personliga. Modern skall bruka sin intelligens och sin fantasi, sitt konstsinne och sin naturkänsla, sina in-

sikter i fysiologi och psykologi, för att åt barnet dana de betingelser, genom hvilka det bäst och friast kan utveckla sig själf men däremot afstå från att — omarbeta barnet! Hon skall sålunda vinna mycken tid, som nu spilles på onödig vård och skadlig uppfostran.

Men undkomma den personliga vården skall modern ej kunna, utan att vid sig fästa fältflyktingens vanära.

Det finnes en del kvinnor, som mena att själfva moderskänslan kan bestå oberoende af moderns mödor och ansvar för barnet; att detta sålunda kunde vårdas af samhället men ändå äga kvar rikedomen af moders- och faderskärleken. Dessa kvinnor måtte aldrig ha besinnat att hos människor som djur föräldraömheten danas af mödor och offervilja; att den stiger med dessa; att ju mindre kraf, som ställas på den, dess ringare blir den? När en far tidvis ersätter en mor blir han öm som hon; när ett sjukt barn uppsuger moderns krafter kommer det hennes hjärta närmast; när barnen växa till blir ömheten mindre spontant innerlig, ehuru den då i stället kan stiga genom det personliga utbytet. Samhällsvården om de späda barnen vore detsamma som vissnandet af föräldraömhetens innerlighet. Den af barnets kroppsliga närhet väckta ömheten bevisar bättre än någon annan känsla sinnenas och själens enhet. Utan den sinnliga närheten förlorar den själiska, utan det själiska intrycket förlorar det kroppsliga sin makt. Modersinstinkten har som alla andra danats genom fastheten i de yttre villkoren. Den är förvärfvad genom bestämda förnimmelser och begreppsförbindelser. När vissa af dessa först medvetna själsrörelser blefvo omedvetna, så att de automatiskt utfördes af lägre nervcentra,

kunde de högre nervcentra, som förut voro verksamma vid förrättningarna, frigöras för högre uppgifter. Men försvagas de förnimmelser och begreppsförbindelser, som ursprungligen danade instinkten, då förlorar denna sin sömngångarsäkerhet. Det, som gick lätt, »af sig själf» som språkbruket med rätta kallar det, blir åter mödosamt. Med instinktens rubbning följer, ehuru ytterst långsamt, motsvarande rubbningar i de organ med hvilka den är förbunden. Sålunda var amningen måhända en förvärfvad förmåga, som blef »naturlig». Den har nu blifvit så svår, att inom öfverklassen flertalet, äfven med bästa vilja, knappt ett par månader eller alls icke kan fylla denna funktion. Vetenskapen står redan frågande inför möjligheten att mjölkkörtlarna kunde försvinna och med dem kvinnobarmens säregna karaktär. *Men,* fortsätter en redan anförd vetenskapsman, *om modersmjölken verkligen är oersättlig för att afkomman skall nå den högsta kraft och bästa kvalitet, då komma de sålunda uppfödda att bli de fysiskt och psykiskt dugligaste; således äfven segrare i den sexuella täflan och förmågan att frambringa modersmjölk komme att bibehållas . . .* Hvarom icke, skola värdefullare egenskaper vinnas i den förlorades ställe.»[1]

Det är således tänkbart, att kvinnans aftagande håg och förmåga i detta afseende omedvetet tjäna släktets utveckling. Ofta afgör först framtiden hvad som var framsteg eller urartning. Men visst är att intet kan vara ovetenskapligare än att afvisa all oro för framtiden med dogmen: att viljan att lefva i afkomman är så stark, att endast de urartade ej äga den; att hos den sunda kvinnan intet kan skada modersinstinkten!

För ett evolutionistiskt tänkande är allt utsatt för möjlig omvandling och ingenstädes verkar något, som kunde »göra intet». Icke en hjärna, icke ett nervsystem undandrar sig ens gatans omedvetna intryck. De sjunka ned i det undermedvetna själslifvet och kunna årtionden efter dyka upp ur detta! Icke en människa är densamma — eller blir någonsin densamma — då hon till exempel går bort från en föreläsning som då hon kom dit. Alltid ha några själsvågor blifvit satta i rörelse och denna rörelse fortsättes i det oändliga. När detta redan gäller om en inskrift på en gatuskylt, om en stunds snabba stämning af harm eller glädje, huru mycket mer då om de intryck, som behärska våra dagar, våra år! Föreställningarna smidas af stämningens ädla eller oädla metall och som verktyg bearbeta de sedan i sin ordning stämningarnas brons eller guld. All helgelse, all självkultur hvila på människans förmåga att afleda vissa tankar, nedtrycka vissa föreställningar, afvända vissa viljeimpulser; att leda in andra tankar, stegra andra föreställningar, egga andra impulser, med andra ord: att dels tillgodogöra sig, dels förkasta vissa själstillstånd. Härigenom uppstår ovana vid en slags stämningar, vana vid andra. När dessa erhållit tillräcklig styrka, bli nya handlingssätt, nya lefnadsplaner småningom »naturliga»; nya instinkter danas, där vilja och motvilja ofta stå i motsatt ställning till den de ägde, då detta förlopp började. Sinnligheten som själen äro sålunda skapelser af utvecklingen och det är många årtusendens vällust, som rör sig inom modern, då hon känner barnets läppar vid sitt bröst; det är lika många årtusendens ömhet, som i hvarje ny mors gestalt lutar sig öfver barnets bädd.

Huru mäktiga dessa sinnenas och själens rörelser än blifvit, så finnes — af nyss gifna skäl — alltid möjligheten att den väldiga ömhetsströmmen kan sina, om den beröfvas sin tillförsel och att mänskligheten därmed kunde förlora sin oumbärligaste drifkraft inom kulturutvecklingen.

Men äfven kvinnorna själfva skulle förlora. Intet är djupare sant än att

...Hvad en gång du lefvat, re'n förvandlat sig
till öde —
Till ditt öde...

Men detta är sant, icke endast om hvad vi upplefvat, utan äfven om hvad vi vikit undan för att upplefva!

Vårt medvetna jag är våra själstillstånd, de bilder, känslor och tankar, som genom vårt tidigare lif blifvit vår inre egendom; som genom vissa förlopp förbindas sinsemellan och med vårt nuvarande jag. Ju mindre dessa bilder, känslor och tankar i en kvinnas förtid varit bestämda af moderskänslor — anade eller verkliga — dess mer mindrevärdt blir det »jag», hon har att häfda, det öde hon skapar sig. Och den kvinna, som af inga högre skäl afhålles från moderskapet, hon hör till snyltplantorna på stamträdet. Flertalet af dessa kvinnor äga ej ens en djupare mening med sitt kraf att »lefva lifvet» för egen del. De splittra sig på mångahanda och upplefva därunder icke mycket — eftersom det endast är stora känslor, som ge stora värden.

De kvinnor, som sålunda utan vidare frånsäga sig moderskapet, månne de någonsin burit ett barn, icke i sitt sköte, nej endast på sina armar? Månne

de någonsin känt det ömhetens rus, en sådan mjuklemmad, liksom af blomstrens lenaste ytor och skäraste färger danad, varelse inger? Månne de någonsin sjunkit ned i andakt inför den stora, underbara värld, man tanklöst kallar »en liten barnasjäl»?

Ha de ej detta, då kan man förstå att dessa fattiga, som ej inse sin fattigdom, nu vilja göra de rika lika fattiga som sig själfva — i stället för att alla fattiga borde göras rika!

Om denna »befrielse» af kvinnans personlighet lyckas, torde det gå henne likt prinsessan i sagan, som fann sig i stormregnet utanför det kungarike, hon offrat för en leksak!

I en nutidsdikt utbrister en kvinna, som man tröstar med att barnlöshet skonar från många lidanden:

Spared! To be spared what I was born to have:
I am a woman and this my flesh
Demands its nature's pangs, its rightful throes,
And I implore with vehemence these pains!

Upphör detta att vara kvinnolust och kvinnoval, då torde pessimistiska tänkares förutsägelser om mänskligheten frivilliga utdöende förverkligas. Men kvinnorna ägde därvid icke den höghet, en följdriktig tankes länkande af världsförloppet innebure: de komme endast att verka som ett mot afgrunden omedvetet rullande hjul.

*

Det växande antalet af för moderskap odugliga eller ovilliga kvinnor, har de senaste åren framkallat en mängd skrifter och motskrifter i detta ämne, där

— då det i Sverige för sju år sedan fördes på tal — bevis begärdes af dem, som aldrig äro känsliga nog att utan barometer veta lufttrycket, utan kronometer hvad klockan är slagen![2]

För hvarje tänkande blir det allt mer otvetydigt att mänskligheten närmar sig skiljovägen för sitt framtidsöde. Antingen måste — i det stora hela taget — den gamla, i naturen grundade, arbetsdelningen fortfara: den att flertalet kvinnor ej blott föda men äfven fostra det nya släktet inom hemmen; att männen — omedelbart i äktenskapet eller medelbart genom samhällsunderstöd — arbeta för deras uppehälle under de år de fylla detta samhällsvärf; och att kvinnorna, under sin andliga som kroppsliga utveckling, vid sitt arbetsval, i sina lefnadsvanor söka bevara sin duglighet för den möjliga modersuppgiften.[3]

Eller också måste kvinnan fostras till hänsynslös täflan med mannen inom alla produktionsområden — men sålunda också allt mer förlora i förmåga och lust att förse släktet med nya människoämnen — och statsuppfödning samt statsuppfostran af barnen befria henne från de omsorger, som nu mest hämma hennes rörelsefrihet.[4]

Hvarje kompromiss kan endast gälla omfattningen af arbetsdelningen, aldrig arten. Ty ingen klok hälsovård, inga ändrade samfundsförhållanden med kortare arbete under bättre villkor; inga nya studiesätt med måttligt hjärnarbete kunna upphäfva naturens lag: att kvinnans modersfunktion, medelbart som omedelbart, skapar kraf på varsamhet, hvilka tidvis hämma hennes yrkesarbete, om hon fyller krafven, medan deras åsidosättande däremot hämnar sig på henne själf och det nya släktet. Lika litet kunna några

förbättringar i barnavård och husligt ställ hindra att det, som alltid återstår — för att af hemmet göra mer än ett sof- och matställe — kräfver tid och tankar, krafter och känslor. Vill man således bevara den gamla arbetsdelning, under hvilken släktet hittills gått framåt, då måste kvinnan återvinnas till hemmet.

Men detta innebär ej allenast en genomgripande omvandling i de nuvarande produktionsförhållandena. Nej, man står här inför tidens djupaste rörelse, kvinnans frihetsvilja som människa, som personlighet och därmed inför den största tragiska konflikt världshistorien hittills bevittnat. Ty om det redan blir tragiskt för individen eller för ett folk att hänsynslöst finna och följa sitt eget innersta jag ända ut i undergångens pathos — hvad blir då ej tragiken, när detta gäller den ena hälften af mänskligheten? En sådan tragik är djup, redan då den uppstår under brottningen mellan hvad man plägar kalla de »goda» och de »onda» krafterna i människan — ett språkbruk, som lifstrons bekännare öfvergifvit, ty de veta att så kallade brott äfven kunna öka människoväsendet och människovärdet; att det djupt mänskliga kan te sig som ondt och dock vara sundt eller skönt, emedan det innebär lifvets stegring. Men oändligt större blir tragiken, då striden står mellan de obestridt goda — de i högsta mening lifsstegrande — krafterna och ej ens mellan sekundära sådana, utan mellan de allra yppersta, själfva grundkrafterna, de djupaste väsensbetingelserna!

Och så ställer sig nu kvinnans tragiska problem, när man bortser från de nyssnämnda egoisterna och flyttar blicken till flertalet. Kvinnoväsen mot människoväsen, kraftutöfning för att tillfredsställa släktvarelsens kraf eller för att tillfredsställa personlig-

hetens! Om Shakespeare nu återuppstode, gjorde han Hamlet till en kvinna, för hvilken frågan om att »vara eller icke vara» blifvit fylld med ett dubbelt pathos: människosläktets eviga och kvinnokönets nya förfäran inför sin egen gåta; bärarinna af tidens mest förfinade själiska medvetande och därför — vid hvarje nödtvång att besluta — offer för tvekan, tvifvel och tillfällighet! Lika visst som lif är kraftutveckling, lika visst är lycka ett allt fullare och framgångsrikare bruk af krafterna i den riktning, där de yppersta anlagen äro. Men när dessa yppersta anlag gå i tvenne oförenliga riktningar, då kommer själen i samma läge som Theseussagan förtäljer om de vandrare, dem »tallböjaren» band vid tvenne pinjetoppar!

Kvinnornas nu pågående »kulturkamp» har större omfattning än någon annan. Och, om ingen vändning inträder, kommer den slutligen att i fanatism öfvergå hvarje ras- eller religionskrig.

Kvinnosaken kretsar alltjämt rundt frågans periferi utan att finna någon radie till dess medelpunkt, som är människovarelsens begränsning till tid och rum; själens begränsning i förmågan att samtidigt ge sig åtskilda tanke- och känslosfärer, kroppens begränsning i förmågan att bära en oafbrutet stegrad belastning.

Nutidens svåraste urartningsorsak — de millioner under dåliga villkor brödförvärfvande kvinnor, som dels mista möjligheten, dels viljan till moderskap — kan försvinna, utan att dock hufvudproblemet är löst för någon kvinna, som nått individuellt-mänsklig utveckling.

I hur hög grad en kvinna än må vara kroppsligt och andligt fullödig, kan detta aldrig hindra att den tid, hennes utearbete tar, blir ett afdrag i den tid

hemmet får, emedan hon ej samtidigt kan vara hemma och borta; ej kan ha tankar och känslor samlade på, uppsugna af arbetet, samtidigt med att de äro samlade på, uppsugna af hemlifvet. Och allt det i detta lif personliga, det som ej kan öfverlåtas, blir således med nödvändighet en hämning för hennes individuella rörelsefrihet, i inre som yttre mening.

Om barnen och mannen öfverhufvud betyda något i en kvinnas lif, kan hon ju ej låta en annan hysa ömheten, omtanken, oron: hon måste ge sin egen själ åt detta.

Men då skall det också störa hennes bok, hennes tafla, hennes föredrag, hennes undersökning, lika ofelbart, som mödan att kroppsligt nära och vårda barnen — den möda, hon verkligen kan afsäga sig, ehuru med stora förluster af glädje och af inblick i barnets egenart.

Med ett ord: den betydelsefullaste striden står icke mellan hälsa eller sjukdom, utveckling eller urartning utan mellan de båda lika starka, sunda och sköna lifsformerna: själflif eller släktlif.

Många kvinnor, som inse nödvändigheten att besluta sig för endera, välja det förra och undvika således eller begränsa moderskapet emedan de mena sig ha en annan, rikare kulturinsats att göra.

Men månne släktet ej vunnit mer genom de snillen, till hvilka dessa begåfvade kvinnor kunde blifvit mödrar?

Man kan för deras egen skull beklaga de sterila kvinnor inom börds- eller börsadeln, som af ren själfviskhet ej velat bli mödrar. Men släktet göra de ett ofrivilligt gagn, genom att färre urartade barn födas.

De andliga och kroppsliga fullblodskvinnorna däremot, äro de ur generationens synpunkt värdefullaste. När dessa nöja sig med ett eller intet barn, emedan de vilja ge sig åt mänskligt-individuella uppgifter, då blir det deras verk, ej släktet, som får blodets rikedom, skaparlustens eld, tankarnas must, känslornas skönhet.

Men det torde — efter en mycket mild beräkning — af jordens kvinnor årligen frambringas en hundratusen diktverk och konstskapelser, som hellre borde varit gosse- och flickebarn!

Nästan alltid är det de yppersta kvinnorna, som ställas inför den tragiska nödvändigheten att välja endera området eller att otillfredsställda splittra sig på båda. Ty ju mer de stegra sina kraf på sig själfva, dess vissare erfara de delningen som en halfåtgärd.

Dels den ekonomiska nödvändigheten, dels tidsandan bestämmer emellertid allt oftare valet i riktning af arbetet, när de båda alternativen inom en kvinnas egen känsla väga jämnt. Ty kvinnofrigörelsen har lagt känslobetoningen på självständigheten, samhällsarbetet, skapandet. Detta har lika mycket höjt dessa värden inom kvinnosjälen som det sänkt hemmets. Saknaden af psykisk insikt gör kvinnosakskvinnorna ärliga när de bedyra: att de aldrig nedsatt hemmets uppgifter utan tvärtom sökt utbilda kvinnan för dessa. Hushållsskolor förtjäna allt erkännande, men i fråga om att skapa större hänförelse för hemplikterna ha de hittills ej visat sig betydelsefulla. Det är emedan hänförelsen blifvit riktad på alla yttringar af kvinnans vilja att verka inom mannens tidigare område, som makans och moderns kall nu förlorat i tilldragning.

Historiskt sett måste frigörelsearbetet framdrifvas

af denna ensidiga hänförelse. Men nu är frågan om kvinnan, på ett nytt sätt, skall kunna gripas af andakt för sitt rent kvinnliga verksamhetsområde?

Ty endast detta vore konfliktens lösning i stort sett. En återgång till det gamla kvinnoidealet vore lika otänkbar som olycklig. En fortgående sträfvan att upphäfva den urgamla arbetsfördelningen mellan könen är tänkbar — och lika olycklig. Att kvinnan omsätter sin nya vilja i sin urgamla uppgift vore lyckligast. Men — är detta äfven det tänkbara?

Svaret blir ovillkorligen nekande inför undantagsnaturerna, dessa som nu, under stegrad liffullhet och lidandesförmåga, slå sina pannor blodiga mot den lifvets begränsning, som hindrar dem att helt ge sig åt såväl kärleken, som modersglädjen, som kulturuppgiften.

Här står man inför den djupaste orsaken till nutidskvinnans nevros. Hon lefver år ut och år in *over evne.*

Hon har kvar det gamla medvetandet att en mor bör vara osjälfviskt försjunken i sin uppgift; att hon med djup ro bör hvila i denna; att hon därför bör låta de inre röster, som mana henne att följa sin personliga utvecklingsdrift, förklinga ohörda. Hon har därtill det nya medvetandet att fostran af ett barn kräfver samma helhet som danandet af ett verk; att barnet är lika känsligt som detta för en delad själ, en förströdd uppmärksamhet. Hon ville, som Anselma Heine träffande sagt, på en gång kunna vara äldre tiders mor, den tåligt bärande karyatiden, som alltid fanns på sin plats, med skålen färdig för barnens törstande läppar och hvad hon nu är: den själf evigt rörliga, längs alla stigar sökande, ur alla lifvets källor sina törstiga läppar läskande. Hon blir allt mer säregen, genom att allt fastare och finare indivi-

dualiseras och därunder växer hennes vilja till självlif i alla riktningar. Men tillika växer hennes samhörighetskänsla med släktet och därmed blir hennes medvetande om ansvar som mor och människa allt mer vaket. Ju mer »egocentrisk» hon blifvit, dess mindre familjeegoist har hon förblifvit. Hennes personlighetskraf bli allt mer bestämda, allt mer omfattande men äfven allt mer noggranna i sitt val, allt mer svårtillfredsställda. Hennes växande känsla af personlig värdighet ålägger henne en allt starkare självbehärskning — medan hela hennes varelse dallrar af en allt ömtåligare känslighet!

Och på denna nya kvinna, som redan är idel oro, lifstörst, lidelse, störtar den hungriga, hetsigt jagande nutiden som en lurande katt på en fågel. Hundra gånger om dagen skall en sådan kvinna nödgas underordna personlighetens kraf för samhälligheten; hundra gånger personlighetsviljan smyga sig undan ansvarskänslan. Fullkomnade arbetssätt kunna spara hennes händer och hennes steg, men de kunna ej hindra hennes blickar att med ökad oro följa tungan på den våg, där i ena skålen ömheten, medkänslan, ansvaret, i den andra hennes egnaste längtan, hennes skaparfrid, ensamhetstörst, självutveckling hvila. Och medan än den ena än den andra skålen stiger, skall alltid den tyngre synas henne innehålla ett stycke, invid hennes hjärta utskuret, lefvande kött; den — för ögonblicket — lättare däremot endast några döda, om än gyllene, vikter!

Hjärn- eller järnkvinnans tidtabeller veta intet om sammanstötningar. Hennes tågordning är klar Flaskningsanstalt och barnträdgård, skola och sofsal för barnen, hvilkas antal är det såsom samhällsriktigt

fastställda. Automatiskt serverade måltider från gemensamhetskök. Hushållet skötes genom att kassaboken summeras. I kombinerad arbets- och sportdräkt beger hon sig till arbetsplatsen. Efter slutadt arbete fem minuters telefonsamtal med hvartdera af barnen; två timmars sport- och friluftslif. På eftermiddagen tio minuters telefonsamtal med mannen, trettiofem minuters tankepaus för erhållandet af idéer; aftonen tillhör sammankomster af allmännyttig eller sällskaplig art. Om söndagarna inbjudas mannen och barnen, då tre timmar äro anslagna till utrotandet af deras fel, den öfriga tiden åt nyttiga nöjen! En sådan kvinna tänker aldrig på barnen under arbetet; gripes aldrig af lusten att tjufprata tio minuter längre med sin man, får aldrig ingifvelser om natten. Hon vaknar fullsöfd efter det hygieniska timtalet sömn ... allt går som ett urverk, nej bättre: ty framtidskvinnan drar sig aldrig före eller efter tidtabellen! Men kärlekens urval torde ej främja en stark tillväxt af denna typ, hvars nuvarande representanter fysiskt som psykiskt synas så oberörda af moderskapet, att man för deras del gärna tror på — storken! Och hos de andra stackars »sinnliga» och svaga varelserna förblir nog alltjämt blodet »en underlig saft», som gör hufvudet hett af ångest då det borde vara svalt för att tänka; som tvingar hjärtat att slå af längtan, när det borde vara stilla för att besluta; som gör nerverna darrande af oro då de borde vara spända för att skapa ...[5]

Och det är detta medvetande, som allra innerst gör den nya kvinnan skygg för den kärlek, hon längtar efter. En liten känsla vill hon ej ge; den stora skulle uppsluka hennes själs alla krafter och

hvad blefve då af hennes personlighets-uppenbarelse, af det ord, hon ensam bland alla varelser bar på, det ord, för hvars utsägande hon föddes?

Mona Lisas gåtfulla leende — af Barrès tolkadt som *une clairvoyance sans tristesse* — uttrycker, har någon sagt, renässansens kvinnliga individualism. Visst är att nutidens kvinnliga individualism däremot har en klarsyn, som är bedröfvad intill döden.

Aldrig bar jorden ett mer sammansatt och motsatt väsen, än denna tungsinta och trånande, denna kyliga och känsliga, denna lifstörstande och lifsleda kvinna. Blodet har i hennes pulsar en annan dans, sjunger i hennes öra en annan sång än i någon annan kvinnas under tidernas tider. Hon genomskådar mannen och är främmande för honom; hans längtan verkar rå mot hennes nyanserade och motsägelsefulla stämningar: hon är icke vunnen, äfven när hon låter sig gripas. Hon fruktar barnet emedan hon vet sig ej kunna fylla dess enkla lifskraf. Vid ödets försök att stämma dessa sköra väsen till fulltonighet, brista de som harpsträngar under ett starkt grepp. Endast endels kunna de lefva — men sålunda finna de ej lifvet värdt att lefvas!

Äfven om en sådan kvinna väljer detta endels och söker ge sig helt åt arbetet, så skall hon dock ännu, på den personliga själfhäfdelsens område, störas af det kvinnoväsen, hon i det stora hela undertryckt. Ty hon ställes ofta inför valet att alls icke segra eller att segra med mannens medel, de medel hon hos honom afskytt, innan hon själf erfor att det är kampen för tillvaron, som utbildar roffågelns näbb och klo.

Hon nödgas kvida i valet mellan att hänsynslöst söka sitt eget eller misslyckas; mellan tvånget att

vara hammare eller städ, att splittra sig för att ge eller samla sig för att skapa. Innan kvinnan tog ställning i det offentligas äflan och täflan, led hon ej under denna nödvändighet Det var sålunda hon — i bokstaflig som andlig mening — fick råd att utbilda ömhet, medkänsla, godhet. Det är därför en sorglig sanning som uttalats: att kvinnoväsendet, sådant det blifvit utom kampen för tillvaron, står i djup motsägelse till det villkor, som under de ännu rådande ekonomiska och själsliga tillstånden medför seger i denna kamp, det att gå sin väg fram öfver andra.[6]

Denna konflikt börjar ofta inom det område, där kvinnan ej kan afsäga sig förhållandet till moderskapet, det är där hon själf är dotter. Hon har äfven i denna egenskap val att göra, lidanden att tillfoga, lidande att utstå.

När man sålunda ser den nutida kvinnan ställd mellan åt hvarje håll olösliga — eller om lösta, sönderslitande — konflikter, frestas man ej längre till instämmanden i diktarordet att kvinnans namn är svaghet. Ty med hvarje fiber känner man att hennes namn är smärta.

*

De män — hvilka ur iakttagelsen att kvinnans yrkes- och hjärnarbete synas stå i omvändt förhållande till hennes fruktsamhet — dragit den slutsatsen: att kvinnan måste »återgå till naturen», lämna sin hjärna obrukad och uteslutande föda barn, dessa vederläggas lätt. Det finnes intet fullgodt bevis att andligt arbete i och för sig behöfver skada kvinnans möjlighet till lätt och lyckligt moderskap. Inom djurvärlden som i människans vildhetstillstånd bära kvinnorna med lätthet moderskapet jämte andra stora bördor. I kultursam-

hällena däremot är det genom å ena sidan en allt för tungt kroppsarbetande, å den andra en allt för hetsigt hjärnarbetande — eller alls icke arbetande — öfverklass, som moderskapets fysiska svårigheter uppstått. Att världens största kvinnliga snillen ägt få eller inga barn, är i full analogi med de stora manliga snillena — medan dessa män i regeln haft begåfvade och betydande mödrar, en erfarenhet, hvilken ensam är nog som bevis för att kvinnans »svagsinne» ej torde vara det för släktets stegring gynnsammaste själstillståndet! Intet fullgodt bevis kan anföras mot att, när hjärnarbete är måttfullt och förenadt med sund hälsovård, det äfven för kvinnan har goda verkningar. Detsamma gäller om kroppsarbetet. Men såsom båda delarna nu bedrifvas, har kvinnan, lika litet som mannen, kunnat stanna inom sina krafters gräns. Därför innebär tillsvidare kvinnostudiet och yrkesarbetet faror, som blifvit stegrade genom likhetsdogmens sporre, under hvars hugg kvinnorna jagat fram, för att bevisa att de tålde allt som mannen tålde — det vill säga tålde hvad hvarken man eller kvinna kan stå ut med!

Men så snart studier och arbete organiseras annorlunda, innebära de i och för sig intet, hvarigenom den ogifta kvinnan göres mindre värdefull såsom mor för släktet; däremot mycket, som i detta afseende kan göra henne mer värdefull. Det är således icke för den ogifta kvinnan konflikten inträder i form af ett val mellan att — redan i och för moderskapets ovissa möjlighet — försaka utbildningen eller bruket af sina rent mänskliga krafter. Och när en full ärlighet i fråga om könslifvet redan från barndomen blir vanlig mellan könen, blir det äfven möjligt för kvinnorna att under arbete, studier och idrott taga de hänsyn till hälsan, dem blygsamhet

hittills kommit dem att åsidosätta. Sålunda, men ej genom själfva verksamheten, har mången kvinna förspillt modersmöjligheten.

Först inom äktenskapet inträder således konflikten. Och för de untantagsbegåfvade torde den, som redan är sagdt, förbli tragisk. För flertalet blir den det först när hustrun måste vara på en gång förvärfvande utom hemmet och dock inom detta fullt vill fylla sin modersuppgift eller när hon önskar tillgodose sin personliga verksamhet men hindras däri af ett stort barnantal.

Det gäller således för flertalet att: endera kunna uppge förvärfsarbetet eller inskränka barnantalet.

Den första möjligheten skall senare behandlas. Hvad den andra angår så är det om den, själfva hufvudstriden står.

Det är ur nationell synpunkt männen bönfalla kvinnorna att »återgå till naturen»; det är ur kulturens kvinnorna nu uppsäga naturen sin lydnad!

Det bästa inlägg, som från kvinnligt håll skett i frågan är Oda Olbergs. Hon framhåller med full sanning att »naturen» är det mest missbrukade af ord; att naturen i själfva verket innesluter kulturen, efter som denna oaflåtligt i sig upptar och omvandlar naturen. Men för att erhålla en fast utgångspunkt medger hon att, när kulturens omvandlingar minska släktets lifsduglighet, må man tala om en genom kulturen urartad natur; när dessa omvandlingar åter stegra lifsdugligheten är kulturen »naturlig». Hon visar sedan att liksom kulturen underlättat den uppgift, som vid den stora — på könsskillnaden grundade — arbetsdelningen tillföll mannen, det vill säga näringsomsorgerna, så har den äfven lättat kvinnans del eller födandet af och vården om afkomman.

Ty genom en stigande kultur bevaras människolifven bättre och därför behöfva äfven färre barn födas; medan ett stort slöseri med lif motsvaras af en stor fruktbarhet. Denna kommer sålunda i omvändt förhållande till kulturutvecklingen, ej endast på grund af de tillfälliga urartningar denna kan medföra, utan äfven därför att barnantalet då kan bestämmas efter den enskildes krafter liksom de bättre villkor, den insiktsfullare vård man kan ge ett ringare antal barn. Dessas större värde höjer släktet mer än ett större antal sämre utvecklade. En förnuftig begränsning af fruktsamheten blir sålunda villkoret för en allmän lifsstegring. Och ur denna synpunkt kan kvinnan både ge släktet dess gärd af nya lif och bevara sitt värde som människoväsen, sin lycka som kulturvarelse, genom att själf kunna ösa ur och personligt öka kulturens rikedom...[7]

Och det torde icke finnas mången nutidsmänniska, som ej instämmer i grundtanken. Intet är — äfven ur nationell synpunkt — mer berättigadt än kvinnans ovillighet att producera barn i dussin och tjog. Den forna hustruförbrukningen, för en man mellan femtio och sextio, var sällan mindre än tre hustrur å rad och af hvarderas barn dog i regeln hälften. När denna beräkning redan gäller den högsta klassen — hvarom man i *Svenska adelns ättartaflor* kan öfvertyga sig — huru mycket mer då de öfriga! Inskränkningen af barnantalet har — alla andra samhälleliga synpunkter frånsedda — framför allt den betydelsen, att många mindrevärda barn ge dålig ränta på den summa af arbetskraft och andra utgifter, som deras uppfödande kostar, medan ett mindre antal fullgoda

ge hög ränta genom större arbetskraft, så som Frankrikes välstånd nogsamt visar!

Men när sedan fråga blir om gränsen för sakens ofarlighet i fråga om folket som de enskilda, då står ännu mening mot mening så skarpt, att det för hvarje fördomsfri pröfning måste synas förhastadt att redan nu fastställa kvinnofrågans utvecklingslinje såsom sammanfallande med barnantalets inskränkande.[8] Äfven om man slutligen enas i att en nations väl endast kräfver att de kvinnor, som böra och kunna bli mödrar, föda tre till fyra barn, så är därmed icke afgjordt om släktets stegring sålunda blir nog tillgodosedd.[9]

Det är dessutom icke tre till fyra barn, utan ett eller högst två, den nya kvinnan vill äga.

Utom den — i detta fall obestridliga — faran ur folkets och den möjliga ur släktets synpunkt, ligger häri en stor fara för barnen själfva. Deras barndomsglädje kräfver en syskonkrets och helst äfven att åldersskillnaden mellan barnen är högst två år. Men ej endast deras glädje, äfven deras utveckling har gagn häraf. Ställningen som enda barn eller som ende son, enda dotter, medför vanligen i barndomen en stor själfviskhet, vid äldre år däremot ofta en tung pliktbörda, och således, i båda fallen, faror för en harmonisk utveckling.

Ett eller två barn erhålla en fattigare och äfven farligare barndom än de, som inom en syskonkrets lära de ömsesidiga hänsynens, de delade fröjdernas och omsorgernas värde. Så kunna, utan fara för egenarten, kantigheter slipas och ömtåligheter härdas, som annars i lifvet komma att vålla stora kraftförluster. Ty en kamratkrets kan endast ofullständigt

ersätta barnkammarens första uppfostran till samhällsmänsklighet.

Dessutom händer det ju lätt att föräldrar mista ett enda barn eller den enda sonen, den enda dottern.

Kanske ur folkens, alltid ur barnens egen, oftast ur föräldrarnas synpunkt måste således det normala för flertalet sunda, välburgna makar bli: att barnens antal ej understiger tre till fyra.

Men då måste äfven en mor beräkna att barnen komma att taga omkring tio år af hennes lif, om hon själf vill ge dem den näring och vård, som skall göra dem fullt lifsdugliga. Och under dessa år får hon — om hennes insats ej i endera riktningen skall bli mindrevärd — hvarken splittra sig genom förvärfsarbete eller ihållande offentlig verksamhet. Hon kan under dessa år fortsätta sin egen allsidiga utveckling; hon förmår tillfälligt deltaga i samhällsarbetet; då och då äga tid för sin andliga produktion. Men hvarje ihållande eller ansträngande arbete utåt skall, åtminstone medelbart, förringa hennes egen och barnens lifskraft.

Sålunda undgår aldrig flertalet kvinnor en mångårig konflikt mellan släktets förnyelse och sin egen självhäfdelse utåt, i hvad riktning denna än går; lika litet som mellan den nu på kvinnorna allt oftare lagda, dubbla bördan: näringsomsorgernas och släktförökningen.

När till allt detta kommer hustruns och mannens behof af utbyte med hvarandra samt slutligen hushållets vård, då måste hvarje tänkande inse att kvinnan — och med henne samhället — här står inför ett *antingen-eller* icke ett *både-och!*

Endast genom att samhället åtar sig närings-

omsorgerna för de kvinnor, som genom en väl fylld modersplikt skapa det högsta samhällsvärdet, kan frågan om den gifta kvinnans förvärfsarbete lösas.

Och endast genom att kvinnorna under barnens första år i sin modersuppgift omsätta sin personliga skaparlust, löses problemet om kvinnans självhäfdelse samtidigt med hennes hängifvenhet åt släktuppgiften.

*

Nej, svara Ch. P. Stetson och med henne många andra, lösningen är statsuppfostran. Se på alla dåliga hem, där barnen sakna såväl andliga som lekamliga betingelser för en sund utveckling. Kollektivt kan alla barns fostran bli både bättre och billigare. Endast de från barnkammarens och kökets mödor befriade kvinnorna äro verkligt fria. För den vid offentlig verksamhet vana kvinnan blir hemuppgifterna enformiga och ledsamma. Som fritt valt arbete däremot kan barnavården tillfredsställa de för denna begåfvade. Flertalet mödrar äro endast apmödrar för sina späda barn, och, när de små växa till, bytes den ovisa ömheten i ett envist oförstående.

Så talas det nu i oändlighet. Och ju mer det talas dess vissare bli kvinnorna att alla dessa halfsanningar äro — sanningen!

Det blir således af mödrar, för dåliga att fostra sina egna barn, man hoppas erhålla nya utmärkta ledarinnor af samhället! Det är föräldrar, som själfva sakna uppfostraranlag och hjärtelag, hvilka — omedelbart eller medelbart — skola öfvervaka de anstalter och utse de personer, som i deras ställe skola fylla föräldrauppgiften. Med andra ord: de skola upptäcka

och värdesätta förmögenheter, dem de själfva sakna! Det är de mödor, en kvinna ej står ut med för de barn hon själf gifvit lifvet, som andra kvinnor skola stå ut med för 10—20—30 barn, som ej äro deras egna!

Det finnes stundom ännu i dag ett slags urtyper af kvinnlighet, så modersbreda, med ett sådant öfvermått af kraft, af ömhet, af snille för organisation, att de bli för starka i ett enda hem; att de verkligen äga den oerhörda rikedom af andlig spänstighet, glädje och värme, som kräfvas för att hvarje sådant barn skulle få sin fulla del däraf. Men de flesta kvinnor torde ej äga mer af allt detta, än som just behöfts för deras egna barn. Och med sådana snart utslitna »valmödrar» skulle 10—20—30 barn andligen fara lika illa, som de fore kroppsligt, ifall en endas modersmjölk skulle delas mellan dem alla. Det är redan en stor samhällsförlust att så många människor försvagas för lifvet genom otillräcklig näring i barndomen. Men efter nyssnämnda, nu af så många omfattade kulturplan, komme alla att under barndomen svältfödas i fråga om ömhet. Det är redan en stor kulturförlust att skolan likformar barnen. Än ohjälpligare blefve skadan om en genomförd statsuppfostran började svarfningen!

Faran för massverkan och utjämning är oskiljaktig från nutidens allt fastare organisering af samhället, under en allt nödvändigare samverkan, ett allt närmare samband, en allt innerligare samkänsla mellan delarna. Organiseringen måste fortgå ej minst därför, att endast på denna väg den enskilde nu kan vinna allt mer frihet till utveckling och bruk af sina personliga krafter. Men om dessa ökade möjligheter att tillfredsställa individuella behof och bruka indi-

viduella krafter, skola bli af värde för den enskilde — och genom honom för det hela — då måste äfven individualiteter finnas kvar som kunna bruka möjligheterna!

Och nu är det visst att hemmet — med sina växlande förhållanden på godt som ondt — först och främst är det bästa medlet att dana en organiskt sig utvecklande solidaritetskänsla med det hela. Lifvet själft skapar i hemmet en samhörighet mellan dess medlemmar, en medkänsla för andras öde, en kontakt med lifvets verkligheter, med arbetets allvar, som en anstalt icke kan skapa. Det är genom fars och mors mödor, hemmets fröjder beredas; det är ömheten för alla, som där afväger allas inbördes rätt; som ger en hvar sin vikt och en hvar sin motvikt, på ett så naturligt sätt att de metodiska anordningarna i en anstalt aldrig förmå detsamma. Och därjämte bli de olika hemmen, genom den mångfald af olika intryck de erbjuda, de bästa medlen att utbilda olika skaplynnen och egenarter. Huru trångt och fattigt ett hem i alla bemärkelser än må vara — i regeln bereder det dock mer personlig rörelsefrihet och framkallar mindre massverkan än gemensamhetsfostran.

Om detta redan gäller om de hem, där det ej kan bli fråga om uppfostran i djupare mening, så bli inom de bättre hemmen ömhetens vakenhet och värme, förståelse och finkänslighet, de makter, som locka fram och värna egenarten, som säkrast upptäcka hvad som bör motverkas eller lämnas i ro för självutveckling. Till detta kommer den inblick, föräldrarnas kännedom om sig själfva och hvarandra ger dem i barnens karaktärer, en inblick, som ingen främmande kan äga.

Mot detta invänder man att, när hvarje kvarter i

staden och minst hvarje kvadratmil på landet ägde sin »statsbarnskammare,» kunde föräldrarna ju ofta se till barnen, liksom hämta hem dem och sålunda äga tillfälle att öfva sitt inflytande. Men oafsedt att förhållandet då i de flesta fall komme att likna det, när barnen *en nourrice* besökas af de franska småborgarföräldrarna — det vill säga att ömheten visar sig i ifvern att roa och pynta, smeka och leka — så glömmer man det väsentligaste. Detta är att tid, mer tid, än mer tid, är uppfostrans ena villkor, ro det andra. Själar skötas ej som sjukdomar på vissa behandlingstimmar!

Det finnes — hvad föräldrar ännu allt för lätt glömma — intet område där det psykologiska ögonblicket är betydelsefullare än vid uppfostran. Den handling, modern såg om morgonen, bör hon ofta först vid barnets bädd om aftonen bringa på tal; förtroendet, som i rätta stunden kunde störtat öfver barnets läppar, får fadern aldrig emedan den stunden ej blef brukad; de ord, som smärtade modern ena veckan, får hon kanske först den nästa osökt anledning att verksamt bemöta. Den smekning, efter hvilken ett litet hufvud i afton brännande längtar, skall i morgon kanske lämna det oberördt. Ömhetsordet, som kunde varit allsmäktigt ena ögonblicket, är maktlöst ett par timmar senare. Och framför allt äro omedelbara råd eller rättelser värdelösa i jämförelse med de oafsiktliga ord, föräldrar fälla under dagens lopp, med verkan af att barnet helt enkelt ser sina föräldrar fullt mänskligt lefva!

Endast samlifvet i helg som söcken gör föräldrarnas omedelbara inflytande djupt; endast detta gör det möjligt att föräldrar lära skilja det hos barnet

tillfälliga från väsendet, det hastigt påkomna från enheten inom de skiftande stämningarna.

Och slutligen, när man menar sig ha funnit att barnen i hemmen erhålla för mycken värme, att de bättre böra härdas mot lifvet — har man då ej iakttagit sådana »härdade»? Har man ej sett hur de förskönas, när en vrå i ett hem upplåtes åt dem att där känna sig hemma; har man ej upptäckt hur de på intelligensens område kunna stå högt öfver sin tid, på känslans åter inneha vildens ståndpunkt?

Så långt ifrån att hemmen äro för varma, äro de sällan varma nog genom den enda kärlek, som håller lifvet ut, förståelsens. Aldrig ännu blef en människa för mycket älskad, endast för litet, för illa. Hela tidsandan motarbetar nu äldre tiders, med djurföräldrars blinda ömhet besläktade, faders- och moderskänslor. Den ömhet, som finnes kvar, behöfver fördjupas, icke försvagas.

Barnets strålande och omedvetna lycka är den att lyckliggöra; att mötas af de leenden, det själf skapar; att låta ömhet utbrista och få ömhet tillbaka; att känna tryggheten och stoltheten öfver att själf tillhöra och själf äga sin far, sin mor; att låta denna förtjusning yttra sig i lek och smek och mötas af samma förtjusning utan att den dock blir tom. Ty i ett hem, där något allvar råder, lär barnet tidigt att ömhet också betyder arbete och offer för hvarandra. Ur en sådan ömhet danas det själiskt-personliga blodsbandet, medan det »naturliga» blir svagt, då det ej omspunnits af det skenbart obetydliga, stundliga, dagliga, årslånga inflytandet af alla de ogripbara, osynliga ting, genom hvilka redan Eddan visste att de oslitliga banden danas. Barndomshemmet är med ett ord för

utvecklingen af mänsklighetskänslorna, hvad hembygden är för utvecklingen af fosterlandskänslorna. Redan nu lider hemlifvet i oroande grad af skolans allt girigare grepp om de äldre barnen; af det förströdda och förhållandelösa, som uppstår gent emot hemmet, när detta endast äger barnen vid måltiderna, om söndagarna och i ferien. Men om äfven de späda barnen nu komme i samma tillfälliga läge, då blefve detta onda utsträckt äfven till de mest lifsafgörande åren.

För att nu från föräldrar och barn vända oss till de nya fostrarinnorna i kvarterens och kvadratmilens barnkamrar, huru vill man att dessa skola räcka till för sina egna barn, om de äro mödrar, huru — om de äro moderliga — nöja sig med andras, dem de dessutom åter och åter nödgas förlora? Hafva månne de kvinnor, som vilja »befrias», någon gång tänkt på dessa andras lidanden?

Sådana vårdarinnors enda möjlighet att stå ut blir att endast ge barnen den allmänna välvilja, som ej är nog för barnen. Kärlek kunna de ej ge. Intet ord är mer missbrukadt än kärleken, ej minst genom att af kristendomens tolkar utplattas till ett tunnbröd för allas bespisning, den så kallade allmänneliga kärleken. Men det finns ingen allmännelig kärlek, ingen människokärlek; den kan icke finnas; den vore en lika stor självmotsägelse, som triangelns fyrsidighet. En barmhärtighet finnes, som utgjuter sig likt olja öfver alla sår; medlidande och medglädje finnas mellan enskilda; ömsesidig hjälp och ömsesidigt ansvar inom samfundet; samjubel eller samsmärta med vårt folk eller mänskligheten i stora ögonblick. Men all kärlek från människa till män-

niska, som förtjänar detta namn, är i högsta grad enskild, är ett urval, ett afskiljande. Är den ej detta, är den intet. En kvinna väljer sina barn redan när hon väljer deras far. Och hon gör ofta ett förkärlekens val bland barnen själfva. En individuellt utvecklad mor häfdar med skäl sin rätt att ej älska sina barn lika. Hon ger dem alla den ömhet, de i samma grad behöfva; hon är i stånd till samma breda rättvisa mot dem alla, men hon har för ett af dem en mer personlig kärlek än för de öfriga. Den djupa tragiken i förhållandet mellan föräldrar och barn är just den, att detta förhållande ofta är lidelsefullt som den personliga kärleken men utan dennas förståelse; att det medför en stor känslas kraf, men ej den individuella känslans möjlighet att fördjupas i samma mån som krafven stegras.

Endast enskild kärlek är nog för ett barns behof. En »valmoder» skall kanske en gång, flera gånger kunna känna en sådan för något eller några af de henne anförtrodda barnen. Men hon kan ej hysa denna kärlek för dem alla och själf blir hon söndertrasad, när de barn hon älskar åter och åter slitas från henne.

Anstaltmödrarna måste ju dessutom finnas i många tusental, när hela samhället skulle byggas på denna plan? Och då ginge det med dem som med prästerna, hvilka i de första församlingarna kallades af den helige ande men senare af — församlingen. Det blefve allt mer sällan den pröfvade, personliga begåfningen, den inre nödvändigheten, som blefve afgörande, utan endast den fordrade yrkesutbildningen.

Det vore genom dessa yrkesmödrar, man nu menar att barnen erhölle bättre lifsvillkor än i sina

egna hem, där, trots alla brister, det personliga ansvaret och den personliga ömheten göra ofullkomligheterna inom ett högre slag af fostran mindre farliga, än fullkomligheterna inom ett lägre slag!

Undantagsförhållanden finnas, för hvilka tillsvidare barnkrubban, barnträdgården, barnhemmet, förbättringsanstalten äfven böra finnas. Men i stället för sträfvan att allmänliggöra dessa hjälpmedel, borde man söka upphäfva de orsaker, som nu nödvändiggöra dem. Detta vore ett vägbyggande i rät riktning. Det andra åter är en snarväg, som ofelbart blir en senväg.

Det är sant att fattigdomen nu åt många barn bereder osunda hem. Angrip då fattigdomens orsaker, i stället för att taga barnen men lämna föräldrarna kvar i eländet. Det är sant att mycken föräldrakärlek är ovis. Uppfostra då människor till föräldrar. Det är sant att föräldrar nu på andra barns bekostnad förstora vissa barns arf. Hindra då denna möjlighet.

Men beröfva icke alla barn deras rättmätiga arf: hemkänslor och hemminnen, hemsorger och hemfröjder, allt detta som ger sin säregna ton, färg och doft åt hvarje människas skaplynne.

Upphäf ej den betydelsefullaste af all samuppfostran, barnens genom föräldrarna, föräldrarnas genom barnen!

Visserligen skall kärlekens frihet medföra mer sammansatta familjeförhållanden än nu. Ur denna synpunkt tyckes en fördel skenbart uppstå för barnen genom statsanstalter, där deras lif ej så omedelbart behöfde påverkas af rubbningar i föräldrarnas. Men att beröfva flertalet barn sina hem, emedan fåtalet sålunda kunde komma att förlora hemmet, detta vore en sämre utväg än den att närmare förbinda hem-

met med modern och att utveckla människorna, så att de kunna förbli vänner äfven när de upphört att vara makar och sålunda alltjämt i stånd att samverka för barnens väl.

Det är, med ett ord, icke familjen som bör upphäfvas men familjerätten som måste omdanas; icke föräldrauppfostran som bör undvikas men föräldrars uppfostran som måste införas; icke hemmen som böra afskaffas men hemlösheten som måste upphöra.

Statsuppfostran komme att verka som barnhusbarnens uppfödande med pasteuriserad mjölk: de sjuknade då de sålunda beröfvades vissa oumbärliga baciller! De människor, som uppdroges med den allmänna välviljans bakteriefria mjölk, i den likformiga ordningens smittofria luft; som finge sitt upphof ur flertalskärleken, sin näring ur anstaltsautomaten, sin bildning i skol-knappstöperiet, sin syssla som vaxfabrikanter i samhällskupan — dessa olyckliga torde emellertid finna tillvaron så tam och tom, att de, som icke innan tjugu år självmördat sig af lifsleda, komme att bruka sin attavistiska lyckovilja för att bränna anstalterna och återuppbygga hem åt människor!

Förstår man då icke att anstaltsuppfostran skulle påtvinga det unga släktet lifvets sista och svåraste erfarenhet, den att icke vara mest eller närmast för någon och att denna tunga frukt — under hvilken gamla träd kunna svikta — för alltid torde kröka de späda? Inser man ej att, äfven om många hem nu äro helveten, i den nedersta helvetesringen — som Dantes fantasi gjorde iskall — dit sjönke man först när den värme slocknat, som hemmens härdar dock nu utstråla, när anstalternas centralvärmeapparater

ersatte den? När tillvaron fylldes af varelser med utsvultna hjärtan, utfrusna själar, utplattad egenart — hvilka byggämnen skulle dessa utgöra för det samhälle, där de inträdde? Månne de ens gitta alstra barn som råämne för människofabrikerna? Eller förnödenheter till underhåll af det lif, där personliga lyckoämnen saknas? Månne de ens idas fatta beslut om den samhällsordning, som plundrar dem på de största lifsvärdena?

*

Så underbart starkt är i människan behofvet att någonstädes höra till, vara hos sina egna, känna sig hemma i en enda fattig vrå af världen, i ett enda stackars hjärta, att denna känsla till och med har makt att på underjordiska vägar klara vattnet från ett kärr till en källa.

På en järnvägsresa i södern befann sig en gång en kvinna, hvars ansikte, gestalt och skick röjde det djupaste förfall. Och denna mor hade en vacker sex års dotter! Aldrig var det rysligare att se ett barn vid sin mors knä; aldrig syntes en amulett mer maktlös än den helgonbild, en medlidsam hand hängt om barnets hals. Men när detta lutade sig mot modern, omslöts det af den rusiga skökan med en öm rörelse, som återgaf henne en skymt af mänsklig värdighet. Och när barnet i de medresandes blickar läste den vämjelse, modern ingaf dem, tändes i dess mörka ögon ett uttryck af vredgad sorg och det intog framför sin mor en ställning af skyddande ömhet. Ingen kunde tveka att ej detta barn bort tagas ur dessa orena händer. Men månne en bättre vård kunnat dana den stora känsla, som i det ögonblicket vidgade

barnets själ? Och när man till och med i ett fall som detta, måste tveka om gränsen mellan ogagn eller gagn, då blir man i många andra fall förvissad att det ej obetingadt är där människan får den bästa födan, den renaste bädden, den jämnaste vården, som hon växer bäst utan där hennes själ kan vidgas af de varmaste och största känslorna. Till lifvets heliga hemligheter hör dessutom äfven den, att de flesta föräldrar hvar för sig och mot hvarandra äro sämre än barnen får se dem. Ty den varelse, inför hvilken en usling sist afkastar sina skylande trasor af människovärdighet, är sitt barn.

Mot föräldrars dålighet, liksom mot deras misshandlingar, måste barnen emellertid skyddas och i mycket högre grad än nu, genom att samhällets rätt och plikt att i dessa afseenden ingripa alltjämt utsträckas. Men, där det är möjligt, böra barnen lika litet beröfvas hemmens skydd som hemmen det skydd barnen ger dem, genom att nödga föräldrarna till åtminstone någon grad af självtukt, självbehärskning och självuppoffring, hvarigenom dessas själ vidgas utöfver det egna jaget! I den stund, anstalternas »härdande» luft omslöte alla barn, sjönke människovärdet med ännu större hastighet än människolyckan.

*

Allt det ofvan sagda innebär ingen blindhet för att äfven de bästa hem nu äro straffanstalter, mot hvad de kunna varda när hemdanandet blifvit vetenskap och konst. Tillsvidare äro hemmen lyckligtvis — eller olyckligtvis — hvarken recenserade eller prisbelönade! Men denna tid kommer kanske — liksom

man redan i Frankrike fostrar det sjunde barnet på statens bekostnad och föreslår ordnar åt de kvinnor, som födt och fostrat det största antal dugliga barn! Och då, om ej förr, torde kanske de »befriade» kvinnorna återfå något intresse för en kraftutveckling i hemmets riktning?!

Hvad som nu ofta i yttre afseende minskar äfven de goda hemmens värde, är att de ordnas för att främja ett slags »uppåtsträfvande», som är raka motsatsen till verklig lifsstegring, hvars första villkor är att hemmen i materiellt afseende afser sina egna medlemmars sundhet och trefnad, icke utanförståendes lefnadsvanor. Hvad som åter i andligt afseende förringar hemmen, äfven de allra bästa, det är att man inom dem alltjämt bevarar äldre tiders familjehänsynslöshet, en hänsynslöshet, som — genom den nya känsligheten, det djupare personlighetsmedvetandets styrka — allt ifrån barndomen vållar dagliga plågor, hvilka lika ofelbart förgifta luft och föda, som de dåliga hemmens svårare fel.

Man tillåter sig ännu inom hemmen en hånfullhet mot hvarandras egenart, ett tystande af hvarandras meningar, ett utforskande af hvarandras hemligheter, ett utlämnande af hvarandras förtroenden, som i hvardagslag ställa hemmens medlemmar på den väpnade neutralitetens fot. I de goda hemmen hindrar ömheten, men i de mindre goda fruktan att man öfvergår till öppet krig. Ty i båda fallen känna alla hvarandras sårbara ställen så väl, att de nogsamt veta hur blodig striden blefve för dem själfva som för de andra!

Men så länge hemmen, äfven de bästa, äga dessa fel, måste anstalterna förete snarlika — efter som samma slags människoämnen skulle bilda båda. An-

stalterna däremot ägde ej de fördelar, med hvilka hemmen uppväga felen. Dessa senare kunna genom högre själskultur allt mer minskas. Men intet kunde ersätta hvad mänskligheten genom hemmens upphäfvande måste förlora.

*

Slutsatsen blir således den att — huru olika än konflikten mellan kvinnans personlighetskraf och moderlighetskänsla i undantagsfall måste lösas — i det stora hela sedt bete sig de kvinnor, som för att tjäna mänskligheten, afsäga sig moderskapet eller dess mödor, som en krigare, hvilken bereder sig till morgondagens slag genom att aftonen förut öppna sina ådror.

ELLEN KEY

Lifslinjer

Förra delen
II

Stockholm
Albert Bonniers förlag

2:ne afdeln. Pris 6 kronor.

LIFSLINJER

FÖRRA DELEN

II

MANU · FORTI

LIFSLINJER

AF

ELLEN KEY

FÖRRA DELEN

II

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTYRCKERI 1903.

VII.

Samhällsmoderlighet.

Vid ett ej länge sedan hållet kvinnosaksmöte sjöngs en kantat som förkunnade: att släktet under mannens välde famlat i mörker och brott. Men ur kvinnornas själ skulle släktet nu pånyttfödas, soluppgång skingra det nattliga mörkret och Messias' tillkommelse vara viss![1]

Att männen under sitt väldes tidräkning dock åstadkommit några småsaker — exempelvis religioner och lagar, vetenskaper och konster, upptäckter och uppfinningar — att deras vinternatt således åtminstone ägt en vintergata, detta behagade hennes majestät kvinnan att glömma!

Om mannen vore nog hämndgirig att börja efterforska hvad kvinnan under tidernas lopp åstadkommit, som kan berättiga hennes svindlande självkänsla — eller med andra ord uthärda jämförelse med mannens nyss nämnda verk — då funne han endast ett!

När naturen skapade släktdriften, omdanade kvinnan den till kärlek; när nödvändigheten danade bostaden, skapade kvinnan däraf hemmet. Hennes stora kulturinsats blef således ömheten.

Och detta verk är i sanning stort nog för att uppväga mannens insats — men ej för att göra denna värdelös!

*

Lyckligtvis tystnar allt mer talet om att mannens »förtryck» plundrat kvinnan på möjligheten att äfven inom hans områden pröfva sina krafter. Mer och mer inser man att under kampen för tillvaron nödvändigheten gaf kvinnans samhällsarbete formen af hemarbete. Samma nödvändighet har nu — i stort sedt — frigjort de i hemarbetet bundna krafterna, ehuru kvinnan aldrig, under någon tid, varit utestängd från bruket af sin andliga begåfning. Detta bruk blef dock självklart ett tillfälligt, så länge hela hufvudsumman af hennes kraftförbrukning tillhörde ett annat område.

Det är ur den nu frigjorda kvinnliga personlighetens synpunkt, som kvinnorna — och många män för dem — begära rätten att sätta in dessa personligt-mänskliga krafter i samhällsarbetet. De visa särskildt på statens försummelser inom det pliktområde, som redan i hemmet är deras, det att skydda och stegra de spädas eller svagas tillvaro. Och männen börja inse att ju fastare samhället organiseras, dess oumbärligare blir samverkan mellan alla dess delar, ifall den sociala organismen verkligen skall fylla sitt ändamål, allas välfärd; de inse att de nya former af såväl statshjälp som självhjälp, man nu allt mer målmedvetet söker, icke kunna afpassas efter de verkliga behofven om ej kvinnan kan samarbeta med mannen på alla områden och deltaga i stiftandet af de lagar, som afgöra hennes egen som hennes barns välfärd.

Men att samhällsorganiseringen nu kommit så

långt, att mannen ser sig om efter kvinnans hjälp, detta borde ej utgöra skäl för kvinnorna att ge mannen hela skulden för samhällets långsamma utveckling! Långsamheten beror i lika grad af kvinnans som af mannens hittillsvarande natur, af bådas begränsning, bådas bundenhet af utvecklingens lagar. Fortskridandet till högre tillstånd beror i lika grad af omvandlingar i bådas väsen, bådas ideal, bådas kulturmedel och kulturmål. Dessa omvandlingar börja allra först i och med den uppfostran kvinnorna ge det nya släkte, som sedan skall stifta lagarna, ordna arbetet och bestämma förbrukningen efter de behof, de föra med sig ut i lifvet, de värden de i hemmen lärt sig älska.

Vår tid är den om sina egna brister troligen mest medvetna af alla. Men intet är mer upprörande för rättskänslan än när detta medvetande tar form af kvinnors storhetsvansinne i fråga om egen maktfullkomlighet till att vända världsförloppet!

Efter naturens grofindelning af släktet, ha natur och kultur i förening åstadkommit en finare sådan, den af skapare å ena sidan, stoff å den andra. Näst efter att själf vara en skapande, är det stort att bli ädelt stoff i en skapandes hand. Och kulturstegring i andlig som materiell mening sker genom att skaparna lyckas vinna makt öfver stoffet. I fråga om människoämnet betyder detta att skaparna — eller ledarna — lyckas göra de öfriga till verkligt viljande och vägande medarbetare. Hjordar framdrifna af herdar, eller massor med dem likavärda hufvuden i spetsen, ha aldrig gjort varaktiga verkningar i kulturförloppet. Dessa inträda först när en skapare eldar de många för nya mål eller lär dem förädla de medel, genom hvilka de nå allt jämt eftersträfvansvärda mål.

Om kvinnorna skola lyckas ge samhällsutvecklingen en helt annan riktning än männen gjort, beror detta sådeles på om bland kvinnorna ledare uppstå, som visa mot högre mål och som bruka renare medel.

Men hvad ger oss anledning att af kvinnorna vänta detta? Anledningen kan ej sökas annat än inom området för deras egna skapelser, kärleken, moderligheten, hemmet, hushållet. Om det visar sig att kvinnorna gifvit alla dessa områden hela den fulländning, hvaraf de äro mäktiga, då finns verkligen fullt skäl att tro på deras underverksmakt inom samhällsorganisationen.

Men äfven om man fullt erkänner de hinder, mannens samhällsordning, hans lagstiftning, hans natur lagt i vägen för kvinnorna — finnes det en enda tänkande kvinna, som kan påstå att hon själf, att kvinnorna i allmänhet dock gjort allt hvad de kunnat inom sitt säregna område; att de till det yttersta brukat alla tillfällen de ägt? Hvilken samvetsgrann kvinna inser ej att de flesta ännu förfuska sitt köns stora uppfinningar, genom det sätt på hvilket de verka som barnens vårdarinnor och fostrarinnor, som älskarinnor, hustrur, hemdanarinnor, husmödrar! Inom hvarje område sakna de konst och vetenskap, klarsyn och omtanke. De äga ofta ej de första villkoren att fördjupa och förfina en kärlekslycka; att föda och fostra värdefulla barn; att med de minsta utgifter af krafter och medel nå den största summa af materiellt välbefinnande för hemmets medlemmar; att ordna den andliga inkomst- och utgiftsstaten så att den högsta möjliga lifsstegring blir dess behållning. Alldeles såsom männens flertal endast långsamt och endels upptar och omsätter de tankar, de skönhetsverk, de upp-

finningar, deras ledare tillföra dem, upptaga äfven kvinnorna långsamt och endels de ledande ideerna inom sitt område.

Det måtte således finnas något, ej endast i mannens natur utan äfven i kvinnans, som försvårar fullkomligheten och fördröjer framsteget?!

Om så är — och antagandet borde ej anses allt för djärft? — då torde man kanske äfven våga undra om mänskligheten verkligen varit så mycket längre hunnen, i fall kvinnorna under de gångna århundrandena haft ledningen? Och har man redan vågat sig så vida, torde man äfven djärfvas spörja: om dessa samma kvinnor — som så föga fullkomnat sina egna verk — när de nu komma att ta del i samhällsorganisationen genast skola fullkomna hvad mannen förfuskat; omdana svärden till plogbillar och skapa det messianska rike, där frid och rättfärdighet kyssas?!

Det är först sedan hon frånsagt sig hvarje gemenskap med kvinnoförhäfvelsen och kvinnoförhärligandet, som en kvinna med intellektuell anständighetskänsla kan befatta sig med frågan om sitt köns samhällsarbete.

*

Sakförerskorna inom kvinnofrågan bilda inom alla land en höger och en vänster, hvardera med en yttersta flygel.

Högerns egentliga kult är kvinnan som idealväsen. Därjämte omfattar dess dogmatik kristendomen, engiftet och den bestående samhällsordningen i öfrigt. Det är inom de gamla formerna de vilja göra kvinnan likaställd med mannen. För de yttersta inom denna grupp, äro plikten, arbetet och nyttan lifvets stora

ord; lyckan, kärleken och skönheten falla ej inom området för vare sig kvinnans rättigheter eller skyldigheter! Att hvitmena fläckarna på den nuvarande samhällsbyggnaden; att för sig öka utrymmet med en flygel till höger — detta är deras högsta syfte; själfva hufvudbyggnaden vilja de bevara i oförändradt skick.

Vänstern har äfven sina gudomligheter — men »kvinnan» hör ej till dem. Dess lifsåskådning är radikal, det vill säga evolutionistisk och social. Den vill omskapa det nuvarande äktenskapet genom en ny sedlighet, det nuvarande samhället genom en högre organisation, som uttrycker en djupare solidaritetskänsla. Den ser således kvinnans som mannens rätt och frihet i samband med det helas välfärd. Ur denna synpunkt anser den kvinnans frihet till kärlek och rätt till moderskap lika viktiga, som rätten att rösta och friheten att arbeta.

Här inträder emellertid en skillnad mellan den yttersta vänstern, som vill ge kvinnan full personlig rörelsefrihet genom att lämna barnen åt samhällets vård.

Gammalfeminismens yttersta flygel möter sålunda nyfeminismens däri, att för båda kvinnans kraftutveckling är självändamål i den grad, att dess rätt blir oberoende af om kraftutvecklingen sänker eller stegrar hela organismens lifsduglighet.

I allt öfrigt är motsatsen diametral, utom på det plan där alla grupperna mötas: i krafvet på kvinnans juridiska och politiska likställighet med mannen.

De, som begära politiska rättigheter åt kvinnan som vederlag för hennes skatteplikt och modersmödor, äga goda skäl för sitt kraf.[2] Än starkare blir dock ställningen när krafvet stödes på samhällets behof att

hvar medlem inom detta medverkar för att främja sina egna behofs tillfredsställande. Ty det moderna samhället motsvarar allt mer begreppet af en allt högre organism, där hvar del blir mer och mer väsentlig för det hela; med sina kraf och krafter allt mer bestämmer organismens välfärd eller ofärd och själf, i sin ordning, har allt mer gagn eller skada af hela organismens befinnande.

Samhället är människorna — män, kvinnor och barn, döda, lefvande och ofödda — icke mer men ej heller mindre; människorna, sammanslutna för att sålunda högre stegra den enskildes och allas lif. Denna sammanslutning tar först enkla, sedan allt mer sammansatta organisationsformer: enkla, så länge behofven äro det, efter som endast behofven sätta människan i rörelse för att organisera. En stigande kultur innebär ett allt fullkomligare tillfredsställande af allt mer sammansatta och förädlade behof. Men efter som behofven sätta oss i rörelse, medför äfven hvarje hämning af rörelse omedelbara lidanden genom att vi ej kunna upphäfva orsaken till vår olust; medelbara genom att vi gå miste om den lustkänsla, rörelsen kunde medfört.

När samhällets syfte inses vara att hvarje dess medlem skall få bruka och utveckla sina krafter till det högsta möjliga mått för de högsta möjliga mål, då blir det icke längre i abstrakta statsrättskonstruktioner utan i människolifvets lagar, man söker kriterierna på ett samhälles hälsa.

Samfundsordningen måste då gynna de enskildes lifsstegring; de enskildes frihetsinskränkning måste gynna det helas lifsstegring — detta blir för evolu-

tionisten motiven att ena gången vidga, andra gången begränsa individens rörelsefrihet.

Parallellismen med den mänskliga organismen är påtaglig. De enskilda cellernas daning och verksamhet afgöra organismens byggnad; den grad, i hvilken deras behof tillfredsställas, organismens hälsa. Organismens samtliga lifskraf begränsa cellernas »maktutvidgning» och »självbestämning», ty utan hela organismens sundhet skulle äfven cellerna tyna.

Hvarje stark samhällsrörelse — och kvinnans rösträttskraf är redan en sådan — åstadkommes genom många enskildas vilja att i något afseende modifiera samhället, för att bättre tillfredsställa sina egna behof och därmed det helas. En sådan rörelse tillbakavisas i början alltid ur synpunkten af det helas sammanhållning, jämvikt och hälsa. Och efter som en omvandling i ett samhälle aldrig sker liktidigt eller likmässigt; efter som behofvet af nya former således länge är föga utbredt, ha de konservativa i regeln rätt vid början af sitt motstånd; rätt ända tills omvandlingen fortgått så länge, att hela organismens sundhet fordrar att samhällsklassen, trossamfundet eller meningsgruppen erhåller den frihet till kraftutöfning, utan hvilken den befinner sig illa. Ty mångas illabefinnande skadar det hela. Konservatismen får således till slut orätt genom det alltid sig upprepande rönet: att när lifskraften ökas i något betydelsefullt organ, då ökas den äfven inom hela organismen.

Kvinnans rösträtt bör framför allt begäras ur synpunkten af de kvinnliga krafternas samhällsvärde och således äfven deras rätt till rörelsefrihet. »Ingendera,» svara motståndarna, »faller det oss in att

bestrida. Kvinnan har redan samma makt som mannen till graden, ehuru ej till arten, lika visst som hjärtat är ett lika lifsviktigt organ som hjärnan. Men hela organismen ginge under, om hjärtat ville tillvälla sig hjärnans funktioner. Kvinnan har blifvit känslans organ inom människolifvet — men känslorna kunna ej äga en ledande uppgift inom det offentliga. Kvinnan måste där antingen bli sig själf otrogen eller komma att sakna betydelse. Det vore en oerhörd kulturförlust om hon tvingades in i den manliga egoismens banor, i stället för att lägga hela sin kraft på de blifvande männens fostran. Så komma nya släkten af storsinnade och stort seende män att omdana samhället enligt kvinnans ideal, i stället för att hon själf nu skulle förlora idealen i partistrider, där seger med alla medel men icke målet blir hufvudsaken. »Om», yttrade sålunda en tänkande ung arbeterska, »gossen såge både mor och far som maktsträfvare, med all den hårdhet och hänsynslöshet detta medför, då vore idealismen snart utdöd i världen, medan däremot kvinnorna genom att hänsynslöst ställa de högsta ideala kraf på fäder och bröder, män och söner, småningom kunna framkalla idealare tillstånd.»

Denna åskådning, som inom samhällsorganismen ger kvinnan det ena centralorganets, mannen det andras uppgift, motsvaras dock ej af verkligheten. Liksom individen från hufvud till fot är bestämd af sitt kön, så är äfven samhället från toppen till botten tvåkönadt; hvarje styrelses funktion påverkar därför alla kvinnor lika väl som alla män. Det är dock nu endast de senare, som äga möjlighet att omedelbart afhjälpa sin lifshämning och främja sin lifsstegring

genom att äfven taga del i de funktioner af hvilka de påverkas.

Emedan hvarje »cell», hvilken medelbart eller omedelbart uppbygger samhällsorganismen, är en manlig eller kvinnlig, är det otänkbart att ej en högre organisation af samhället slutligen med nödvändighet måste komma att uttrycka denna dess tvåkönade karaktär. Liksom familjen — den första »staten» — torde den slutliga staten komma att te sig som en enhet af den manliga och kvinnliga principen. Eller med andra ord bli ett »stats-äktenskap», icke såsom hittills endast ett statscelibat! Blott genom att själfva funktionera, ej låta de manliga cellerna göra det å sina vägnar, kunna de kvinnliga numera som samfundsmedlemmar erfara sin högsta möjliga lifsstegring. Så länge kvinnorna nöjde sig med att männen företrädde dem, störde kvinnans rättslöshet ej organismens välbefinnande. Nu åter är störingen inträdd och kan endast aflägsnas genom omvandling. Men hvad organismens hälsa i högsta grad fordrar, det är däremot att — när de kvinnliga cellerna socialt börja funktionera — de bibehålla sin könskaraktär, ty annars vore ingen högre utvecklingsform uppnådd. Icke det manliga könet, men väl samhällets styrelse kan med sanning liknas vid dess hjärna, liksom representationen vid dess nervsystem. Det nuvarande samhället lider af ensidig lamhet, så länge halfdelen är utesluten från möjligheten att genom nervsystemet till hjärnan bringa bud om sina kraf. Och samhället lider under detta tillstånd lika mycket, som kroppen skulle göra af ett motsvarande. Man kan bäst inse det genom att iakttaga det samhälle, där hela kroppen är lam och endast hjärnan verkar, nämligen Ryssland. Där

är det blott sårmunnar, som tala om att organismen i sin helhet lefver. Men alla Europas samhällen hafva nu inom sig ett Ryssland, den del af samfundet, som Camilla Collet med rätta kallat *de Stummes Lejr*. Med samma inre nödvändighet, som en del af männen i de land, där tillståndet en gång liknade Rysslands, afskuddade sig den landsfaderliga omsorgen och togo sig friheten att själfva tillkännage sina behof, själfva afgöra villkoren för sitt välbefinnande, måste kvinnorna — och arbetarna — vinna denna rätt. Detta betyder icke att den kvinnliga halfdelen kommer att arbeta fullkomligare eller under mindre faror än den manliga. Men det betyder att hela organismen kommer att arbeta mera, befinna sig bättre och utvecklas till ett högre tillstånd. De nuvarande rättsinnehafvarna jäfvas af kvinnor som af arbetare, när de påstå sig fullt tillgodose de orepresenterades behof och väl leda deras krafter. Och det torde ej vara de, med sin makt och med sig själfva belåtna, utan de missnöjda man bör lyssna till, ifall högre tillstånd skola uppnås!

Till dessa allmänna synpunkter komma — för de små folken — ännu den, att ju mer lefvande och allt igenom verksam hela samhällskroppen är, dess mer motståndskraft äger den i kampen för sin tillvaro. De folk, där hvarje människa kan tillvarataga sina egna i och med samhällets intressen, skola — under annars jämna villkor — lika mycket öfverträffa de andra, som en här af idrottsmän en här af invalider.

*

Samhället står inför allt mer sammansatta uppgifter. Sin medverkan att lösa dem erbjuder nu

en hittills obrukad kraft, den till samfundsmedvetande vaknade kvinnan.

Allt hetare önska alla tänkande nya tillstånd. Men dessa uppstå ej genom nya yttre förhållanden allena, såsom socialisten allt för villigt tror. Icke heller genom nya tankar och uppfinningar, såsom vetenskapsmannen allt för ensidigt menar. Nya tillstånd uppstå framför allt genom nya människor, nya själar, nya känslor. Endast dessa dana nya lifsplaner, nya handlingssätt; endast dessa omvärdera de värden, dem otaliga enskilda sedan dag ut och dag in eftersträfva. En ny tanke blir känsla och drifkraft först hos en enskild, så hos några, så hos många, så för det hela. Den, som i fråga om någon viss idé kunnat bevittna det, vet att det är som om våren, då först en ensam björk åt solsidan vecklar ut sin gulgröna fana; sedan det gula, rödbruna och gröna drar ett allt tätare flor öfver det grå, tills slutligen alla kronor rundats i fyllighet, alla färger dämpats till entonighet och man knappast minnes, huru det var under den färgskiftande tid, när häggen skummade hvit i grönskan, maskrosorna i vild solglädje spredo sig i gräset, konvaljerna pärlade fram ur bladgömman och göken ropade in sommaren!

Känslorna äro den saf, som stiger när det mänskliga landskapet sålunda byter färg och form. Därför har aldrig en djup andlig omdaning lyckats utan att kvinnorna varit med. Det är på denna kvinnans stora, redan medelbart verksamma makt, man med rätta kan grunda hoppet att hennes omedelbara maktutöfning torde bli än verksammare — ifall hon inom denna behåller sin kvinnliga egenart!

Kvinnor ha sedan urminnes tid ej endast medel-

bart, nej äfven omedelbart deltagit i folkens styrelse som i deras strider utan att därigenom göra någon ny insats.

Det är i detta fall belysande att i Frankrike som England kvinnorna — i och med jordbesittningen — under äldre tider ägde en form af rösträtt, som de miste vid den stora revolutionen i det förra, vid den stora parlamentsreformen i det senare landet. Men denna deras rösträtt har ej lämnat synliga spår i deras lands lagar, politiska idéer och samfundsförhållanden. Allt gick då som sedan efter männens ledning. Icke kvinnornas rösträtt således, endast deras röstsätt kommer att bli det betydelsefulla.

Alldeles som den strängare könsmoralen gjorde kvinnans kärlek själfullare — tills hon nu kan kräfva kärlekens frihet, emedan hon därmed har en ny insats att göra — så indämde hindren för kvinnans yttre verksamhet hennes känslolif. Under arbetsdelningen i ett »manligt» och »kvinnligt» område, blef kvinnans egenart fastare; hennes känsla djupnade i den riktning, där hon nu står färdig att bruka den omedelbart i mänsklighetens tjänst. Ömheten präglar hela hennes sätt att tänka och känna, att vilja och verka. Så har hon nått den olikhet med mannen, som hon nu inom det offentliga måste häfda.

Det är lika naturligt som lyckligt att kvinnan framträder med sitt kraf på delaktighet i samhällsplikt och samhällsrätt just i vår tid, då sammanhangets begrepp, solidaritetens känsla blifvit allt medvetnare inom hvarje folk, liksom folken emellan. Ty ett klarare begrepp om sammanhanget kommer att rädda kvinnan från en del manliga misstag; en djupare fattad solidaritetskänsla från en del kvinnliga svag-

heter — medan den kvinnliga egenartens yppersta drag bli ovärderliga för solidaritetskänslans fördjupande. Nutidsmänniskan har blifvit allt känsligare för sina egna lidanden och detta är första villkoret att bli känsligare för andras. Men nu gäller det äfven att verkligen också fördjupa och till den grad förfina känslan för andra, att samhällsorganismen ej längre kan uthärda att någon af dess lemmar lider en lifshämning på ett sådant sätt, som kan afhjälpas. Det är i detta afseende kvinnans djupare känslighet, hennes rikare ömhet erhålla sin stora uppgift. Visserligen börjar det — som i fråga om kärlekens evolution framhållits — bli mer och mer omöjligt att tala om »mannen» eller »kvinnan» i allmänhet, emedan individualiseringen gör hvardera könet allt olikare inom sig, medan utvecklingen gör dem allt likare sins emellan. Dussinkvinnor som dussinmän ha mer förstånd än känslighet. Men där känslighet hos mannen finnes, är den häftigare och mer öfvergående, däremot innerligare och verksammare hos kvinnan. Flertalet män som kvinnor tänka sällan. Men när man och kvinna tänka, då är mannens väg i regeln deduktionens och analysens, kvinnans intuitionens och syntesens. Hon förenar instinkt och reflexion så som diktaren gör det: bådas tänkande bildar en sammanhängande ljuslinje endast så som en perspektiviskt sedd lyktrad gör det. Hennes handlingar äga — som hans dikter — ingifvelsens omedvetna målmedvetenhet.

Dessa allmänna särmärken upphäfvas visserligen i många enskilda fall. Det är sålunda visst, att de mest strålande uppenbarelser af den kristliga barmhärtigheten varit män. Detta hindrar dock ej att hos

kvinnorna *the milk of human kindness* flödar rikare än hos flertalet män.

Denna öfverlägsenhet är den naturliga följden af moderligheten, som småningom inom kvinnans kön utvecklats till omedelbar känsla för allt svagt och hjälpbehöfvande, allt spirande och vardande.

Men häraf följer att om kvinnan, genom sitt deltagande i det offentliga lifvet, skall bli en stor, ny, framstegsfrämjande insats — då bör hon ej allenast intet förlora af den medkänslans makt hon redan äger: hon måste tvärtom fördjupa och utvidga den. Moderlighet finnes icke hos alla, som redan äro mödrar, och vi befinna oss ju i det underliga läget att — medan mannen börjar inse huru väl samhället behöfver moderligheten — en del kvinnor ej längre vilja vara mödrar, emedan deras personliga utveckling och medborgerliga uppgifter sålunda hämmas. Intet är behöfligare än att kvinnan intellektuellt bildas för sin nya samhällsuppgift. Men förlorar hon under tiden sin kvinnliga egenart, då kommer hon till samhällsuppgiften som en landtman med fullkomnade åkerbruksredskap men — utan utsäde!

I all enskild verksamhet är individualiteten det yppersta utsädet, medan däremot på det samhälleliga arbetsfältet kvinnorna länge torde betyda mest genom sin allmänkvinnliga egenart. Tyvärr gäller det nämligen ännu inom det offentliga lifvet, att individualiteten ofta blir ett hinder för samarbetet, som där äger rum snarare genom partigemensamhet i intressen och åsikter, än genom samverkan af olikheter. Endast i sällsynta fall har »en vilde» möjlighet att gripa in i besluten. Mindre såsom enstaka personlighet, snarare som en ny och stark princip, som en

stor insats af ett där dittills obrukadt värde, torde kvinnan tillsvidare kunna påverka samfundet. Visserligen skola enskilda kvinnor — genom andlig öfverlägsenhet, intellektuell utveckling, viljestyrka och arbetskraft — för samhällsvärfven bli en stor tillökning af allmänmänskligt värde. Men det blir dock ytterst på artskillnaden mellan man- och kvinnoväsen, man måste stöda sitt hopp att kvinnornas deltagande i samhällsarbetet skall medföra en djupgående verkan.

När kvinnorna — med en atavism från den gamla kokboksföreskriften att »taga efter behag» — mena sig skola förmå, hvad hela summan af manligt mod, snille, hänförelse, offervillighet och idealism hittills ej mäktat; när de vid hvarje meningsstrid om man- och kvinnoväsen tillägga hans äfven alla kvinnliga fel men för sitt göra anspråk på äfven alla manliga förtjänster, då blir man endast viss om kvinnans — umbärlighet tillsvidare!

Det vore dock illa ställdt med kvinnans rätt att deltaga i det offentliga lifvet, om hon ej kunde tillföra det något verkligt oumbärligt, nytt, egenartadt.

Detta nya är ej hennes idealism och entusiasm, huru vackert och lätt de än uppflamma, emedan kvinnan är så mycket antändligare än mannen, så mycket ifrigare att i handling omsätta sin hänförelse.[3]

Ty betydelsefull blir endast den entusiast och idealist, som kan bära sin hänförelses flamma i sin bara hand, bära den trots brännskador, hålla den brinnande trots vindkasten och sålunda steg för steg nalkas idealet. Men sådana entusiaster och idealister — vare sig kvinnliga eller manliga — äro sällsynta, mycket sällsyntare än snillena. De äro lifvets vin och lifvets

salt. Det dagliga brödet åter på samhällets bord blir endast de värden, flertalet kan uppvisa.

Se vi då på flertalet, så torde rättfärdighetskänslan hos männen, ömhetskänslan hos kvinnorna vara de största värdena. Detta betyder ej att icke männen både tåla och begå oerhörda orättrådigheter, liksom kvinnorna grymheter. Men det betyder att den känsla, som för mannens offentliga handlande — i revolter som revolutioner — varit den starkaste drifkraften, det är rättfärdighetskänslan, medan ömhetskänslan däremot sätter hundra kvinnor i rörelse, när rättfärdighetslidelsen framdrifver en. Intet är vanligare än att redan från gossens läppar höra orden: »det var rätt åt honom»; från flickans däremot: »det var i alla fall synd om honom!»

Det har endast varit den manliga känslan, som blifvit afgörande inom samhällsdaningen. Först när den kvinnliga får samma utrymme som den manliga; först när hvardera kan motväga den andras ytterlighet, hans det för veka i hennes, hennes det för hårda i hans, då skall samhället verkligen genom faderlighet och moderlighet tillgodose alla sina barns berättigade behof.

Men växer den kvinnliga ömhetskänslan bort — då stå vi som vi gjorde innan kvinnan kom med i leken. Då skola vi allt jämt *flytte Brikker*, ej lyckas *vælte Spillet*.

Någon har framhållit att den sociala hjärnan under tidernas lopp utvecklat sig mer än den enskilda: genom att känna och tänka mer gemensamt, har äfven förmågan ökats att finna medel för främjandet af samfäldt väl!

Det är troligt att de kvinnliga hjärnorna komma att visa sin duglighet framför allt i att finna de medel, som stegra och bevara lifvet, detta som för kvinnan är så mycket betydelsefullare än för mannen. Ty hvarje lif har kostat någon kvinna oändligt mer än någon man; en hvar, på krigets eller arbetets stridsfält söndertrasad, har en gång lyckliggjort någon kvinna med sitt barnaleende, efterlämnar alltid någon kvinna i tårar.

Men för att sålunda bli uppfinningsrika måste kvinnorna förbli hvad de nu äro: våldsamma i sin kärleks styrka, snabbt vibrerande, annars skola de ej motväga mannens ensidigheter inom kulturarbetet. J. S. Mill's bok *On the subjection of women* har inga ypperligare sidor än dem, där han framhåller kvinnans förmåga att — ledd af sina individuella iakttagelser — intuitivt finna en allmän sanning och, ohindrad af teoretiserande, tveklöst och klarsynt tillämpa den i ett visst föreliggande fall. Kvinnan håller sig, menar han, till det verkliga, när mannen förlorar sig i abstraktioner; hon ser hvad ett beslut kommer att betyda i det enskilda fallet, medan han förlorar denna blick inför de allmänsanningar, han abstraherat ur verkligheten, som han vill intvinga i abstraktionen. Dessa kvinnans egenskaper göra henne i god mening hänsynslösare, snabbare, omedelbarare i sitt handlande, på samma gång som hennes innerligare eller lidelsefullare känsla ger henne mer uthållighet och tålamod inför mödor, missräkningar och lidanden.

Och denna Mill's mening motsvaras af Ibsens, hvars grundsyn på kvinnan just är att hon blir starkare i självhäfdelse och hänsynslöshet, så snart det gäller personlighetens värden men äfven mer hängifven

och offervillig på det personliga området. Han anser henne mindre hämmad af religiösa eller sociala dogmer, men med större fromhet och djupare samkänsla än mannen; ser hos henne mer enhet mellan tanke och handling, mer spontanitet i handlandet, ett säkrare grepp på lifvet, mer mod att lefva det. Med ett ord: han menar att kvinnan oftare är något, emedan hon ej sträfvat att bli något; att hon oftare vågar det orimliga, emedan hon ej kan nöja sig med det möjliga.[4]

Ej fullkomligare således men — lyckligtvis för lifvets fullhet — annorlunda blef kvinnan, redan när lifvet gjorde moderns och faderns naturfunktion olika; gjorde dem till skilda väsen, ingendera öfver- eller underlägsen, endast ojämförliga. Det är denna differentiering, som måste fortfara — ej minst inom politiken. Ty annars komme kvinnornas röster endast att fördubbla röstetalen, ej att ändra besluten, och deras deltagande i politiken skulle således endast spilla deras dyrbara krafter.

Äfven i det offentliga måste kvinnan sålunda bevara sin kärleks underverkstro, dess mod till det skenbara oförnuftet, detta mod, som redan i folkens sagor fått de skönaste sinnebilder. Hvad det enskilda lifvet lärt henne, måste hon nu åter lära det offentliga!

Uppgiften är den svårast möjliga. Ty det gäller här att bevara sin känslas snabba harm eller hänförelse men befriad från godtycke och orättrådighet. Det gäller att lita på sin känslas sömngångarsäkra vägfinnande men trygga den mot dumdristighetens faror. Det gäller att unna sin känsla dess rörlighet men lösa den från sambandet med nyck och opålitlighet. Det gäller att behålla blicken för det enskilda men dock mäkta lyfta den till det hela!

För att kunna allt detta måste kvinnan vara villig att lära af mannen, där han har sin styrka, utan att låta det manliga hånet öfver kvinnliga svagheter, de manliga anspråken på öfverlägsenhet förleda sig att söka den slags styrka, som ej kan vara hennes. Ty hon kunde sålunda endast förlora den, som blef hennes egen.

*

Tyvärr äro ej alla tecken gynnsamma för hoppet att kvinnan skall genomgå akademier och sköta statstjänster utan skada för snabbheten i blick, finheten i iakttagelse, gifmildheten i själ som väsen. »Vetenskapens resultat», »historiens lagar», »samhällssäkerhetens kraf», »kompromissens opportunitet» och allt detta andra, som männen stapla upp på nydaningens väg, skrämmer äfven kvinnans handlingsmod, gör äfven henne beviskräfvande i stället för aningsstark.

Också kvinnosjälen kan i universitetssalar, ämbetsrum och affärslokaler löpa faran att bli ämbetsmässigt torr, småaktigt formskärande, böjlig inför den offentliga orättrådigheten, nykter gent emot entusiasmen. Sådana ämbets- och yrkeskvinnor bli lika rädda som män att misstänkas som drömmare eller folkuppviglare; lika logiska i att bevisa framtidstankarnas orimlighet. Med ett ord: då kvinnorna bära männens bördor, få de äfven deras krökta ryggar; när de söka sitt bröd på de allmänna arbetsfälten, blir huden hårdare äfven i deras händer. Men man kan hoppas — och allt hänger på detta hopp — att kvinnan når sin samhällsmakt, innan hon i det stora hela hunnit förlora sin egenart och att hon då lägger all sin håg på

att möjliggöra nya förhållanden, i hvilka hon skall kunna bevara sin hand mjuk, sin hållning upprätt.

Om detta hopp slår fel, då kommer kvinnans inträde i det offentliga lifvet ej att hindra att man där ännu ett tusen år framåt ställer säkerheten framför vågsamheten; låter klokheten kyla hänförelsen; fakta stäcka ingifvelsen och praktiska hänsyn släcka ideerna. Då skall man alltjämt aftrubba sin mänsklighetskänslas kraf genom det med många delade ansvaret; ja, man skall äfven se kvinnan förena sig med flertalet för att göra de idealistiska galningarna kloka eller — om detta ej lyckas — oskadliggöra dem!

Man har i detta sammanhang en sorglig anledning att minnas huru flertalet franska kvinnor voro anti-Dreyfus; flertalet engelska mot boers; huru svenska kvinnor 1895 med lidelse ville krig med Norge!

Dessa vittnesbörd — samman med otaliga andra samtida eller tidigare — rosenfärga ej hoppet att kvinnornas flertal redan nu står öfver männen i offentlig moral. Hoppet för framtiden hvilar på att kvinnan blir klart medveten om att hon har en annan väg att gå, en annan verkan att uppnå.

De finnas, som af kvinnan i offentligheten hoppas en så mycket högre moral än mannens, emedan hon enskildt redan skulle vara så mycket bättre än han. Man visar på de 70,000 svenska män, som blifvit brottslingar när endast 4,000 kvinnor blifvit det eller på de 20 proc. män, i en af våra storstäder, som försummat betala sina utskylder när endast 5 proc. kvinnor gjort det! Men man glömmer i senare fallet att kvinnorna, inom den klass där utskylderna försummas, sällan äro uppskattade. Man glömmer i förra fallet att, när mannen af nöd eller njutningslust

blir tjuf, blir kvinnan en inskrifven — än oftare en oinskrifven — prostituerad. Man glömmer att när mannen i ruset blir brottslig, ha vanskötsel och kif i hemmet ej sällan fört honom till ruset; man glömmer att när mannen mördar af svartsjuka, har en kvinna i regeln gjort honom ursinnig; när han försnillar, har ofta en hustrus, en älskarinnas penningkraf drifvit honom därtill. Ett hvardagsord är ju att vid mannens brott fråga efter kvinnan och på samma sätt är vid hennes mannen sällan långt borta. Äfven brottet är i regeln tvåkönadt, ehuru den erotiska lidelsen mer omedelbart afgör mannens, den urartade moderlighet kvinnans brottslighet. Liksom smittosamma sjukdomar sällan angripa den vardande eller ammande modern, hålla sig de andliga farsoterna lättare borta från de moderliga naturerna, medan de i bokstaflig eller andlig mening ofruktbara ofta bli lastbara. Men deras laster hålla sig — af rädsla för följderna — inom oåtkomligare områden än mannens. Sålunda är kvinnans hand redbarare än hans, men ej hennes öga eller öra, ej hennes läppar! Det finnes tyvärr ingen brottmålsstatistik på — äretjufvar!

Kvinnans och mannens inbördes förhållande till strafflagen har dessutom endast en medelbar betydelse för värdet af hennes rösträttsutöfning i förhållande till hans. Ty det är hvarken brottslingar eller de för utskylder häftande, som välja och väljas till riksdagsmän! Jämförelsen blir betydelsefull endast mellan de å ömse håll oförvitliga, ifall den då äfven utfaller så, att man kan anta att kvinnorna bli mindre bestickliga — af fördelar eller fraser; mindre lätt ledda till medgifter mot sitt samvete; mindre fallna för ränker, mindre eggade af afund. Men kvinnomöten,

kvinnopress, kvinnoföreningar — liksom äfven damers röstvärfvande i England, Amerika och annorstädes — visa tyvärr att kvinnor bli manligt hänsynslösa vid tillämpningen af satsen om ändamålets makt att helga medlen; manligt snara att tumma sanningen till anhängares fördel men motståndares skada; att böja fakta efter »omständigheternas kraf». Och medan kvinnorna sålunda synas sorgligt läraktiga i fråga om särskildt manliga svagheter, har ingen akademisk bildning ännu gjort dem immuna mot den obildningens allmänmänskliga åkomma, som en själfull kvinna kännetecknade med ett enda ord: ondtrogenheten.

Det hjälper ej att kvinnorna påvisa huru äfven män kringsprida rykten, förråda hemligheter, misstyda bevekelsegrunder. Ty erfarenheten af att männen sålunda motverka hvarandras bästa sträfvanden, borde bli en våldsam väckelse för kvinnans samvete. Icke genom lofsånger till sitt köns ära, men genom stora och obevekliga kraf på sig själf och på alla andra kvinnor, kan hvar enskild kvinna bäst medverka till sitt köns uppfostran för det offentliga lifvet. Endast den själsbildning, en hvar ger sig själf, skall inom politiken hindra felaktiga värdesättningar och förvillade rättskänslor. Ty det politiska lifvet ger sannerligen i detta afseende intet åt den, som intet har: där, om någonsin, gäller tvärtom att han, som intet hafver, honom varder ock fråntaget det han hafver! Offentligheten i och för sig gör ingen vidsynt eller vidhjärtad; därpå lämna våra sockenstämmor och landsting, våra stadsfullmäktige och vår riksdag fullgoda vittnesbörd. I förmågan att göra de stora frågorna små, men de små stora; i bevissvaga omdömen, i blindhet för tingens

sammanhang torde till och med vår första kammare vara fullt jämförlig med ett — kafferep!

Det är ej endast obildningen, som har sina säregna skuggsidor, utan i lika grad halfbildningen. Och sådan är den bildning, skola och högskola ännu ger flertalet: examenskunskap utan personlighetsdaning, facklärdom utan själskultur. Denna halfbildnings tecken är att den uppsuger individualiteten och uppgrundar instinkten.

Detta onda blir framför allt farligt för kvinnans säregna gåfva, intuitionen. Hela den nuvarande bildningsplanen syftar att skärpa mannens egenart och lyckas däri, så att han blir stark ehuru ensidig i sin halfbildning. Kvinnan åter blir svag i sin, efter som den plundrar henne på hennes egenart utan att dock ge henne mannens. Man finner ofta hos en bokligt olärd kvinna en instinkt för väsentligheten, som den halfbildade förlorat eller åtminstone ej längre vågar anförtro sig åt. Och framför allt gäller detta de för kvinnan själf väsentliga egenskaperna. Samhällsnyttigt verkande kvinnor visa sålunda ofta sin ovilja mot andra, unga och behagfulla, kvinnors glädjeskapande makt äfven inom samhällsverksamheten. Endast långkatekesens form och innehåll kunna öfvertyga dem om en ung flickas allvar. Vare sig dessa skönhetshatande tillhöra kristendomens eller kvinnosakens »läserskor», äro de eniga om att den intagande kvinnan också är den mindrevärda och att männen visa sin omdömeslöshet genom att så lätt låta sig tjusas af henne. Allt är dock ej på tok med männens vett, om de än ofta taga skenet för väsendet. Ty hvad mannen framför allt söker hos kvinnan — och djupast älskar, när han finner det — är godhetens glädje.

Det är denna, som i allt äkta behag blir synlig och vinner sin berättigade seger. Och endast när kvinnorna äga denna godhetens glädje och veta att meddela något af dess behag åt det offentliga lifvet, skall deras deltagande där försköna det.

När man bedömer sakläget i denna stund måste man minnas: att det ej är endast svärmödrar utan äfven sonhustrur, ej blott husmödrar utan äfven kokerskor, som skulle erhålla allmän rösträtt. Men hvarken den ena eller andra af dessa grupper synes benägen att anse den andra tills vidare utrustad med de tänkbarast största fullkomligheter — i det enskilda lifvet! Det torde således ej vara för djärft, om en utanförstående undrar ifall de komme att visa större fullkomligheter inom det politiska?!

Med ett ord: vi måste minnas att de utvecklade kvinnorna ej äro fler i förhållande till de outvecklade, än förra slaget män i förhållande till det senare. Samma eller andra fördomar, egennyttor och dumheter, som från manligt håll försena framsteget, skola möta det från kvinnligt. Liksom man nu ser flockar af manlig »valboskap» på orätt ställe, komme man att få se flockar af valhöns. Och orätt ställe betyder här hvarken höger eller vänster utan den plats, dit man drifvits utan personligt val och där man dock utan blygsel kvarstannar.

Kvinnan får emellertid den fördelen att kunna lära af mannens misstag och hon lär snabbare än han. Men endast makten att vara självverksam, där man skall ansvara och rätten att besluta, där man skall handla, äro uppfostrande. De utvecklade kvinnorna komma naturligtvis att förete sina ensidigheter liksom de utvecklade männen; men först när hvardera kan

komma fram med sin egenart, bli lagstiftning som förvaltning allsidiga. Men allsidighet är ännu ej sammanhang. Om man klinkar med ett finger eller med alla tio på ett instrument, blir däraf dock ingen musik. Först när hvarje finger kan sin sak — och kan samspela med de öfriga — uppstår harmoni, vare sig det gäller den instrumentala eller sociala musiken!

Med afseende å den senare är det nuvarande politiska tillståndet — under upplösningen af gamla och daningen af nya välfärdsbegrepp — så kaotiskt, att man vid hvarje stor frågas behandling minnes Geijers utrop: att redan en skymt af sammanhang vore lycksalighet!

Innan detta »sakernas eget sammanhang» — med andra ord socialpolitiken — aflöst egenintresse- och klassinstinktpolitiken, torde många lifskrafter komma att ödas och bland dem äfven många kvinnors, om dessa under tiden inträda i det politiska arbetet. Men hvarken det skälet att kvinnorna äro för goda eller det att de äro för omogna, blir tungt vägande för att hålla dem undan från det politiska lifvet. Ty i den mån de bevara sitt värde skola de påskynda utvecklingen; i den mån de deltaga i denna erhålla de den mognad de sakna. Endast såsom verkande bli verktyg allt mer afpassade och fullkomnade för sin uppgift; endast såsom funktionerande utvecklas organen för sina ändamål. Och till detta kommer det lika viktiga skälet: att de redan nu, för utvecklingen behöfliga, kvinnorna lika litet som männen finnas på ena sidan om ett penningens eller bördens eller bildningens streck. Endast den stora demokratiska grundsatsen: — lika möjligheter för alla — innebär trots sina brister den största utsikten att rätte mannen, rätta kvinnan

slutligen hamnar på den rätta platsen. Det är betydelsefullare för det hela, att en man eller kvinna genom valrätt och valbarhet komma i den ledareställning, naturen ämnat dem, än om ett hundratal andra såsom väljare begå misstag. Om än kvinnorna — och i Sverige blefve detta säkert fallet — tillsvidare komme att tjäna reaktionen, vore dock deras omedelbara inflytande ofarligare än nu deras medelbara och ansvarslösa. Ty det funnes en möjlighet att det offentliga lifvet öfvertygade dem om att, så länge en social och ekonomisk maktägargrupp bevarar de förhållanden, som göra otaliga andra samhällsmedlemmar till militarismens och industrialismens, prostitutionens och alkoholismens offer — så länge blir hvarje samhällsarbete en sådd i snön. Men äfven om kvinnorna ej läte öfvertyga sig, utan endast blefve ett stöd för nuvarande maktägare, bör detta dock ej bli ett hinder för deras rösträtt. Liksom intet gör oss uthålligare än att arbeta för rättvisan, finnes intet bättre vittnesbörd om renheten i våra egna rättskraf, än när vi vidhålla dem ehuru vi äro vissa att deras uppnående under lång tid komme att gagna, icke oss själfva men — våra motståndare!

*

Hvarje med ögon seende inser i vår tid allt klarare, att nya vägar måste sökas. Äfven kvinnor äro nu allt oftare bland dessa seende, om än det kvinnliga flertalet genom sin okunnighet, sitt oförstående, sina små syften, ännu ställer en törnhäck i vägen för manliga fränders och arbetskamraters röjningsmödor.

Men äfven bland kvinnor, fullt medvetna om de

sociala frågornas vikt, finnes ringa insikt om deras innebörd. Det gäller att höja denna insikt, men framför allt att fördjupa samhällsmoderlighetens begrepp, genom att i grund och botten skilja det från välgörenhetens. Denna må äga sin rätt i det enskilda fallet. Men allt samhällsarbete, som riktar sig på det hela, måste äga som mål att nå så långt i *rätt*-tänkande att allt *väl*-görande kan försvinna. Samhällsmoderligheten måste komma att verka mer som evig underjordisk eld, mindre som högt stigande men snart förbrunnen offerlåga. Det är icke nog att den ömsesidiga hjälpens och medkänslans drift är mer omedelbar hos kvinnan än mannen. Liksom ömheten ej gör tillfyllest vid barnets vård, om insikter i kroppens och själens lifslagar saknas, så behöfva kvinnorna äfven inblick i samhällets biologi och psykologi, för att fylla sina enskilda uppgifter i folkhushållningen, och förstå de problem, som med ett ord kallas samhällsorganisationens.[5]

Endast så kan medkänslan med samhällets offer leda kvinnorna till allt kraftigare motstånd i fråga om samhällets offerväsen. De skola sålunda till en början — och ganska snart — få makt att inskränka detta åtminstone där barn och ungdom fostras; där barn och kvinnor arbeta eller dömas; där gamla och sjuka vårdas; där för alla dessa lagar stiftas. Flertalet kvinnor — som ännu stå på kristlig grund — predika i bästa fall barmhärtighet som de gynnades plikt, tålamod som de icke gynnades. Men lika litet som den enskilda modern nöjer sig med barmhärtighet för sitt eget barn, utan vill full rättvisa — hvilken innebär fulla utvecklingsmöjligheter, full tillfredsställelse af sunda behof, fullt bruk af personliga krafter

— lika litet kan samhällsmoderligheten för något barn af samhället nöja sig med mindre.

Först när begreppet fattigvård bytes mot samhällsfrämjad men stolthetsbevarande självhjälp, barmhärtighet mot rättvisa, tålamod mot fordringsfullhet — då skall man närma sig en människovärdig tillvaro för de många. Vi behöfva ej befara att barmhärtighetens och tålamodets dygder därför skola försvinna: en hvar torde dagligen ha öfvernog bruk för dem — så väl i fråga om Gud, som sig själf och sin nästa!

Men på samhällslifvets område är deras tid förliden — eller blir det åtminstone, allt efter som tron på en faderlig försyn ofvan jorden bytes mot vissheten om den mänskliga försynens makt på jorden. När kvinnliga hjärnor och hjärtan börja öfva denna försyn på sådant sätt, att deras lifsåskådning och deras samfundsgärning ej längre strida mot hvarandra, först då skola dessa hjärnor och hjärtan bli en omdanande makt.

Nu till exempel frukta flertalet kvinnor socialismen, om hvilken dock endast en mening borde råda: att den som partipolitik under den närmaste framtiden är utvecklingens oumbärligaste drifkraft, medan den som åskådning — frigjord från olika skolors sins emellan stridande satser — i sin vidaste mening uttrycker samhällets allt fastare sammanslutning till en allt innerligare enhet, hvarunder den gamla psalmens trohjärtade försäkran: *den enes väl den andres är*, småningom kommer att förverkligas i och genom hela samfundsorganisationen. När denna gjort sanning af den sköna bilden om alla lemmarnas lidande genom den ena lemmens lidande — då är den sociala staten uppnådd!

Fruktan för socialismen hindrar nu de ledande kvinnorna inom öfverklassen att bistå de öfriga under den strid, som ensam kan medföra seger åt det goda, dessa kvinnor vilja främja. De äro ängsliga för blotta ordet kraf — bakom hvilket de se de stora arbetarskarorna myllra fram med sina röda fanor! De tala därför hellre om röstplikt än om rösträtt. De hoppas att politiken skall kunna skötas lika fredligt som ett lärarinnekollegium, ett folkmöte lika lätt disciplineras som en skolklass! Men denna saknad af proportionskänsla förfelar mål som medel.

Kvinnorna vilja sålunda — och med full rätt — afskaffa prostitutionen. Men det första villkoret är en genomgående höjning — för minst 50 proc. en fördubbling — af de nuvarande yrkesarbeterskornas och handelsbiträdenas löner. Denna höjning kan endast ske genom fackföreningar och då så behöfves strejker. Men för båda delarna fasa de kristna kvinnosakskvinnorna.

Dessa vilja — och med full rätt — hindra rusdryckernas missbruk. Men de inse ej att detta icke sker genom förbud och temöten; att endast genom rikligare tillgång på och höjd njutningslust i fråga om hemtrefnadens, bildningens, skönhetens och naturens glädjeämnen, skall lifsberusningen kunna ersätta alkoholberusningen. Men dessa höjda lifsmöjligheter framgå först ur den ihärdigt förda klasskamp, som de kristna kvinnorna i allmänhet ogilla!

En del kvinnor vilja afskaffa krigen. Men samma kvinnor förmå icke inom uppfostran afsäga sig de slags maktmedel, som underhålla råa lidelser och låga rättsbegrepp; de tro allt jämt att barnasjälar rengöras såsom mattor: genom piskning. Det är förgäfves alla

de yppersta pedagoger, liksom flera af vår tids främste kriminalister, åter och åter utdöma kroppsstraffen — dem en af samtidens främste på rättsvetenskapens område kallat århundradenas »gagnlösa blodsarbete» — emedan erfarenheten ovedersägligt visat: att fysisk fruktan aldrig skapar sedlighet i ordets verkliga mening. Kvinnorna göra sig dock allt jämt arbetet lätt i barnkammaren genom skräckmedlen. Med andra ord: de utöfva själfva — och inöfva barnen i — våldshandlingar, sådana som i folkens lif motsvaras af de krig, dessa samma kvinnor vilja afskaffa!

Dessa exempel kunde mångfaldigas. De bevisa ej att kvinnan är mer okunnig, mera sammanhangslös än mannen i sin samhällsverksamhet. Men de bevisa att kvinnor som män komma att betyda mycket litet genom sin offentliga verksamhet, så länge de arbeta ej i sammanhangets, endast i styckeverkens tjänst.

*

Till en början torde det således bli de enstaka kvinnorna, ej kvinnornas flertal, som komma att företräda den på en gång vidsynta och varmhjärtade samhällsmoderligheten. Och dessa kvinnor kunna lika litet som de enstaka männen vänta sig att gå från seger till seger. De, som — med sina mot all orättrådighet heligt glödande själar, sina af medkänsla heta och oroliga hjärtan — komma in i den kalla verkligheten, de måste bereda sig att där upplefva hvad otaliga manliga nytänkare och nydanare redan upplefvat: att de vunnit det för sig själfva bästa, martyrskapet — men ej det för samfundet bästa: segern. Och det blir då en ringa tröst att det ofta är de bästa, som

bli martyrer, de näst bästa som bli segrare! De förra äro de, som vid rättfärdighetens eller människokärlekens eller frihetslidelsens maning kasta sig in i striden — utan att fråga sig om de skola segra eller åtminstone utan att veta svaret på denna fråga. De senare åter bli oftast de, som inom sig bejakat den. Ty denna segervisshet ger dem makten att bakom sig fylka en här, modet att i denna gjuta sin anda.

Björnson brukade en gång för att skildra idéernas vägar, bilden af de fina streck, som på världskartorna beteckna ångbåtslinjerna, streck, som vid storhamnarna löpa samman i ett enda tjockt sådant. Och det var särskildt på freds-, arbetar- och kvinnofrågans linjer, han manade till flitig, mellanfolklig samfärdsel. Men en hvar, som iakttager dessa tre linjer, skall finna att icke heller »hjärtepolitiken» är en säker lots; att äfven oceanångare, som den befraktar, gång efter annan stranda på — guldkusten!

Äfven föregångskvinnorna skola bland de andra bevittna sådana skeppsbrott. De komma att erfara huru outsägligt svårt det är att aristokratisera demokratien, hvilket ej endast betyder renare händer och finare vanor, men renare handlingar, finare tankar. Och om de behålla sin känslighet — som de måste — då komma de ledande kvinnorna sålunda att lida ej blott af sina egna sår, men af blygseln att se äfven många inom sitt eget kön lika ur stånd som männen att offra egna fördelar — eller sitt lands inbillade fördelar — när mänsklighet och rättvisa kräfva det. Och det skall gå dessa kvinnor — som så många män före dem — att den rena viljan, den rika personligheten, som ej kan böjas, nödgas brista.

En hvar, som stått politiken nära, torde ha sett

något af dessa sorgespel då ett högsint hjärta styckvis brytes, och vet då huru blodiga dessa oblodiga strider i själfva verket äro.

Skola de bästa kvinnorna stå ut att bevittna dem? Skola de stå ut att åse huru politiken och pressen — medelbart, om ej omedelbart, bestämda af penningintressen — år från år lyckas åstadkomma det mesta möjliga antal halfåtgärder eller det största möjliga stillastånd, under det oundvikliga självuppgifvandet å de bästas sida, det obetingade självtillgodoseendet å de öfrigas? Stå ut med att se huru i de kulturfrågor, där egennyttan intet kan betyda, den allvisa dumheten afgör de stora folkliga lifsintressena?

En samling människor kan i de nationella helgdagsstunderna tillsammans känna och handla större än hvar enskild för sig. Men i folkens hvardagslag är den enskilde ofta bättre än han blir i samverkan med flera. Hvad massdumheten, massfegheten och masslögnen tillsammans utan blygsel åstadkomma i det offentliga, skulle nästan en hvar, som bildar massan, tveka för inom sitt enskilda lif. Att rädda de enskilda samvetenas verkningsförmåga — men ändå för de stora stunderna bevara det samfällda samvetets makt — detta vore den stora uppgiften inom den politiska moralen!

Man frestas önska att framtidens manliga och kvinnliga riksdagsmänniskor valdes på samma dag — genom insändandet af valsedlar från alla välfrejdade män och kvinnor — och att den sålunda valda kammaren ofördröjligen inspärrades i ett som cellfängelse byggdt riksdagshus, utan all möjlighet till samband medlemmarna emellan — ens genom knackningar i väggarna! Sålunda tvangs en hvar att för sig

pröfva hvad som sedan, på några stora gemensamma tal- och beslutdagar, afgjordes! Detta slags riksdagsskap blefve dels ett ypperligt prof på den fosterländska offervilligheten, dels ett medel att i hög grad förkorta riksdagarna! Och på fullt allvar måste man önska att motioner och propositioner komme att beredas, ej af våra nuvarande riksdagsutskott men af dels tillfälliga, dels ständiga utskott, utsedda af de kårer och samfund, som företräda alla stora hufvudnäringar och kulturområden. De borde väljas utom som inom riksdagen, bland i hvar fråga sakkunniga män och kvinnor. Sålunda blefve byggnadsfrågor utredda af arkitekter men ej af lagkarlar; skolfrågor af skolfolk men ej af landtmän, medan nu den mångfrestande gemensamheten får den ansvarslösa ytligheten till följd. Erhölle dessa utskott hvartdera för sin del suspensivt veto mot den folkvalda kammarens beslut, kunde de sålunda bilda den enda nödvändiga första kammaren, sakkunskapens, som dock ej borde få öfva sin återhållande makt längre än tills folkmeningen — efter en ny valperiod, genom en ny kammares upprepade beslut — gifvit sitt utslag i meningsstriden. Ty äfven sakkunskapen har sin begränsning!

*

Tills denna och andra vackra utopier bli förverkligade, måste emellertid kvinnorna vara beredda att deras deltagande i det offentliga lifvet kommer att kosta dem, ej endast åtskilliga oberättigade fördomar, utan äfven många lidanden. De måste dessutom inse att det skall taga mycken tid från deras hem. Ty det hela är ej så enkelt som att man endast lämnar sin

röstsedel, läser ledaren istället för följetongen och går till valmöte istället för på supé! Lämnar man sin röstsedel utan att veta huru man röstar, då betyder deltagandet föga. Vill man åter veta det, då innebär detta att man måste offra tid. Och har man en gång börjat ta del i det offentliga, tvingas man ofta af omständigheterna allt längre in i dess hvirfvel.

Familjefäder, som »ligga i» politiken, utgöra redan nu sina familjers förtviflan. Och om så familjemödrarna äfven börja?!

Detta är frågans hjärtpunkt. Som familjemor måste den politiskt deltagande kvinnan komma att ställas i valet mellan, å sidan en för hemmen och barnen olycklig utåtvändhet, å den andra en för henne personligen plågsam osjälfständighet. Sina enskilda nöjen kan hon offra, ej de enskilda plikterna. Men det blir inför denna senare frestelse, kvinnan i de obemedlade klasserna kommer att stå. Arbetarhustrun vill gå på valmöte med mannen — men småbarnen? Tjänare finnas inga. Grannhustrun? Också hon vill gå på mötet. Barnkrubban? Den är stängd om aftnarna, ty äfven dess föreståndarinna har allmänintressen! Det finnes således ingen annan vån än — att denna hustru måste nöja sig med mannens omdöme!?

I rösträttsfrågan — som städse då det gällt kvinnans rätt — har man allt för ensidigt sett saken ur de ogifta öfverklasskvinnornas synpunkt. Men dessa äro så långt ifrån de mest betydelsefulla, att man snarare kan påstå att en mor inom arbetsklassen, som — under alla de mödor och umbäranden detta för henne innebär — gifvit sina barn en god, kroppslig och andlig vård; åt dem och mannen skapat ett lyckligt hem och därunder själf skaffat sig bildning och

insikt i samhällsfrågor — en dylik mor utgör en så utomordentlig samhällskraft, att det mest rättvisa af proportionella valsätt vore att ge henne — som alla andra mödrar till utmärkta barn — dubbel röst!

Man står här på nytt inför den förut betonade svårigheten: att det just blir de yppersta, de för uppgiften mest oumbärliga kvinnorna, som komma att ställas i valet mellan samhällsmoderlighetens och moderskapets plikter, liksom mellan dessa och den individuella kraftutvecklingens. Ingen kvinna skall under barnens späda år väl kunna fylla dessa båda moderskall. Och hon skall nödgas erkänna att, om något kunde kallas att gå öfver ån efter vatten — och därtill att bära det i danaidernas kar — så vore det att åsidosätta barnen för samhällsuppgiften.

Fåvitska jungfrur orda om att det naturliga moderskapet endast bör vara en sinnebild af det allomfattande andliga! Lika gärna kunde man kalla trädens rötter symboler af deras kronor. Men lika visst som trädets skuggande hvalf ej vore till utan roten, lika visst är trädet fullvuxet först när rot och stam bära den breda kronan — och en kvinna fulländad efter sitt väsens lag först när ur moderligheten som naturkraft höjer sig samhällsmoderligheten som kulturmakt. Detta betyder ej att hvarje kvinna måste varit verklig mor för att kunna bli samhällsmoder. Men det innebär att hon i sig måste äga detta, som — enligt madame de Girardins ord — »kommit henne att bära sorg efter de barn, hon aldrig burit». Det betyder ej heller att modern, medan barnen äro späda, måste undertrycka sin mänskliga personlighet. Det betyder tvärtom att hon i sina hemuppgifter bör utveckla en

statsmans, en själasörjares, en fältherres, en lagstiftares, en nationalekonoms, en konstnärs egenskaper för att uppehålla den stilla och starka myndighet genom hvilken alla bli styrda, medan alla tro sig följa sin egen vilja; för att sola fram allas rätsida, för att sålunda fostra barn och husfolk, ge arbetet fart och fröjd och förnya hvardagslifvet genom feststämningar. Därunder kan hon från morgon till afton upplefva ett spännande drama, hvars trådar alla löpa samman i hennes hand. Hon skall se huru hela utvecklingens förlopp återspeglas i den droppe, som blifvit hennes värld! Hon erfar att den personlighetsinsats, hon här gör, är den oumbärliga, medan den offentliga insats hon tillsvidare kunde göra i de flesta fall vore umbärlig. Och därunder lär hon den öfver- och underordnandets konst, liksom den möjlighet att samla och stegra fysiska och psykiska krafter, som hon framdeles ämnar bruka i det offentliga lifvet.

Sålunda skall hon lugnt kunna stanna hemma från möten, nöja sig med att rösta som hennes meningsfränder göra och afsäga sig allmänna uppdrag, så länge hemmet har fullt bruk för henne.

Därunder måste hon dock behålla känning med alla stora tidsrörelser och hålla sig vaken — för att framdeles kunna bli omedelbart verksam. Och hon måste detta äfven därför, att hon endast så för mannen och de uppväxande barnen blir, i djupare mening, lifsstegrande.[6]

Rundt om i världen möter man redan nu en och annan af dessa det tjugonde århundradets starka, stolta och sköna mödrar, som intet förlorat af sin fullblodiga kvinnlighet, endast fördubblat den genom

en personlig egenart, som årsring efter årsring tätare sluter sig kring deras väsens kärna.

Människa och kvinna, medborgare och personlighet — mindre får framtidens samhällsmoder icke vara! Hon har rifvit alla bryggor, som kunde återföra henne till äldre tiders kvinnoideal: den kraftiga men småsinta husmodern, den tanklöst eftergifna hustrun. Men hon har heller intet gemensamt med den kortsynta kvinnosakskvinna, som sätter sin ära i att vara den rastlösa arbetsmaskinen eller det facklärda men halfbildade examensljuset.

Hon har lärt något af de äldre liksom af de nya typerna. Men hon liknar ingendera, ty endast lifvets fullhet är för henne lifvets mening.

*

Mången liten flicka torde, lutad öfver sin historiebok, ha harmats öfver äldre tiders sätt att räkna människor: efter så och så många män — »förutom kvinnor och barn»!

Det dröjde länge innan kvinnorna alls började räknas och ännu äro de detta endast till hälften. Barnen äro alltjämt »förutom». Men vi torde en gång nå så långt i känsla för det vardande, att vi omvända ordningen och räkna »så och så många barn — förutom kvinnor och män». Vi skola då genom vår behandling af barnen betyga vår vördnad inför dessa djupt visa och hemlighetsfulla väsen, dem vi aldrig utgrunda. Vi skola bakom hvarje barns gestalt se gångna släktens oändliga led, framför det alla kommandes lika oöfverskådliga. Vi skola i alla våra handlingar minnas att barnet är summan af dessa döda, hoppet om

dessa ofödda. Vi skola låta barnen själfva uppenbara sig och mottaga dessa uppenbarelser med en nu oanad försynthet.

Ännu vänta barnasjälens tragedier på sin Shakespeare, ehuru litteraturen redan låter barnen framträda såsom aldrig förr.[7] Och som alltid är litteraturen här föregångare till den stora frihetsrörelse, hvilken skall medföra barnets rättighetsförklaring och göra slut på den andliga och kroppsliga barnmisshandling som måste synas framtiden lika oerhörd som negerslafveriet nu synes oss.[8] Äfven barnen torde erhålla sin rösträtt, lika väl som sina representanter och sin justitieombudsman!

Det borde bli samhällsmödrarna, som sålunda slutligen frigjorde samhällsbarnen. Det skall sedan visa sig, att barnasjälens oktav var lika oumbärlig som kvinnans och mannens, för att det stora strängaspelet, mänskligheten, skulle ljuda fulltonigt.

När så sker är det tredje rike kommet, hvars Messias tiden nu förbidar. Men det blir dock ej i samhällsmoderlighetens sköte han kommer att bäras.

Åter och åter skola åt mänskligheten frälsare födas. Men städse af någon ung kvinna med liljeren panna och djupa ögon. Och Bethlehem förblir alltid där, hvarest en nyblifven mor i andakt knäböjer vid barnets bädd.

Många kalla denna visshet reaktionär. Ord äro emellertid ofarliga. Det betyder föga om en mening kallas grå eller svart, endast den i verkligheten är röd.

Och denna purpras ej endast af det blod, som flutit genom den förvissades eget hjärta. Detta behöfde

intet bevisa — efter som mycket rödt blod hållit lif i stora villfarelser!

Men den här uttalade vissheten får sin färg ur den källa, som för hela mänskligheten är och förblir lifvets.

VIII.

Fri skilsmässa.

Ungdomens vilja att afskaffa prostitutionen genom kärlekens frihet, är redan framhållen som ett af bevisen för könssedlighetens högre utveckling. Ett annat sådant är nutidens vilja att afskaffa äktenskapsbrottet genom den fria skilsmässan.

Engiftesförkunnarna frukta att denna vilja skall bana väg för ett öppet månggifte, i stället för det nu åtminstone hemliga. Från press och predikstolar, i skol- och föreläsningssalar ger man nutidslitteraturen skulden för denna »nya osedlighet».

Månne dessa predikare glömt — eller endast vilja glömma — sederna före »genombrottet» under slutet af 1870-talet? [1]

Fanns det vid den tiden ingen prostitution i norden? Voro alla barn lagliga? Alla äktenskap lyckliga? Inga kvinnor öfvergifna, inga makar otrogna?

Vi känna svaret. Samhällssamvetet var då ännu så sofvande, att könsosedlighet ansågs naturnödvändig och oangriplig, så länge den endast genom yttre anständighet erlade tull till engiftesmoralen.

Alla veta att de äkta männen och sönerna på

herrgårdarna förförde de underlydandes hustrur och döttrar liksom husets tjänarinnor. Dessa herrars hustrur och mödrar voro ofta ej okunniga härom — men de prisades som visa när de låtsade sig intet ana! Alla veta att äkta män, liksom äkta hustrur, hade älskarinnor och älskare inom sin egen umgängeskrets. Alla veta att i städerna männen, under eller före äktenskapet, ägde sidofamiljer, ja, att makar, söner, fästmän ofta omedelbart från familjefesten besökte otuktshusen!

Men denna tids anda var »idealistisk». Det betyder att dessa samma män besjöngo »kvinnan» och den »rena» kärleken; höllo skåltal för »makan och modern» och att litteraturen endast vittnade om lifvets dagsida — helst söndagens — medan dess nattsida var förtigen!

En afton i slutet af 1870-talet afhandlades i en högadlig släktkrets en där timad skilsmässa, med ett följande omgifte. Männen som kvinnorna ägde ej ord nog hårda mot den frände, som lämnat sin hustru för en annan kvinna. En enda i sällskapet, en ung nygift grefvinna, sporde de manliga talarna huru de djärfdes döma det öppna, sina följder bärande »brott», som de själfva — i hemlighet, under lägre former och mycket oftare — begått!

Af de närvarande männen vågade ej en enda tillbakavisa anklagelsen!

Denna stund var en af dem, då de klingor första gången korsas, som sedan komma att mötas på alla de slagfält, där striden står om ny eller gammal sedlighet.

Den sistnämnda har med stort lugn tålt polygamien, från och med tronen hela samhället igenom.

Men när för en kunglig eller vanlig människa kärleken blifvit lifssak — då har hela samhället känt sig djupt kränkt i sitt sedliga medvetande! Denna gamla sedlighet har ännu makten — sålunda äfven äran och härligheten — på sin sida. Den talar i riksdagen och i stadsfullmäktige; den står ordensprydd och bredbröstad såsom den mot »tidens upplösande tendenser» samhällsbevarande makten.

Men detta oaktadt äro många gifta män, inom öfverklassen i landets städer, stundom regelbundna abonnenter året om hos någon fal kvinna; detta oaktadt meddela enligt öfverenskommelse föreståndерskor vid utförsäljningen vissa familjefäder hvar gång friska varor inkommit. Detta oaktadt äro af de — enligt en uppgift ända till 80 proc. — män, som äfventyra att erhålla och sprida könssjukdomar, ett stort mindretal gifta!

Allvarliga sedlighetspredikanter svara visserligen: att de lika litet godkänna dessa hemliga som öppna äktenskapsbrott; att de i de ena som i de andra se en yttring af den syndens makt, som endast religionen kan besegra. Man har då rätt att spörja: om inom deras egna led — bland präster, missionärer, kolportörer — inga liknande synder förekomma?

De ärliga svara ja men betona att detta väcker blygsel hos de medkristna, liksom att dessa troende själfva erkänna sig ha syndat. Detsamma göra äfven sådana världsmänniskor, som hyckla för att bevara sitt anseende. Men den stora samhällsfaran inträder först när fritänkare utan samvetskval begå, författare utan sedlig harm skildra synden. Det är detta som sänker sedlighetsidealet!

Här är själfva korsvägen för den gamla och den nya sedlighetens riktning.

Den senares målsmän fortsätta att fråga om verkligen alla äktenskapsbrytare — världsbarnen som gudsbarnen — känna sig som syndare i sitt innersta medvetande? Det kraf, som drifvit dem, har kanske varit så befallande, att det inför deras eget samvete rättfärdigat dem att välja ett mindre ondt framför ett större, då de i sitt äktenskap — af ett eller annat skäl — ej kunde eller borde tillfredsställa krafvet?[2]

Och om så är, då torde den nya sedlighetens förkunnare ha skäl för sin mening: att självbehärskning icke kan och icke får vara enda svaret på alla könslifvets problem; att en lösning måste sökas, som småningom skall hindra männen att vare sig i otukt eller i ett, af äktenskapet förklädt, celibat öda den kraft, som tillhör släktet. Lösningen kan endast bli den, att man ej blott häfdar kärlekens frihet att förena utan yttre band, utan äfven människans rätt att friare än nu lösa de band, där verklig enhet icke längre är möjlig.

Vid frågan om kärlekens urval framhölls: att en växande insikt om släktstegringens värde och villkor torde medföra fall, då ett äktenskap kan komma att öppet brytas utan att därför upplösas.

Men själfva utvecklingslinjen blir helt visst den: att äktenskapsskilsmässan blir fri, beroende endast af bådas eller enderas, under viss tid vidhållna, vilja; att allmänmeningen, i fråga om upplösta äktenskap, erhåller den vidare uppfattning, som man redan nått i fråga om den brutna förlofningen, hvilken en gång ansågs lika nedsättande som nu en skilsmässa.

Med allt mer växande allvar göres det nya sedlighetsbegrepp gällande: att släktet icke är till för engiftets skull utan detta för släktets; att mänskligheten

således är herre öfver engiftet för att bevara eller upphäfva det.

Äfven den fria skilsmässans talsmän veta väl att denna skall medföra missbruk. Men de veta också att intet bättre bevisar människans otroliga själslättja, än den oro, som uppstår vid tanken på de genom en ny samhällsform möjliga missbruken, medan urgamla missbruk tålas med slöaste lugn!

Hvilka missbruk den fria skilsmässan än kan medföra, svårare än dem äktenskapet medfört och alltjämt medför, torde den aldrig kunna åstadkomma! Äktenskapet, som neddrages till de råaste könsvanor, den oblygaste handel, de kvalfullaste själamord, de grymmaste misshandlingar och gröfsta frihetskränkningar, dem något nutida lifsområde kan uppvisa! Man behöfver icke gå till kulturhistorien, endast till läkaren och advokaten för att få veta hvad det »heliga äkta ståndet» brukas till — ej sällan af samma män och kvinnor, som prisa dess sedliga värde![3]

Man må svara, att missbruken dock intet bevisa mot värdet af någon viss samhällsordning, så länge endast dennas rätta bruk väl motsvarar det ändamål, för hvilket det kom till.

Flertalet menar att detta allt jämt är fallet med äktenskapet. Mindretalet anser däremot att dess tvång nu motverkar dess eget ursprungliga ändamål, en höjd könssedlighet.

Detta mindretal menar att — så snart man erkänt kärleken som äktenskapets sedliga grund — blir det en oeftergiflig följd att man måste tillerkänna den, som upphört att älska, sedlig som laglig rätt att gå ur sitt äktenskap, om han vill bruka den rätten.

Och samma mindretal vet att kärleken, oberoende

af människans vilja, kan upphöra; att därför ingen med förbindande makt kan lofva mera, än hvad som faller inom handlingens.

Intet är naturligare än att kärlekens evighetslängtan drifver älskande till löften om evig trohet; intet sannare än att det blir »en satanisk list af samhället att taga fasta på detta löfte och därpå grundlägga en laglig institution» (Carpenter). Intet är nödvändigare än att upphäfva människors lagliga rättskraf på hvarandra, med stöd af kärlekslöften och trohetseder.

Ju mer människorna inse sitt eget väsens lagar, dess mer börja de samvetsömma tveka att ge löften, dem de kanske en dag af inre nödvändighet nödgas bryta. Allt fler finna det omöjligt att ingå, liksom att af den andra parten begära, äktenskap — eller äktenskapets fortvaro — sedan kärleken slocknat eller vaknat för en annan. En fästman eller fästmö kunde — för en mansålder sedan — afslå sin trolofvades bön om frihet med svaret: att han eller hon hade kärlek nog för båda!! Inom motsvarande kretsar voro detta nu otänkbart. Men då ansågs ännu en offentlig förlofning som ett bindande band och — giftermålet ägde rum! Det var efter en fleråríg förlofning en »hederssak» för mannen, att ej låta en kvinna löpa faran att bli ogift. Och hon nöjde sig om han endast betalade hedersskulden!

Sådana råheter i känslan äro lyckligtvis allt ovanligare, ehuru de långt ifrån äro försvunna. Allt mer inse människor, att man har lika liten rätt att ingå äktenskap endast för att fylla trohetsplikter, som rätt att stjäla för att fylla försörjningsplikter; att man ej har mer skyldighet att stanna i ett äktenskap, där

man känner sig gå under, är plikt att självmörda sig för en annans skull.

Detta blir en gång allmänsanningar, lika visst som de nu äro misskända sanningar — åtminstone då de efterlefvas!

De behöfva ej ens längre uttalas — emedan de redan länge efterlefvats — inom hvarje krets af erotiskt förfinade människor. Så skedde under Goethes och romantikens tid i Tyskland; så har det skett i Frankrike, så sker det nu öfverallt i Europa. Den mest utvecklade ungdomen erkänner ej annan trohet än kärlekens, ej annat äktenskap än det i frihet slutna.

Det faller nu mera inga vänner in att svärja fostbrödralag, lika litet som det någonsin fallit föräldrar och barn eller syskon in att sinsemellan aflägga offentligt bindande löften om eviga känslor. Inom alla dessa områden vet man att inga löften betrygga de känslor, som lika väl bestå utan dem och som ej kunna bevaras genom dem.

De nya människorna mena att den erotiska känslan på samma sätt kan öfverlåtas åt individernas egen vård. Äfven när dessa människor af samhällshänsyn ge sitt förbund laglighetens form, ingå de den öfverenskommelsen: att hvardera är fullt fri att lämna den andra, när han eller hon så önskar. Båda ha medvetet utsatt sig för möjligheten att *Elskov, Livets Lue* äfven kan bli *Elskov, den dunkle Død!*

Hvardera är således beredd för lidandets lika väl som för lyckans möjlighet.

Äldre tiders kärlek fruktade framför allt att den andre parten ej skulle känna sig nog bunden. Nutidens finaste erotiska känsla bäfvar att bli ett band; ryser för medkänslans ömhet, skyggar tillbaka för

möjligheten att vara ett hinder. Detta själstillstånd vet om ingen annan rätt än den fulla ärlighetens. Att lagligt begränsa hvarderas frihet, för att endera ej skall ådraga den andra lidande, blir under dessa förhållanden meningslöst. Ty hvardera lede lika mycket genom en utan full ömsesidighet bevarad förening.

Så ställer sig för de nya själarna skilsmässofrågan, där barn ej finnas. Där detta är fallet — och så är ju regeln — mena äfven de att föräldrars misstag ej lösa dem från plikten att samverka för fostran af de barn, de gifvit lifvet.

Men de hålla före att detta ej alltid behöfver ske genom ett fortsatt samlif. Ofta kan detta däremot bli nödvändigt och de underordna då sina personliga lyckokraf för släktets. En sålunda tänkande anser den, som ger samma svar en gång för alla — vare sig detta är »frihet till hvarje pris» eller »försakelse till hvarje pris» — endast som en moralautomat.

*

Det är sant att de nya människorna mindre tåla olycka i sitt äktenskap än äldre tiders gjorde. Detta bevisar att den äktenskapliga idealismen är mer kräfvande än förr.

Vår tids medvetna lifsvilja reser sig mot de meningslösa lidanden genom hvilka forna tiders människor, framför allt kvinnorna, läto sig förnedras, förslöas, förbittras. En finare självkännedom, ett starkare personlighetsmedvetande sätter nu gränsen för det egna lidandet, då man känner faran att taga skada till sin själ. Denna individualismens beslutsamhet gör det omöjligt för nutidskvinnan att eldas af Griseldis-

idealet — redan därför, att hon känner huru det allt tålande saktmodet ökar orättrådigheten. De »gamla, goda», af hustrurnas offerglädje burna, äktenskapen försvinna — detta är lyckligtvis sant! Men att de nya, goda komma istället, det märker man icke. »*Ty hälsan tiger still*».

Om de, som nu girigt räkna skilsmässor, äfven räknade alla lyckliga äktenskap, skulle det visa sig att nydaningen är mer framskriden än upplösningen!

Man måste inse att frågan om skilsmässa är fullföljandet af protestantismens utvecklingslinje. Med den under behandlingen af ett kulturproblem vanliga utbildningen af en vänster- och en högerhand, förmådde reformationstiden endast häfda sinnlighetens rätt i människolifvet. Att det är själens rätt inom könslifvet, frågan nu innerst gäller, detta vill man ej inse. Mot individens rätt ställer man barnens. Finnas ej sådana, då medge vissa kristna det stundom berättigade i en skilsmässa. Olyckliga föräldrar däremot måste hålla samman för barnens skull.

Men nutidens erotiskt förnäma människa kan ej — utan den djupaste förnedringskänsla — tillhöra den hon ej älskar, eller vet sig ej älskad af. För den ena eller bägge makarna kan således ett — utan enderas eller bådas kärlek — fortsatt äktenskap, antingen bli ett djupt lidande genom denna förnedring eller genom ett lifslångt celibat.

Detta är frågans medelpunkt, som alla kringgå, hvilka i omsorgen för barnen glömma att föräldrarna dock måste betraktas som självändamål. Man fordrar ej att de för barnens skull böra begå andra brott; man skulle sålunda ogilla en kvinna, som förfalskade för sina barns uppehälle. Men man dömer lugnt

andra kvinnor »att för sina barns skull» år efter år känna sig som prostituerade inom sitt äktenskap!

Att makar finnas hvilka fortlefva som vänner, emedan båda äga ringa erotiska kraf; att andra ej känna förnedringen i ett samlif utan kärlek; att de förra som de senare troligen handla bäst för barnen genom att åt dessa sammanhålla ett hem — detta hindrar ej att andra under dylika förhållanden lida så, att lifvet förlorar allt värde. Och det blir dessa, som antingen sluta med äktenskapsbrottet eller äktenskapsskilsmässan.

En ung hustru, som utbrast i ogillande öfver en äktenskapsskilsmässa, fick af sin morbror, en gammal naturforskare, ett svar, som hon aldrig glömde och alla med henne borde minnas:

»Du bör ej förnedra dig genom omdömen i en sak, där hvarken du eller några andra än makarna själfva kunna veta något! En skilsmässa afkunnas visserligen i domsalen — men den börjar alltid i sängkammaren.»

Äfven om en fiende till skilsmässan medger dessa svårigheter, svarar han: att den enskilde dock måste lida för sina erotiska som för sina andra misstag, ty endast så fostras människorna att ej begå misstag.

Men saken torde förhålla sig så, att liksom morden i äldre tider blefvo fler, ju fler halshuggningar folket bevittnade, så uppstå allt fler olyckliga äktenskap, ju fler som bestå. Ty det är framför allt hela den anda, som råder omkring oss, hvilken afgör vårt handlande. Är ungdomen van att se de äldre finna sig i fula och falska förhållanden, lär den sig göra detsamma. Ser den åter rundt omkring sig sträfvan efter ideala kärleksförhållanden — en idealism, som ena gången uppenbaras genom ett skönt samlif, den

andra genom upphäfvandet af ett oskönt — då ställer äfven den sina ideal högt.

De åter, som själfva en gång tagit miste, bli kanske mer klarsynta om de välja en andra gång.

Men hvarken de, som begå misstagen eller de som bevittnat dem, kunna genom andras olycka räddas från den stora anledningen till misstag, den erotiska förbländningen. Och tills den erotiska sympatien hunnit bli mer förfinad, äro dessa misstag de oskyldigaste af alla. Hvarje älskande tror sig vara undantag från illusionens offerväsen och ingen erfarenhet af att andras erotiska misstag blifvit ohjälpliga, gjorde någonsin älskogsrusige klarseende!

Då man anser att samhället bör göra allas lif så värdefulla som möjligt, innebär detta också krafvet att oskyldiga misstag bli så litet ödeläggande som möjligt.

Äfven på äktenskapets område måste man göra allvar af den moderna grundsatsen: att straff måste förbättra de felande och förbereda ett högre rättsbegrepp. Men detta är att äktenskapet bör ingås under allt bättre förutsättningar, ej fortvara under allt sämre verkningar!

Tvångsäktenskapet nödgar människor att fortsätta sitt samlif, att ge barn lifvet under ett själsuppror, som måste sätta märke i deras varelse och sålunda i deras framtida öden. Men detta är ej ett »välförtjänt straff» för ett misstag: det är den djupaste kränkning af personlighetens och af släktets helgd.

Man måste med G. Brandes undra: *hvartill folken egentligen bruka sina stora diktare?* när man snart en mansålder efter *Dukkehjemmet* och *Gengangere* ännu vidhåller makars ovillkorliga plikt att fortsätta sitt äkten-

skap för de redan födda barnens skull! På de möjliga barnen tänker man icke!

Här står en hvar svarslös, som håller på den »personliga kärleken som äktenskapets grund» men på den »obetingade troheten som personlighetens verkliga uttryck!»

Följdriktig är här som alltid endast den fulla individuella friheten eller den obetingade underkastelsen.

Den katolska kyrkan framhåller — och ur sin synpunkt med full rätt — att enär äfven äktenskap, ingångna med de bästa förutsättningar, af den varmaste kärlek, kunna bli olyckliga, så är det omöjligt att bygga äktenskapets sedlighet på kärlekskänslan. Intet, som bygges på känslor, kan bestå. Ja, ju rikare, ju mer egenartad och mångsidigt utvecklad en personlighet är, dess mindre förbli dess själstillstånd oföränderliga. Således behöfva äfven de högst stående en orubblig lag, ett oslitligt band för att ej drifva vind för våg genom sina själsrörelser, liksom de lägre stående behöfva dem för att ej vinddrifvas af sina begär. Protestantismens medgifter leda därför till upplösning af äktenskapet, ty när kärleken göres till grund för detta, ställes det på lösan sand.

Äktenskapet, som kyrkan därför gjorde till sakrament och oupplösligt, hade redan genom lagen blifvit uttryck för mannens enskilda äganderätt till hustru och barn. Utvecklingsförloppet har bestått i ett oaflåtligt omdanande af denna religiöst-ekonomiska åskådning. Och utvecklingen kan icke afstanna förr än sista återstoden af denna rättsuppfattning är tillintetgjord.

Därför underkänna de lifstroende så väl protestantismens halfva medgifter som katolicismens följd-

riktiga tvång. De fordra att steget från auktoritet till frihet helt uttages, emedan de veta att den lifsförenklande yttre myndigheten icke skapar den djupare sedligheten. Tvånget binder den lagliga handlingsfriheten men gör därmed endast de hemliga brotten till samhällsinstitution.

Och äfven om en man eller hustru i yttre afseende besegrat en frestelse, skall detta ej kunna hindra dem att i den lagliga makans eller makens famn fyllas af känslan för en annan. Hafva de då undgått äktenskapsbrottet? Icke enligt sitt eget finaste medvetande — det medvetande, som Goethe väckte genom sin stora dikt om *Valfrändskaperna*. Uppfyllda plikter kunna lika visst som ouppfyllda medföra oberäkneliga och tragiska följder. Dåre den, som tror sig kunna leda en annan själ öfver den hårfina och knifseggshvassa brygga, där enhvar går sin ensamma väg öfver afgrunden till saligheten: det personliga samvetsvalets väg!

När sed och lag på de djupast personliga områdena — hennes tro, hennes arbete, hennes kärlek — beröfva en människa full valfrihet, då plundras tillvaron på större värden än hvad den aftvungna pliktuppfyllelsen kan innebära.

*

Inom kärleken har personlighetsbegreppet nu ledt därhän att »egendom är stöld»; att endast frivilliga gåfvor skänka något; att begreppen äktenskapliga »rättigheter» och »plikter» äro bytta mot den stora nydanande tanken: att trohet aldrig kan lofvas, men väl hvar dag vinnas.

Därmed är rörelsekraften gifven till allt högre erotiska organisationsformer, en kraft, som det oupplösliga äktenskapets Budda-ro i den lagliga besittningen lämnat obrukad.

Det är sorgligt att denna sanning — som redan var klar för kärleksdomstolarnas adliga sinnen — ännu behöfver förkunnas. Ett af de nämnda domstolarnas skäl hvarför kärlek var omöjlig i äktenskapet är nämligen: att kvinnan af den äkta mannen aldrig kan vänta sig de fina beteenden, dem älskaren måste visa, enär denne endast af nåd undfår hvad mannen tar som sin rätt!

När skilsmässan blir fri, skall man under äktenskapet bevara förlofningstidens vakenhet för hvarandras själsrörelser, dess finkänslighet i beteenden, dess ifver att förnya sig för att fängsla. Hvardera skall — som under kärlekens första tid — ge den andra full frihet i alla väsentliga lifsyttringar, men öfva behärskning öfver sina egna tillfälliga lynnesstämningar, medan äktenskapet nu i regeln omvänder detta lyckofrämjande förhållande.

Äganderättstryggheten söfver nu förvärfsifvern; tvånget att förvärfva skall på detta, som på alla andra områden, spänna energien.

Endast en sålunda vunnen trohet skall man framdeles finna värd att äga. Ett finkänsligare lyckokraf torde en gång stå lika undrande inför vår tids lagförsäkrade trohet, som inför dess arfsöfverlåtna rikedom. I båda fallen har man då insett att endast egen kraftutveckling skapar lycka och ger den segersällhet, inför hvilken oredligt utsträckta händer bli försagda.[4]

En dansk tänkare har träffande tecknat vår öfver-

gångstid sålunda: att dess människor äro rikare och känsligare äfven på det erotiska området och att detta medför flera möjligheter till nya upplefvelser, medan å andra sidan tidens djupare känslighet gör minnenas makt större. Man kan ej glömma det förflutna i den senare lyckan; plikterna mot förtiden tynga när det nya kräfver alla krafter. Jämvikt blir möjlig endast för dem, som antingen fortfara att älska där minnena finnas eller som kunna förgäta hvad de ej längre älska. Nutidens människa kan ej omfatta den obetingade trohetens ideal; hon har omvandlat detta till det nya ideala krafvet: att lefva alla förhållanden fullt ut, detta som är liktydigt med troheten mot oss själfva. Häraf följer att vi hvarken förhastadt böra knyta eller bryta lifsförhållanden — men ej heller försumma att i rätt tid göra båda delarna.[5]

Detta uttalande är dubbelt tänkvärdt, emedan det uttrycker den finkänsligaste ungdomens nya allvar. Ungdom, som lekt med kärleken, har funnits i alla tider således äfven i vår, ehuru lättsinnet skiftar hamn och namn med tiderna. Men ungdom, hvilken tar kärleken som lifvets stora innehåll, är talrikare i vår än i någon annan tid. Och efter som vågen alltid är högst, där äfven skumkammen är det, finner man i Danmark mest af allvaret som af leken: endast där kunde till exempel en så vacker ung bok som *Gudrun Dyre* diktas om kärleken och dess frihet. Hvarje sådant tidstecken bereder den om en större kärleks tillkommelse förvissade, samma glädje som första strimman af stranden till en ny värld bereder den upptäcksresande, hvars försäkringar om den världens tillvaro länge behandlats som — skepparlögner!

Öfverallt kännetecknas de lifstroende genom viljan

att åt hvarje förhållande ge det enastående värde, det afskildas, aldrig förut varandes, aldrig mer återkommandes prägel. Som renässansens lifsdyrkare ha vår tids börjat återfå makten att njuta starkt och lida starkt, den makt, som alltid bevisar stigande andlig enhetlighet, en ny kraftsamling genom en ny religiös känsla.

Det nya sättet att se lifvet ur »evighetens synpunkt», medför äfven möjligheten att sammanpressa en lifstid i ett år, ett år i en dag och att sålunda göra

Stunden til en salig Sum av Evigheder.

För denna lifssyn blir lyckans varaktighet mindre väsentlig, än dess fullhet medan den varar.

Spinoza, hvilken skildrat svartsjukan så som ingen annan, har äfven om kärleken uttalat det djupa ordet: ju större själsrörelse vi hoppas att den älskade genom oss erfar, ju mer den älskade är af fröjd bestämd i sitt förhållande till oss, dess större är äfven vår egen kärlekslycka.

Nutidsmänniskan har börjat skilja begreppet om denna »största fröjd» från den lifstida äganderätten. Och därmed har äfven svartsjukan i dess lägre form börjat försvinna.

Svartsjuka hör som andra skuggor till det upp- och nedgående ljuset och svinner som dessa i den fulla middagsklarheten. Men dess känslobetoning har blifvit en helt annan, sedan människan vet att det är ett under — ej en rättighet — om solen för henne står stilla på sin höjd. Nutidens högst utvecklade människor säga »jag är älskad» eller »jag är icke älskad» med samma enkelhet, som de säga solen skiner eller

solen skiner icke. Skillnaden är i båda fallen omätlig men nödvändigheten borttar — i ena som i andra fallet — känslan af förödmjukelse. Den sorg, som uppstår när en älskande ej längre känner sig skapa den älskades fröjd eller ser en annan skapa den, är naturnödvändig och vördnadsvärd. Den upphör att vara det, när den yttrar sig som girig äganderättsvilja, den brutala instinkt, som ofta öfverlefver ej endast den andras känsla utan äfven den egna.

Men ehuru den själsliga differentieringen i vår tid medför större möjlighet att finna någon, som stillar någon sida af den erotiska längtan — medan man allt svårare finner den, som helt stillar denna allt mer sammansatta längtan — så motväges denna splittringens fara just af den växande viljan att helt få sin längtan stillad. Genom att kärleken sålunda blir allt mer kräfvande blir den äfven allt mer trofast.

De, som befara samhällsupplösning genom betonandet af kärlekens rätt, besinna ej att dess rätt att bryta äktenskapet tillerkännes den känsla, som ej endast har lidelsens röda glöd utan äfven den klarhet, hvarigenom två människor förnummit hvarandra som en uppenbarelse af lifvets hela, oanade rikedom. En uppenbarelse, som inneburit all förståelses fullhet, allt förtroendes frid; där båda gifvit lika fordringsfullt som fordringslöst — icke sparsamt och tveksamt, nej så att hvardera utan förbehåll strömmat den andra till möte. Endast denna lycka vilja nu de erotiska adelsmänniskorna upplefva. Och det kommer att bli mer och mer svårt att ens upplefva den en gång — så mycket mindre då flera!

En stor kärlek blir aldrig lik de erotiska åsk-

vädren, som gå mot vinden — det vill säga mot hela personlighetens lifsriktning i öfrigt.

Alla värdefulla känslor — för en människa som för en tro, en torfva, ett land — äro konservativa. Och detta medvetande ger frihetsförkunnaren hans frimodighet. Ty han fattar aldrig huru frihet kan missbrukas, emedan han vet hvad det kostar att lösa ett hjärta från hvad det en gång omfattat.

För den flyktiga naturen är den lycka, en fasthållande erfar genom kärleken, lika förborgad som för polyteisten mystikerns salighet under hänsjunkande i gudomens fullhet!

Här som öfverallt blir lyckan för den lifstroende ett med sedligheten. Emedan lyckan består i de största själsrörelserna, innebär dess första villkor att innerliggöra och förstora alla känslor, framför allt då den äktenskapsstiftande.

Men dessutom beror hela personlighetens halt i väsentlig grad af om trohet för oss är ett lifsvärde. Den, som vill trohet, sammansluter sina stämningar, samlar sina krafter om väsentligheten, skyddar dem från tillfällighetens vindkast. Endast detta ger stil och storhet åt tillvaron. Trohetsviljan blir därför ett med en människas känsla för sin egen integritet, sitt inre sammanhang, sin andliga varelses hållning och värdighet.

Då troheten bevaras af dessa djupa skäl, kommer den också endast att af dessa skäl brytas. Den trohet åter, som hvilar på vedertagna pliktbegrepp, blir i elden en brandstege af halm.

Man glömmer dessutom, under allt tal om den fria skilsmässans faror, att hela själstillståndet under kärlekens inflytande går i riktning af troheten. Den

stora kärleken uppsuger alla idéassociationer och utan medveten möda innerliggör och fördjupar den sålunda personligheten. Troheten blir ett kärlekens nödvändiga tillstånd, men ett tillstånd, hvars psykologiska fortvaro tvångsäktenskapet missgynnar.

Troheten mot sig själf — äfven i ordets nya mening — innebär således ej allenast att i nödfall kunna rifva bron mellan sig själf och sin förtid. Den innebär äfven en bättre brobyggnadskonst för att befästa sambandet mellan vår personlighet och vår nutid. Den innebär ej allenast förmågan att bli färdig med ett öde. Den innebär äfven att ej för snabbt vara färdig med en människa. Den kan visserligen medföra nödvändigheten af ett nytt lifsförsök. Men den medför än vissare krafvet att ej låta känslans tillfälliga domning förleda sig till nya »upplefvelser». Detta uttryck — i stället för det gamla ordet »äfventyr» — innebär emellertid ett känslans fördjupande: där man fordom fann endast det »äfventyrligas» spänning, söker man nu ett rikare lifsinnehåll. Men det är ofta ett ödesdigert misstag att detta vinnes i nya förhållanden, medan det däremot kunde vunnits genom att fördjupa det första. Genom mer vakenhet och vördnad för den andras personlighet upptäcker man där ofta mer än man väntat. Ty vissa människor äro som vissa landskap eller konstverk: de börja bli gifvande först då man tror sig färdig med dem. Men det fordras fromhet för att af en själ som af ett verk bida uppenbarelser. Fromhet innebär försjunkande. Och detta kräfver frid. Men friden gynnas ej af vår tid, hvars olycka just är förströddhet och förströelse.

Att vår tid som hvarje annan har sina säregna

farsoter på det erotiska området, är visst. Och just förströddheten är den betingelse ur hvilken de farligaste bland dessa finna sin näring. Det hör därför till den erotiska lefnadskonsten att ett par makar då och då skapa sig en tids ostörd samvaro med hvarandra — eller en tids ensamhet hvar för sig — för att sålunda stärka sin känslas sundhet. På detta som på öfriga områden äro yttre skyddsmedel mot smitta betydelselösa, i jämförelse med hälsovården i det hela.

Endast den, som efter en oaflåtlig sträfvan, en ihärdig självpröfning kan säga sig: att han brukat alla sina tillgångar af godhet och förståelse; satt in hela sin lyckovilja och vakenhet i samlifvet; sökt hvarje möjlighet att fördjupa den andras natur och dock misslyckats — endast denne kan med samvetsro uppge äktenskapet.

*

En människas lifsträd är lika litet som skogens danadt efter mått för grenarnas längd, efter mönster för bladens tillskärning. Dess skönhet beror, äfven den, af grenarnas frihet att göra oberäkneliga krökar, af bladens lust att i oändlighet växla sina former. Endast den, som ej låter trädet växa efter dess egen inre lag utan klipper det efter trädgårdskonstens, kan vara visst att ej bereda sig själf och andra öfverraskningar, genom att här en gren oväntadt skjuter fram, där en annan lika oförmodadt vissnar. Ingen kan svara för de omvandlingar, lifvet sålunda kan underkasta ens eget väsen; icke för de rubbningar, omvandlingen af en annans väsen kunna verka i ens egen känsla. Man kan äga de yppersta trohetsanlag,

den redligaste vilja att samla och sluta sig om sin kärlek, att »låta personligheten växa omkring den, som om sin kärna» — det beror dock ej ensamt af denna vilja om kärnan skrumpnar eller skämmes.

Därför kan, får, bör viljan till trohet icke innebära annat än viljan att vara trogen sin egen personlighets djupaste kraf.

På andra områden än kärlekens medge människor villigt detta. Ingen anser som oafvislig plikt att i ungdomen med ens finna den lifsåskådning eller det arbete vid hvilka man sedan hela sitt lif kan förblifva. Hvad man med skäl varnar ungdomen för är det planlösa kringirrandet mellan olika meningar och olika företag. Ty endast den tro eller det arbete, man på allvar söker lefva af och lefva för, kan verkligen taga personlighetens krafter i bruk och sålunda visa sin makt att stegra dem. Men det djupaste allvar kan ej hindra att en fortsatt personlighetsutveckling en dag tvingar människan att lämna denna tro, detta arbete. Det torde ej falla en tänkande präst in att mot en sådan människa åberopa konfirmationslöftena eller en tänkande far att mot sonen anföra dennes eget yrkesval vid yngre år!

Lifslång uthållighet kräfdes i de tider, då man antog att en enda lära, ett enda skrå, hela lifvet igenom fullt motsvarade den personliga utvecklingen. Brottet att afvika drabbades då följdriktigt med bann eller böter. Men den djupare syn vi fått på trons och arbetets områden, måste utsträckas äfven till det tredje. Vi böra inse att obetingad trohet mot en människa lika väl kan bli ödeläggande för personligheten som obetingad fortvaro i en lära eller ett yrke. De, som nu med några klutar från personlighetsbegreppets

purpurmantel flicka den asketiska säckduksskruden, förfuska båda. Ställ antingen, som katoliken, självförsakelsekrafvet rent eller medgif helt personlighetskrafvet. Orent ställes däremot hela problemet, när man gör den »personliga kärleken» till äktenskapets sedliga grund, men sedan talar om denna kärlek som gällde det endast att lätt och lustigt para sig för en änklek, där intet är vanligare än att hvar kvinna finner och vinner den rätte mannen, hvar man den rätta kvinnan — och därmed är allt i ordning! Vore lifvet så lätt, då ägde man skäl för de uttalanden, som nu äro djupt råa, de att endast den karaktärslösa människan, den haltlösa personligheten är ur stånd att lofva lifstids kärlek och äfven hålla löftet; ja, att den verkliga personligheten kan »befalla sig att älska sina barns far eller mor»![6]

Den, som påstår att vår verkliga personlighet alltid vill följa den plikt, samhället utstakat, och städse förmår fylla trohetens kraf, medan den, som ej kan detta, ledes af falsk subjektivism ej af sin personlighet — denne gör personlighetens begrepp liktydigt med samhällsmedlemmens, det hela med delen. Men personligheten, det enastående och egenartade värdet, förbindes visserligen genom en del af sitt väsen vid de af samhället uppehållna rättsnormerna. Den blir dock aldrig kongruent med dessa.

Det enda en psykologiskt tänkande därför kan kräfva, är att kärleken under intet skede af en människas utveckling splittrar personligheten utan alltid blir ett verkligt uttryck af denna.

Men endast en om personlighetens begrepp ovetande kan tro att det förhållande, i hvilket en människa vid tjugu år helt och rent sätter in sin känsla, nödvändigt

måste motsvara denna personlighet sådan den blir vid trettio eller fyrtio! Endast en sådan ovetande kan intala sig att vår kärleks öde nödvändigt kommer att likna vår höga teori om kärleken, vår rena vilja till troheten. Om redan vår egen vilja har föga att göra med den kärlek vi känna, huru mycket mindre då med den, vi mottaga eller förlora!

Således blir trohetens uppgift icke löst endast genom att man på sig själf ställer trohetens kraf. Ty i kärlek är man för det första två, som måste vilja detsamma. Och för det andra är hvardera af dessa två mångfaldig.

Ingen människa är ensam om sitt öde sedan hon förenat det med en annans. Möjligheten att bli en hel personlighet i och genom kärleken beror till hälften af den andras rena och hela håg att för sin del fördjupa samlifvet.

Det är detta, de vältaliga predikanterna om »troheten som personlighetens uttryck» förbise. Och detta gör deras tal om den lifslånga kärlekens plikt lika meningslöst, som ett ordande om den lifslånga hälsans plikt!

Det är en skön syn, när en Flores och Blanzeflor lifsdagen lång njuta

... de tunga tårarnas sorgdryck samman
och samman festernas skratt...

Det är äfven en skön syn när lifvet dalar som en klar sol vid synranden, icke sinar som en trött flod i sanden.

Men sköna öden äro lyckoöden icke pliktbud.

Kärleken som hälsan kan visserligen vanvårdas

eller vårdas och genom god vård kan såväl människans egen som hennes kärleks medellifstidslängd höjas.

Men de yttersta orsakerna till kärlekens födelse som dess död äro lika hemlighetsfulla som dem för lifvets uppkomst och undergång. En människa kan därför lika litet lofva att älska eller icke älska som hon kan lofva att bli gammal. Hvad hon kan lofva är att väl akta sitt lif och sin kärlek.

*

Detta senare sker, som ofvan är framhållet, genom den medvetna viljan till trohet, genom det fasta beslutet att göra kärleken till en stor upplefvelse.

Men flertalet torde ännu medvetet ej göra mycket för att bevara sin lycka. Lifvet arbetar i detta fall för dem, såsom Gud »ger sina tjänare — medan de sofva»!

Om någonsin läran om det oändligt lillas betydelse har tillämplighet, så är det ifråga om den makt hvardsgslifvets småting äga att inom äktenskapet förena eller skilja.

Det är sant att »äktenskapet danar två psykiskt-fysiskt nya väsen» (Ch. Albert). Liksom detta i ena fallet kan leda dem till yttersta gränsen af utvecklingsmöjligheter i uppåtstigande riktning, kan det i det andra leda till undergångens gräns och utöfver den. Det är den senare möjligheten hvilken står kvar som allmänsanning i alla de »kärlekshatets» tragedier — och tragikomedier — dem Strindberg gifvit samtiden.

Gustaf Fröding yttrade en gång om honom att »hans största storhet var att städse upptäcka åsneöronen på kung Midas».

Och inom ingen samhällsinstitution har Strindberg skoningslösare blottat de skamliga hemligheterna, än inom äktenskapet.

Han har slösat all sin styrka — den att skildra och smäda — på bilderna från det samlif, som »lär makar läsa i hvarandra»; »döma hvarandras afsikter och tankar och sålunda ge hvarandra en satanisk makt att såra, att låta förtjänster förvandlas i fel». Att med ett ord demaskera hvarandra blir, enligt Strindberg, makarnes onda vilja: således motsatsen till Dehmels visshet om deras lyckobringande makt att — befria hvarandra från masken!

Men Strindbergs äktenskapstragedier visa dock i ett afseende i rätt riktning, den att nutidens känsligare och mer fordrande människor icke längre uthärda lifstidsäktenskapets nuvarande former. Ty äfven om man medger att »lifvet fordrar hänsyn och undfallenhet», måste, menar han, människan bli en furie »genom att lefva med undertryckande af sina innerligaste önskningar i en luft af motsägelse».

Gustaf af Geijerstams äktenskapsskildringar åter, äga sin styrka i att visa den motsatta sidan, samlifvets makt att trots allt och genom allt förena; en makt hvars verkningar ofta äro rörande, stundom komiska, städse betydelsefulla, i de flesta fall ödesbestämmande.

Att delade mödor och minnen, sorger och fröjder, äfven utan kärlekens fortvaro, binda människor samman; att de i ordets djupare mening, icke kunna skiljas, emedan ett stort stycke af den enas väsen allt jämt stannar inom den andras — detta utgör det i verkligheten bindande bandet, men ej de vare sig klara eller oklara, fasta eller fria pliktbegreppen.

Om ena gången ett samlif i den grad uttorkat bådas känslor, att ett vindkast drifver dem i sär som två vissna löf, kan det däremot den andra ha gifvit känslorna så djupa rötter att om än alla blad våren gaf äro bortslitna, om än samlifvet således synes kalt och kallt som vinternakna grenar — det blir i alla fall bestående.

Anna Branting har gifvit en psykologiskt fin skildring af denna sig dagligen upprepande erfarenhet: att hvarken lag eller pliktbegrepp eller teori ytterst och innerst blir det sammanhållande, endast varelsernas hemlighetsfulla sammanväxande under det lif, som gemensamt lefves; som, omärkligt för dem själfva, anpassar dem efter hvarandra, så att de — i en djupare mening än bibelordens — verkligen varda ett kött.[7]

Det är sålunda en fysiologisk och psykologisk verklighet, att den man och kvinna, som första gången meddelar den andra sinnenas lust, kan erhålla en makt öfver denna, som aldrig helt upphäfves. Det säges till och med att långt efter den mannens död kvinnan stundom föder en annan man barn, som likna den förste! Som nämnda inflytande är afgjordare i fråga om kvinnan, har hennes trohet äfven af detta skäl blifvit mer naturnödvändig än mannens — ehuru detsamma, fast i svagare grad, gäller om honom.

Äfven om inga samvetskval öfver andras lidande blanda sig i en ny lycka — i mången annan mening skola således de båda, som hos hvarandra söka glömma enderas förtid, kanske för alltid finna en tredje mellan sig.

Äktenskapet har, med ett ord, så säkra bundsförvanter i människans psykiskt-fysiska lifsvillkor, att

man ej behöfver befara att skilsmässans frihet blir liktydig med polygami. Hvad denna frihet komme att upphäfva vore endast lifstidsslafveriet.

*

För hvarje tänkande blir det självklart att en äkta könslig sedlighet är nästan omöjlig utan tidiga äktenskap. Ty att hänvisa ungdomen endast till afhållsamhet såsom verklig lösning af problemet är — som förut blifvit framhållet — ett brott mot ungdomen och släktet, ett brott som gör naturens urkraft, lifvets eld, till en jordbrand.

Men af de tidiga äktenskapen måste följden bli den fria skilsmässan.

Redan då man nalkas äktenskapsproblemets yttersida möter man den erfarenhet, som Ibsen, Björnson, Lie och Kielland för en del år sedan gemensamt och offentligt uttalade: att flertalet tillsvidare ej gifter sig af kärlek. Och R. L. Stevenson torde träffat rätt, när han kallar flertalets äktenskap »en slags af polisen erkänd vänskap» och jämför det »tycke», som afgör dem, med den lifliga lust hvaraf man stundom gripes för någon viss frukt i en skål, som kringbjudes!

Men orsaken hvarför så många äktenskap ingås af så svala känslor torde, åtminstone inom de högre klasserna, vara den en ung svensk angaf då han yttrade: att han nästan ingen man kände, som blifvit gift med sin stora kärlek. Ty då han upplefver den, kan han ej gifta sig; när han mellan 30—40 kan detta, får han oftast nöja sig med ringare känslor.

Men äfven om man en gång kommer därhän, att de tidiga kärleksäktenskapen bli regeln, står man med

afseende å dessa tillsvidare inför den ordning, som ännu råder inom öfverklassen: att äktenskapet binder de älskande innan kärleken är fullbordad. Det ligger därför en tänkvärd sanning i bröderna Margueritte's ord vid deras inlägg för fri skilsmässa: att som den unga flickan ej upplefvat hvad hon vid vigseln förbinder sig till, börja de flesta skilsmässor redan bröllopsnatten.

Fri skilsmässa är därför en ovillkorlig fordran hos sådana unga, som veta att på själens som sinnenas område oberäkneliga omvandlingar kunna äga rum, och som nu således ofta i kärlekens hemliga äganderätt söka trygghet mot ett förhastande, som det lagfästa äktenskapsbandet kan göra ohjälpligt.

Ungdomen, om någon, känner att ingen form af kärleken är skönare än den när två unga människor så tidigt finna hvarandra, att de ej ens veta när deras känsla föddes, och de sedan följas genom alla öden, ja, stundom in i döden — ty någon gång unnar lifvet människor denna råga på ett stort lyckomått. Inga möjligheter äro större för de enskildes som för det nya släktets lycka än en kärlek, där båda möttes i den ålder, då de kunde växa samman under en gemensam utveckling; då båda äga alla ungdomens minnen liksom alla framtidens mål gemensamma; då skuggan af en tredje aldrig föll öfver någonderas lifsväg; då deras barn för sin del drömma om den stora kärlek, de sett utstråla från föräldrarna.

Dessa lyckliga skola — som de gamla makarna på Besnards sköna fresk i *Salle des Mariés* — en gång blicka upp till vinterskymningens stjärnor, sammanslutna i en innerligare hängifvenhet än vare sig vårmorgonens lek eller middagsstundens möda skapade.

Vore denna underbara kärlek verkligen den första och enda, som mötte hvarje ung man eller kvinna och blefve den för alla möjlig att i rätt tid förverkliga — då funnes hvarken en sedlighets- eller en skilsmässofråga!

Men nutidens ungdom vet att den kärleken ej är allas öde. Den har af litteraturen, af lifvet, af sin egen själ lärt så mycket om kärlekens omvandlingar, att man frestas önska dessa unga deras fäders och mödrars romantiska tro på evigheten af en kärlek, som — slocknade lika lätt som nutidens. Skillnaden är endast den att, där man fordom nöjde sig med falnad glöd, vill man nu allt jämt äga eld!

Nutiden vet att, om ungdomskärleken än kan vara äktenskapets säkraste grund, är den oftare motsatsen. Här är, om någonsin, tillfälligheters tummelplats. Den man vuxit upp med; den ungmö eller yngling, man sammanföres med just då det erotiska lifvet vaknar; den man blef brydd för; den man får höra vara »kär i» sig; den man träffar samman med, då andras kärlekslycka fyller luften med längtan — dessa och liknande tillfälligheter men intet personligt val afgör ofta ungdomskärleken.

Så börjar fantasien sitt skapande för att omdana verkligheten efter den idealbild man — äfven detta ofta genom ett tillfälligt inflytande — åt sig format! Det är ej då förvånande att de flesta, som efter tio år återse sin första kärleks föremål, sända tacksamma suckar till den skickelse, som gjorde kärleken »olycklig»!

När den i ordets vanliga mening ej så blef, torde endera ofta vara mest beklagansvärd. Och just den ungdom, som tveklöst förverkligar sin kärlek i tron på dess lifsvaraktighet, blir genom tvångsäkten-

skapet offer för sin rena vilja, sitt friska mod, sin tindrande idealism.[8]

Ty ju mer ung en människa i ordets rikaste mening är, dess vissare har hon diktargåfvan, som omvandlar verkligheten enligt drömmen. Ett par läppars fina båge förnyar sagans under: att hvar groda, som springer öfver dem, omvandlas till en ros. Om än en oklar aning vaknar, då hvarje allvarlig tanke eller innerlig känsla mötes af tigande tomhet eller tom talfärdighet, öfvertygar fantasien lätt instinkten att tystnaden innebär »innehållsrikedom» eller talet »omedelbarhet». I hvarje ålder, men särskildt i denna, är kärlek en stor öfvertro. Säkra som sömngångare i lifsfara störta sig dessa tillbedjansvärda in i afgörandet. Och det är denna oskuldens enfaldiga vågsamhet, som det nutida sedlighetsbegreppet belägger med lifstidsstraff. De försiktiga åter finna ofta med tiden de stora värdena — tack vare sitt eget ringare värde!

Mer inträffar i ett människolif än bröllopet och slutligen döden. Mycket kan ske i en människosjäl mellan bröllopet och döden. Det gängse antagandet att allt, som aflägsnar en människa från makan är det onda, som bör öfvervinnas; allt, som binder henne vid maken åter det goda, som bör främjas — detta hör till den lifsförenklande vishet, som är billig och därför mest i bruk.

Ty en högre vishet betingar ett högre pris.

Intet är vanligare särskildt för kvinnan, som först genom äktenskapet upplefver erotiken, än att hon älskat kärleken, ej mannen. Ofta erfar hon hvad en ung författarinna nyligen skildrat: att när äktenskapet skingrat »den röda dimman, när blodets oro stillats», då står hon främmande med frysande och törstande

själ inför en man, vid hvilken ej en enda sympatiens fiber binder henne.[8] Men oftare än af sina sinnen, blir kvinnan bedragen genom den morgondagg af känslighet, som ungdom och älskog breda öfver äfven de torraste manliga själar, en dagg, som försvinner med morgonen. En annan synvilla, som i dessa samfärdselns tider vållar många erotiska misstag, är en främmande nationalitets egenart, hvilken verkar som personlig originalitet — tills den småningom röjer sig såsom endast ett annat slag af hvardaglighet, än det man var van vid.

I andra fall åter var mannen allt hon såg. Men själf genomgår den unga kvinnan under tjugutalets första hälft ofta en så genomgripande omdaning af känslor och tänkesätt, att hon efter några års äktenskap känner sig stå inför en henne nu fullkomligt främmande man.

Denna synvillans tid i den första ungdomen motsvaras af en annan mot slutet af ungdomen. Har en kvinna icke förut upplefvat kärleken, då blir detta det psykologiska ögonblick i hvilket nästan hvarje illusion är möjlig. Då har hennes nu allsidiga kärlekskraf, hennes mognade kvinnoväsens längtan otaliga gånger kommit en härlig varelse att kasta dessa pärlor — om ej alldeles enligt den bibliska bilden — så åtminstone ut i en tomhet, där de lika säkert förblifvit ouppskattade.

Å männens sida finnas andra eller motsvarande möjligheter att det tidiga äktenskapet bygges på självbedrägeri.

Men äfven när kärleken varit verklig och välgrundad, så uppstår ur motsatsernas ofvan framhållna,

tjusning ännu otaliga anledningar till ohjälplig disharmoni.

Sålunda finnas naturer så enkla, att de bli lytta, så osammansatta att de bli enfaldiga, så enhetliga att de äro tunga. Det är dessa, som vanligen älska en gång för alla, med fullkomlig hängifvenhet, Men särskildt när de äro kvinnor gäller om dem ofta Gœthes ord: att en kvinnas största olycka är att ej vara älskvärd när hon älskar. Först en full trygghet ger dessa naturer den jämviktens ro, den självtillitens frimodighet, som framkallar »den inre lyckans leende», hvarigenom äfven de bli intagande. Men dessa väsen, af alla mest värda lyckan, komma oftast samman med en i ständiga själsskiftningar böljande stämningsmänniska, som ytterst känsligt reagerar för hvarje intryck, men aldrig kan älska djupt och därför snart ej kan uthärda den enhetlighet och det allvar på lif och död, som först tjusade genom sin motsats.

Sådana människor äro ofta diktare, konstnärer, som af kärleken endast vilja ständiga eggelser. För dem betyder älskandet att »vakna om morgonen med nya ord på sina läppar» och deras erotiska öden erhålla därför en omloppshastighet, jämförlig med månarnas omkring Mars. Liksom för vissa naturer en i början lättsinning förbindelse kan bli lifsvarig, sammanhållen genom känslans djup, blir åter för detta slags naturer — på grund af känslans ytlighet — ingen slags förbindelse allvarlig.

Det är ej sällan de, som finast skildra sina själfulla stämningar, sina utsökta känslor, hvilka i sin kärleks handlingar bli småsint själfviska eller hänsynslöst hårda. Ty det är intelligensens upplag af kulturintryck, som bestämmer deras medvetna och talande

varelse: deras undermedvetna jag däremot som vid handlingen blir afgörande. Och detta senare jag står ofta århundraden efter deras kulturella! Den däremot i tal knappe och kärfve eller i väsen torftige och tafatte kan i sin innersta grund äga en finhet, som han endast förmår visa i handling, de andra endast i ord. Men i vår tid äro tyvärr tillfällena att tala många, att handla få — och så gå kvinnorna förbi de senare till de förra. Huru mången kvinna har ej sedan — inför någon af de talandes handlingar — frågat sig huru det var möjligt att hon någonsin älskat den mannen? Huru mången har ej inför den tigandes handlingar suckat: hvilken skada att jag aldrig kunnat älska honom!

Men i ena som andra fallet blef hon — genom motsatsernas lag — förenad med honom och känner i denna förening sin varelses bästa möjligheter dö eller domna!

De mest vilseledande af illusioner äro dock de, som näras af de handlingar kärleken framkallar. Ty det är ej dessa, som afgöra en personlighets halt. Medan kärleken kämpar för sin lycka, kan den nämligen omvandla en vanlig människa till något högre än sig själf, liksom äfven till något lägre. När spänningen upphört, visar det sig att kärleken i förra fallet — särskildt i fråga om mannen — förmådde

... unmake him from a common man
But not complete him to an uncommon one...

Det var ingen personlighetens organiska växt, endast en förlyftning kärleken hade framkallat.

Men den, som älskat honom, skall sedan speja sina ögon torra efter det hon endast en gång såg!

De, som djupt älskat dem, lära genom dessa — i en eller annan mening otillräckliga — människokunskapens mest dyrköpta sanning, en sanning hjärtat i det längsta vänder sig från: att om vi än för en människa göte vårt eget blod i strömmar — henne själf kunna vi därigenom ej ge en droppe rikare eller ädlare blod än det, hennes eget hjärta innesluter!

Denna hemlighet lärde mången i de slags äktenskap, där den trygga vänskapen, den trofasta kamratligheten öfverflöda, således just de känslor, hvilka anbefallas som det ofelbara medlet mot kärlekens misstag!

Ty hur ofta fann ej endera af dessa, för och med hvarandra verksamma, makar att de aldrig sätta hvarandra i andlig verksamhet, att den enas själ aldrig nådde den andras innersta? Utanförstående finna dem passa som »hand till handske». Bilden är betecknande, ty handsken är tom och meningslös när den ej omsluter en hand. Men som hand till hand passa de icke! Och därför händer det ej sällan att den ena en dag gripes af lidelsefull längtan att möta en annan hand, som stark och stilla inneslutes i hans egen och sålunda fördubblar dess kraft; att den röst, som ständigt talat ut i ett tomrum — hvarifrån ett troget eko ofelbart kommit — slutligen blir stum af trånad att få svar genom en annan stämma, en djup och mörk, som talar förut aldrig hörda ord!

Icke få äktenskap innesluta män, som om hustrun tänkt så fina tankar, drömt så fagra drömmar, att de endast velat vinna hennes sinnen genom hennes själ och försmått att bjuda annat än sitt bästa, sin personlighets rikaste innehåll. Men en sådan man fick kanske en hustru, som endast förstår förvärf och

endast vill förälskelse. Om han brukar alla sin själs härligheter anar hon ej ens när en stämning är på sin höjd; för henne kan tystnaden aldrig tala; hon förmår ej vänta på en annans tanke; aldrig hålla ut under det svårfattliga, och hon skall alltid möta det sällsynta med mulet oförstående eller munter öfverlägsenhet.

Bland sina plastiska verk ur kvinnans och mannens tragedi, har Gustaf Vigeland särskildt i ett nått en uttrycksfullhet, ohygglig genom sin enkelhet: en man och en kvinna hvarandra så nära, att den enas skuldra berör den andras. Men hvarderas anlete och blickar riktade åt hvar sitt håll: som vinkelmåttets båda led äro de förenade vid utgångspunkten — men de linjer, som från denna utdragas måste till slut divergera i det oändliga!

Afståndet började kanske öppna sig mellan dem, när den ena förnam den andras frånvaro då han själf var som mest närvarande. Eller då den ene kände kropparna stå mellan själarna, den andre själarna mellan kropparna. Eller då den ena erfor ofrihet under den andras andliga eller sinnliga öfvermakt. Eller då den ene fann att han aldrig kunde röja sitt innersta väsen utan att detta verkade förstämmande. Sålunda kunna två, hvar för sig skuldfria, göra hvarandra djupt ensamma i samma bädd och vid samma bord. Ingendera erhåller af den andra hvad hans innersta natur behöfver — och hvad den ena ger blir endast ett tvång på den andras natur. Ej en ton i den enas själ är stämd i samklang med den andras; icke en rörelse i den enas blod förmår sätta den andras i hänryckning. Än är det olidliga olikheter, än olidliga likheter som utgöra plågan; hvardera finner hos den andra »alla

de dygder han afskyr men intet af de fel han älskar». Därunder kan fullkomlig yttre frid råda; ja, aktning och tillgifvenhet i viss mening. Att detta är ödet i otaliga äktenskap förbiser man i allmänhet, emedan äktenskapet vanligen fortgår — ifall ej en tredje kommer! Just emedan ingen tredje kommer blir Karl Larsens dubbelbok *Hvi ser du grandet?* en typisk skildring af ett olyckligt äktenskap utan yttre historia. Hvardera maken berättar sin erfarenhet och båda säga sanningen så långt de se den. Ingendera har några låga drag att förtälja om den andra; båda äro bra människor utan onda böjelser, endast med vissa tomrum. Hvardera höjer sig nog mycket öfver medelnivån för att ej pina den andra med hvardagsmänniskans löjliga dårskaper; ingendra söndersliter lifvet genom undantagsnaturens lidelser. I inre afseende äro de i början bestämda af samma åskådning och intressen; i det yttre tillhöra de samma sfär. Inga, det inre plötsligt uppenbarande eller det yttre plötsligt omvandlande, händelser tillstöta: allt faller inom de goda människornas, de gynnade ödenas omkrets.

Men dessa människor som i ungdomen börja med ömsesidig kärlek och god vilja att vårda den, sluta dock med vissheten att lefva i två skilda världar.[9]

För kyrkans begrepp gjorde den enas oförmåga till äktenskap den andra fri från trohetsplikten. För framtidens själfullare åskådning blir det lika självklart att det äktenskap, som i andlig mening förblifvit ofullbordadt, äga människor samma rätt att upplösa Och det kan finnas lika många möjligheter till oförmåga att fylla äktenskapets andliga kraf som det finnes människor; således äfven lika många skilsmässoorsaker. Det är ej längre nog att — enligt Kirkegaards ut-

tryck — kunna *realisere det Almindelige*, sedan människorna inse att kärlek, i fysisk som psykisk mening, betyder det i högsta grad individuella!

*

I det föregående ha endast vissa typiska olycksöden blifvit antydda. De många tragiska undantagsödena lämnas här alldeles åsido. Så äfven de orsaker till skilsmässa, dem engiftespredikanterna kalla de »verkliga olyckorna»: dryckenskap, kroppslig misshandling och dylikt. Ty, med »idealismens» vanliga realism, medge de dessa som giltiga orsaker till skilsmässa. Det är betecknande att inom underklassen anser man sig ännu ofta böra bära dessa öden som en lika oundviklig del af äktenskapets missräkningar, som engiftesifrarna mana människorna på ett högre plan att betrakta sina mer sammansatta lidanden! De kval en själ lider kunna, mena de, med Guds bistånd uthärdas, medan han tyvärr ej plägar komma emellan då — män prygla sina hustrur! Och ju längre en själ lidit, dess vissare äro de att den också kan fortsätta att lida.

De inse ej heller att ett förhållande kan ha synts godt — kanske äfven varit det — tills efter årtionden en stund kommit, som ställt enderas själ naken, stundom i hela dess höghet, oftare i hela dess ömklighet. Skedde det senare, då blir det förut möjliga från den stunden det otänkbara.

En konstnär kan inom sekunders mått uppenbara hvad orden långsamt trefva efter.

En sådan uppenbarelse ger Agnes Sorma som *Nora* i sista akten. Först lyssnande till mannen med

stora, vilda, intet seende ögon, med halföppen, uttryckslös, nästan dum mun; sedan med fullt seende, ja, vidvakna blickar, som ur mörkret spruta gnistor af förakt medan läpparna skälfva af leda; slutligen med ögonen inåtblickande, svarta och döda som källor efter solnedgången, med munnen frusen af det oåterkalleligas köld. Den, som så sett henne, vet med orubbligaste visshet: att så ha tusende kvinnor stått inför verkligheten i en af de stunder, som skilja vissare än döden. Men de ha ej kunnat gå — och rundt om i lifvet möter man sedan dessa skilda hustrur sida om sida med mannen! Än oftare lefver en själfull man eller kvinna bredvid en hustru eller man af så felfri förträfflighet, att den fyller hemmet med isnålar. En dag störtar man eller hustru bort, emedan luften blifvit så tunn att han eller hon ej kunde andas. Allmänmeningen beklagar — den förträfflige mannen eller hustrun!

Att själen kan stå framför ett antingen-eller af död eller lif vill man, med ett ord, ej medge. Själen är »en ande», ett »osynligt och oförgängligt väsen»; att dess lifsbetingelser äro lika skiftande och sammansatta som organismens, detta är för denna »idealism» en meningslöshet. Med Guds hjälp kan enhvar frälsa sin själ. Men denna hjälp är i denna slags nöd lika osäker som den är i sjönöd — och äfven i detta fall blir det »icke de förlistas, endast de bärgades votivtaflor man finner i templen» (Nietzsche).

*

Det är dock särskildt när en man eller kvinna skiljes, för att ingå ett nytt äktenskap, som man uppröres öfver tidsandans slapphet i att bära lidandet.

Ja, man erkänner då ej ens att äktenskapet medfört något lidande. Till och med de, som tidigare funnit ett par makar ytterst omaka, glömma genast denna sin mening — ifall den ene af dem »låter en tredje komma emellan»!

Och de glömma ej endast sina tidigare omdömen utan äfven den erfarenheten: att när tvenne makar helt äro ett, då får ingen tredje rum mellan barken och trädet. I motsatt fall kommer förr eller senare en tredje emellan. Stundom är det barnet, stundom lifsuppgiften, stundom en ny känsla — men alltid kommer något, tack vare den naturens »fasa för tomrum», som aldrig blir mer ödesdiger än i äktenskapet. Inom själens som inom rummets dimensioner kan ingen intaga den andras plats, endast taga det rum, en annan lämnat tomt eller ej kunnat behålla.

I senare fallet är det rättvist att medge den medelbara del, litteraturen äger i de erotiskt samvetslösas hänsynslöshet. Rättsbegreppen på det erotiska området ha måst vidgas. Men under denna, af litteraturen verkställda, utflyttning af gränsmärkena har en allmän rättsosäkerhet inträdt.

Diktningen fyller med fullaste frihet sin plikt att utforska de kärlekens hemligheter, enligt hvilka själar och sinnen tilldragas och frånstötas, bestämda af den valfrändskapens lag, som samtiden nu allt ifrigare söker upptäcka, för att kunna leda de erotiska krafterna till en högre utveckling. Litteraturen är den främste af dessa upptäckare. Och redan detta är nog för att berättiga den fulla frihet utan hvilken den dessutom ej kan vara, hvad Brandes kallat de erotiska diktverken: det finaste mätredskapet för styrkan och värmen i en tids känslolif.

Att litteraturen ofta kommer att bli den makt genom hvilken erotisk oro uppstår, är självklart. Och sålunda medverkar den alltid i någon mån vid de olyckor, som vållas af fantasi- eller förståndsförälskelser, olyckor dem den fasta och färdiga personligheten undgår. De svaga äro däremot de, hvilka i sin älskog som i sin tro taga den riktning, en annans kast ger dem.

Äfven det erotiska tennisspelet — som stiftar eller stör äktenskapen inom vissa kretsar — gynnas af sommarluft och sysslolöshet. Men under alla årstider finnas män och kvinnor för hvilka en hvar blir boll, som bringar deras fantasi eller fåfänga i rörelse. Ingen självhäfdelse är mer berättigad än den att sätta in sin vakenhet, sin vilja, sin värdighet mot detta bruk af sin personlighet. Det, som drifver leken, är icke ens sinnenas makt. Nej, denna lek är den själiska fattigdomens enda uppfinningsförmåga, den erotiska obildningens kännetecken. Endast den förfinade kan på hvarje område glädas åt de lifseggelser, hvilkas medel han ej själf besitter. Ännu äga få människor en kultur, lik den tiggares i Athen, hvilken tackade Alcibiades för att han skänkt honom de juveler, dem Alcibiades visserligen bar — men tiggaren sålunda fritt kunde glädas åt! Att i fråga om människor som ting nå detta, från all ägandeåtrå fria, glädjesinne är blomman af fin odling.

Men nutidens nevros eggar däremot den erotiska kleptomanien. Människor stjäla människor ömsom af samma slags hysteri, som gör Paris' damer till tjufvar inför modemagasinens stilfulla nyheter; ömsom af samma råhet, som kommer barnet att rafsa åt sig alla blommor det ser; ömsom af samma åtrå, som eggar samlaren att förvärfva ständigt nya nummer.

När man gent emot människor allmänt når konstälskarens, ej konstsamlarens glädje, då skall den högsta af alla fröjder — människans genom människor — ej så ofta komma att störas genom erotiska förvecklingar. Att vid lättsinniga eftergifter åt dessa åberopa personlighetens frihet, det är samma grofva missbruk af begreppet som att i denna frihets namn lustsegla under storm med en läcka i båten!

Personlighetens frihet medför det stora vågstycket för att vinna det stora lifsinnehållet. Men icke att låta sig drifvas in i faror, där man för en obetydlighet sätter sitt eget och andras lif på spel. Att glida in i förhållanden, dit man ej medför ett hundradels medgifvande från sitt innersta jag, detta är ej att bevisa, det är att öda sin personlighet. Ty alla handlingar, som äro mindre än vi själfva, förnedra vår personlighet.

Förintande åter kan det bli att begå handlingar, större och starkare än vi själfva. Den, som vågar sig in i ett undantagsöde, måste — som alpstigaren — äga ett öfvermått af krafter och den däraf uppstående säkerhetskänslan. Ty annars skall, i båda fallen, vågstycket lyckas endast om allt går efter den gynnsammaste beräkning. Vid ett oförutsedt missöde äro de otillräcklige de förlorade. Och därför har, i ena som i andra fallet, allmänmeningen omedvetet rätt då den förhärligar vågstycket som lyckas, men fördömer det, som misslyckas.

De flesta människor mäkta ej sitt besluts följder. Såsom afsuttne ryttare släpas de tvärtom af sin handling genom låga förhållanden, dem de ej räknat med. Sålunda blef månget kärlekspar, som brutit tidigare

band, endast ett varnande föredöme — emedan handlingen blef lifshärjande, ej lifsstegrande.

Undergången kan vara lifvets höjdpunkt. Men undermåligheten blir alltid en nedgång. Och af allt ofärdigt här i lifvet, är det ofärdiga utkastet till ett undantagsöde det vemodigaste.

Därför är intet visare än att — då en ny känsla griper en människa, som ej är ensam om sitt öde — låta denna känsla slita lika ondt som svanen i sagan — ända till dess natur af svan är uppenbar! Därför är intet vissare än att, äfven när denna varit uppenbar, många måst ångra att de ej följde den aning, som samstämde med diktarmaningen:

Trå ej till lifvets verklighetsbrus;
det har blott dagens och nattens färger:
drömmen ensam har morgonrodnans ljus.

Ty få människor, som hunnit öfver ungdomen, ha mod eller makt till sådana nya upplefvelser, som innebära en verklig lifsstegring. De flesta torde hellre böra sätta in sin personlighet i uppgiften att med värdighet bära och göra det bästa af sitt öde.

Och — trots allt som påstås af motsatsen — detta göra äfven de flesta människor och så komma de alltjämt att göra!

Faran torde inte vara stor att man får se männen — som Gustaf Vasa påstod om de redan då erotiska smålänningarna — »byta hustrur som hästar».

De, som endast lita till tvångets tygel på mannens lust att öfverge hustrun, glömma i hvilken grad själsliga inflytanden redan nu gjort skilsmässan lätt, trots tvångslagen. Det finnes i vår tid sällan någon hög-

sint man eller hustru, som kvarhåller den andra mot dess vilja, så vida ej den ena maken inser att den skilsmässa han medgaf skulle störta den andra i säkert fördärf. I regeln är det nu endast de trångsinnade eller lågsinnade, som bruka rätten att neka skilsmässa. Om denna rätt upphäfdes, så upphäfves ju ej därmed de inflytanden, som redan nu sammanhålla makar — ehuru de i de flesta fall kunde bli fria om de så önskade?!

De, som lättsinnigt skildes, när de lättare kunde det, blefve samma slags människor, som nu inom tvångsäktenskapet i hemlighet bedra hvarandra. Men långt ifrån att skilsmässor alltid bevisa lättsinne, torde till exempel ett sådant förhållande som att i Frankrike de flesta äktenskapsskilsmässor nu begäras af kvinnor — ehuru ej i den grad som i Amerika, där 80 proc. skilsmässor ske på hustruns anhållan — bevisa att de franska hustrurna börja sky äktenskapsbrottet. Ännu torde dock i Frankrike intet vara vanligare än att man och hustru — förenade i omsorger om gemensamma barn — dock hvar för sig äga hemliga förhållanden.

För de allvarliga blir skilsmässan alltid allvarlig. Innan en människa med känslor och tankar medvetet gör en människa ondt, som älskat eller älskar henne, har hon själf slitit oerhördt ondt. Tacksamheten för en stor hängifvenhet har ofta i ett fritt förhållande visat sig mer mäktigt bindande än lagen kunde varit. Ja, för en samvetsöm människa bli de band, det fria förhållandet danar, starkare än de lagliga emedan hon i det förra gjort ett, sin egen och den andras personlighet mer afgörande, val än om hon följt lag och häfd.

Och äfven när inga ömhetskänslor öfva sin kvarhållande makt, föredraga många människor att stanna som spillror på samma strand, hellre än att drifvas isär mot nya, ovissa öden.

Man tror människonaturen om allt för stor enkelhet och spänstighet, när man antar att det ena lifsförsöket skulle aflösa det andra om skilsmässan blefve fri. Det är lifvet själft, icke lagen, som i detta fall sätter de oöfverstigliga gränserna. För djupare naturer, som brutit sig ur ett lifsförhållande, blef lidandet därvid ofta så stort att det för alltid blekte lifvets färger.

*

I samband med nutidens kraf på frihet från moderskap, är redan den utvägen tillbakavisad att bereda kärleken frihet genom statsuppfostran af barnen. Föräldrahemmets vikt och värde betonades samtidigt så starkt som möjligt.

Här åter är platsen att framhålla det ensidiga i den föreställningen, att intet är viktigare än att föräldrarna för barnens skull hålla samman — medan dock allt ytterst måste komma an på huru föräldrarna hålla samman och hvad de själfva blifva genom att hålla samman.

Ju mer förnedrande samlifvet är för hvarderas personlighet, dess mindre betyder det äfven för barnen då dessa växa till.

Endast den, som i äktenskapet ser en omedelbart af Gud gifven ordning, en form af det gudomliga förnuftets förverkligande, kan uppehålla satsen att i en sådan ordning det goda måste komma att öfverväga de mänskliga bristerna. De, som mena att samman-

hållandet af äktenskapet alltid är det sunda och sedliga, måste påtaga sig bevisbördan för att söndrade makars slöa äktenskapsvanor bli en ren källa till nya varelsers ursprung; att deras sins emellan stridande inflytanden bättre främja barnens väl än en lugn fostran genom endera; att den enes lycka i en ny förening blir farligare för barnen än hans olycka i den tidigare!

För den lifstroende åter blir frågan om barnen alltid ny vid hvarje ny skilsmässa. Äfven här måste man nå fram till den villkorliga domen och lämna schackbrädsmoralen, med dess i rätt och orätt jämnkantade rutor. På allt det föregående och allt det efterföljande beror en skilsmässas fara för barnen. Den, som upplöser sitt äktenskap mot sitt innersta medvetande om barnens skada, begår en synd, hvilken ofelbart äfven kommer att följas af den ånger, vänner stundom ifrigt anföra som — förmildrande omständighet! Den åter, som »syndar» med samvetsro, har valt med barnens väl i ena vågskålen. Denna samvetsro är då ej sorglöshet och hindrar därför icke att den handlande kan lida djupt genom följderna af det beslut, han dock ej ångrar. I de flesta fall där barn finnas torde, äfven för den om sin personliga rätt mest öfvertygade, det mindre lidandet bli att till det yttersta söka bevara ett samlif, som låter barnen växa upp i en fars och mors gemensamma hägn och att för barnens skull ge detta samlif värdiga och vänliga former.

Men om endera eller båda misslyckas i denna sträfvan, då blir det äfven för barnen bäst om samlifvet upphör. Och denna sträfvan misslyckas ofta, ty det fordras två eller åtminstone en undantags-

människa för att ett sådant samlif skall besanna erfarenheten om den brustna och åter sammanfogade violinen, som

en bedre Tone gir men svagre Klang.

Forna tiders människor lagade i det oändliga. Nutidens psykologiskt utvecklade släkte är mer benäget att låta det brustna förbli brustet. Ty utom i de fall, där yttre missförstånd eller försenad utveckling varit orsak till en brytning, visa sig hoplagade äktenskap — liksom hoplagade förlofningar — sällan hållbara. Det var ofta djupa instinkter, som vållade brytningen; försoningen våldförde dessa instinkter och förr eller senare hämnar sig ett dylikt våld.

Sålunda händer det att äfven undantagsnaturen förlyfter sig på sin börda. Och det blir ej sina föräldrars sammanlefnad, endast deras samdöende barnen bevittna.

Hvarken religionen eller lagen, samhället eller familjen kan afgöra hvad ett äktenskap dödar hos en människa eller hvad hon under detta skall kunna rädda. Endast hon själf vet det ena och anar det andra. Endast hon själf kan sätta gränsen för sin möjlighet att vara så färdig med sin egen tillvaro, att hon helt kan uppgå i barnens lif; att bära lidandet af ett fortsatt äktenskap så att det blir kraftstegrande för henne själf och barnen. En mor kan det oftare än en far men i intet fall finnas några mått, mål och vikter, dem andra kunna bruka för att afgöra när ett öfvermått af lidande inträdt. Ja, det finnes egentligen inga lidanden: det finnes endast lidande varelser, som för hvar gång nyskapa lidandet enligt sin själs art.

Blott ett är visst: att ingen är mer utanförstående än just den, som vållar lidandet. Intet kan således vara mindre rimligt, än att åt den ena makens afgörande öfverlåta nyss nämnda mål och mått. Vissheten att kunna neka en skilsmässa medför nu hänsynslösheter gent emot den andras misstämningar, som aldrig ägde rum, ifall hänsyn kräfdes för att kunna kvarhålla. Och dessa hänsyn äro särskildt betydelsefulla under samlifvets början, då de flesta unga makar med mer eller mindre svårighet lösa anpassningens små som stora problem. Det första moderskapet medför dessutom ofta abnorma själstillstånd, som leda till förhastade slutsatser om oförenlighet och antipati. Den fria skilsmässans motståndare mena att just under dessa år öfverilade skilsmässor kunde äga rum. Men de besinna ej att hvardera maken nu i sin äganderättskänsla ger sig fria tyglar på ett sätt, som vore otänkbart ifall denna trygghet icke funnes. De unga hålla sålunda visserligen samman — men förstöra ej sällan lyckans finaste möjligheter. Behofvet af ömsesidig varsamhet skulle under dessa slitningar verka på ett mycket djupare sätt sammanhållande, än hvad vissheten att ej kunna bli fri nu gör. När sedan barn kommit blir för alla — utom för hjärtlösa naturer — faran ringa att en lidande för hastigt anser sina krafter uttömda. Den samhörighet, barn skapa mellan sina föräldrar då dessa tillsammans vårda och älska dem, är stundom oupplöslig. I de flesta fall är den så stark, att den utgör det verkliga band, hvarförutan dubbelt strängare lagar ej ägde makt att sammanhålla två ovilliga varelser.

I samband med kärlekens urval påpekades de tecken, som tyda på att känslan för släktet — den

känsla, som sedan urminnes tider sammanslöt man och kvinna vid en härd, i dess närhet reste altaret och kring båda reste stadsmuren — går sin renässans till möte. Medvetandet om barnens rätt är otvetydigt i stigande, samman med vissheten om kärlekens rätt. Och mot framstormandet af detta tillvarons rörligaste, farligaste haf skall alltjämt släktkänslan stå som den samsällsbevarande muren, ehuru med en ny daning för att vinna ny motståndskraft.

Margarethe Vullum har i en liten ypperlig skrift påpekat hurusom liten till lagtvånget nu hindrar människor att inse lifsförhållandenas och känslornas egen inneboende makt att uppdra gränser kring människans frihet; att den innersta grunden för den moral, åt hvilken människan sedan ger teologisk eller metafysisk sanktion, alltid varit hennes känsla af hvad som utgjort hennes högsta lycka. Denna känsla har på det erotiska området ledt utvecklingen fram till allt större innerlighet i förhållandet makar emellan som mellan föräldrar och barn. Det finnes således, trots tillfälliga afvikelser, ingen anledning att frukta att vi ej komma att fortgå i den riktning, där känslan alltid varit den i all stillhet bindande makten.[10]

Men skilsmässans motståndare mena tvärtom, att känslan af lycka genom barnen — särskildt hos fadern — nu blifvit så svag, att de flesta fäder frigjorde sig från allt ansvar ifall de endast kunde!

Om så är, har samhället själft skulden. Det ej allenast gynnar af släktuppgiften alldeles oberoende könsförhållanden: det fritar äfven mannen från ansvar för de olagliga barnen och främjar således männens underdjuriska ståndpunkt. De afkomman gagnande instinkterna, som hos djuren förblifvit orubbade, kunna

ej erhålla sin fulla styrka förr än mannen blir fullt ansvarig för hvarje lif han skapar. I samma stund samhället fastställer att två människors föräldraskap är könsföreningens förpliktande moment, då skall själfva lifsförhållandet småningom fördjupa känslan och mannen vilja äga och vårda de glädjeämnen för hvilka han alltid måste bära bördorna. Äfven om männens faderskänslor långsamt vakna — och en del af nutidens fäder således verkligen skulle bruka den fria skilsmässan för att lättsinnigt lämna hustru och barn — så finnas mödrarna, som i regeln ej lättsinnigt lämna sina barn; som tvärtom nu uthärda de djupaste olyckor eller försaka en stor kärlekslycka för att stanna kvar hos dem; som — äfven om de slita sig från dem — nästan aldrig kunna lösgöra sig. När lagen ger hvar mor de rättigheter, som nu endast den ogifta modern äger, men däremot alla fäder de skyldigheter, som nu endast de gifta ha — då torde barnen för mannen bli ett nytt och dyrbarare värde! När han blott får det inflytande, han kan erhålla genom hustruns aktning för hans faderliga egenskaper; när hans betydelse inom barnens tillvaro kommer att bero af personlig kraftutveckling, ej af laglig maktutöfning, då torde faderskapets kvalitet i hög grad förädlas. Och därmed växer äfven ömheten enligt den orubbliga lagen: att människan älskar mer, ju mer hon ger.

Om matriarkatet i en ny, genom hela utvecklingen förfinad, form kommer att bli slutpunkt — såsom det enligt mångas mening varit utgångspunkt — för familjen, då skulle detta just innebära att fadersmyndigheten blefve villkorlig, beroende af faderskänslans värde och värme. Nu äro många fäder endast en händelse i barnens lif, en händelse, som aldrig

ens kommer att »se ut som en tanke»! Och detta gäller ej endast de fäder, som med lagens stöd dra sig undan allt ansvar, utan äfven många andra, i synnerhet de af arbete och allmänvärf hetsade, som lefva i djupt inre främlingskap med barnen.

Tillsvidare torde det vara visst att fri skilsmässa framför allt medförde det goda, att en mängd hustrur, som nu underhålla en förfallen man, kunde arbeta för mat åt barnen istället för spirituosa åt deras far; att en mängd mödrar, som nu för sina barns skull nödgas bära den djupaste förnedring, kunde frigöra sig och i båda fallen barnen vinna därpå. Den far åter, som genom fri skilsmässa lättsinnigt lämnade sin familj, torde denna i regeln lätt kunna umbära!

I de flesta fall få barnen det äfven bättre genom en skilsmässa, när föräldrarnas lynnes- och meningsstrider varit dess orsak. Hvardera för sig kan vara en värdefull människa. När de skiljas på grund af sin osämja, äga båda känslan af att hos barnen ha något att försona. Detta eggar dem att söka godtgöra sin skuld och barnen få sålunda — af hvar för sig — vida mer, än de erhöllo då föräldrarna voro förenade men barnen bevittnade deras strider och sågo deras naturer från hvarderas afvigsida. Barnen befrias från pinan att vara ämnen för fars och mors tvister; att nödgas taga parti för endera; att slitas mellan två olika viljor, mellan hvarderas svartsjuka äflan att vinna dem för sig. De undgå delvis att fostras ur två olika, hvarandra motverkande synpunkter, där den ena sträfvar att »ta ur» barnen de meningar, den andra inger dem!

Men allt detta räkna skilsmässornas motståndare för intet. Hufvudsaken är att föräldrar hålla samman,

hur åskdiger eller höstgrå den luft än må vara i hvilken barnen sålunda uppväxa!

Denna synpunkt förfelar lika mycket verkligheten, som deras hvilka påyrka skilsmässa i samma stund kärleken är slut. Sammanhållningen kan, i vissa fall, bereda barnen en gladare och rikare barndom än förhållandena efter skilsmässan. Och det har med skäl framhållits, att oenigheten mellan föräldrarna stundom uppväges genom värdet af den enas manliga, den andras kvinnliga väsen, som — om de än ej samverka — dock verka godt bredvid hvarandra; liksom att barn, hvilka genom disharmoni i hemmet tidigt nödgas tänka och ta ståndpunkt, ofta bli starkare karaktärer än de i lyckliga hem uppvuxna.

Medan man å ena sidan hör barn, hvilkas föräldrar skilts, beklaga att dessa ej med mer tålamod höllo samman, får man å den andra höra barn, som vuxit upp i olyckliga hem, beklaga föräldrarnas fortsatta äktenskap. Hade detta blifvit upplöst, kunde de själfva ägt åtminstone ett godt hem, kanske två, medan de nu ägt intet.

Men en hvar vet ju endast huru han lidit af det som skedde; icke hvad han genom en annan utgång kunde lidit. Och sålunda bör barnens mening hvarken i ena eller andra fallet anses utslagsgifvande, då det gäller att fastställa grundsatsen.

Betydelsefullare är då den erfarenhet, man äger af sådana barns ställning dem döden beröfvat sin far.

Medan änklingen i regeln gifter om sig, ifall barnen äro små, förblir änkan däremot i de flesta fall ogift. Och det torde vara visst, att en statistik öfver dugande män skulle visa ett märkligt utslag i fråga om änkors söner!

En skilsmässa ställer ofta barnen gent emot modern i en motsvarande ställning af ömhet och ansvarskänsla. Men medan samhället böjer sig inför den »hårda nödvändigheten» att ett enda fältslag gör flera barn faderlösa än skilsmässorna under en generation — och då lugnt litar på mödrarnas förmåga att ensamma göra sönerna till goda medborgare — skyggar det för samma hårda nödvändighet, om det gäller att sålunda rädda en lefvande far från lifslång olycka!

Barnens största fara vid en skilsmässa är att de ofta delas mellan mor och far och därmed delvis förlora det framför allt glädjeskapande syskonlifvet. Den därnäst största olyckan är ej den, att far och mor icke lefva under samma tak, men att de ej vidare kunna mötas. Denna olycka kunde ofta undvikas, om vänner och fränder återhöllo lusten att afgöra huru de frånskilda makarna böra hata och i alla afseenden plåga hvarandra. Om man insåge det öfverlägsna i att två människor — hvilka förmå skiljas som vänner och sammanträffa som sådana — äfven göra detta; om hvardera makens samvaro med barnen aldrig medförde någon inverkan på dem till nackdel för den frånvarande — då behöfde barnen, äfven efter en skilsmässa, ej sakna sitt väsentliga förhållande till båda föräldrarna. Nu däremot, ofta delade mellan sinsemellan fientliga föräldrar, sålunda skilda från hvarandra och — utan gemensamma minnen och andra bindande band — småningom främmande för hvarandra då de råkas, mista barnen så mycket genom en skilsmässa, att föräldrar i de flesta fall intet kunna vinna, som uppväger hvad barnen förlora och sålunda hellre böra

bära samlifvets bördor än att på barnen lägga skilsmässans.

Äfven på skilsmässans område måste protestantismens stora grundtanke tillämpas genom erkännandet af individens fulla valfrihet, efter som intet fall kan afgöras i allmänhet; efter som det rätta och orätta äfven här endast kan upptäckas genom hvarje samvetes egen pröfning.

Ofta stängde — i stora afgörande ögonblick — ett barn den väg, som ledde från hemmets dörr. Men det blef därför icke mera ljust och varmt för barnet inom den dörren!

*

I det föregående har barnens ställning till skilsmässan blifvit sedd ur synpunkten af föräldrarnas disharmoni. Om skilsmässan däremot tillika orsakas genom en ny känsla hos endera af dem, då måste denna far eller mor en gång — när barnen kunna förstå dem — vara beredd att bevisa sin rätt genom att visa dem huru den nya kärleken gjort honom eller henne till en rikare och större personlighet. För föräldrars nedåtgående ha barnen full rätt att ej bli offrade. I hvad fall som helst bli barnen alltid föräldrarnas omutligaste domare.

Men att en människa redan gifvit några barn lifvet, ger ej dessa barn obetingad rätt till krafvet att en far eller mor skall offra den kärlek, som kan förstora dem själfva och genom dem släktet, hvilket de sålunda kanske skänka ypperligare barn eller ypperligare verk än de förut kunnat. Mången kvinna födde sin man barn utan att ha sett sitt barn; mången man gaf samhället sin flit, aldrig sitt verk — förr än den stora

kärleken fyllde deras innersta längtan och det barn, det verk, som sålunda skapades, blef det enda för släktet oumbärliga!

Samhällets kraf att en af lyckomöjligheter strålande far eller mor för barnens skull skall offra dessa, kommer att aftaga, när känslan af lifvets värde växer och föräldrars plikt att lefva för sina barn allt mer blir tolkad så, att de måste förbli fullt lefvande, med krafter till förnyelse. Å andra sidan torde just denna föräldrarnas nutida föryngring ofta få den följden, att de lefva så rikt samman med barnen att de ej behöfva annan förnyelse än den, för alla parter mest lyckliggörande: att de erhålla sin »andra vår» genom barnens första!

Blir följden, af föräldrarnas förlängda ungdom däremot den, att far eller mor omformar sitt lif, då måste barnen lida — tills de kunna förstå att de i djupare mening kanske ej blefvo lidande därpå. Stundom öfvade den nya maken ett rikare inflytande på barnen, än deras egen mor eller far — såsom ju äfven fallet kan bli med en styffar eller styfmor. Nu förstöres dock ofta denna möjlighet genom nyssnämnda allmänmening, som äfven afgör att barnen böra hata där de, lämnade åt sig själfva, kanske kunde lärt sig älska.

Vuxna barns själfviska kraf att föräldrarnas lif i och med dem skall hafva nått sin höjd, vara personligt afslutadt, är lika grymt som oberättigadt, efter som själar finnas, hvilka ej afblomstrat vid fruktsättningen utan samtidigt kunna bära frukter och ny blom. Barnen erhålla med lifvet rätten till de villkor, som kunna göra dem fullt lifsdugliga; icke mindre, men ej heller mer. Hvad föräldrarna

därutöfver vilja offra af sitt eget lifsinnehåll måste bli deras fria godhet, ej deras plikt.

*

När sålunda den stora kärleken kan tillerkännas en rätt framför barnens, uppstår självklart frågan huru denna kärlek kan skiljas från den tillfälliga?

Ett misstag är redan svårt inom ett äktenskap där barn finnas. Ty de hinder, människor i så fall ha att öfvervinna, äro så stora att endast den stora kärleken besegrar dem, i fall föräldrarna äro sådana att de öfverhufvud äga verklig betydelse för sina barn.

Det är just genom sin tillblifvelse, i trots af alla hinder, som den ödesbestämda kärleken ofta röjer sin art och sålunda blir hvad man kallar »brottslig». Om de af denna känsla gripna än läte plikten lägga världshaf mellan sig — mötas skola de dock i hvarje lifvets stora stund intill den sista, förvissade att

»*his kiss was on her lips before she was born*» ...

När människan hinner längre i kunskap om själarnas lagar skola de, som Carpenter yttrat, upptäcka att det finnes en astronomi äfven inom känslans värld; att där uppstå samhörigheter, ledda af eviga lagar, sympatier och antipatier, som ställa alla »himlakroppar» i rätt afstånd från eller närhet till hvarandra; att sålunda kärlekens bana äger en lika oafvislig nödvändighet som en stjärnas och blir lika omöjlig att bestämma genom några utanför dess egen lag verkande lagar.[11]

Och utan tvifvel skall man en gång äfven på detta område finna det teleskop, som för de kortsynta slutligen uppenbarar den erotiska världsrymdens fix-

stjärnor, planeter, nebulosor och kometer, och som visar att dess konstellationer ordna sig efter en högre lag än »den råa driftens»!

Innan man når den astronomiska vissheten får man emellertid nöja sig med den konstkritiska.

Den stora kärleken har, som den store konstnären, sin stil. Hvad ämne denne än behandlar, hvad stoff han än brukar, ger han åt duk som marmor, papper som metall, prägeln af sin hand och man röjer denna i de ringaste ting han danat. Så är inom hvar tid och hvarje land, hvar samhällsklass och hvarje ålder den stora kärleken en och samma: dess kännetecken äro otvetydiga, om än det öde den danar eller de individer den präglar i ena fallet varit betydligare än i det andra.

Turgenjeff, som af alla det förra århundradets stora prosadiktare visste mest om erotiken, visste äfven att *»den kärlek för hvilken intet skäl finnes är den starkaste och varaktigaste»*. Ett par århundraden före honom hade en själfull kvinna, m:me Lambert, sagt detsamma: *»Il n'y a des passions que celles qui nous frappent d'abord et qui nous surprennent; les autres ne sont que des liaisons où nous portons volontairement notre coeur. Les véritables inclinations nous l'arrachent malgré nous.»* Och hon har i denna mening sin tids djupaste själskännare, Pascal, på sin sida: äfven han är viss att man ej frågar sig om man bör älska, man känner det: *on ne delibère point là dessus, l'on y est porté* och »om man rådfrågar sig, bedrar man sig».

Men denna mäktiga känsla — som upprör hela ens väsen genom och ger hela ens väsen hvila i en annans — den känslan griper människan utan att spörja om hon är bunden eller fri! Den, som känner starkt och helt

nog, behöfver aldrig undra hvad han känner: det är den svaga känslan, som för sig själf blir den tvetydiga. Och den, som känner starkt nog, frågar sig heller aldrig om han har rätt till sin känsla. Han blir så förstorad af sin kärlek, att han vet sig sålunda förstora mänskligheten lif. Det är de små, endels lidelserna, dem en förut bunden människa med fullt skäl erfar som »brottsliga». För den däremot, som skulle kalla hennes stora känsla en syndig yra, en skamlös egoism, en djurisk drift, har en sålunda älskande människa ett leende af medömkan. Hon vet att hon beginge en synd genom att döda sin kärlek, liksom genom att mörda sitt barn. Hon vet att hennes kärlek åter gjort henne god som i sin barndoms böner till Gud, rik som den för hvilken paradisets portar ånyo öppnats!

Konsten tolkar en allmänmänsklig erfarenhet när den alltid gör Adam och Eva unga, då de drifvas ur Eden. Man undrar endast att ingen konstnär ställt dem — i en mognare ålder — utanför lustgårdens murar, förgrämda af känslan att nu äga vishet nog att bevara den lycka, för hvilken de endast i ungdomen ägde villkoren!

Ty ej sällan kommer i människolifvet en tid då klarheten inträdt före kölden; då blomningen ännu är rik ehuru frukterna redan börjat mogna. Det är då den stora lyckan ofta skymtar och försvinner. Stundom såg människan henne aldrig, ty hon kom sakta och lade — som en leksyster — en len hand öfver ens ögon spörjande: Hvem är jag? Man gissade orätt och lyckan hann gå innan man bad henne stanna. Till sina älsklingar endast kommer hon med händerna

fulla och öppna. För flertalet gälla den döende Hebbels ord: *antingen fattas oss människor bägaren eller vinet.*

Kärlekens djupaste tragik är att först sedan själ och sinnen lärt genom sina misstag, äro en del människor färdiga för den stora kärlek, som af tvenne väsen kan dana ett fullkomligare.

I dikten som i lifvet prisas stundom den första, stundom den sista kärleken som den starkaste. Ingendera behöfver vara det och hvardera kan vara det. Den starkaste kärleken är den, som — i hvad ålder den än kommer — upptager mest af alla personlighetens krafter.

Bourget, som i dessa frågor har den fransmannens finhet germanen så ofta saknar, säger sant: att det ej finnes någon viss ålder för att älska, emedan den, som kan älska *dans le sens complexe d'exaltation idéale*, aldrig upphör att göra det. Och han anser äfven gränsen för möjligheten att inge kärlek lika obestämd — när man talar om öfverlägsna varelser, som äro i stånd till *des émotions supérieures* — en mening, som äfven Stendahl delade och hvars sanning den galliska själen ofta bevisat.

Det händer också mer än en gång att först när en människa bör vara färdig med kärleken, är hon verkligen färdig för den. Dess färre äro möjligheterna att finna den kärlek, hon önskat ge och mottaga. Ändå färre möjligheter att hon — med hela sin varelses instämmande — kan ge sig åt den.

Ty ett är att äga rätten till sin stora känsla; ett annat att äga rätten eller möjligheten till sin fulla lycka.

Kärleken må bli aldrig så fri i sin samhälleliga form: från de genom dess eget väsen oundvikliga lidandena, liksom från de genom sambandet med

förtiden oundvikliga striderna, kan ingen sedens eller skilsmässans frihet lösa människors barn. Dessa lidanden och strider har lifvet själft gjort så djupa att lagen sannerligen icke behöfver göra dem djupare.

Den vanligaste konflikten är att en människa står bunden eller bruten af den tillfälliga erotiken — vare sig lagvigd eller fri — när den ödesbestämda griper in i hennes tillvaro.

Att så många fler olyckliga äktenskap bestå än upplösas, torde mindre bero på pliktkänsla än därpå att endast få mäkta stora känslor. Per Gynts symbol — löken — uttrycker de flestas erotiska väsen. Den blommar lika villigt i sand som vatten, på kalljord som i kruka. Men har en sådan blifvit växtplats för ett ekollon, då blir det — på grund af ekens lifsvillkor — oundvikligt att den en dag spränger sitt fängsel eller dör.

Och i sådana fall är det olyckligt när en kristligt-etisk åskådning hindrar allvarliga och verkliga möjligheter att förnya lifvet så, att det blir betydelsefullare för det hela liksom för den enskilde själf. Människor, utrustade med rika möjlighetsvärden, låta ännu bestämma sig af de obetingade hänsyn för andras känsla, som från kristendomen inympats äfven på evolutionismen och som särskildt genom George Elliot erhållit sitt stora men ensidiga uttryck.

Att släktet icke endast behöfver människor villiga att offra sitt lif för att vinna det, utan äfven människor med mod att offra andra för att vinna sitt eget — detta är en sanning, som dock måste vara oupplösligt förbunden med en evolutionistisk lifssyn, för hvilken viljan att bevara och stegra sin egen tillvaro blir en lika oafvislig plikt som den, att genom

offervillighet bevara och stegra andras. Att äga mod till sin lycka, att kunna lida de med ett genombrott oskiljaktiga kvalen utan samvetskval, detta kunna endast de, som handla ur sin innersta nödvändighet. Att kärlekspar utanför lagen nu så ofta döda sig samman, är intet bevis på erotikens öfvermakt; snarare ett bevis på känslans vanmakt att våga och vinna rätten att omedelbart lefva och sålunda öka lifvets rikedom. Ty blott för en kärlek, som är alltigenom lifsvilja, bli omständigheterna som vax i konstnärens hand.

Denna vanmakt blir ur lifstrons synpunkt beklagansvärd, lika väl som det hemliga äktenskapsbrottet. Visserligen kunna båda delarna erhålla det stora tragiska kärleksödets skönhet. Ingen, som läst *Inferno,* torde önskat Francesca styrka att tillbakavisa Paolos kärlek! Och så underbara äro en själs vägar hem till sig själf, att det kan finnas fall då en människa i äktenskapsbrottet känner sig renad från äktenskapets besudling — genom att hon sålunda första gången upplefver den själens och sinnenas enhet, som var hennes dröm om kärleken allt sedan hon började drömma den!

Men äfven i dessa undantagsfall — och så mycket mer då i andra — blir det hemliga brott, den äldre moralen fann jämförelsevis ofarligt, ur den nya sedlighetens synpunkt större än den öppna brytningen. Ty personligheten förnedras genom de svek och den svaghet, hvarigenom man undandrar sig ansvaret för sin handlings följder. Och detta förringar dessutom kärlekens lifsvärde för släktet. De nya lifsförsök, som ske öppet, som stegra den enskildes styrka genom strid och allvar, kunna erhålla en betydelse för per-

sonligheten själf och för samhället, som de hemliga öfverträdelserna i de flesta fall sakna.

En diktare eller konstnär har till exempel en hustru om hvars otillräcklighet för honom alla äro ense — så länge han har henne kvar. Med ett finner han den rymd, som var öde och tom, fylld af en ny skapelse; luften blir ljudande och lysande af sånger och syner. Han känner ej endast sina domnade krafter vakna, nej, han vet att den stora kärleken i honom väckt krafter, han aldrig anat; han inser att han nu skall mäkta hvad han förut aldrig förmådde. Han följer sin kärleks lifsvilja. Och han gör rätt. Ty de obrottsligt hållna äktenskapen hafva visserligen inneburit många stora kulturella värden. Men det är ej till dem, poesi och konst stå i den största tacksamhetsskulden! Utan den »olyckliga» eller »brottsliga» kärleken vore världens alla skönhetsskapelser i denna stund ej endast oändligt färre men i synnerhet oändligt fattigare. Ja, hela andens värld torde efter en sådan uteslutning te sig som en af medeltidens från golf till tak freskoprydda kyrkor tedde sig efter det reformerta hvitmeningsnitet!

Men inför ett val som det nyss nämnda är allmänmeningen alltjämt viss: att den för det hela betydelselösa hustruns lidande bör anses det stora, den för det hela betydelsefulle mannens däremot som det oväsentliga!

Han, som upplefver den nya vår hvilken blommar i sånger, i toner, i färger, han höjer emellertid lifvet för släkte efter släkte, århundraden efter att den eller de få människor, som genom honom blefvo lidande, längesedan upphört att lida!

Hvem hade vunnit hvad släktet, genom hans

själfoffrande, skulle förlorat? Icke hustrun, om hon ägde ett hjärta, ej endast en stolthet, som kunde lida.

Icke blott ur den allmänna utan äfven ur den enskilda lifsstegringens synpunkt, borde man ej ge all medkänsla åt den, som kallas »krossad». Hvarför anses det hjärta som krossas så mycket mera värdt än det ena eller de båda, som måste orsaka lidandet för att ej själfva förgås? Och hvarför vill man ej se att den, som ansågs »krossad», stundom fann en ny och rikare lycka? Men framför allt, hvarför glömmer man städse att den lidande genom sorgen ofta blef en större människa, än hon någonsin kunnat bli under den trygga besittningen af sin »egendom»?[12]

Det finnes andra sätt att lefva af en stor känsla utom det, att i vanlig mening vara lycklig genom den.

Detta bör emellertid först och främst den minnas, som bunden gripes af en ny känsla. Äro alla tre parterna storsinta nog, då har det stundom inträffat att känslan kunnat omvandlas till en *amitié amoureuse*, som gjort alla rikare och ingendera olycklig — om också ingen helt lycklig.

Men äfven under andra förhållanden borde människorna minnas: att man icke alltid äger hvad man har — och stundom säkrast besitter hvad man aldrig ägde!

Den egna känslans helgd och höghet är den oförstörbara delen af en kärlekslycka. Att ej längre kunna älska är den största sorgen. Men lika litet som en människa i och för sig blir mindre värd kärlek emedan hon lämnar kärlek obesvarad, lika litet blir hon i och för sig mindre värd kärlek emedan hennes egen slocknat.

Verkligt tillintetgjord kan således endast den känna

sig, som varit medel allenast för en annans lust eller lek, utveckling eller arbete; ett medel, som bortkastas då det ej längre bereder nytta eller njutning. Den människa, som så blef bedragen på kärleken, antingen emedan den aldrig fanns eller blef bortljugen i fråga om det förflutna; den människa, som ser den personlighet hon älskade, afslöjad som en annan än den hon trodde sig älska — denna människa måste sätta in hela sin själ på att rädda sin själ från att förringas, förbittras, förödas. Ty alla andra ödets stora slag kunna bäras så, att människan växer under dem. Men att förlora tron på en människa blir det största kval af alla, emedan det tillika är det ofruktbaraste; emedan det i intet afseende förstorar själen eller stegrar tillvaron.

Men äfven ur detta lidande kan själen slutligen resa sig genom medvetandet: att den själf har ett för stort värde att låta sig tillintetgöras genom en annans låghet eller litenhet. Endast den, som kämpat ut den striden ensam i ökennattens alla fasor, vet hvad soluppgång är. Åratal eller årtionden senare kan det hända en sådan människa, som i ett slag förlorade allt — sina minnens helgd, sina upplefvelsers innehåll, sin kärleks tro — att hon på sig själf upplefver sanningen i den stille, store tänkarens maning: att hvarken bele eller begråta, förguda eller förbanna en människas handlingar, endast söka förstå dem. Och då börjar för henne ett svårt och stort arbete, som kanske först blir färdigt när lifvet är färdigt, arbetet att äfven se denna andra själ in i själen; att med afståndets perspektiv åter betrakta det förflutna; att inse sig själf i sin begränsning lika väl som den andra

i sin och sålunda börja förstå. Detta är den enda förlåtelse som finnes.

Men så kan slutligen den en gång i lefvande lifvet döda och begrafna människan känna gräset gro grönt och solen skina öfver sin graf.

*

Om detta kan bli sanning — och det blef sanning för många människor dem andra ansett krossade — huru mycket mera då kan det bli sant för den, som en gång varit verkligt rik och aldrig blef beröfvad sin största rikedom, sin egen kärleks härlighet?

En kvinna till exempel, som under kanske årtionden af sitt lif ägt en full lycka, som genom den blifvit mor — hon skulle vara plundrad på allt, om denna lycka upphör?!

Där finnes ju dock alltjämt andras lycka att tjäna, andras lidande att lindra, mänsklighetens stora mål att främja! För mången, som aldrig ens ägt en egen lycka, måste ju allt detta utgöra tröst nog? Men vi döma om lyckan som om rikedomen. Att otaliga människor dagligen förgås af nöd, griper oss föga. Men om en af våra vänner från att vara rik blir fattig synes det oss förfärligt. Att denna kanske genom fattigdomen når en utveckling rikedomen ej gaf honom; att den af ödet plundrade kan skapa sig en ny förmögenhet, detta glömmer man.

Lifvet har otaliga möjligheter så väl som otaliga motsägelser. Det är fylldt af hemliga läkekrafter så väl som af dolda dödsorsaker. Och — slutligen — det är därför mycket ovisst om det ej blir de två, hvilka komma samman, som äro de »sönderslitna» — men den af endera öfvergifna som förblef den hela!

Ty älskandet är läkekraft äfven för de sår kärleken ger. Endast ett kan en älskande ej bära, att se sina kära lida. Att själf gå tigande bort för att spara dem kval, detta kan en stor kärlek. Och detta betyder ej att en tam resignation späder vatten i blodets röda ström. Det betyder att kärleken blifvit så stor, att den gör allvar af det stora ord lyckan så lätt uttalar, det att plågor genom den älskade vore dyrbarare än fröjder genom andra. Då kärleken blifvit den makt i hvilken en människa lefver, rör sig och har sin varelse, uppfylles Korintherbrefvets ord om kärleken på ett skönare sätt än Paulus drömde om. Den stora kärleken älskar ej endast för att älska; den når det otroliga: att älska den älskade mer än sin egen känsla. Om det gällde att sålunda bereda denna andra en fullkomligare lycka, skulle denna kärlek kunna dämpa sin egen flamma och därmed den fullhet af kval och fröjd, lifvet ur denna känsla vunnit. Kvinnor göra stundom ett sådant offer. En och annan man har förmått det. Men den, som nått denna känslans höjd, lefver ett så underbart lif att den lycka de tvenne förenade skapa, måste vara utomordentlig för att ej dessa rika i själfva verket bli de fattiga.

När det en gång gått människorna i blodet att ingen kan lyckliggöras utan att känna sig lyckliggöra; att endast den egna känslans högsta kraftutveckling är den oförgängliga lyckan; att all annan lycka är nåd, icke rätt — då skola färre sönderslitna finnas, om än ej flera lyckliga!

Men sådan är ännu kärleken, sådana männen, sådana kvinnorna, sådana människorna omkring dem, att man hellre önskar en bunden man eller kvinna

styrka att bära sitt äktenskap än att bryta det, åtminstone om de äga barn, hvilka med dem måste dela deras kärleksödes oberäkneliga möjligheter. Inför dessa gripes man om någonsin af den känsla, den bretagniska fiskarsången tolkar

... la mer est grande et ma barque est petite ...

Hur ofta har ej den lilla, lifvets sista rikedom fraktande, båten blifvit borta på det vida hafvet?

Må därför ingen där söka sin lust, allenast sitt lif.

*

Att våra handlingar på det erotiska området — liksom på hvarje annat — måste framkalla andras omdömen är lika oundvikligt som att vår gestalt återgifves i den spegelyta, vi gå förbi. Men allmänmeningen är en konvex spegel, en af fördomar svälld kula, som förvrider bilden. Endast en klar och stilla själ ger en rätt bild af en annans handling.

Och inför en sådan själ skall det ej sällan visa sig att »brottet» blef det rätta för den ena naturen, ej för den andra. Denna senare kände att dess innersta väsen skulle kränkts om ej trohet mot förtiden blifvit bevarad till det yttersta — och valde att låta sina erotiska krafter vissna för att endast lefva genom pliktviljan. Om dessa slags själfspillingar gäller detsamma som om de lekamliga: ena gången äro de stora själar, den andra stora stackare. Ja, samma offer kan vara sublimt under en tid i vårt lif, skamligt under en annan!

Lifvet visar oss aldrig »äktenskapet» endast ota-

liga olika äktenskap; aldrig »kärleken», endast otaliga älskande. Den, som på dessa områden uppställer ett ideal, måste därför nöja sig med att möjligen verka på framtiden men bör ej bruka idealet som dom öfver nutiden. Ja, han bör ej ens i framtiden vilja sitt eget ideals envälde — efter som det mångartades nedgång till det ensartade vore en tillbakagående utveckling.

Samhällets sträfvan att i en enda idealform inpressa lifvets oändliga mängd af olika fall under samma förhållanden eller af samma fall under olika förhållanden, samma inflytande på olika personligheter eller samma personligheter under olika inflytande — detta har på könssedlighetens område varit ett liknande våld, som om man för alla gestalter fastställt Polyklets kanon för skönhetsmåtten. Dårskapen vore i det senare fallet ögonskenlig. Men våld mot själar äro ej så ögonskenliga. Därför äro de alltjämt lagstadgade.

Först när själarnas olikhet en gång för våra begrepp blir en lika verklig sanning, som nu gestalternas, då skall man inse att engiftet af alla dogmer varit den, som kräft de flesta människooffer. Man skall en gång medge att äktenskapets autodaféer varit lika värdelösa för den äkta sedligheten som religionsstridernas för den äkta tron!

Forntidens storinkvisitorer liknade antagligen nutidens däri, att de — ställda inför ett bestämdt fall inom sin egen vän- eller frändekrets — lätt nog funno förmildrande omständigheter, dem de eljest icke läto gälla. Men man måste lära sig inse att hvarje fall är ett enskildt fall och att därför stundom en ny regel — ej endast ett undantag från en gammal regel — blir nödvändig. Man får ej längre uppehålla dessa dubbla

mått för kända eller okända, för vänner eller fiender, för litteraturen eller lifvet. De måste af en allvarlig vilja till äkta sedlighet afskaffas.

Dessa dubbla mått visa emellertid att man äfven bland engiftets dogmatici börjar inse otänkbarheten af att genomföra en för alla gällande engiftesmoral. Men sträfvan att dock i det stora hela nå detta otänkbara står nu i vägen för det tänkbara, som spirar rundt om i världen, uppnåendet af kärlekens sedlighet.

Ehuru det nya lifvet redan visar sin styrka — så som de vårblomster hvilka tränga fram tvärt igenom fjolårets rostbruna löfmatta — måste dock de vissna bladen undanröjas. Och endast de, som ej förnimma den nya vårens makt, rädas att jorden ej skall kunna umbära det vissna skyddet.[13]

IX.

En ny äktenskapslag.

Ur det föregående framgår att den ideala formen af äktenskapet anses vara den fullt fria föreningen mellan en man och en kvinna, som genom ömsesidig kärlek vilja lyckliggöra hvarandra och släktet.

Men som utvecklingen icke gör några språng kan ingen hoppas att hela samhället når detta ideal annat än i och genom öfvergångsformer. Dessa måste bevara den gamla formens egenskap: att uttrycka samhällets mening om könsförhållandets sedlighet — och sålunda utgöra ett stöd för de outvecklade — men på samma gång bli fria nog att främja en fortsatt utveckling af nutidens högre erotiska medvetande. Nutidsmänniskan anser sig självhärlig i den meningen, att ingen gudomlig eller mänsklig myndighet högre än individernas egen samfällda maktutöfning, kan dana de lagar, som binda hennes frihet. Men hon medger behofvet af frihetsinskränkande lagar, då dessa bereda en fullkomligare framtida ordning för tillfredsställandet af individernas behof, en fullare frihet för bruket af deras krafter. Insikten om individernas nuvarande erotiska kraf och krafter måste således bli utgångspunkten för

en modern äktenskapslag, men icke några abstrakta teorier om »familjens idé» eller rättsvetenskapliga hänsyn till äktenskapets »historiska uppkomst».[1]

Då, som redan är framhållet, samhället är den organisation, som uppstår när människor sätta sig i rörelse för att gemensamt fylla sina behof och utöfva sina krafter, måste det äfven vara stadt i oaflåtlig omdaning allt efter som nya behof uppstå, nya krafter utvecklas. Detta har nu skett inom det erotiska området, i synnerhet sedan de känslobehof och själskrafter, som tidigare närdes af och riktades på religionen, näras af och riktas på kärleken. Denna blir sålunda själf allt mer religion och en religion, som fordrar nya former för sin utöfning.

Men medan individualisten endast kan nöja sig med kärlekens fulla frihet, nödgar honom solidaritetskänslan att dock tillsvidare kräfva en ny lag för äktenskapet, efter som flertalet ännu ej är färdigt för en fullkomlig frihet.

*

Solidaritetskänslan och individualismen hafva lika starka skäl att utdöma det nuvarande äktenskapet. Det påtvingar människor, som sällan äro ideala, en enhet, som endast en idealisk lycka gör det möjligt att finna sig i. Det fyller sin ena uppgift — den att skydda kvinnan — på ett för hennes människovärde numera förnedrande sätt. Det fyller sin andra uppgift — den att skydda barnen — högst ofullständigt. Det fyller sin tredje uppgift — att fastställa ett ideal för könsförhållandets sedlighet — sålunda att detta nu hindrar sedlighetens fortsatta utveckling.

Realistiskt sett, hvad är för kvinnan värdet af äktenskapet?

Att den nuvarande lagen tvingar mannen att försörja hustrun samt de inom äktenskapet födda barnen och att den vid mannens död tillförsäkrar henne sin giftorätt och de lagliga barnen sin arfsrätt. Men dessa ekonomiska fördelar betalar hon med den rätt öfver sina barn, sin egendom, sitt arbete, sin person, hon som ogift ägt. Äfven där förord skett, kan mannen — som målsman och förvaltare af hustruns egendom — förslösa den, liksom hennes arbetsförtjänst; kan neka henne hvad hon personligt behöfver; kan förbjuda henne utöfningen af ett yrke eller sälja redskapen för dess utöfning. Som juridisk person likställes hon med sina omyndiga barn: mannen har att söka och svara för henne och hon kan dels alls icke utöfva vissa, dels endast med mannens samtycke utöfva andra af de medborgerliga funktioner, hon som ogift kunde fylla.

Hvad barnen angår, så lämnar lagen de utanför äktenskap födde fullt rättslösa, så när som på ett otillräckligt uppfostringsbidrag om fadern ej svär sig fri äfven från detta. För det nya släktets välfärd sörjer lagen mycket ofullständigt genom att inskränka äktenskapsrätten vid vissa släktskapsgrader, vid vissa sjukdomar neka den och genom att fastställa 17 år för kvinnan, 21 år för mannen som laglig äktenskapsålder.

Slutligen binder äktenskapet hustrun vid mannen, honom vid henne därigenom att skilsmässa ej kan erhållas af endera utan den andras samtycke, för så vidt ej vissa missförhållanden eller brott bevisas. Äfven när makar enas om skilsmässa, innebär den en pinsam procedur för båda och dåliga garantier för

barnens välfärd. Nekar mannen skilsmässa kan kvinnan — genom nämnda, ofta omöjliga bevisningsplikt — tvingas att stanna hos en man hon föraktar, emedan hon endast sålunda får behålla sina barn och åtnjuta underhåll. Om mannen ej längre duger att skaffa henne detta; om han kanske förstört de henne tillhörande medel hvarmed det skulle bestridas, ja, om hustrun med sitt arbete underhåller både honom, sig själf och barnen, behåller han dock alltjämt samma myndighet öfver henne och dem!

Den ogifta kvinnan åter, som gaf sin kärlek »fritt» — det vill säga utan laglig ersättning i form af försörjningsrätt — behåller full myndighet öfver sina barn, liksom personlig frihet, självbestämning, ansvar och medborgarrätt. Hon behåller med andra ord allt, som ger henne en människovärdig ställning i samhället — men förlorar samhällets aktning och ekonomisk trygghet! Den gifta kvinnan däremot förlorar allt, som för en myndig samhällsmedlem har betydelse, men — erhåller samhällsaktning, giftorätt och underhåll!

Samhället har sannerligen ej gjort det lätt för kvinnan att fylla sin »naturliga uppgift»! Att hon dock — under det ena eller andra af dessa alternativ — ännu gärna gör det, talar för att den måste vara hennes naturs starkaste kraf! Bli andra behof starkare — så som de redan hos många kvinnor äro — då bli villkoren i hvardera fallet oantagliga! Och som de nya kvinnorna än mindre torde nöja sig med de båda andra ytterligheterna — lifslång askes eller prostitution — har ett nytt äktenskap för dem blifvit ett lifsvillkor.

*

Den gällande äktenskapslagen är en geologisk formation, med aflagringar från skilda och nu afslutade kulturskeden. Endast vårt eget har lämnat få och betydelselösa spår i densamma.

Vår tid har insett att kärleken bör vara äktenskapets sedliga grund. Och kärlek hvilar på likställighet. Men äktenskapslagen tillkom då kärlekens betydelse ännu ej var erkänd. Den hvilar därför på olikheten mellan en härskare och en undersåte.

Vår tid har gifvit den ogifta kvinnan möjlighet till självförvärf, myndighet och medborgerliga rättigheter. Men äktenskapslagen tillkom under en tid då alla kvinnor saknade allt detta. Den gifta kvinnan får således nu genom denna lag en ställning, som bildar en skärande motsats till den ogifta kvinnans, sedan dess vunna oberoende.

Vår tid har rubbat den urgamla arbetsdelningen, då hustrun vårdade barnen, mannen skaffade uppehället. Men äktenskapslagen tillkom då denna delning var i full kraft och det sålunda blef nästan omöjligt för kvinnan att erhålla skydd för sig och sitt barn annat än inom äktenskapet. Nu har samhället börjat bereda ett sådant skydd för ogifta mödrar och de frihetsafträdelser, med hvilka hustrun köper äktenskapets skydd, visa sig ej endast allt mer ovärdiga utan äfven onödiga.

Vår tid har mer och mer insett hvarje barns betydelse såsom en ny del af samhället och hvarje barns rätt att födas under sunda betingelser. Men äktenskapslagen stiftades på en tid då detta ej uppgått för det mänskliga medvetandet; då det olagliga barnet ansågs värdelöst om än så ypperligt, det lagliga värdefullt om än så ärftligt belastadt.

Vår tid har insett det personliga valets värde för sedligheten. Den godkänner som verkligt etisk endast den handling, som utgår ur personlig pröfning och sker med det egna samvetets bifall.

Men äktenskapsordningen tillkom då denna individens suveränitet knappt var anad, än mindre erkänd; då samhällsmakten band själarna, då tvånget var samhällets enda medel att nå sina mål. Äktenskapet blef den tygel, hvarmed släktdriften tämdes eller — med andra ord — naturdriften förädlades till samhällsändamålsenlighet.

Nu har kärleken utvecklats, den mänskliga personligheten utvecklats, de kvinnliga krafterna frigjorts.

På grund af kvinnornas nutida självverksamhet och självbestämning utanför äktenskapet, måste detta åt den gifta kvinnan bevara den ogiftas handlingsfrihet genom full myndighet öfver person och egendom.

På grund af individens ovilja att intvingas i religiösa former, som ej äga betydelse för honom själf, måste äktenskapets lagliga form bli borgerlig.

På grund af individens vilja till personligt val vid sina personliga betydelsefulla handlingar, måste äktenskapets fortsättande — lika väl som dess ingående — bero af hvardera maken och således skilsmässan bli fri. Och detta så mycket mera som det nya renhetsbegreppet innebär att tvång inom detta område är förnedring.

Dessa äro de kraf, den moderna människan ställer på äktenskapsformen, om den skall uttrycka hennes personliga vilja och främja hennes personlighets växt. Det nuvarande äktenskapet medför däremot former, som blifvit meningslösa och därför motbjudande samt försätter makarna lagligt i en ömsesidig ställning,

som, ideellt sedt, är lika mycket under nutidsmannens värde och värdighet som den faktiskt är under nutidskvinnans.

Medan sålunda personlighets- och kärleksbegreppets utveckling medfört dessa kraf på vidgad frihet för individen inom äktenskapet, komma solidaritetsbegreppet och evolutionismen däremot med kraf på stora frihetsinskränkningar för de enskilda. Vissheten om hvarje ny varelses rätt att lifvet för densamma skall bli ett verkligt värde — liksom om samhällets rätt att de nya lifven skola bli värdefulla — har medfört yrkandet att motverka äktenskap, som skulle bli farliga för barnen, liksom att bättre skydda dessa såväl när intet äktenskap ingås som då ett sådant upplöses.

*

Den ekonomiska faktorn har inom det nuvarande samhället en betydelse för äktenskapet, som kännes allt mer förnedrande ju mer detta bygges på kärlekens grund.

Inåt upplösta äktenskap sammanhållas nu ofta af det skäl att båda makarna erhölle sämre ekonomiska förhållanden efter skilsmässan. Mannen kan eller vill ej lämna hustrun nog underhåll; han kan kanske ej lösgöra hennes förmögenhet, som han insatt i sin verksamhet; han har kanske gjort slut på den; hustrun har vid äktenskapets ingående lämnat ett arbete, som hon nu kanske ej kan återfå för att därmed underhålla sig själf — och så vidare i oändlighet.

Men äfven lyckliga äktenskap skadas genom hustruns ekonomiskt som rättsligt underordnade ställning.[2]

Såväl i det lyckliga som det olyckliga äktenskapet

är det därför af stor vikt att hustrun förblir rådande öfver sin egendom och sitt förvärf; att hon är självförsörjande i den mån hon kan förena detta med sina modersplikter och att hon blefve försörjd af samhället under hvarje barns första lefnadsår. Liknande förslag ha skett från socialistiskt håll liksom äfven från andra, till exempel Almqvist, E. de Girardin, och med anslutning till dem, Knut Wicksell, ehuru intet i den här nedan antydda formen.

En kvinna borde kunna göra anspråk på detta understöd om hon kunde styrka

att hon uppnått myndig ålder;

att hon genomgått sin kvinnliga värnplikt under en ettårig utbildning i barnavård samt allmän hälso- och — om möjligt — sjukvård;

att hon själf vårdar eller skaffar annan fullgod vård åt barnet;

att hon saknar tillräcklig personlig förmögenhet eller arbetsinkomst för att bestrida sitt eget och halfdelen af barnets underhåll eller att hon afsagt sig arbetet för barnavårdens skull.

De, som ej vilja underkasta sig de nämnda villkoren, anmäla sig icke till detta underhåll, som självklart ej kan bli större än hvad lifvets nödtorft kräfver och som endast i undantagsfall utdelas längre än under ett barns *tre* första och viktigaste lefnadsår.

De afstående blefve således i regeln de förmögna eller de, som vilja ägna sig åt eget förvärf och således helt — eller efter det första året — afsäga sig denna samhällshjälp. Anordningen kom att fylla sitt ändamål i de samhällsklasser, där nu moderns utearbete, på land som i stad, ådrar henne och barnen

lika stora faror. Utgifterna för denna den viktigaste af försvarsskatter, borde som andra dylika utgå progressivt och sålunda drabba de rika mest, men de ogifta i samma grad som de gifta.

Tillsynen borde utöfvas af barnavårdsnämnder, som tillsattes i hvarje kommun, i större eller mindre antal efter kommunens storlek, men alltid bestående af två tredjedelar kvinnor och en tredjedel män. Dessa utdela understödet och tillse ej allenast de späda barnens vård utan äfven de äldres. Den mor, som vanvårdar barnet, mister efter tre varningar understödet och barnet fråntages henne. Det senare gäller äfven andra föräldrar, som kroppsligt eller andligt misshandla och vanvårda sina barn.

Moderns underhåll utgår alltid med samma belopp per år men för hvarje barn erhåller hon dessutom halfdelen af dess underhåll, därest ej det barnantal är nådt, hvilket samhället anser som det för sig önskvärda. De därutöfver födda barnen bli föräldrarnas ensak. Hvarje far måste från hvarje barns födelse lämna sin motsvarande halfdel för dess underhåll intill aderton år. Det nuvarande samhället lämnar mannen hjälp som familjeförsörjare i form af de på denna uppgift beräknade högre lönerna och ålderstilläggen, dem han emellertid uppbär vare sig han är ogift eller gift, barnlös eller familjefar. Genom att däremot lämna modern understödet, upphörde allt behof af olika löner för samma manliga och kvinnliga arbete och understödet främjade verkligen det för samhället betydelsefulla ändamålet: barnens fostran.

Den nuvarande ordningen uppehåller däremot den råaste af orättrådigheter, skillnaden mellan lagliga och olagliga barn; den fritar ogifta fäder från deras na-

turliga ansvar; den drifver ogifta mödrar till barnamord, ut i döden, in i prostitutionen.

Alla dessa förhållanden skulle ändras med den lag, som fastställde: att hvarje mor under vissa villkor har rätt till samhällets underhåll de år, hon bär samhällets viktigaste börda; att hvarje barn har rätt till underhåll af båda sina föräldrar, till namn efter båda och — i den mån arf bibehålles — till arf efter båda.

Sedan modern nu allt oftare helt eller delvis måste vara familjeförsörjare jämte mannen, är det redan ur denna synpunkt rättvist att hon med honom delar myndigheten öfver barnen. Men emedan hon dessutom har lidit mer för dem, således älskar dem mera, således förstår dem bättre — och således i regeln ej endast gjort mest för dem utan äfven betyder mest för dem — är det tillika rättvist att — medan modern nu får nöja sig med den makt, fadern medger henne — förhållandet omvändes, så att modern i stället erhölle den högsta lagliga myndigheten.

När mannen icke ensam bär familjeförsörjarbördan, skall hans uppfostringsplikt kunna bli en verklighet. Han kan då få tid att utveckla sina egenskaper i denna riktning och det växande värdet af fadersomsorg och faderskärlek skall för modern kunna lätta den uppfostringsuppgift, som nu ofta öfvervältigar henne, sedan dess ansvar blir allt mer medvetet men uppgiften allt mer svårfylld under hennes växande behof af personlig rörelsefrihet.

Det blefve sålunda ej för lifvets nödtorft, modern och barnet uteslutande vore hänvisade till mannen och de kunde ej genom hans oduglighet eller förfall stå alldeles utblottade. Men han bure dock fortfarande sin halfdel af ansvaret och familjen blefve allt jämt

beroende af fadern och hans frivilliga insatser för en stor del af lifvets behag, medan han dock lättades från de ofta olidliga bördor under hvilka hans andliga fadersvärde liksom hans familjefröjder nu i så hög grad lida. Långt ifrån att flertalet män — som man hört vissa kvinnor skildra det — endast varit egoister, ha otaliga af dem burit och bära ännu slafbördor, ej endast för hustru och barn utan äfven för andra kvinnliga fränders underhåll. Å andra sidan har den rådande samfundsordningen eggat fäderna att än mer trälbinda sig vid arbetet för att skapa en företrädesställning åt sina barn. Den nuvarande fadersrätten och fadersplikten stå i omedelbart samband med arfsrätten, en af vår samhällsordnings största faror. Arfvet behåller nämligen ofta odugligheten i en ledande ställning men dugligheten i en beroende; det gynnar de urartades möjlighet att fortsätta släktet, framför allt om föräldrarna aflidit tidigt, ehuru — som man framhållit — just dessa barn ofta bli de härtill minst lämpliga. Det missgynnar däremot de lifsdugligas möjligheter i denna som i alla andra riktningar, där födseln i fattigdom innebär hinder för den utbildning och det bruk af personliga krafter, som rikedomen medger. Å andra sidan gynnar fattigdomen den naturliga begåfningen, så till vida som den spänner krafterna, medan det ofta hör till arftagarnas olyckor att sällan erfara denna krafteggande och lustskapande spänning. Det är endast de starkaste eller finaste naturerna, som bli starkare och finare genom de fördelar och den ansvarskänsla, en ärfd rikedom medför. I det stora hela komme samhällets produktiva krafter att mångfaldigas uppåt som nedåt, om rikedom blefve i ordets fullaste mening personlig, beroende på hvar människas

insats af dugande kraft men udden vore bruten af förvärfsbegäret, genom begränsad möjlighet att stegra sin rikedom och genom obehöfligheten att genom den trygga sina barns tillvaro. En ny ordning upphäfde behofvet att af staten erhålla lönetillägg för barns ståndsmässiga uppfostran. Ty om alla barn likställas genom att samhället bestrider allt — från skolmaterialet till studie- och resestipendierna — för att fullt utbilda individernas kropps- och själskrafter, en utbildning hvarvid en verklig ståndscirkulation ägde rum genom att hänsyn toges endast till anlagen; när enhvar således hade samma ställning då inträdet skedde på de olika arbetsområdena; en hvar samma möjlighet att där nå fram till sina säregna krafters rätta bruk, emedan han fått alla medel för deras utbildning; när samhället — som rätt ej som välgörenhet — gåfve hvarje arbetande full vård under sjukdom och fullt underhåll i ålderdomen, då försvunne ifvern att gynna egna barn på de öfrigas bekostnad. Den far hvars kraftutveckling skaffat honom en maktställning, som under hans lifstid gjorde hans barns lefnadsvillkor gynnsammare än en del andras, kunde visserligen sålunda — och till det helas bästa — låta sina barn erhålla den differentiering och förfining, som till exempel hemmets rikare kultur kan skänka. Men han kunde, då arfvet försvann — eller åtminstone starkt begränsades och beskattades — icke fritaga dem från att genom insatsen af egna krafter varaktigt försäkra sig om de värden af högre eller lägre slag, som de i hemmet lärt sig uppskatta.

Och när skillnaden mellan de lagliga och olagliga barnen i hvarje afseende upphäfves, då torde fadershemmet, som i antiken eller i vår nordiska forntid,

oftare än nu komma att innesluta barn af flera än en lefvande mor; stundom äfven ett modershem barn af flera än en lefvande far. I hvardera fallet blefve detta ett tillgodoseende af barnens rättigheter, som skulle lämna nutidens seder i fråga om de utomäktenskapliga barnen långt bakom sig!

*

Intet förhållande visar bättre än äktenskapet huru seder och känslor kunna ila århundraden framom de lagar, i hvilkas hägn de utbildats.

Många män visa nu sina hustrur en finkänslighet och ge dem en handlingsfrihet, som göra dessa lyckliga hustrur omedvetna om att de — rättsligt sedt — endast af mannens nåd äga den. Det är först när förhållandena ej äro lyckliga hustrun erfar att hela den lagliga makten är lagd i den hand, som således har rättsligt stöd om han vill bruka makten ensam, med uteslutande af hustrun, eller om han vill missbruka den till hennes och barnens skada.

Att de gifta männen trots dessa förhållanden så ofta frivilligt likställa sig med hustrurna i fråga om myndighet inom hemmet och gent emot barnen, detta är det yppersta beviset på känslornas makt att värna väsentliga värden! Och att männen, trots dessa äktenskapslagar, blifvit allt mer hänsynsfulla, länder lika mycket till deras heder som till furstliga personers när de — trots alla sina hinder — lyckas bli människor. Liksom dessa ha större ursäkter än andra när de missbruka sin ställning, så gäller detsamma om den äkta mannen, som måste vara mycket försynt, i fall icke ett *jag vill* blir slutskälet vid en meningsstrid

mellan honom och hustrun. Ty ej ens den ömmaste kärlek hindrar härskarkänslan att blossa upp inför hennes ihärdiga motstånd i en eller annan riktning.

För flertalet män — och mer ju lägre de i öfrigt stå — utgör dock den nuvarande äktenskapslagen allt jämt det stora hindret vid utvecklingen till högre mänsklighet. Att ha hustru och barn i sitt våld, detta gör den onde till bödel, den lågsinnade till usling. Det ligger ingen öfverdrift i Stuart Mills ord: att så länge familjen bygges på lagar, som strida mot de första grundsatserna för samhälleligt lif i öfrigt, då gynnar lagen hvad man genom uppfostran och civilisation på andra områden motarbetar, nämligen styrkans rätt i stället för personlighetens. Öfver allt — i moral som politik — gör man nu gällande att ej hvad en människa blef genom att födas i ett visst kön eller stånd, utan endast hvad hon personligt är värd, afgör den aktning hon bör åtnjuta; att endast hennes uppförande och förtjänster kunna vara ursprung till hennes makt och myndighet. Men äktenskapet omvänder hela denna nutidens statsrättsliga grundsats och därför stannar personlighetsprincipens samhälleliga tillämpning tillsvidare endast på ytan.[3]

Att lagen alltjämt stadfäster hvad verkligheten börjat omvandla är, som sagdt, af jämförelsevis liten vikt där lagen — i ordets vackra mening — är en död bokstaf. Men den omedelbara faran för de enskilde och den medelbara för samhället blir större, ju sämre den maktägare är, som ingen motvikt äger, ju mindre idealt det samlif är, inom hvilket denna auktoritet blir afgörande. Och äfven där förhållandet är godt, kännes mannens myndighet för den nutida kvinnan allt mer plågsam i den mån hon blir mer med-

veten om att hon endast genom full likställighet kan nå en innehållsrik samverkan med mannen i alla riktningar.

Det är denna nutidskvinnans djupa plåga af sitt beroende, som bland annat gör att många kvinnor, äfven när de ej behöfva det, önska att åtminstone förbli självförvärfvande efter äktenskapet.

Arbetsmarknaden har hittills gynnat denna deras önskan. Det kan dock endast vara en tidsfråga när de ogifta kvinnorna börja uttränga de gifta — genom de för de förra gynnsammare täflingsvillkoren — sedan lagstiftningen börjat ingripa i de nutida missförhållandena, där hustrurna trycka ner männens löner, barnen föräldrarnas och följden däraf blifvit hemmens vanvård och barnens fysiska och moraliska urartning.[4]

Men sedan de gifta kvinnornas arbete begränsats genom lagstadgadt »moderskydd» — helst om detta erhåller den omfattning, som här ofvan är föreslaget — och om dessutom gifta som ogifta skyddas genom minimilöners fastställande, åtta timmars arbetsdag samt förbud för arbete om nätterna och inom vissa hälsofarliga industrier, då torde mödrarna — sedan barnen hunnit öfver den späda åldern — allt jämt inom flera yrken kunna ägna sig åt förvärfsarbete. Detta blir än mer fallet, om gemensamhetshus komma att befria dem från matlagningen och möjliggöra en god samfälld tillsyn af barnen medan mödrarna äro borta.

Men det gynnsammaste för barnen — i synnerhet om dessa genom förbud för hemarbete återvinnas från förvärfsarbetet åt hemmet och skolan — torde dock vara ifall de gifta kvinnorna genom männens höjda löner kunde befrias från yttre förvärfsarbete men deras *hemarbete däremot erhölle karaktären af självförsörjning*. Detta

blefve i fullaste mening fallet genom att mödrarna tillerkändes ofvannämnda *samhällslön* för barnens fostran. I en sålunda samhällsuppskattad barnavård torde flertalet finna den öfverensstämmelse mellan sin verksamhet och sina krafter, som utgör den verkliga arbetsglädjen. Ty det kan knappt betviflas att icke hustrun redan nu i sitt hemarbete, om än tungt, i regeln finner mera bruk för sina säregna anlag — och således en rikare tillfredsställelse — än mannen, som ofta trälar icke i det arbete han valt, endast i det han kunnat erhålla.

Men hvad som detta oaktadt nu gör kvinnorna allt mer ovilliga till hemsysslorna och allt oftare kommer dem att lämna dessa för utearbete, det är att de utföra det husliga arbetet under dem ovärdiga villkor.

Först och främst vilja kvinnorna allt bestämdare erhålla de lättnader i hemarbetet, som redan här och där börja beredas.[5] Detta torde dock ej ske allmänt förr än kvinnorna allt mer börja bruka sin förmåga att uttänka de mest ändamålsenliga och angenäma sätten, dels för arbetssparande samverkan, dels för utförandet af de hemsysslor, som dock alltid återstå. Och detta åter fordrar att kvinnorna utbilda sig till verklig sakkunskap i fråga om förbrukningen och öfriga delar af nutidshemmets skötsel.[6] Detta blir så mycket nödvändigare som tjänstefolksfrågan inom kort står på den punkt, att kvinnorna i alla klasser endast ha valet mellan själfarbete i hemmen eller dessas fullkomliga upplösning. Så väl det kvinnliga hemarbetet som barnavården komma att underlättas för samtliga kvinnor endast i den mån, de bildade enas om att ställa nya och högre kraf på bostadsanordningarna, liksom på praktiska och prydliga arbetsmedel. De skulle så-

lunda ej endast främja sitt eget arbete, utan äfven framkalla en högre kultur i fråga om vacker ändamålsenlighet, så väl på arkitekturens som industriens område.

Men detta är ej nog för att hemarbetet skall återfå sin värdighet.

Detta sker först när samhället ger en sådan uppskattning åt kvinnans hemarbete, som upphäfver hennes nuvarande känsla af att vara underhållen af mannen för att sköta ett underordnadt arbete, ett arbete, hvilket ej erhåller den uppskattning, som för nutiden blifvit den ovillkorliga mätaren på ett arbetes ekonomiska värde, penninglönens.

Den nuvarande äktenskapsordningen tillkom, då kvinnan intet väsentligt försörjningsområde hade utanför hemmet, då dettas inkomster hufvudsakligen erhöllos i natura, och hustrun således var oumbärlig för tillgodogörandet af dessa. Hennes hushållsdrift innebar ett stort nationalekonomiskt värde och under dessa förhållanden var samegendomen naturlig.[7] Husmodern erhöll dessutom under denna tid — som ledare vid förbrukningen af de varor, hon från råämnena förädlade — en handlingsfrihet och en myndighet, som hon nu helt naturligt saknar i sina egna och i mannens ögon. Det hjälper icke att hon har laglig rätt att underhållas af mannen enligt hans stånd och villkor. Ty när hennes uppgift ofta endast består i att begära pengar af honom och skrifva upp huru de gå åt i kokerskans och sömmerskans händer, känner hon sig med skäl underhållen på ett förödmjukande sätt. Hvarken medelbart eller omedelbart kommer genom hennes arbete maten på bordet eller kläderna på kroppen, eftersom mannen ensam förtjänar de medel hon hushållar — eller misshushållar — med.

Därför gripas hustrurna allt mer af lusten att personligt förvärfva. De se huru männen utvecklas genom hängifvenhet åt en arbetsuppgift, genom den uthållighet, den samling och spänning af krafter, som detta fordrar. Och endast fack-utbildningen, menar nu kvinnan, kan ge henne samma energi, endast den omedelbara inkomsten samma visshet om arbetsduglighet.

Men det finnes en annan hjälp, som gåfve dessa fördelar utan att dock drifva kvinnorna ur hemmen, nämligen att deras fackbildning för och arbete inom hushållets och barnavårdens områden blefve lika allvarliga som inom hvarje annat yrke. Först i känslan af sitt hemarbetes nya värde skulle hustrun kunna fordra att detta ekonomiskt värdesattes som hvarje annat dugligt arbete.

Då hustrur tala om förödmjukelsen att vara mannens underhållstagare — sedan de som ogifta allt oftare varit självförsörjande — bli männen städse djupt idealistiska. De orda vackert om hustruns betydelsefulla uppgift, om kärlekens utjämnande makt, ända tills man frågar någon viss man: ifall någon kärlek kunde göra det angenämt *för honom* att, i stället för att lyfta sina egna inkomster, nödgas utbedja sig af hustrun hvad hon ansåg behöfligt för deras gemensamma eller hans enskilda bruk? Trots medvetandet att själf ha medfört rikedom eller trots vissheten att alltjämt göra en stor arbetsinsats i hemmet, är penningbegärandet hustruns olidliga pina. Ty mannen har ofta innerst samma känsla som hon: att arbete numera betyder förvärf utomhus, emedan inkomstförvaltningen — trots dess oerhörda vikt för de arbetandes styrka, hälsa, trefnad och sålunda medelbart för hela folkhushållningen — blifvit allt mer förbisedd. Delvis

beror denna mannens uppfattning just på att kvinnorna ej förvärfvat den nya slags huslighet, som behöfdes för att väl leda förbrukningen, och att det således ofta är med rätt, mannen menar att hustrun hvarken arbetar eller sparar, endast slösar.

Allt detta »menande» samlar sig sedan som explosivt stoff vid de ständigt återkommande penningfrågor, som äfven i den skönaste kärleksharmoni förbli oundvikliga och — som ha en satanisk makt att störa harmonien!

Huru rörande idealistisk ungmön före äktenskapet än må vara i denna fråga; hur förtroendefullt hon än låter mannen ta hand om sin förmögenhet — efter några års äktenskap har erfarenheten gjort henne till full realist! Hur lycklig hon i öfrigt varit, minnes hon dock mer än en stund, då hon bittert saknat den handlingsfrihet en egen inkomst ger; till exempel när hon af mannen blifvit nekad att — till det ena eller andra ideella syftet — bruka de medel, hon dock själf ofta medfört, och huru detta kanske lade det första verkliga afståndet mellan dem. Otaliga älskande män ha under dessa uppträden kommit den i sig själf förmögna hustrun att ångra sitt giftermål och åt den, som ej ägt förmögenhet, ingifvit den ödmjukande känslan att nödgas uppträda som tiggerska. En man må le åt eller reta sig öfver dessa hustruns »ömtåliga» känslor: de äro nu en gång hennes och — de äro i det stora hela taget alltid finare och ömtåligare än hans! Känslorna bli nu — efter några års gifte — så starka hos de flesta hustrur, att de på intet sätt kunna talas bort, endast genom en ny ordning tillfredsställas. Ty hustrun vet att blott skämttidningarna ha godt af de uppträden, där hon

första året smeker, andra året gråter, tredje året grälar sig till sommarhatten!

Kvinnans beroende kan upphäfvas endast därigenom *att hennes hemarbete ekonomiskt uppskattas.*[8] Denna uppskattning är lätt, när hon lämnar ett lönadt arbete för hemplikterna, ty uppfyllandet af dessa bör allra minst anses värdt hvad hennes självförvärf förut inbragte henne. Finnes ingen sådan värdemätare, då bör hon erhålla samma summa, som en främmande person i motsvarande omständigheter erhölle i lön och kostade i underhåll.

Därmed ägde hustrun att bestrida sina personliga utgifter, sin del i det gemensamma hushållet och i barnens underhåll, när samhällsbidraget för dessa ändamål upphörde men makarna enats om att hustruns arbete inom hemmet var så mycket värdt, att hon hellre borde vidhålla detta än söka arbetsförtjänst utomhus.

Vid utförandet torde denna anordning ingen rubbning vålla i nuvarande förhållanden. Hustrun förvaltade allt jämt den, genom sammanslagning af bådas öfverenskomna hushållsbidrag, uppkomna hushållskassan, men hon löste troligen bättre uppgiften att få den att räcka till de samfällda utgifterna! Hon ägde sin fulla frihet att afstå sitt anslag, liksom mannen att efter behof och förmåga öka det. Det omedelbara ekonomiska uppskattandet af hennes hemarbete skulle omvandla mannens och hennes egen aktning för detsamma och därmed ge hustrurna dels en självständighetskänsla, som äfven de samvetsgranna nu sakna, dels en pliktkänsla, som hos de mindre samvetsgranna väl behöfver stegras. Ty den gängse ordningen gynnar ej allenast männens husbondvälde, utan äfven vissa

hustrurs oduglighet. Men att en liten grupp öfverklasskvinnor nu alls ej arbetar i hemmet; att en mängd andra arbeta illa, detta får ej skymma det sakförhållandet, att otaliga kvinnor inom hemmen alltjämt nedlägga stora summor af arbetskraft utan att nu kunna göra rättsliga anspråk på någon, deras arbete motsvarande, egen inkomst. Detta gäller ej endast hustrurna utan äfven hemmens döttrar, som ofta sträfva från morgon till afton, men dock såsom föräldragåfva nödgas mottaga allt, de personligen behöfva och således äfven komma att sakna medel till allt, hvad föräldrarna anse onödigt! Detsamma gäller om hustrun gent emot mannen. Som ogift hade hon — antingen hon var husjungfru eller statstjänarinna, fabriksarbeterska eller kontorist — möjlighet att i någon mån tillgodose egna intressen. Som gift måste hvarje gåfva hon ger, hvarje bidrag hon lämnar till ett allmänt ändamål, hvarje bok hon köper, hvart nöje hon bereder sig tagas af mannens penningar. Hustrun, som i landtmannens hem kanske sparar tusenden — så väl genom omvårdnad som genom omedelbar arbetsinsats — har där ofta ej en krona till sin rådighet!

Detta beroende drifver nu som sagdt hustrur och döttrar ur hemmen till yrkesarbeten, som ofta ekonomiskt alls ej motsvara förlusten af deras arbete i hemmen. Men de uthärda helt enkelt ej att sakna den personliga inkomst, som för dem blifvit ett allt betydelsefullare värde, ju mer deras rörelsefrihet i öfrigt, deras behof i olika riktningar ökas — framför allt genom ökad bildning och stegrade samhällsintressen.

Kvinnans nuvarande olönade ställning till hemarbetet är en föråldrad kvarlefva från tidigare hushålls- och produktionsvillkor, liksom från den kyrk-

liga läran om kvinnan som skapad till mannens hjälp och han till hennes hufvud!

Kvinnorna ha sålunda ofta erhållit sämre hufvuden än naturen gifvit dem och — mannen därigenom en värdelösare hjälp än lifvet ämnat honom!

Först när en omutlig realism äfven inom familjen fastslår den grundsatsen: att hvardera behåller sitt eget hufvud för sig och att hvarje arbetare är sin lön värd, kommer idealismen att där få fullt utrymme inom det otvungna gifvandets vida och vackra område, under den ömsesidiga hjälpens fina frivillighet.

Medan det ofvan sagda gäller alla kvinnor, som vilja arbeta i hemmet, behöfver det ju ej gälla dem, som genom medförd förmögenhet kunna bestrida sina utgifter för hushållet som för barnen och i utbyte vilja befrias från arbetsmödorna i hemmet.

Hvarje slags medlingsförsök i fråga om den gifta kvinnans äganderätt — såsom obligatoriskt förord med mera dylikt — förvecklar endast frågan i det oändliga. Enkel och klar blir den först då — som i Ryssland redan från Katharina II:s tid — hustrun helt enkelt behåller sin förmögenhet. Lagen bör uttrycka den stora grundsatsen: att hvardera maken äger sitt, medan åter de, som vilja införa en annan ordning, kontraktmässigt må bestämma graden af sin gemensamhet.

Endast den som grundsats genomförda egendomsskillnaden mäktar dana de nya och klara rättsbegrepp, dem nutiden fordrar. Säregendomen ställer två individer bredvid hvarandra, samverkande med den frihet bror och syster eller två vänner äga. Båda makarna bevara full beslutanderätt och fullt ansvar. Hvardera öfverlåter handlandet åt den andra endast i den mån, den ena genom sina egenskaper vunnit den andras

förtroende. Båda visa hvarandra ömsesidig hänsyn vid planläggandet af gemensamma företag och ingendera kan bli indragen i dylika utan egen pröfning. Tredje mans rätt blir i detta förhållande lika väl skyddad, som när syskon eller vänner samverka och sammanbo. Ty makars inbördes transaktioner måste för detta ändamål erhålla samma offentlighet som alla andra dylika, affärskompanjoner emellan. Ord torde ej behöfva spillas för att bevisa den omätliga etiska öfverlägsenheten af sådana förmögenhetsrättsliga anordningar, jämförda med de nuvarande, som visserligen innebära »särskildt intresse för mannens kreditorer» (Anna Wicksell) men i öfrigt ej borde kunna finna en enda tänkande försvarare!

*

Icke endast i fråga om sin egendom, utan äfven sin fulla medborgerliga myndighet och självbestämning öfver sin person, måste den gifta kvinnan likställas med den ogifta. Visserligen gynnar lagen ej i den grad, som många tro, de »äktenskapliga rättigheterna». Men sedan århundraden fortlefver denna tro och bestämmer i sin ordning sederna; den saknar dessutom ej ett visst lagligt stöd, ifall en sådan fråga göres till domstolssak. I regeln sker ju ej detta, men däremot inverkar lagliheiens begrepp — som dessutom näres af bibeln — på mannens känsla af rätt och på hustruns af plikt. Och så länge lagen inom det förhållande, som borde vara det mest frivilliga af alla, uppehåller ens en skymt af »rättigheter», innebär den en grof kränkning af kärlekens frihet.

Denna — som alla andra efterblifna lagar — blir betydelselös för de erotiskt förfinade, som lefva öfver

lagarnas ståndpunkt. Men ju lägre människorna stå, dess vissare tilltvingar sig mannen sin »rätt» under de vidrigaste eller för hustrun lifsfarligaste förhållanden, lika väl som han — mot sin nuvarande rätt — afpressar henne hennes arbetsförtjänst.

Ingen lag skall kunna hindra att hustrun frivilligt alltjämt låter mannen kränka sin person, förslösa sin egendom, ödelägga barnen. Ty lagen kan ej försegla de svaghetens och stridens källor, som välla ur människans egen natur.

Men hvad man af äktenskapslagen har rätt att kräfva, det är att den själf upphör att djupgräfva dessa källor!

Lagen måste stiftas så, att den lämnar lyckan den största möjliga frihet för dess egen formskapande makt, medan den däremot så vidt möjligt begränsar olyckans följder.

Och detta kan endast ske genom hvardera makens fullkomliga oberoende af den andra.

Det är således ej nog att mannens målsmanskap och hustruns omyndighet upphör. Äfven hvarje bestämmelse, som afser att binda hustrun vid mannens »stånd och villkor», måste upphäfvas.

Flertalet män äga nu den tron att en hustru, som lämnar mannens hus, kan återhämtas med lagens hjälp. Detta torde vara ett misstag. Men om än lagens bokstaf äfven i detta fall är bättre än allmänmeningen om densamma, så innebär dock lagens hela anda att makar böra sammanbo.

Men ju mer personligheten utvecklas, dess ovissare är det att alla människors erotiska behof motsvaras af denna ordning. Det finnes tvärtom sådana naturer, som skulle älskat hvarandra lifvet ut, ifall de icke — dygn efter dygn, år efter år — nödgats böja sina

viljor, vanor och tycken efter hvarandra. Ja, många olyckor bero på idel oväsentligheter, som för ett par människor med mod och klarsyn vore lätthandterliga, om icke lyckoinstinkten tystades af hänsyn till vanemeningen! Ju mer kvinnan före äktenskapet ägt personlig frihet, dess mer lider hon af att inom hemmet ofta ej äga en stund eller en vrå ostörd för sig själf. Och ju mer nutidsmänniskan ökar sin individuella rörelsefrihet, sitt ensamhetsbehof i andra afseenden, skall man som kvinna öka dem inom äktenskapet.

Men äfven om dessa ensamhetsbehöfvande förblefve fåtalet, måste de dock äga såväl lagens som allmänmeningens fulla frihet att gestalta sitt erotiska samlif enligt sitt eget behof.

Vanemässigheten och tanketrögheten finna detta oerhördt, ja osedligt! Däremot anser man det lika naturligt som moraliskt, att flertalet sjömän och handelsresande större delen af året lefva skilda från sina hustrur; att resor för vetenskapliga eller konstnärliga syften skilja makar under åratal eller att — i undantagsfall — den ena till exempel om vintrarna är gymnast i England, den andre lärare i Sverige eller den ena sångerska i Stockholm, den andre affärsman i Uppsala!

Allt detta är nämligen, menar man, endast yttre nödvändigheter. För dem böjer man sig alltid! Att det finnes nödvändigheter äfven för själarna, detta är dock en tanke, som man kanske borde börja ge en smula plats i sin hjärna?

Vår tid sammanför till exempel allt oftare konstnärspar, som verka på olika eller än oftare på samma område. Bådas nerver slitas på lika sätt; för båda kräfves samma rörelsefrihet och samma arbetsro. Men under hvardagslifvets dagliga kraf på ömsesidig

sympati, ömsesidigt hänsynstagande, förbruka de nästan all sin andliga energi. De inse att, om de ej inbördes skola förtära hvarandras själiska tillgångar, måste den andliga boskillnad inträda, som först på något afstånd blir möjlig. Dessa naturers helgdagslycka kan vara hänryckande, deras själars sympatiska enhet rikare än några andras. Men hvardera känner för den andra, hvad en af Shakespeares glada unga kvinnor uttrycker, då hon kallar en friare *to costly for every day's wear.* Hvardera frestas stundom att utbrista som en annan ung kvinna i en nutidsbok: »Jag ville kunna säga: låt mig nu i tre veckor vara alldeles fri från att älska dig» — emedan hvardera vet, att denna frihet endast skulle förnya känslan.

Men nu bindas makarna af seden i ett samlif, som ofta slutar med att de skiljas för alltid, blott därför att konventionella hänsyn hindrade dem att bo skilda!

Äfven för andra slags naturer kan det trånga beroendet, den tvungna samhörigheten, det dagliga anpassandet, de ständiga hänsynen, bli tryckande. Allt fler börja därför i stillhet omdana de äktenskapliga sederna, så att de mer motsvara nyss nämnda behof af förnyelse. Hvardera reser till exempel för sig själf, om han eller hon känner sig åtrå ensamhet; den ena besöker på egen hand det nöje, den andre ej uppskattar, men fordom antingen tvingade sig själf till eller afhöll den andra från. Allt fler makar hafva redan hvar sitt sofrum. Och efter ännu en generation torde den skilda bostaden alls icke vara uppseendeväckande.[9]

Samvaron i söcken som helg, samverkan för att tillfredsställa hvardagens kraf lika väl som lifvets högsta syften, blir nog alltjämt den form, flertalet väljer för

sitt äktenskap, äfven sedan allmänmeningen lämnat rum åt en annan lifsdaning. Men full frihet till den senare vinnes först, när lagen i intet afseende skapar någon inskränkning i makarnas självbestämning.

Till den personliga frihetens område bör äfven höra den grad af offentlighet, man ger en äktenskaplig förening. En i öfrigt »samhällsbevarande» familjefar framhöll en gång de viktiga skäl, som kunna tala för att hemlighålla ett giftermål, åt hvilket man dock vill ge laglighetens form. Bland skäl, som nu ofta vålla äktenskapets uppskof, är till exempel ännu ej afslutade studier; ett annat att ej genom sorg påskynda föräldrars eller någon annans död. Möjligheten att i dessa eller liknande fall ej offentliggöra föreningen, skulle spara de älskande en onödig väntan utan att i något afseende träda andras rätt för när.

Till den personliga självbestämningen hör vidare ej endast den fria skilsmässan utan äfven nya former för skilsmässa. Som själfva skilsmässan är behandlad i det närmast föregående, blir här således endast tal om sättet för densamma. Hustruns otrohet, liksom mannens rätt att neka skilsmässa, blir nu ofta vid en sådan anledning till penningutpressningar från mannen mot hustrun, som, i senare fallet, måste köpa sig själf fri, i båda ej sällan måste köpa sig tillstånd att behålla sina barn. Också mannen kan bli utsatt för penningutpressningar af en hustru, som nekar skilsmässa eller som kan bevisa hans otrohet och vill fråntaga honom barnen, som han vet skulle fördärfvas i hennes händer. Men emedan samhället och naturen gynna mannens otrohet, medan båda missgynna kvinnans, ligger det i själfva sakförhållandena att hustrun ofta med svårighet bevisar mannens otrohet, han däremot med lätthet

hennes. Hans upprepade otroheter ha kanske föranledt hennes enda. Men det blir dock han som — emedan giltiga bevis mot honom saknas — tillerkännes barnen eller också säljer dem åt hustrun!

Sak samma gäller om skilsmässa på grund af »hat och ovilja». Inför en domstol, som ej kan pröfva de andligt mest vägande skälen, endast de mest sägande vittnesmålen, skola då alla samlifvets enskildheter framdragas, alla sår uppvisas. De vittnesmål, som i regeln bli de afgörande äro — tjänarnas! Bildade personers djupaste själsangelägenheter komma således att bero af obildade människors mening om ett olyckligt äktenskaps alla invecklade förhållanden! Och ej endast detta: utslaget kommer i de flesta fall att bestämmas af den ogrannlagenhet, med hvilka makarna indragit husfolk och bekanta i striderna. Om man eller hustru tillkallat tjänarna vid våldsamma uppträden, då är denna part vid en skilsmässoprocess mycket bättre ställd än den, som till det yttersta sökt bevara äktenskapets värdighet! Det finnes dessutom lidanden, för hvilka ingen bevisning kan åstadkommas. Ett sådant är till exempel missbruk af de »äktenskapliga rättigheterna»; ett annat hvardera makens möjlighet att, under utåt höfviska former, göra lifvet fullkomligt värdelöst för den andra; ett tredje tvenne lifsåskådningars inbördes brottning.

Endast i fråga om de gröfsta och påtagligaste olyckor är bevisningsplikten nu möjlig att fylla, utan sådana svårigheter, som — såväl vid beviljandet af skilsmässan som bestämmandet af barnens öde — kunna föranleda de gröfsta orättvisor. Om en hustru, som sålunda nekas skilsmässa, förtviflad lämnar den man, hvilken i ett eller annat afseende misshandlar henne,

då förlorar hon barnen, emedan det heter att hon »förlupit» mannen! Hafva de slutligen enats om skilsmässa, inträder enderas låtsade »afvikande» med följande stämning eller de pinsamma och löjliga »varningarna» inför ofta obekanta, i bildning ej sällan underlägsna, i åsikter fientliga präster och kyrkoråd! Och allt detta är dock endast en del af alla de förödmjukelser och lidanden, som — särskildt för hustrun — nu följa en skilsmässa. Till exempel det att mannen alltjämt som målsman kan neka henne hvarje öre af hennes egen förmögenhet — ehuru hon behöfver den till såväl processen själf som till sitt underhåll under skilsmässoåret! Slutligen är en skilsmässoprocess så pass dyr, att redan detta innebär stor svårighet för många obemedlade att erhålla rättvisa.

Denna skilsmässoordning — som gör hvardera maken beroende af den andras sämsta egenskaper; som framkallar allt ofint i bådas naturer; som inför främmande framdrager deras lidanden och svagheter och som dock intet verkligt skydd bereder barnen — den borde ej kunna lämna någon tänkande ro förr än dess förnedrande och försämrande inflytande vore upphäfdt och en, den personliga värdigheten lika väl som barnen skyddande, ny ordning vore införd.

*

Inom samhället sker i de flesta fall all lagstiftning genom nya lappar på det gamla klädet. Och emedan sederna befinna sig på olika stadier af utveckling; emedan lägre begrepp fortlefva bredvid de högre, som småningom utträngа dem, finnes alltid möjlighet att värna de gamla lagarna genom att orda om »huru väl

de motsvara flertalets behof», om man än medger en och annan lappning i »tidsenlig riktning»!

Men vill man ett äktenskap i enlighet med nutidens högsta rättsbegrepp, då blir det otänkbart att någonsin bringa de bortåt hundra paragraferna i vår giftermålsbalk i samband med de nya krafven. Endast en genomgående hänsynslöshet mot förtidens rättsbegrepp och egendomsförhållanden kan skapa en ny giftermålsbalk, som bejakas af människornas nya samvete.[10]

Under dessa förhållanden är det en lycka att ej höra till lagstiftarna — endast till »fantasterna», som ju sakna alla skäl att neka sig något!

Det följande måste således uppfattas ej som lagförslag, endast som önskemål. Krafven äro ej kanthuggna för att passa in i den gamla byggnaden. De äro sammanförda såsom en hög ännu ohuggna stenar, men i hopp att en och annan skall kunna bli brukbar vid en framtida nybyggnad.

Motiveringen till de kraf, som här nedan komma att framställas, finnes i det närmast föregående, som i de öfriga kapitlen af denna bok.

*

Som villkor för äktenskapets ingående bör en ny lag fastställa:

att kvinna som man äro myndiga;

att ingendera är mer än tjugufem år äldre än den andra;[11]

att ingendera vare sig i upp- eller nedstigande led står i sådan blods- eller annan frändskap, som lagen redan nu förbjuder. Om vetenskapen framdeles be-

visar att detta förbud ytterligare bör skärpas — till exempel i fråga om dubbelsyskonbarn — eller mildras, bör lagen rättas därefter.

Slutligen måste parterna kunna styrka att de ej äro stadda i annat äktenskap. Alla öfriga — nu på grund af äktenskapslöften, trolofning och annat mera af lagen förutsatta — *äktenskapshinder*, försvinna liksom den, med nutidens samfärdsel- och pressförhållanden lika obehöfliga som meningslösa, lysningen.

Däremot inträder skyldighet för hvardera parten att förete *läkarintyg* om sitt hälsotillstånd. I de fall där sådan sjukdom förefinnes, som vetenskapligt är fastställd såsom ärftlig och farlig för barnen, är äktenskapet förbjudet; i andra sjukdomsfall valfritt.

De, som ämna ingå äktenskap, anmäla detta hos kommunens *äktenskapsföreståndare*, hvarvid de erforderliga intygen bifogas. Sedan han under en månad haft tillfälle att granska intygen och meddelat att han godkänt dem, infinna sig de blifvande makarna med hvardera två vittnen. Utan vare sig tal eller andra ceremonier inskrifvas de i äktenskapsboken såsom makar, hvilket bekräftas genom deras egna och vittnenas underskrifter. Om de — af vid anmälan om äktenskapet uppgifven och sedan godkänd anledning — icke vilja offentliggöra det, äga äktenskapsföreståndare och vittnen tystnadsplikt, intill dess denna visar sig kränka en annans rätt.

Denna borgerliga vigsel är den lagliga; den religösa invigningen däremot frivillig och saknar all rättslig verkan.

För att befria prästerna från tyngande världsliga göromål och församlingarna från okallad prästerlig inblandning i personliga angelägenheter, upprättas i

hvarje kommun ett af kommunen lönadt ämbete, som endast kan innehafvas af en juridiskt bildad person. Han är äktenskapsförrättare och äfven skilsmässoförrättare i de fall, där ingen domstolsförhandling fordras. Jämte äktenskapsboken har han äfven att föra boken öfver födda och döda — utan att vid något tillfälle uppbära någon ersättning af de sig anmälande.[12]

Hvardera maken behåller efter äktenskapet alla de *personliga rättigheter*, dem han och hon som ogift ägt öfver sitt namn, sin egendom, sin rätt att välja vistelseort, sitt arbete, sin arbetsförtjänst, lika väl som de behålla alla öfriga *medborgerliga rättigheter*.

Hvardera svarar med sin enskilda egendom för sina enskilda utgifter och enskilda skulder. Hafva makarna beslutat att bilda gemensamt hem, *svara båda med sin enskilda egendom* — och sin del i hemmets bohag liksom med sin arbetsförtjänst — för de skulder, som gemensamt göras för hushållet och hemmet. Och detta såväl under äktenskapet som vid skilsmässa och dödsfall. Sedan sådan skuld är gäldad, tar hvardera vid skilsmässa hvad hvardera till hemmet medfört eller senare förvärfvat. Vid dödsfall tillfaller bohaget den efterlefvande, om barn ej finnas; annars tillfaller hälften den efterlefvande och hälften barnen.

Om intet förord bestämt annorlunda, tages vid dödsfall den öfriga egendomen i arf af den efterlefvande maken; om barn finnas, ärfver den efterlefvande hälften och barnen hälften.

Makarna äga båda att *gemensamt försörja*, *svara för* och *råda öfver det barn*, de i två vittnens närvaro inskrifva som sitt i kommunens födelsebok. Barnet namngifves vid detta tillfälle och dopet blir en valfri religiös ceremoni utan någon samhällelig

betydelse. Vid inskrifningen meddelas om barnet kommer att bära faders eller moders eller bådas förenade efternamn, under hvilket det då inskrifves. Senare barn antecknas under det en gång bestämda namnet. Då stridande meningar uppstå om barnen har *modern* afgörandet. Men fadern kan vädja till en *barnavårdsnämnd*, sammansatt sålunda att han, hustrun och domstolen hvardera insatt en manlig och en kvinnlig medlem ur makarnas närmaste vän- och frändekrets. Denna nämnd, med domaren som sjunde, har att afgöra stridsfrågan.

*

Om hustrun saknar alla medel att bestrida sitt eget och sin hälft i de gemensamma barnens underhåll, äger mannen *skyldighet* att för hennes vård af hushållet lämna henne en arbetslön, motsvarande den summa en främmande löntagare, som utförde hennes arbete, skulle kosta. Om hustrun däremot åtnjuter det ofvannämnda samhällsbidraget för barns fostran eller om hon äger förmögenhet eller ett förvärfsarbete, då bortfaller denna mannens skyldighet, liksom när makarna intet gemensamt hem bildat. Detta utesluter ju emellertid icke att mannen — i alla dessa fall — genom samma anordning *frivilligt* underlättar hustruns ställning.

Sammanbo makarna icke, då äro barnen hos modern, såvida makarna ej frivilligt öfverenskommit om en annan ordning. Det blir då endast med sin halfdel af barnens underhåll som mannen är *pliktig* att bidraga till hustruns hushåll.

Innan samhället — på ett fullt värdigt och tryggande sätt — åtager sig alla sina medlemmars underhåll vid

sjukdom som under ålderdomen, måste hustrun vid skilsmässa skyddas därigenom: att i de fall, *då makarna ej i godo ordnat saken*, domstolen bestämmer ett efter mannens tillgångar afpassadt underhåll för henne och detta *vare sig hon* eller *han begärt skilsmässan*. Denna skyldighet inträder dock endast under ett eller flera af dessa förhållanden:

att hustrun saknar egen förmögenhet eller tillräcklig arbetsförtjänst;

att hon under äktenskapet genom mannens förvållande eller genom moderskapet ådragit sig ohälsa;

att hon under äktenskapet, för att vårda barn och hem, antingen lämnat eller endast delvis kunnat sköta det arbete, hvarmed hon före äktenskapet försörjt sig.

Detta underhåll utgår — om hon är barnlös — till dess hennes hälsa och arbetsmöjlighet återvunnits eller hennes förmögenhetsställning ändrats eller hon ingått nytt gifte. Ha makarna däremot barn, dem hustrun allt jämt vårdar, lämnar mannen — under en eller flera af nämnda *tre* förutsättningar — underhållet tills yngsta barnet fyllt aderton år, medan fadern dessutom betalar sin af domstolen bestämda halfdel i hvarje barns underhåll intill samma ålder.

Om endera meddelat den andra sitt beslut att skiljas, har hvardera plikten att vädja till två personer inom sin närmaste vän- och familjekrets. Detta af fyra personer bestående *skilsmässoråd* kan väljas bland kvinnor som män, ogifta som gifta. Men det måste inom detsamma finnas såväl två gifta, som två medlemmar ur den närmaste frändekretsen, vare sig någon af föräldrarna — eller de andra närmaste förvanterna i samma led — eller af syskonen.

När makarna hvardera erhållit sina rådgifvare, bli dessa samtidigt underrättade om ställningen och öfverenskommelse sker om den form i hvilken rådplägningen skall äga rum.

Detta skilsmässoråd har till närmaste uppgift att, vare sig båda eller blott endera önskar skilsmässan, söka hindra en förhastad lösning af konflikter som — sedda med andra ögon än parternas egna — kanske för dem själfva komme att te sig som lätt hjälpta. Om vänner å ena sidan kunna antagas äga den djupaste förståelsen af hvarderas själslif, och sålunda bäst kunna väga de personliga skälen för skilsmässan, blir det däremot fränderna, som ur flera synpunkter — bland annat den, att en skilsmässa ofta kräfver deras egen insats i en eller annan riktning — i regeln önska hindra densamma.

Ett sådant skilsmässoråd gör endast till regel, hvad som i de flesta fall redan nu är sed: att makarna hos de hvardera närmaste söka råd före ett så allvarsamt afgörande. Men i stället för de nuvarande varningarna och det oblyga framdragandet af sina oenigheter inför obekanta personer, kunde makarna då under enskilda samtal — med den grad af öppenhet hvardera själf finner för godt — uttala sina svårigheter inför personer, som redan genom egen iakttagelse torde äga en inblick i dessa. Först när hvarderas två rådgifvare hvar för sig och alla tillsammans misslyckats i sin sträfvan att omstämma endera eller båda makarna, skall — utan vidare motivering — *anmälan om skilsmässa* äga rum hos kommunens äktenskapsföreståndare. Denna anmälan kan ske först *ett halft år* sedan frågan först bragts å bane inför skilsmässorådet. Hvarken

detta eller någon af parterna må kunna utdraga underhandlingen längre än *ett år*.

Vid anmälan måste skilsmässorådet personligt eller skriftligt intyga: *att* äktenskapet varat minst ett år, hvarförutan skilsmässa icke erhålles; *att* ingen af skilsmässorådet är orsak till skilsmässan; *att* skilsmässorådet varit tillspordt minst ett halft år före anmälan och *att* den ena parten samtidigt varit *underrättad* om den andras önskan att upplösa äktenskapet. Dessa intyg införas i skilsmässoboken. Om den andra parten vägrat att personligt eller skriftligt underhandla med några rådgifvare, liksom att inför myndigheten ge sitt *samtycke till skilsmässan*, kan han dock ej hindra den, såvida den andra parten med sina båda rådgifvare styrker: att den tredskande *minst ett halfår* före anmälan blifvit muntligt eller skriftligt underrättad om den andres önskan och om *skälen* för densamma.

Då skilsmässoönskan sålunda är lagligt tillkännagifven, flytta makarna hvar för sig, ifall de sammanbott. Finnas inga barn, och har intet förord infört någon egendomsgemenskap, förklaras äktenskapet utan vidare af kommunens äktenskapsföreståndare upplöst, *ett år* efter nämnda anmälan, såvida icke båda makarna under årets lopp *återtagit sin anmälan* om skilsmässa och såvida de under detta år *lefvat fullkomligt åtskilda*. Ty endast genom en längre tids aflägsnande från hvarandra äga de tillfälle att erfara, hvad som varit af väsentlig eller oväsentlig betydelse i deras misshälligheter.

Då endera maken *afvikit* eller blifvit *sinnessjuk* kan äktenskapet på den andres anmälan upplösas först *tre år* efter denna anmälan och sedan det blifvit styrkt att den förstnämnda parten, trots efterlysning i laga ordning, under tiden ej afhörts eller ej återfått sina sin-

nens bruk. I alla dessa fall införes skilsmässoutslaget i skilsmässoboken.

I de fall åter, där lagen redan nu medger *ovillkorlig* skilsmässa — såsom äktenskapsbrott, vanärande straff, med mera — kan denna skilsmässoordning förkortas sålunda: att den skilsmässa fordrande parten — oberoende af såväl äktenskapets längd som af ett skilsmässoråd — inför *domstol* anmäler och *bevisar* sina kraf på skilsmässa, som då är fullbordad ett år efter domens afkunnande, för så vidt makarna under tiden lefvat skilda.

Finnas barn förfares i *båda* fallen sålunda:

Samtidigt med anmälan om skilsmässa — hos äktenskapsföreståndaren eller hos domstolen — meddelas att en *barnavårdsnämnd* sammanträdt, sammansatt så som redan nämndes vid stridigheter under äktenskapet rörande barnen, men i detta fall utan domaren som sjunde. Så vidt möjligt böra någon eller några af båda parternas skilsmässoråd ingå i denna nämnd, efter som dessa redan äga den närmaste kännedomen om parternas inbördes förhållanden. Inför denna nämnd meddela föräldrarna muntligt eller skriftligt ifall de i godo enats om barnens vistelse under skilsmässoåret. Godkänner nämnden denna ordning förblir den orubbad. Ha makarna däremot icke enats eller godkänner nämnden ej anordningen, vädjas till domstol. Domaren och nämnden afgöra då tillsammans, efter den ledande grundsatsen: att, om ej viktiga skäl därtill finnas, barnen *icke må skiljas från hvarandra* eller *från modern.*

Fullbordas skilsmässan efter skilsmässoårets slut, sammanträder nämnden ånyo — och först utan domare — för att pröfva det beslut, *om hvilket makarna enats* eller för att hänskjuta frågan till domaren, ifall de

ej enats eller ifall nämnden ogillat makarnas beslut. Hvardera parten har då rätt att, såväl hvar för sig som tillsammans, muntligt eller skriftligt föra sin talan och att, liksom domaren och nämnden, inkalla nödiga vittnen. De erhålla kostnadsfri rättshjälp men, så vida ej giltiga hinder finnas, få de *icke genom ombud* föra sin talan.

Den part, som nämnd och domare på grund af *seder* eller *skaplynne* finner *ovärdig* eller *oförmögen* att handhafva barnen, förlorar rätten till dem. Är detta fadern tillsättes en manlig, är det modern en kvinnlig förmyndare för att samman med mor eller far tillse barnens uppfostran. Dömas *båda* ovärdiga, tillsättes i detta fall— liksom då tvänne icke skilda makar befunnits ovärdiga eller odugliga att fostra barnen — såväl en *kvinnlig* som en *manlig förmyndare* för att öfver barnen utöfva föräldramyndigheten och af föräldrarna eller samhället uttaga barnens underhåll intill aderton år. Ty att åt barnen trygga både ett manligt och ett kvinnligt inflytande, är under alla förhållanden af betydelse.

I de fall, då båda föräldrarna befinnas *lika* värdiga och lämpliga att fostra barnen, förbli de hos modern intill femton år, då de själfva äga att välja mellan föräldrarna. Det är nämligen ett felaktigt antagande att gossen alltid bäst behöfver fadern, flickan modern. Ofta har sonen mest af moderns natur, dottern af faderns och förståendet är därför i många fall större mellan mor och son än far och son, mellan far och dotter än mor och dotter. Men som regel behöfva alla barnen under *barndomen* modern bäst. Och när barnen vid inträdet i ungdomen kunna välja, blir moderns företrädesrätt vid *lika* värdighet ej endast den mest rättvisa anordningen, utan äfven den för

barnen gynnsammaste. Om däremot endera förklaras obetingadt *mest* värdig och lämplig att fostra barnen, då erhåller denna dem, vare sig detta är fadern eller modern.

Den, som förklaras ovärdig eller olämplig att handhafva barnen, *förlorar äfven rätten att ha dem hos sig* någon del af året.

Då endera förklarats endast *mindre* eller också *lika* värdig och lämplig, har denna rätt att, om han så önskar, ha barnen hos sig sammanlagdt eller i sträck *minst en niondel* af året. Den afgörande myndigheten tillkommer den part, som fått sig barnen tilldömda. Men denna part har plikten att *minst en gång om året* med den andra muntligt eller skriftligt rådgöra om barnen. Ty att den ena i det stora hela taget som fostrare är mera lämplig, utesluter icke att den andra kan ha viktiga synpunkter att meddela och — just genom att samvaron ej är daglig — få blicken öppnad för ting, dem den andra kanske förbiser. Om den part, som har hand om barnen, ej godvilligt uppfyller detta eller om den andra upptäckt väsentliga faror för barnen, som oaktadt hans varningar ej afhjälpas, då kan han *instämma* den andra parten inför en liknande nämnd, som den redan omtalade. Nämnden afgör tvisten och kan fråntaga den tredskande barnen.

Om den part, som fått barnen sig tilldömd, ingår *nytt gifte*, behåller han dem dock, ifall han själf obetingadt förklarats *mest* värdig och lämplig eller ifall den andra förklarats *helt* ovärdig och olämplig.

Står åter förhållandet så, att båda förklarats *lika* värdiga och barnen därför tillfallit modern, *återgå* de vid hennes omgifte till fadern, om han återfordrar

dem och själf ej ingår nytt gifte. Gör han åter detta, då kan modern äfven som omgift återfordra dem.

I fråga om bedömandet af hvardera makens *seder* och *skaplynne* fastställer lagen endast: att hvarken religiösa eller andra åsikter få väga för eller emot, endast *personlighetens* och *handlingarnas* art. Såväl rörande den förra som de senare böra nämnd och domare i hvarje särskildt fall, obundna af alla nuvarande bestämmelser, kunna döma uteslutande efter de säregna omständigheterna, den åstadkomna bevisningen — hvarvid parternas personliga uppträdande under förhandlingarna blir ett vägande moment — barnens önskningar, ifall de äro gamla nog att uttala sådana, och sitt eget samvete.

Ehuru alla andra bestämmelser om *äktenskapsbrott* — utom den redan nämnda såsom en ovillkorlig skilsmässoorsak — försvinna ur lagen, bör nämnden självklart pröfva äfven denna omständighet ur synpunkten af dess inverkan på barnens väl. Men då det alldeles icke är afgjordt att en man eller kvinna, som begått äktenskapsbrott, därför är en dålig far eller mor; ja, som denna far eller mor kan vara en mycket bättre och ömmare fostrare än den icke otrogna parten, så bör detta brott *i förväg* intet betyda vid afgörandet om barnen.

När säregendom är lag, får skilsmässan intet inflytande på de *äganderättsliga förhållandena*, utom det redan nämnda — i fråga om bohag och gäld — samt genom upphörandet af makarnas inbördes arfsrätt. Har åter förord ägt rum, blir afvecklingen *domstolens* sak. Att barn af olika giften endast ärfva sin egen far eller mor, är naturligt för det nya likaväl som för det redan gällande rättsbegreppet. Vid endera makens

död väljer den kvarlefvande, om det är fadern en kvinnlig, om det är modern en manlig *förmyndare*, som med dem delar ansvaret vid förvaltningen af barnens arf och ger råd vid deras uppfostran. Äro båda föräldrarna döda, förordnar rätten likaledes en manlig och en kvinnlig förmyndare.

Öfver barn, *födda utom äktenskapet*, behåller modern *alla* rättigheter. Där *faderskapet är erkändt eller bevisadt*, men fadern ej frivilligt ger sin halfdel till barnets underhåll, kan han sakföras inför domstol och efter dess utslag bidraget utsökas hos honom intill barnet är aderton år. Barnet har rätt till samma arf efter far och mor, som de inom enderas äktenskap födda barnen, och — vid sitt införande i födelseboken — samma rätt till enderas eller bådas namn.

Att *la recherche de la paternité* kan förleda kvinnor att falskt påsvärja män faderskap — lika väl som män att falskt frånsvärja sig det — blir intet skäl mot att lagen dock klart häfdar fadersplikten. Endast sålunda kan den i detta fall uppfostra samvetena.

Om mannen till sammanlefnad lockat en *omyndig* kvinna och denna, genom mannens skuld eller genom moderskapet, bevisligen förlorat sin hälsa eller sin arbetsförtjänst, samt vid förhållandets upphörande är *medellös*, kan hon vid domstol sakföra mannen, om han nekar att godvilligt ge henne ett tryggande underhåll. Och han kan ej allenast dömas att underhålla henne för viss tid, utan — under svåra förhållanden — för alltid.

Vare sig en kvinna är omyndig eller myndig och mannen bevisligen med sin vetskap påför henne *en smittosam sjukdom*, dömes han dessutom till minst sex må-

naders fängelsestraff, som ej kan förvandlas i böter. Samma dom drabbar i samma förhållande en kvinna.[12]

Hvarken denna eller någon annan lag skall kunna skydda barnen från att erhålla mödrar, som före deras födelse bedraga dem på rätten till en far; mödrar, som samvetslöst hänge sig åt samvetslösa män, hvilka sedan svärja sig fria från sin fadersplikt, ja, kanske ha anledning därtill — efter som flera fäder kunde uppgifvas åt samma barn! Men det är af den djupaste sedliga betydelse att *lagen* åtminstone ställer sig på de svagares — det vill säga barnens och i de flesta fall mödrarnas — sida, i stället för att som nu ge sitt stöd åt den part, som äger den största möjligheten att undandra sig sitt ansvar!

Äfven det påtvungna ansvaret blir verksamt, om ej för individen själf så för danandet af en samhällsmening, som med djupt och berättigadt förakt drabbar den samvetslöse fadern — i stället för att som nu med förakt drabba *hvarje* moderskap utan äktenskap, hur pliktuppfyllande och ansvarsbetungadt detta än må vara!

Genom upphäfvande af alla nuvarande inskränkningar i detta fall, bör en ny lag lämna *myndiga* samhällsmedlemmar full frihet att — under eget ansvar och egen fara — ordna sina erotiska förbindelser *med* eller *utan* äktenskap. Intetdera könet bör ha möjlighet att mot det andra göra några anspråk gällande på grund af annan tidigare förbindelse än ett icke lagligt upplöst äktenskap eller något af de båda, på föregående sida nämnda, fallen.

Tvegifte, liksom könsförhållanden i förbudna led, eller under som äktenskapshinder af lagen fastställd sjukdom, eller till personer under aderton år, betraktas

af lagen som straffbara förbrytelser. Så blir äfven fallet med våldtäkt, homosexuella och andra perversa företeelser. Men utslaget bestämmes i dessa, som nyssnämnda, fall af domaren gemensamt med en nämnd, där endast *läkare* och *kriminalpsykologer* ha plats. Denna nämnd bör i hvarje fall afgöra *graden af ansvarighet* och den anklagades däraf beroende framtida behandling, som sjukling eller som brottsling. Anses han i ena som andra fallet obotlig — och därtill farlig för den allmänna säkerheten — skall han för lifstid afstängas från samhället.[13]

*

Det är ej antagligt att det först blir på lagreformens utan på handlingens väg, äktenskapen i här angifven riktning komma att omdanas. Detta sker genom män och kvinnor, som icke vilja underkasta sig de ovärdiga äktenskapsformer, dem lagen nu fastställer.[14]

Sådana män och kvinnor borde ingå *samvetsäktenskap*. Det var på detta sätt, som dissenters för en mansålder sedan framtvingade den borgerliga vigsel, som senare de, inom statskyrkan kvarstående men okonfirmerade, äfven begagnat sig af. Men den borgerliga vigseln ställer de sålunda vigda i alla afseenden under *samma äktenskapslag* som de öfriga. Och det blir således endast genom fria föreningar, som lagens nuvarande förnedrande bestämmelser kunna undgås.

De, som mena att föräldrar ej ha rätt att utsätta sina blifvande barn för de lidanden, en dylik undantagsställning kunde medföra, torde dels i hög grad öfverskatta dessa i regeln ofarliga lidanden, dels glömma att föräldrar kunna äga högre plikter än dem mot barnen. Vid försvar af fosterlandet finna alla naturligt att för-

äldrar — till exempel i en belägrad stad — låta barnen lida och med sig gå under; ja, det skulle kallas förräderi, ifall de för barnens skull uppgåfve staden. Men det finnes en annan, ehuru försummad, form af fosterlandets försvar, den att värna det från skammen att äga lagar, som kränka rättvisans och frihetens kraf. En sådan lag är, för den nya tidens begrepp, giftermålsbalken i vårt som i andra europeiska land.[15]

Det var genom skattevägran i fråga om olaglig uppbörd, som engelsmän och amerikanare började de uppresningar, hvilka skapat och tryggat deras fria statsskick. Det finnes äfven en ideell skattevägran och människor måste upphöra att lämna sin kontribution åt laglydnaden för former, som kränka de grundsatser på hvilka det moderna samfundet i öfrigt hvilar.

I detta som i andra fall blir intet annorlunda, förr än människor börja blygas öfver sina offergåfvor på altaren åt gudar, dem de ej längre dyrka. Innan samhällsmedlemmarna visa sitt allvarliga motstånd, kunna de ej begära att samhället skall lyssna till deras nya kraf. Man öfvertygar ej lagstiftarna om värdet af värden för hvilka man själf intet vill lida!

Sina barn kunna föräldrar ej ge ett bättre arf, än vissheten att de offrat något för sitt samvete. Människor, som besluta sig för sådana offer, äro städse de, hvilkas heder och samvete äro ömtåligare än andras. Man behöfver således ej frukta att samvetsäktenskapen ens nu skulle medföra tygellöshet. Men de skulle inge »samhällsbevararna» fruktan för tygellöshet — och sålunda framtvinga en ny lag!

Visserligen komme illviljan att i början sammanblanda äktenskapsprotestanterna — som »kränka lag och sed» för att skapa en högre lag och sed — med

de lättsinniga, som leka med lagen. Men på längden är denna illvilja alltid oskadlig. Ty om något drag i människonaturen är allmängiltigt, så är det dess förmåga att — förr eller senare — öfvertygas af öfvertygelsen!

*

Vid en återblick på det föregående, torde det klart framgå: att intet här afsett ett fastslående af en enda — som uteslutande sedlig erkänd — form för könslifvet. Men emedan endast den fasthet, lagen äger, på ett djupgående sätt kan ombilda flertalets känslor och seder, behöfves tillsvidare en ny lag för att stöda växten af de högre känslor, som slutligen skola göra hvarje äktenskapslag obehöflig.

I samband med könssedlighetens utvecklingslinje betonades, att engiftesidealets kyrkliga och lagliga fastställande som den *enda formen för könssedlighet* fått den följden: att man utan vidare antagit att evolutionens kraf fullkomligt öfverensstämma med bestående lag och sed; att man därför nu — genom saknaden af erkänd rätt till mångsidigare erfarenheter — står nästan lika ovetande om den släktets utveckling mest gynnande formen för könssedligheten, som för tusen år sedan, och att därför släktets lifskraf lika väl som individens lyckokraf tala för en vidgad rätt till sådana erfarenheter.

Ingen vet om man icke vid slutet af de nya vägarna åter skall stå inför sfinxens gåta: den, huru föräldrar skola undgå att offras för barnen eller dessa för föräldrarna? Det enda vissa är att på den väg, man hittills vandrat, fördes man äfven fram till sfinxen. Och alla de vid dess fötter sönderslitna bevisa att på denna väg nådde mänskligheten icke gåtans lösning!

Den här öfver allt ledande synpunkten har varit att — i den mån som lifvet själft blir lifvets mening — varda äfven människorna i alla sina förnimmelser och företag allt mer medvetet bestämda af hänsyn till släktet. Det är således endast en tidsfråga, när samhällets aktning för en könsförbindelse icke skall bero på formen för det samlif, som gör ett par människor till föräldrar, utan endast på värdet af de barn, de dana till nya länkar i släktenas kedja. Män och kvinnor komma då att ägna sin andliga och kroppsliga fullkomning för släktuppgiften samma religiösa allvar, som de kristna ägna sin själs salighet. I stället för gudomliga stadgar om könsförhållandets sedlighet, blir viljan till och ansvaret för släktets stegring sedernas stöd. Men föräldrarnas visshet att lifvets mening äfven är deras eget lif; att de således ej endast äro till för sina barns skull, torde befria dem från andra af de samvetsplikter, som nu binda dem i fråga om barnen, framför allt den att sammanhålla en förening i hvilken de själfva gå under. Hemmet torde mer än nu komma att bli liktydigt med modern, hvilket — långt ifrån att utesluta fadern — innebär grodden till en ny och högre »familjerätt».

Och när hvarje lif anses som själfändamål ur den synpunkten, att det aldrig kan lefvas om igen; att det därför måste lefvas så fullt och stort som möjligt; när hvarje personlighet skattas som ett aldrig förut varande och aldrig återkommande lifsvärde, då blir äfven en människas erotiska lycka eller olycka ej endast af större betydelse för henne själf. Nej, den blir detta äfven för det hela — genom de lif och verk, hennes lycka kan ge släktet eller hennes olycka beröfva det.

För sig själf, som för andra, kommer individen då

att pröfva rätten att afsäga sig lyckan lika samvetsgrant, som man nu böjer sig för plikten att bära olyckan. Vikten för barnen af föräldrarnas samlif kommer att flyttas till arten af detta, sedan man insett att — när allt kommer till allt — det nya släktet vinner mest genom att kärleken alltid och allestädes uppställes som villkor för samlifvets högsta värde.

Detta är det löftesrika, som den nya vägen lofvar. Men flertalet ser ej löftena för de möjliga nya farorna. Det är denna fruktan, som städse lamslår modet att våga det opröfvade — för att finna det värdefulla!

Det är förvånande att dessa framtidsbäfvande aldrig söka tröst i det förflutna! De skulle då till exempel finna att, när ätten upphörde att vara äktenskapsstiftande, när förmyndaren ej längre kunde hålla kvinnan i omyndighet och giftomannen ej längre afhålla henne från äktenskap — då förutsades alldeles samma »upplösning af samhället och familjen», som nu befaras genom friare former för giftermålen! Men samma människor, som nu le åt de förra farhågorna, äro vissa om de senares bekräftelse! Ty i intet fall är människan mer senhjärtad att tro, än i fråga om sin egen naturs förmåga att ersätta yttre band med inre! Och dock, långt innan de nya formerna äro färdiga, öfverflöda de nya känslor, som skola fylla dem! Intet är vissare än att »vore känslorna icke bättre än lagarna, då erhölle man aldrig nya lagar» (Mill). Men människorna komma aldrig att tro på sina egna känslors utvecklingsmöjligheter, förr än de upphöra att ofvanefter söka sin styrka. De skola aldrig lita till sig själfva som vägfinnare — förr än de ej längre tro sig »ledda»! Så snart en omvandling skett, då ser man på den »historiskt», såsom en gifven följd af »för-

nuftiga» orsaker och »öfverjordisk» styrelse. Men att däremot se historiskt på framtiden; att för det ännu icke inträffade lita på de gifna följderna — på godt som ondt — af samma alltid verkande orsaker, detta faller icke samhällsbevararna in. Deras tro på Guds ledning är alltid — retrospektiv!

De lifstroende däremot veta att lifsbehofven voro den närande jorden för de känslor, hvilka en gång satte kärna i de lagar, af hvilka nu endast halmen är kvar. Men jorden har ej uttömt sin närande kraft, lika litet som känslorna sin lifsskapande makt! De lifstroende lägga därför ringa vikt vid den gamla halmen, däremot all vikt på att jorden skall stegra sin bärkraft.

En stor och sund lifsvilja i fråga om de erotiska känslorna och krafven — detta är hvad vår tid behöfver! Det är här verkliga faror från det kvinnliga hållet hota. Och det är bland annat för att afvända dessa faror, som nya former för äktenskapet måste danas.

Allt mer värdefulla och utvecklingsdugliga människoämnen — detta är hvad jorden vill bära! Möjligheten att erhålla sådana kan vara stadd i nedgående under fasta former för könslifvet, men i uppgående under fria och omvändt. Ej endast emedan nutiden kräfver mera frihet, bli således dess kraf löftesrika. De äro det emedan krafven allt mer närma sig frågans medelpunkt — vissheten om kärleken som det yppersta villkoret för släktets och de enskildes lifsstegring — och emedan nutiden erkänner behofvet att tillsvidare begränsa friheten ehuru endast genom lagar, som uppfostra till kärleken.

En sådan lag måste för kvinnans frihets skull afhända mannen vissa af hans nuvarande rättigheter;

för barnens skull begränsa både mannens och kvinnans nuvarande friheter. Men dessa begränsningar bli alla till slutlig vinning för kärleken.

*

De, som tro på en för och genom kärleken fullkomnad mänsklighet, måste emellertid lära sig räkna med årtusenden, ej med århundraden, än mindre med årtionden!

Ty den stora kärleken kommer till mänskligheten på samma underbara sätt, som våren till landen öfver polcirkeln, där man får se björkens topp grönskande höja sig ur den snö, som ännu täcker ej endast marken omkring den, nej äfven trädets egna lägre grenar!

Står hela skogen en gång vårgrön, då behöfver giftermålsbalken endast äga den, af den franske revolutionären föreslagna — redan då innehållsrika, sedan dess af ännu ett århundrades själ vidgade — paragrafen:

De, som älska hvarandra, äro makar!

I. Könssedlighetens utvecklingslinje.

1) Hon blef vigd mot sitt *nej* i brudstolen och lät då på bröllopsaftonen — och sedan hvar följande afton — sin kammarjungfru sy in sig i en säck, tills mannen efter ett år beviljade henne skilsmässa.

2) Se t. ex. *Kampen för renhet* af Nathanael Beskow och den norske prästen Fredrik Klaveness broschyrer, särskildt *Sanselighedens rette Plads i Personligheden* och *Seksuel Afholdenhed i Ungdomen.* Från det frisinnade hållet inom Nya kyrkan har likaledes inlägg skett i samma riktning genom *Himmelska äktenskap och sedlighetsfrågan* samt *Äktenskapets ursprung och helgd* af pastor Albert Björck.

3) Se Tolstoy, särskildt *Kreuzersonaten* och *Den sexuella frågan.*

4) Lord Chesterfield.

5) Tolstoy, Maupassant, Gunnar Heiberg och Strindberg, liksom äfven Heidenstam, Fröding och Levertin — för att endast nämna de af en svensk läsekrets mest kända namnen.

II. Kärlekens evolution.

1) Se brefväxlingen mellan Ervin Rohde och Nietzsche. Som en, med en antik tankeriktning sammanhängande nutidsspekulation, må här nämnas en nyligen framställd paradox: att människoutvecklingens slut- och höjdpunkt torde bli — hermafroditismen.

2) Se Yrjö Hirn: *Konstens ursprung.*

3) Se Charles Albert: *L'Amour libre.*

4) I *Tysta Djup*, m. fl. arbeten har Anna M. Roos och i novellen *A quarante ans* Hilma Angered-Strandberg behandlat denna kvinnans egenart, som är af stor betydelse så väl för kärlekens som för släktets evolution och därför icke bör bortarbetas, endast utvecklas. Så länge kvinnan gaf sig utan urskiljning, var kärlekens urval ännu utan betydelse. Först sedan blygsamheten uppstått blef detta urval möjligt och till fördel för släktet. Ty då blygsamheten

slutligen besegras af den starka tilldragning, som en bestämd man utöfvar, beror detta ofta på att kvinnans kärleksinstinkt hos honom funnit någon för släktet värdefull egenskap.

5) De nordiska efterföljarne af *En Handske* torde ej behöfva påpekas; men äfven i utlandet har frågan nu nått fram till land, där folklynnets motsatta art gör det djupt betecknande för tidsandans makt. Så har t. ex. Marcel Prevost behandlat det i *Vierges fortes*, Paul och Victor Margueritte i *Nouvelles femmes* och i Wien har *Vera's*, äfven på svenska öfversatta, bok *Kampen för renhet* framkallat åtta olika skrifter för som emot. Det som tidstecken märkligaste i »Veralitteraturen» är Felix Ebner's *Meine Bekehrung zur Reinheit*, där en ung man ur kärlekens synpunkt talar för mannens afhållsamhet.

6) Lou Andreas-Salomé: *Der Mensch als Weib.*

7) På grund af undersökningar öfver körtlarna i allmänhet antar man att äfven de könsfunktionerna tjänande »sich nach innen wie nach aussen durch die Sekretion seiner Drüsen documentirt, und während seine Aussen-Funktion für die Erzeugung von Nachkommenschaft das unerlässliche Mittel bildet, seine innere Sekretion im Menschen selber seinen geschlechtlichen Charakter bestimmt und enervirend auf Blutbildung, Nerven und Gehirn wirkt. Der Mensch ist damit auch geschlechtlich mehr, als man früher meinte, auf sich selbst gestellt, auch wo er nach aussen nichts Geschlechtliches erlebt. Und überdies hat er weit allseitigere Mittel seine Liebe zu einem andern Menschen, auch ohne dessen geschlechtliche Berührung, in sich auszulösen: denn nicht nur die Begattung der Körper, sondern jede leiseste, nervös vermittelte, geistig empfangene Nüance im Verkehr oder Anblick von Mensch zu Mensch kann die innere Sekretion anregen. Eine noch nicht geschlossene Frage ist es, inwiefern vielleicht die Ersparniss an Verbrauch der Aussensekretion die innere Sekretion bereichert und ob nicht Keuschheit im vollen, reinen Sinn (ohne Spielerei und Phantasie-Ausschweifungen) eine Schatzkammer sei für die Kraft, die auch *geschlechtlich* bauend und wirkend den Körper und das Nervensystem durchdringt. Ebenso vermag Keuschheit auch die Steigerung aller nicht-geschlechtlichen Kräfte im Menschen zu erleichtern, sowohl im geistigen Gebiet als auch im physischen...» (Ur ett bref.)

8) Se *Ella von der Weiden* af Gabrielle Reuter. Men det är ej endast i kvinnolitteraturen den nya kärleken förkunnas. Redan nu finnas män, som fullt förstå hvad kvinnan vill. Bland de äldre har G. Meredith — liksom Ibsen, Björnson och Jonas Lie — delvis förstått det. Men Mæterlinck framför alla andra samtida vittnar om den underbara kärlek, »som borde vara den vanliga mellan människorna, men som är så sällsynt, att den bländar dem och förefaller dem förryckt; en naiv och dock klarseende kärlek, som på samma gång är modig och vek som en blomma; som tager allt och gifver än mera, som aldrig betänker sig och aldrig griper fel, som icke skrämmes och

ej förvånas af något; som ser och fattar en mystisk och för andra osynlig lycka; som öfverallt under alla pröfningar och möjligheter har den för ögonen och leende vågar sig fram ända till brottet för att kräfva den . . .» En annan är Peter Altenberg, som i tusen tonfall upprepar: »Ve, den kvinna, som låter sig nöja med hvad nutidsmannen bjuder henne, ty hon förstör naturens djupaste plan: den att hon skall befria mannen från hans återstående råhet i känslor och seder, befria honom just genom sitt omutliga kraf på kärlekens förfining och förädling.» Och ännu andra yngre diktare kunde nämnas.

Fransmännen äga försteget såväl i fråga om tiden som om sättet för frågans behandling inom essayens område, framför allt genom Stendhal's *De l'amour* — det fullaste uttrycket af den redan vid kärlekshofven medvetna franska romantiken, den för hvilken kärleken är lifvets högsta värde, men ett lifsinnehåll, som med äktenskapet intet kan ha gemensamt. Andra arbeten äro Stahl *De l'amour;* Michelet *l'Amour;* Bourget *Psychologie de l'amour.* Flera, mig okända, arbeten kunde nämnas, somliga öfversatta på svenska, såsom Richet's *Kärleken.* I Tyskland har de senare åren bl. a. medfört följande Essayssamlingar af idel manliga författare: K. Hessen: *Das Glück in der Liebe;* M. Schwann *Liebe;* dr L. Gumplowicz *Ehe und freie Liebe;* Leo Berg *Das sexuelle Problem; Brautstandsmoral* af dr R. Michels och åtskilliga mig obekanta arbeten såsom: *Gebt uns die Wahrheit!* af Else Jerusalem-Kotanyi; A. Rauber *Fragen der Liebe* och *Die Don Juan-Sage; Ist freie Liebe Sittenlosigkeit? Sollen wir heiraten?* af med. dr N. Grabovsky; *Moderne Eheschacher* af F. Sturmer; *Der Kampf der Geschlechter* af F. v. Nummersdorf; *Die Liebe des Ueber-Menschen* af Marie Halm m. fl. Vidare en mängd skrifter om ungdomens upplysning i könsfrågan. I England angaf redan Tennyson i *The Princess* önskemålen hos och namnet åt *the new woman* och många andra ha där redan från förra århundradets midt medelbart fördjupat det erotiska begreppet, särskildt systrarna Brontë och miss Mulloch bland de kvinnliga författarna. Under senaste tiden har George Egerton i *Rosa Amorosa* och Edward Carpenter i *Love's Coming of age* hvardera på sitt sätt utmärkt behandlat kärlekens evolution; den senare har äfven skrifvit andra (mig obekanta) arbeten om kvinnan, kärleken och äktenskapet och hänvisar till flera dylika såsom *Woman free* af Ellis Ethelmore; *A noviciate for marriage* af Edith M. Ellis. I Italien ha bland andra Mantegazza skrifvit om *Kärleken* och Vaccaro om *Kärlekens evolution,* men båda äro mig obekanta.

Här äro endast sådana arbeten nämnda, som stå utanför det vetenskapliga området, och därför äro betecknande för frågans inträngande i allmänmeningen. Att i detta afseende ge ens en flyktig öfversikt af *skönlitteraturen* vore otänkbart. För den, som vill erhålla en kort öfverblick, kan anbefallas en liten broschyr af dr Paul Bergmann: *Die werdende Frau in der neuen Dichtung.*

Likaledes dr Ella Mensch: *die Frau in der modernen Litteratur*. Men sedan dessa skrefvos (i slutet af 1890-talet) har stoffet mångfaldigats. Ett nyare inlägg är en artikel *Das Liebesproblem in der modernen Litteratur* af I. v. Troll Borostyanski. I Norge har under flera år särskildt Alvilde Prydz fört »den nya kvinnans» talan, liksom Magdalene Thoresen städse den stora kärlekens.

I detta samband bör påpekas att såväl rättsvetenskapen som nationalekonomien under 1800-talet flitigt sysselsatt sig med äktenskapet. Inom socialismen har sålunda Engels framhållit dess samband med privategendomen i *Ursprung der Familie*, som blifvit grundläggande för uppfattningen hos hans meningsfränder och det blefve för vidlyftigt att påminna om socialistiska utopisters inlägg i frågan; det självfullaste är William Morris *News from nowhere*. Men framför allt hafva antropologien och etnografien under det gångna århundradet skapat en hel litteratur i hithörande frågor. Sålunda har den åskådningen småningom danats: att äfven i fråga om den könsliga sedligheten normerna äro mänskliga och relativa, icke gudomliga och absoluta. Men på själfva kärlekens evolution, i den mening orden här tagits, har denna forskning icke öfvat något väsentligt inflytande. Det är icke med vittnesbörden om kärlekens och äktenskapets historiska utveckling — utan med den nutida rörelsen för kvinnans frihet och personlighetsutveckling — som det senaste skedet af kärlekens evolution står i samband. Detta hindrar dock ej att en del författare sökt stöda sina framtidsbilder af kärlekens frihet genom att t. ex. framhålla värdet af matriarkatet, den form som Bachofen och Mac Lennan anse som familjens ursprungliga och med dem en mängd andra forskare (Morgan, M. Kovalewsky, Lubbock m. fl.,) som omfatta samma åskådning. Andra åter — t. ex. dansken prof. Starcke och finnen prof. Westermarck — ha ställt sig på en motsatt ståndpunkt och häfdat andra könsseder, med patriarkaliska förhållanden, såsom familjens utgångspunkt. Striden mellan denna »familjeteori» och nyss nämnda forskare, som antaga »stamäktenskapen», är ännu icke förd till ett slutgiltigt afgörande. Men de nya begreppen om könssedligheten gå sin väg fram oberoende af den stridens utgång.

III. Kärlekens frihet.

1) *Hur afskaffas prostitutionen?* af (pseudonymen) Einar Ekstam.

Som bevis för att det icke är ett högre sedlighetstillstånd man erhåller, när ungdom tillfredsställer könsdriften utan vilja till fortsatt samlif, utan hänsyn till det nya släktet, må anföras en del vittnesbörd om tillståndet i Stockholm bland »ligapojkarna» och de af dessa ynglingar förförda flickor, som sedan dela sig mellan svenskarna och de utländska gossorkestrarna. Det är dessa ligapojkar och yngre arbetare som, enligt polischefen, fylla de veneriska sjukhusen; dessa som förföra 95 af 100 Stockholmsflickor.

En tabell beräknad på 2,541 prostituerade kvinnor i Stockholm visar att af dem, som *lämnat hemmet* före 16 år hade (i runda tal) 9 proc. ägt könsförhållanden före denna ålder samt mellan 16—20 ända till 67 proc.! Af de, som *lämnat hemmet* mellan 16—20 hade 5 proc. haft sådana förhållanden före 16 och 62 proc. mellan 16—20. (Se E. Welander: *De Veneriska sjukdomarnas betydelse.*) Förfallet börjar sålunda att flickorna — i stad som på land — gå från den ena till den andra af sina bekanta — tills de slutligen hamna i prostitutionen. Hvad som tilldrar sig i vissa Smålandsbygder torde icke vara enastående. Ynglingarna söka på sitt håll arbete under sommaren, flickorna på sitt, vanligen vid betodlingen i Skåne och Danmark. På hösten återvända de till hembygden och hyra sig — ofta flera par tillsammans — en stuga, där de sedan under vintern på dansgillen, kortspel och drickande förtära sommarförtjänsten. Under hvad villkor de sålunda födda barnen komma till och uppväxa behöfver icke påpekas. Ty denna slags prostitution medför endast småningom ofruktsamhet, medan den till en början ger upphof åt barn, som i regeln erhålla en eländig tillvaro. Bland de efter Göteborgsoroligheterna till fängelsestraff dömda ynglingarna voro således åtskilliga fäder; en nittonårig gosse hade redan — tre barn! Från våra grannlands hufvudstäder komma liknande skildringar af sedetillståndet bland ungdomen — och ej endast inom underklassen — skildringar, som visa att gränsen mellan fri kärlek och obetald prostitution ofta öfverskrides och att detta medför såväl psykisk som fysisk ohälsa. Hvarken öfver- eller underklassförhållanden, hvarken landt- eller stadslif ha skulden för att vissa kvinnor födas till skökor: sådana se dagen i millionärshemmen som i fattighusen, i kungaätten som i torparfamiljen. Men många fala kvinnor hafva medelbart förnedrats genom fattigdomen, förförelsen eller äktenskapssvårigheten.

Det bör påpekas att uppgiften på sid. 255 att ända till 80 proc. män äfventyra att ådraga sig könssjukdomar är en *sannolikhetsberäkning* och afser endast männen i de samhällen, där den *yrkesmässiga otukten bedrifves.*

I fråga om de *inskrifna* prostituerade visar sig, enligt Hälsovårdsnämndens statistik, i Stockholm under 1902 en ökning från 458 vid årets början till *505* vid dess slut! 141 hade kommit från handtverkarhem; 87 från arbetsfolk på landet, 52 arbetsfolk i stad; 44 hade ogifta mödrar; 33 voro komna ur bondehem; de öfriga grupperna voro mindre betydande. 31 och 41 stycken hade lämnat hemmet vid resp. 10 och 5 år och 187 efter 15 år men ej mindre än 205 hade stannat i hemmet ända till 20. I landsorten voro 392 födda. 207 landsortsbor och 100 Stockholmsflickor hade inledts i prostitutionen i Stockholm och 194 i landsorten. Sista sysslan före prostitutionen hade varit tjänsteplats: 224 hos enskilda, 74 på offentliga ställen, 12 i bod. Fabriksarbeterskor hade 45, sömmerskor 47 och andra arbeterskor 101 bland dem varit.

Det är stor skada att icke alla dessa tjänares och arbeterskors

bostads- och *löneförhållanden* blifvit medtagna i statistiken! Ty det är icke nog att veta att — enligt E. Welander — de flesta, när de bli prostituerade, »äro friska, kraftiga kvinnor i sina bästa år, som mycket väl kunnat arbeta, om de velat». Att människor tröttna att arbeta för svältlöner är en synpunkt, som icke får utelämnas vid sakens diskussion! Åldern för inskrifningen i prostitutionen har för 196 stycken varit 21—30 år — eller med andra ord den *för äktenskapet rätta åldern;* för 70 stycken 20 år; för 58 stycken 19 år; för 46 stycken 18 år; för 50 stycken 17 år och för 42 stycken endast 16 år!

I samband med svårigheten att kunna ingå äktenskap bör påpekas att när det sidan 113 yttrats: att alla statistiska vittnesbörd utmynna däri att de prostituerades antal växer med minskade äktenskapsmöjligheter, så får man därvid ej endast fästa sig vid de *inskrifna* prostituerade, utan äfven vid det i regeln betydligt större antalet *icke* inskrifna. Vidare vid antalet unga kvinnliga emigranter, som sedan i stor mängd bli »den hvita slafhandelns offer» och slutligen vid utbredningen af könssjukdomarna. För Sverige finnes i detta fall en talande siffra: doktor I. Svenssons förklaring 1896 (se Hälsovännen) att *öfver halfva antalet* akademiska studerande ådrager sig dessa sjukdomar.

Visserligen medverka många andra faktorer än äktenskapssvårigheten till könssjukdomarnas utbredning. Till exempel den nyssnämnda lösaktigheten i betraktandet af könsförhållandet; kvinnornas aftagande benägenhet för äktenskapet men framför allt de unga männens *värneplikt och kasernering.* Öfver den senare fällde den svenska kvinnliga fredsföreningens europeiska enquête det utslaget: att den i hög grad sänker könssedligheten. Och en tysk läkare, M. Alsberg har nyligen — vid tyska läkar- och naturforskarmötet i Kassel — framhållit: att värneplikten föranleder släktets urartande genom att gynna de svages — samt därför underkändes — giftermål, men uppskjuta de lifskraftiges och sålunda hänvisa dessa till prostitutionen, som ger dem de sjukdomar hvilka — jämte alkoholismen — senare orsaka deras barns urartning.

2) Populära broschyrer — sådana som till exempel professor S. Ribbings: *Med hvem får man gifta sig?* E. Svenséns: *Kvinnofrågan;* B. Björnsons: *Engifte och månggifte;* doktor A. Nyströms: *Äktenskapet, pauperismen och prostitutionen* — stöda sig i detta afseende på tidigare vittnesbörd, mot hvilka man dock kan invända att de endast delvis äga tillämplighet på vår tid. Mer vägande bli därför nutida evolutionisters uttalanden i samma riktning. Mig obekanta, men af fackmän framhållna, inlägg i frågan ha skett af samtida vetenskapsmän, såsom: D:r A. Herzen: *Wissenschaft und Sittlichkeit;* dr med. Kornig: *Die Hygiene der Keuschheit;* prof. dr A. Hein: *La vie sexuelle chez l'homme;* Hegar: *Der Geschlechtstrieb;* C. Boeck: *Utugtens følger for legemet.* Vidare uttalanden ha skett af t. ex. professorerna Max Gruber i Wien och Henrik Pontoppidan i Danmark; genom norska

medicinska fakultetens enhälliga förklaring 1888; genom *Tyska sällskapet till könssjukdomars bekämpande* och de så kallade Ethosföreningarna i Tyskland och Schweiz; genom tjugu tyska professorers upprop till den studerande ungdomen; genom Brüsselkonferensens uttalanden 1899 o. s. v.

Den stora, internationella, af Josefine Butler skapade federationsrörelsen omfattar nu de flesta europeiska land. Och vid kongresser för denna fråga hafva — jämte öfverdrifterna — många betydelsefulla inlägg ägt rum. Frågan har framkallat en hel, kvinnlig som manlig, litteratur, hvilken belyser den ur religiös, medicinsk, socialpolitisk och kvinnosakssynpunkt. På allmänmeningen ha äfven böcker som Lenneps *Klaasje Zevenster*, Hugos *Les misérables*, Tolstoys *Uppståndelse* o. a. verkat väckande.

Äfven i Sverige har federationen arbetat under motstånd och åtlöje tills här, som rundt om i världen, läkarne börja vakna för det faktum: att den nuvarande ordningen icke skyddar mänskligheten från den alltjämt växande faran af könssjukdomarnes spridning. Sålunda höll på Svenska läkaresällskapets majsammanträde år 1901 professor Welander föredrag om hur man kan förebygga de veneriska sjukdomarnas spridning, och på novembersammanträdet samma år diskuterades frågan lifligt, ehuru ingen resolution fattades. Frågan kom sedermera åter upp, då striden började om reglementeringen, och sällskapet tillsatte nu en kommitté för att besluta om villkoren för en pristäfling i syfte att få en populär-vetenskaplig folkskrift om könssjukdomarna och deras bekämpande. Att behofvet af en dylik folkskrift blifvit kännbart visar den motion, som väckts i stadsfullmäktige af dr Wretlind om åtgärder för utgifvande af en dylik ströskrift. Riksdagsmännen S. A. Hedin och E. Wavrinsky ha föreslagit en skrifvelse till regeringen med begäran, att genom sakkunniga representanter för hygienen, rätten och moralen utreda, hvilka åtgärder från samhällets sida böra vidtagas för att möta den växande faran af smittosamma könssjukdomars spridning. I Verdandis småskriftserie har den ofvan påpekade broschyren af prof. Welander nyligen utkommit.

I Frisinnade klubben, i Folkets hus o. a. hafva diskussioner i ämnet varit ordnade. Broschyrer utgifvas. Några af de ofvan nämnda medicinska auktoriteterna anföras t. ex. i dr Ellen Sandelins broschyr: *Om ungdomens sedliga uppfostran*. En annan småskrift i ämnet är utgifven af dr K. Fries. Svenska federationen, liksom tidskriften *Hälsovännen* och dr Wretlind *(Sexuella frågor)* har under flera år äfven i tryck gjort inlägg i dessa ämnen.

Samtidigt har man i vårt land, som i grannlanden, i England, Amerika, Tyskland, ifrigt afhandlat frågan om ungdomens upplysning rörande könslifvet. Tidskriftsartiklar och broschyrer i mängd hafva fortsatt den diskussion, Björnson inledde med *Det Flager*. Några öfversättningar till svenskan — broschyrer af Å. Gjems-Selmer och ännu andra — ge goda anvisningar om barnens behandling i detta afseende. Betecknande för framsteget är att,

medan för en generation sedan en lärarinna i en flickskola afskedades emedan hon gifvit sin högsta klass insikter i detta ämne, har nu Elin Cederblom kunnat skrifva *Grunddragen af embryologien* — för skolbruk!

Under all denna djupt berättigade sträfvan för könssedlighetens höjande, kan det dock icke nekas att de svenska inlägg i sedlighetssaken, som äro mig bekanta, nästan alla vittna om ensidig syn på frågan. En broschyr sådan som Wikners *Kulturens offerväsen*, talar i detta afseende ett annat språk, hvars allvar ej borde glömmas. Ett enda exempel må här anföras. En ung vetenskapsman — ett geni, som ägde banbrytande betydelse — hade fört ett fullt afhållsamt lif utöfver trettiotalet. Han blef allt svagare och hans arbetskraft aftog så, att han sökte råd hos en läkarvän, hvilken såg dessa frågor lika allvarligt som han själf. Denne sade honom: att han hade valet mellan svagsinne, döden eller ändrade vanor i könsligt afseende. Mannen i fråga blef förtviflad, så mycket mer som han älskade en kvinna, lika fattig som han själf. Han hade ej vågat be henne dela en inkomst af omkring sjuhundra kronor. Men hon, som var en modig, enkel och själf förvärfsduglig kvinna, gifte sig nu med honom. Det var dock för sent: fattigdomens och afhållsamhetens följder hade brutit honom och han dog ej ett år efter deras äktenskap.

Mest vägande äro dock allvarliga mäns vittnesbörd: att mannen visserligen — af etiska, estetiska eller erotiska motiv — kan nå fullkomlig könslig afhållsamhet men att detta ej hindrar honom att — ofrivilligt eller frivilligt — bryta mot renheten, som endast äktenskapet ger honom.

3) M. Beutler: *Gedichte.*

IV. Kärlekens urval.

1) I bilagan till *Barnets århundrade* del I finnes en mängd arbeten — af Darwin, Galton, Haycraft, Ribot, Gjellerup *(Arvelighed og moral)*, m. fl. — angifna öfver ärftlighetsfrågan. Bland lätt tillgängliga äro prof. S. Ribbings broschyr: *Med hvem får man gifta sig?*, liksom en utförligare skrift af den norske läkaren H. Dedicken: *Aegteskabsstiftelsen* och en artikel af densamme i Nordiskt Medicinskt arkiv 1903. I tal som skrift har doktor Dedicken länge varit en förkämpe för *läkarbetyg vid giftermål* och den ofvan nämnda tyske läkaren Alsbergs inlägg vid läkarkongressen i Kassel gick äfven ut på behofvet af en lag om friskbetyg som villkor för äktenskap. Bland exempel på hänsyn till släktet nämner prof. Ribbing huru i byn Tenna i Schweiz alla unga flickor, som där tillhörde de så kallade blödarfamiljerna, ingingo ett förbund att ej gifta sig för att sålunda utrota den fruktansvärda sjukdomen. En hvar torde känna enstaka exempel på ett liknande mod. Ett enda må anföras: en nittonårig flicka fick af den man hon

älskade veta, att han förspillt sitt hopp om en sund afkomma. Hon hade styrka att skiljas från honom, ehuru hennes kärlek var så djup, att den sedan gjort hvarje annan förening omöjlig. Inom den europeiska skönlitteraturen lär — utom Zola — W. Jordan *(Sebald, Die zwei Wiegen)* ha behandlat problemet, likaså André Couvreur i *La Graine* samt en del engelska författarinnor: E. Robin in *The open question;* Mona Cairn: *Morality of marriage*, Linn Lynton o. a.

2) Se *Folke Rehn* af Sigge Almén.

3) Walt Whitman: *Children of Adam.* (Se *Leaves of Grass*).

4) Se artikeln *Ellen Key och vårt nya århundrade* (G. H. S. Tidning 27 juli 1901) och *Ellen Keys tredje rike* af prof. Vitalis Norström.

5) »De medfödda anlagen hos ett barn,» skrifver professor Ehrenfels i ett bref, »äro viktigare för släktet än dess uppfostran. För denna senare — liksom för föräldrarnas egen lycka — är makarnas kärleksharmoni viktig. För *anlagen* däremot betyder det allt, att båda föräldrarna fysiskt och psykiskt äro väl utrustade, ty äfven om de skulle afsky hvarandra, erhåller barnet det oaktadt goda anlag, ehuru naturligtvis uppfostran genom oeniga föräldrar sedan motverkar anlagen. *Kanhända* skall det kunna bevisas som betydelsefullt för anlagen att alstringen äger rum under lidelsens värme. *Troligt* är att den individuella kärleken — som redan visar sig hos djuren — innebär någon ännu ej utredd fördel, efter som den, ehuru den utgör ett hinder för alstringen, dock kunnat såväl uppstå som bibehålla sig under kampen för tillvaron -- hvilket ej varit möjligt, om fördelen icke öfvergått nackdelen. Men hvad man redan nu *vet* är: att släktets stegring beror på att de psyko-fysiskt mest sunda, starka och högt begåfvade bli de alstrande, men att däremot de illa utrustade allt mer — genom urval, egen fri vilja och lag — utestängas från alstrandet. Men som procenten af för alstring olämpliga män ännu är — och länge förblir — mycket större än samma procent bland kvinnorna, kräfver såväl släktets förökande i antal som dess *stegring i värde*, att — under en nu i sin varaktighet obestämbar öfvergångsperiod — engiftet *icke* uppehålles som den högsta sedliga form för könsförhållandet. För kvinnans personliga önskningar kommer alltid monogamien att vara idealet, emedan *hon* i denna form helt kan lefva ut sitt lif som könsvarelse. Men detsamma är ej fallet med mannen. Denne är af naturen danad att täfla med sina likar, ej om en enda men om flera kvinnor. Och för släktets stegring är det nödvändigt att kvinnan börjar inse det låga i att under engifte nöja sig med en ur alstringens synpunkt dålig man, liksom det självviska i att genom engiftet för sig ensam behålla en ur denna synpunkt ypperlig man. I båda fallen beröfvas släktet dess rätt till det bästa blodet. Endast med en medelmåttig man blir monogamien sedlig. Den ypperlige mannen förfelar sin bestämmelse som könsvarelse om han endast gör en kvinna till mor, denna ena kvinna må vara huru god och

skön som helst. En sådan man tillhör många kvinnor, med villkor att han gör dem till mödrar för det kommande släktet. Man skall möjligen en gång bevisa att de makar, som älska hvarandra, alstra bättre barn än de, som ej göra det. Men man skall ej kunna bevisa att de män och kvinnor, som duga för monogamien, därför alstra de bästa barnen! Detta skulle nämligen innebära att endast då vore kärleken mellan en man och en kvinna äkta, när den bestämmer dem för monogami. Men denna sats strider tillsvidare mot all erfarenhet.» För den vidare utvecklingen af denna tankegång se *Politisch-anthropologische Revue*, första årgången (1902) och andra årgången, artiklarna: Zuchtwahl und Monogamie; Die Aufsteigende Entwicklung des Menschen; Entwicklungsmoral; Sexuales Ober- und Unterbewusstsein af prof. dr Christian Ehrenfels. Med hänsyn till det sätt på hvilket diskussionen i dessa ämnen plägar föras, torde böra nämnas: att professor E. ej endast är en känd vetenskapsman utan äfven lyckligt engift och familjefar. Det är således icke personliga erfarenheter, som fått uttryck i hans åsikt!

6) I vår litteratur har Ellen Idström i romanen *Thorild och Louise* behandlat ett liknande problem. Så äfven Helene Böhlau i en novell, *Muttersehnsucht* (Se *Sommerbuch*).

7) Se — utom Darwins arbeten — till exempel Geddes' och Thomsons *Evolution of sex;* Sicard: *l'Evolution sexuelle dans l'espèce humaine;* Bölsche: *Liebesleben in der Natur;* v. Hartmann: *Philosophie des Unbewussten;* Letourneau: *l'Evolution du mariage.* Geddes yttrar bl. a. att kärleksurvalet bland djuren kan visa sig så subtilt, så beslutsamt individuellt att det endast kan falla en pedant in att neka att det här är fråga om kärlek i ordets mänskliga mening.

8) En belysning af ett sådant urval ger t. ex. H. Driesman i *Kulturgeschichte der Rasseninstinkte.* Han betonar att ingen ras varit i stånd att skapa en kultur utan tillsats af främmande blod. Ingen ras kan inträngа i en annans lifsåskådning och öfvertaga dess andliga odling annat än genom en verklig blodblandning. Resultatet af en sådan korsning blir beroende på beskaffenheten af blodet hos de olika raser, som på detta sätt träda i förbindelse med hvarandra. Förf. betonar betydelsen af den kvinnliga partens kvalitet, godheten af moderns blod. Äfven Chamberlain medger ju att en ädel ras uppstår genom förutgående korsning af skilda stammar men att korsningen sedan måste följas af sträng, länge fortgående inafvel, stundom uppfriskad genom nytt, men alltid befryndadt, blod. Driesman framhåller att den germanska rasen nu förlorar sin egenart, framför allt på grund af den germanska kvinnans instinktiva förkärlek för den »intressantare» romanska eller slaviska mannen.

Det faktum att en stark lidelse uppstår mellan genom härkomst eller samhällsställning vidt skilda personer, måste emellertid innebära att detta torde gynna stegringen af *släktet*, ehuru ej

rasens — eller engiftets — »renhet». Kärleksurvalets »brottslighet» kan ur denna synpunkt stundom vara omedveten släktförädlingsinstinkt. Driesman berättar att t. ex. under det fransk-tyska kriget många tyska kvinnor ur de högsta kretsarna hängåfvo sig åt de franska soldaterna, och han drager däraf den slutsatsen, att de voro offer för en naturdrift, som var starkare än alla sedliga och fosterländska känslor. Sydamerikanska kvinnor, födda i en förbindelse mellan en hvit och en inföding, visa likaledes en stark åtrå att ingå förbindelse med en hvit, alltså med en man af högre ras. De kunna för detta mål offra ära som förmögenhet, äfven om mannen i fråga är andligt och moraliskt förfallen.

9) Bland de nu otaliga skildringarna af denna konflikt står allt jämt *Et Besøg* af E. Brandes oöfverträffad, genom det på en gång individuella och klart typiska i ämnets behandling.

V. Rätten till moderskap.

1) I den utländska litteraturen är denna företeelse redan uppmärksammad och inom vår egen har Marika Stjernstedt i *Slätten* med mycken verklighetstrohet tecknat en sådan typ. I utlandets litteratur är den nu vanlig. Bland de mest betecknande är romanen *Der Geopferte* af dr Ella Mensch, där den nya kvinnans självtillräcklighet gör mannens olycka, samt Kiplings *Mörker*.

2) Ch. Albert *L'amour libre*.

3) Rosa Mayreder, uppsatser i *Die Zukunft* och *Die Zeit*.

4) Margaretha Beutler: *Gedichte*.

5) Senast har Elisabeth Kuylenstjerna i *Gungfly* skildrat denna nya kvinnotyp, som dock redan förut framträdt i den europeiska litteraturen som i vår egen, t. ex. genom A. Ch. Leffler, A. Agrell *(Ingrid)*, Harold Gotes dramer m. fl.

6) I *Theodora*, ett drama af Johan Bojer, där detta ämne behandlas, har han låtit en representant för kvinnosaken tala så, som en grupp dylika verkligen gjorde inför ett liknande fall i lifvet — något om hvilket Bojer emellertid var ovetande.

7) Se minnestalen vid 100-årsdagen af Fredrika Bremers födelse.

8) Ett betecknande uttryck för denna åskådning gåfvo två artiklar (i Svenska Dagbladet april 1903) om *Kvinnans bestämmelse* af märket Glaukos.

9) Se *Das Recht auf die Mutterschaft* af Ruth Bré. Där anföras en del uttalanden af fackmän. Mig obekanta men af fackmän påpekade skrifter i ämnet äro utgifna af Havelock Ellis, E. Laurent, A. Moll (*Conträre Sexualempfindung*) och ett anonymt arbete — *Der Conträrsexualismus in Bezug auf Ehe und Frauenfrage*, m. fl. *Die Verbrecher der Liebe* af Irma von Troll Borostyanski;

E. Asenjeff: *Tagebuchblätter einer Emancipirten; Halbthier* af Helene Böhlau; *Offener Brief* af Multatuli; *Demies Vierges* af Marcel Prevost må nämnas som några bland de många litterära skildringarna af könslifvets kraf eller förirringar.

I detta samband bör nämnas den nu (som själfmördare) döde Otto Weininger. Enligt en artikel i *Die Zeit* har han i sin — af Strindberg nyligen prisade bok *Geschlecht und Charakter* — påstått att det manliga elementet (M.) och det kvinnliga (K.) hos alla individer finnas i ett bestämdt blandningsförhållande och ej endast i individen som helhet: nej, äfven hvarje cell har sin bestämda könsliga betoning. När t. ex. en man har ¾ M. och ¼ K. måste den kvinna, som för honom blir mest tilldragande, ha ¼ M. och ¾ K. Homosexuella bli de, som äga ½ M. och ½ K. En sådan naturbestämning kan, menar Weingarten — som flera nutida läkare och kriminalpsykologer — icke bli straffbar: en synpunkt, som justitiemordet på Oscar Wilde bidragit att fastställa. Weininger — som i kvinnan ser ett mycket lågtstående väsen — har ingen förhoppning om den sexuella kampens afslutning: ju mer K. en kvinna har, dess mindre förstår hon mannen och dess mer tjusar hon honom; ju mer han har af M. dess mindre förstår han kvinnan och ju mer tjusar han henne!

10) En del unga danska författarinnor — särskildt Edith Nebelong i *Gold* — hafva skildrat detta tillstånd. Edith Nebelong, Ella Hancke, Agnes Henningsen o. a. teckna i öfrigt än lifsgiriga, än lifsleda kvinnotyper af samma slag, som manliga norska och danska författare redan skildrat i mängd; så till exempel nyligen S. Nielsen i *Bark Franziska* och Nils Collet Vogt i *Harriet Blich.* I Danmark har Svend Leopold *(Den Store Eros),* Knudsen-Hjortö *(Kraft)* och ännu andra börjat reagera mot den halfhet och tomhet, den låga synvidd och den dådlösa lifströtthet, som röjer sig i det erotiska lifvet och — som en naturlig följd — inom lifvet i öfrigt, hos en viss grupp af ungdom. Gudda Behrend har i *En Synderinde* skildrat den erotiska leken ur ett kvinnligt offers synpunkt. Samma reaktion har äfven börjat i Norge ehuru med den vanliga blindheten för skillnaden mellan nydaning och urartning. I *Staden* har hos oss Anna Branting påpekat huru utelifvet, flärden, nervspänningen medföra den erotiska osedlighetsjargon, som förleder till äfventyren: den jargon, enligt hvilken hvarje drift, hur stora sedliga makter den än kränker, blir »helig». Det är i de stora städerna, som den erotiska ofruktsamheten och den stora nevrosen hos kvinnorna fått sina yttersta följder af alkoholism, morfinism, kleptomani (se Dubuissons arbete om Parisdamerna i detta hänseende), i kvinnliga spelklubbar, »rök-akademier» och dylikt.

11) Laura Marholms skrifter voro i Tyskland i detta afseende banbrytande för en sundare uppfattning. Men sedan hafva andra kvinnor inom romanlitteraturen ofta behandlat samma ämne. Främst bland dessa står alltjämt Gabrielle Reuter med *Aus guter*

Familie m. fl. arbeten. *Sie* af Baronesse A. Falke hör till samma grupp. Bland nyare författare, som behandlat den ogifta moderns rätt äro — utom Sudermann med *Hemmet* — Helene Böhlau med *Das Recht der Mutter* och de redan anförda M. Beutler och (pseudonymen) R. Brée. I varnande riktning gå däremot Adele Gerhards *Pilgerfahrt* och Marie Sillings *Wandlungen*. Bland mig okända arbeten — men som må nämnas som bevis på huru lifligt frågan nu är uppe — äro Anni Lenz: *Mutter* (ett drama); Elsa Plessner: *Die Ehrlosen;* Marie Stahl: *Frauenehre*. En broschyr i ämnet är utgifven af Hugo C. Jüngst: *Die Furcht vor dem Kinde*. I Frankrike har frågan novellistiskt behandlats af Daniel Lesueur och andra, mig obekanta, författarinnor. Den har bland annat framkallat en skrift af Lydia Martial, *La femme intégrale*, där hon påyrkar hvarje sund kvinnas rätt till ett barn; Nina Carnegie Mardon har sammanfört medicinska och statistiska inlägg af Louis Frank, Dr. Keifer och Louis Maingie i skriften *Die Versicherung der Mutterschaft*. Grant Allen's, på svenska öfversatta, tendensnovell *The Woman who did* behandlar äfven den fria kärlekens och moderskapets problem. Men med dessa antydningar är på långt när ej allt uttömdt, som frågan framkallat af inlägg i skönlitterär eller artikel- och broschyrform. Ett sådant inlägg — *Der Schrei nach dem Kinde* — har äfven skett af *Inge Maria,* med stöd af Björnstjerne Björnson, hvilken sedan flera år varit en anhängare af den ogifta kvinnans rätt till barnet. Hennes dikt *Und du sollst fruchtbar sein* är äfven ett rop på denna rätt. Prof. G. Hermans arbete *Genesis* (som i fyra band behandlar *Sexualismus; Erotik und Hygiene; Bakchanalien und Eleusinien; Animismus und Regeneration*, synes — efter hvad det framgår af anmälningar — häfda modersrätten i samband med reinkarnationen.

Hvad Sverige angår, torde man från 1880-talet minnas huru Stella Cleve, tidskriften *Framåt* och A. Ch. Leffler blefvo behandlade, emedan de djärfdes påstå att kvinnan äfven ägde sinnlighet i sin natur, liksom Alfhild Agrell, då hon i *Ensam* visade att en ogift mor kan äga en hög sedlig ståndpunkt. Sedan ha en del af 1890- och 1900-talets författarinnor — såsom Harold Gote, Hilda Sachs, M. Rieck-Müller, Gudrun Wide, Gerda Wall, Gabrielle Ringertz, Ellen Wester, Elsa Lindberg — tagit sig rätten till sanning i detta ämne, liksom de redan nämnda Ellen Idström, Marika Stjernstedt, Elisabeth Kuylenstjerna. Om alla den norska och danska litteraturens inlägg i ämnet blefve här för vidlyftigt att påminna: Amalia Skram står, allt sedan *Constance Ring*, i första ledet såväl i fråga om uppriktighet som psykologisk styrka.

12) Då detta 1896 påpekades i *Missbrukad kvinnokraft*, tolkades det såsom önskan att göra alla unga flickor till — »barnpigor»! Sedan dess har emellertid såväl behofvet af utbildning för barnsköterskans kall som fördelarna af bildade barnavårdarinnor börjat bli insedda, liksom äfven nödvändigheten af en verkligt tidsenlig utbildning för hushållets uppgifter. Men mycket

mer omfattande kan kvinnans praktiska arbete bli och den bild af kvinnans värdeskapande makt, som Johan Bojer danat i *Moder Lea*, behöfver icke förbli ett ouppnåeligt ideal. Icke det i vår tid allt vanskligare stora jordbruket, men *småbruket* — förenadt med trädgårdar, bigårdar, hönsgårdar, mejerier, konservfabriker — kunde i dugliga kvinnors händer erhålla den största betydelse. Och några glädjande ansatser i denna riktning mana till efterföljd. Så väl torp som herregårdar stå nu i mängd tomma och erbjuda möjligheter för sådana företag, liksom för att på landet ordna stillsamma, smakfulla, billiga hvilo- och sommarhem — i motsats till de dyra, stillösa turisthotellen. Bildade kvinnor borde äfven i städerna skapa hotell, liknande de hemtrefliga *Hospizerna* i Berlin, Kristiania o. a. med de där i minsta enskildhet fasta prisen och de afskaffade drickspenningarna. Ett tredje område vore kooperativa och konstnärliga beklädnads- och hemdekorationsaffärer, i förening med arkitektbyrå och rådfrågningstimmar i smakfrågor. Huru betydelsefull redan en sådan landsbygden omfattande verksamhet — *Svensk Hemslöjds* — är, därom kan enhvar öfvertyga sig. Ett fjärde vore upprättandet af behagliga och goda nykterhetsmatställen: i Schweiz hålla kvinnorna på att reformera hela detta område. Vidare organisation af lifsmedelförsäljningen för att undgå mellanhändernas uppdrifvande af lefnadskostnaderna. Inom några andra, nu halft filantropiska områden, borde verksamheten kunna ordnas så, att den ej behöfde stödas af välgörenheten, till exempel arbetarbostäders organisation i städerna och deras utkanter. Sedan komma alla de företag, dem egen förmögenhet eller andras hjälp tills vidare måst bära: läsesalar, barnträdgårdar, slöjdstugor, samkvämsaftnar och dylikt, som behöfvas rundt om i landet, vid stora bruk, byar och järnvägsknutar, lika väl som i städerna.

Där vore just nu intet företag viktigare än att organisera en kvinnlig *hemhjälpskår*, med garanterad utbildning och sammansluten i en fackförening med bestämda lönevillkor, olika per dag- och aftontid; med en praktisk och prydlig arbetsuniform och med hela den organisation i öfrigt som — för arbetsgifvare lika väl som arbeterskor — skulle möjliggöra en god lösning af den nu hvar dag olidligare tjänarinnefrågan.

Öfver hufvud vore det äfven ur moderskapets synpunkt lyckligt om öfverklasskvinnans fackutbildning mera riktades mot olika grenar af det *praktiska* arbetet. Ty det är aftagandet af kroppsarbetet — hvilket ej kan ersättas genom sport — som till stor del framkallat nutidskvinnans ökade lidanden af moderskapet.

13) Genom Fredrika Bremer-förbundets undersökning har det t. ex. för en enda grupp af kvinnliga handelsbiträden i Stockholm visat sig att de flesta voro mellan 24—30 år och att deras löner ställde sig sålunda: att bland de undersökta 11 ha en årslön af mer än 1,500 kr.; 49 mer än 1,000 kr., men under 1,500; 67 hade från 800 till 1,000 kr., 54 hade 400—600, 29 hade 300—400, 13 hade 200—300! Och 33 kvinnor, det vill säga 8,7 procent af dem,

som besvarat frågan, hade en årslön under 200 kr., men dessa ha i regeln aflöning äfven i natura, det vill säga fri bostad eller kost, tvätt och läkarvård eller till och med alla dessa förmåner. Statistiken visade *att en tredjedel* af samtliga undersökta kvinnliga kontors- och handelsbiträden hade 600—800 kr. årlig lön. 83 af dem som svarat, hade 300—600 kr. och af dessa 83 hade endast 4 fri kost och bostad. Deras veckoaflöning blef sålunda lägst 5 kr. 18 öre, högst 11 kr. 35 öre! För fabriksarbeterskorna står saken så, att *flertalet* förtjänar mellan 6—8 kr. i veckan, ehuru andra finnas som tjäna dubbelt och mera.

Men hyror och öfriga lefnadskostnader i Stockholm äro nu sådana, *att hvarje lön, som där understiger 70 kr. i månaden, måste kallas en svältlön!*

VI. Frihet från moderskap.

1) Se Chr. v. Ehrenfels: *Die aufsteigende Entwickelung des Menschen* (i Politische-Anthropologische Revue, april 1903). Tankegången i sin helhet hvilar här på en af Darwins nu omstridda åsikter, som dock erhållit stöd genom den berömde hjärn-anatomen Bechterew (se *Bewusstsein und Hirnlokalisation* 1898). Åsiktens tillämpning på amningen är endast ett mitt eget antagande.

I detta sammanhang böra sådana fakta som att — enligt en uppgift från Wien — af döda dibarn tre fjärdedelar ej hade ammats af sina mödrar ihågkommas. En fransk läkare Lulaing har lämnat statistiska bevis för att dibarn dö i dubbelt större antal, då de ej ammas af sina mödrar. Han har undersökt inte mindre än 13,952 från fattiga hem stammande barn, för hvilka födelsehjälp sökts vid den stora kliniken Baudeloque. För barn, som uppföddes vid modersbröstet, steg dödlighetsprocenten blott till 14,24, medan den för sådana, som fingo di hos amma, uppgick till 31,29 och för »uppflaskade» barn ännu högre! Af de undersökta 13,952 barnen fingo blott 6,409 — inte hälften således — näring af sin mor. Orsaken härtill låg i de sociala förhållandena: mödrarna tvingas att gå i arbete kort tid efter barnets födelse och kunna därför inte ge dem bröst eller ens flaska själfva. Dr L. anser absolut nödvändigt att hvarje mor (som kan det) skall beredas tillfälle att ge sitt barn di i sex månader. För detta ändamål yrkar han att vårdanstalter upprättas.

Den ofvan anförda tyske läkaren Alsberg framhåller — som bevis på den könsliga urartningen — dels den tilltagande nödvändigheten af kirurgisk hjälp vid födelseakten, dels bröstvårtornas förkrympning, hvarigenom amning blir omöjlig. Förkrympningen åter orsakas dels genom kvinnornas eget förvållande, dels som följd af fädernas alkoholism.

2) Se *Missbrukad kvinnokraft* och en del af de mot denna broschyr riktade stridsskrifterna. Såsom några af de viktigaste in-

läggen i den nu pågående striden må nämnas prof. Möbius' lilla skrift *Der physiologische Schwachsinn des Weibes*, som framkallat en mängd motskrifter, nu senast två af dr Johanna Elberskirchen: *Die Sexual-Empfindung bei Mann und Weib* samt *Feminismus und Wissenschaft. Das Weib in seiner geschlechtlichen Eigenart* af medicinalrådet Max Runge — med motskrift af Marie Brühl: *Die Natur der Frau und Herr Prof. Runge;* artiklar af prof. Platter i *Die Zeit* om *Frauenstudium und Rassetüchtigkeit*, närmast föranledda af en långvarig egen erfarenhet vid Zürichs universitet, och meddelanden från Amerika, såsom dr A. Plötz' bok (1895) *Die Tüchtigkeit unserer Rasse und der Schutz der Schwachen* och mr Edsons redogörelse. Som commissioner of health i staten och staden Newyork, lämnade Edson i *North American Review* en dyster bild af hälsotillståndet bland de förmögna klassernas kvinnor i Förenta Staterna. Det viktigaste problemet för de amerikanska läkarna, skrifver han, måste för närvarande vara de bildade kvinnornas hälsotillstånd. Man har hittills inskränkt problemets diskussion till de medicinska fackskrifterna, men däri har man gjort orätt. Tillståndet är redan nu sådant att det allvarligt hotar den nationella utvecklingen. Antalet af i dessa klasser lidande kvinnor utgör redan 60,000; de till sådana lidanden uppväxande flickorna måste beräknas till 65,000. Det är redan ett typiskt fall att en vacker, ung, med rik skolutbildning utrustad flicka, som träder in i äktenskap, efter ett eller två barns födelse, undergår en fullständig förändring. Hennes utseende blir trött och släpande, hennes lynne dåligt och nyckfullt. Hon är sjuk, ej blott för tillfället, utan hon har framför sig långa år af lidande. Ett alltjämt växande procenttal af de amerikanska kvinnorna kan, med ett ord, ej längre fylla moderskapets funktioner. Enligt Edson — liksom enligt prof. Platter m. fl. — är det intellektuellt öfverarbete under uppväxtåren, som grundlägger denna svaghet, hvilken sedan tydligt framträder i äktenskapet. Man spårar också — enligt de amerikanska läkarnas förklaringar — hos de amerikanska kvinnorna en allt mera utbredd fruktan för moderskapet. Hos de bildade klasserna har denna fruktan sin orsak däri, att de känna sin fysiska svaghet och befara att de ej kunna genomgå smärtorna. Den amerikanska öfverklasshustrun tillgriper fosterfördrifning — genom massage — när skyddsmedlen förfelat sin verkan. Till detta kommer att de studerande kvinnor, som ingå äktenskap, göra detta vid en mycket senare ålder, än de, som ej idkat högre studier.

Ett senare inlägg är presidenten Roosevelts, som nyligen varnat sina landsmän för Frankrikes öde, Frankrike, som trots alla varningar icke vill afstå från sitt två-barnsystem. Detta spökar nu äfven för Förenta Staterna, där icke allenast äktenskapens antal gått tillbaka, utan äfven antalet födda barn. Under Franklins tid var medeltalet barn i en familj åtta; för tjugu år sedan var det fyra à fem barn på hvarje gift par, nu har det gått ned till tre. Skulden att äktenskapen gå tillbaka ligger, menar Roosevelt,

hos det kvinnliga släktet. I Europa finns det flera kvinnor än män, hvarför en bråkdel af kvinnorna helt enkelt måste gå ogifta, medan det i Amerika enligt senaste statistik finnas 953 kvinnor på 1,000 män . . . — »Den omtalade amerikanska kvinnoemancipationen har», säger en annan författare, »utöfvat ett inflytande, som man för kort tid sedan icke var beredd på. Man har i Amerika gjort allt för att göra kvinnan till en självständigt tänkande och arbetande varelse, som icke behöfver mannens stöd, och resultatet har blifvit glänsande. Den amerikanska kvinnan är nu hemmastadd inom alla yrken, hon är läkare, jurist, köpman, professor. Och nu, sedan man gjort allt för att ställa henne i jämnbredd med mannen, handlar hon i fråga om äktenskapet som om hon icke vore kvinna.» Om man med dessa bilder från Amerika jämför en undersökning, som Lombroso gjorde inom en krets italienska kvinnor, där det däremot visade sig att: 1) äktenskap af kärlek, 2) tidiga äktenskap och 3) barn ansågos som villkoren för deras högsta grad af lycka, så framstår i bjärt belysning huru orimligt allt tal är om kvinnonaturens »oföränderlighet»! Det är i ljuset af dessa fakta — som stödas af statistiskt material — man bör se kvinnosakskvinnornas stolthet öfver »allt hvad kvinnor kunna bli i Amerika». Enligt en offentliggjord statistik fanns det för ett eller annat år sedan i Förenta Staterna 3,405 kvinnliga själasörjare, 1,000 kvinnliga advokater, 7,394 kvinnliga läkare, 787 kvinnliga tandläkare, 2,193 kvinnliga tidningsmän, 1,040 kvinnliga byggmästare och byggnadsritare samt 1,271 kvinnliga bank- och affärsmän. 946 kvinnor äro handelsresande, 324 likbärare, 409 elektriker, 45 lokomotivförare och eldare, 7 konduktörer, 21 stufveriarbetare, 31 bromsare, 10 packmästare, 91 klockare, 5,582 barberare och frisörer, 2 auktionsförrättare, 281 kådsamlare, 51 biskötare, 440 utskänkningsbiträden, 31 rullstolsskjutsare, 167 murare, 1,320 yrkesjägare och trappers, 85 borstare, 5 lotsar, 79 stalldrängar, 6,663 springpojkar och kontorsbud, 190 hyrverksägare, 196 smeder, 8 bleckslagare, 1,805 fiskare, 625 kolgrufvearbetare, 59 arbetare i guld- och silfvergrufvor, 63 stenhuggare, 2 automobilförare. Dessutom finnas kvinnliga kapplöpningsryttare, postiljoner, dödgräfvare, skarprättare, brandsoldater och så vidare! Rättvisan fordrar, att man tillika betonar alla vittnesbörd om huru den unga amerikanskan visar en mycket tidigare andlig mogenhet, ett starkare sinne för lifvets praktiska allvar, större självständighet och ansvarskänsla i sitt arbete, än den europeiska ungmön. Kompensationens lag visar sig äfven här; men det vunna torde dock ej uppväga det förlorade. En fransman, Delpon de Vissu, har i en afhandling nyligen framlagt sina iakttagelser från Amerikas kvinnliga värld. Han har framhållit att studielifvet vid högskolorna danar flickorna för celibat mer än för äktenskap, och genom öfverdrift såväl i studier som sport, skadar deras duglighet för moderskallet. Endast en tredjedel af dem som genomgått högskolorna, gifta sig men dessa äktenskap torde, menar han, i regeln bli varaktigare och lyckligare än andra. Han nämner emellertid ej huru många procent college-damer, som finnes på de 23,000 äktenskapsskils-

mässorna under 1902! Han omtalar vidare alla de självförvärfvande kvinnor, som i regeln gå ogifta eller som gifta allt mer bli barnlösa. Enligt dr Engelmans i Boston beräkningar äro mer än 20 af 100 gifta kvinnor ofruktsamma och detta gäller alla klasser: Lyxbegär och nöjeslust är en af hufvudorsakerna. Men äfven feminismen, som utvecklat klubblif och all slags yttre verksamhet, drar intresset från hemlifvet. Kvinnans urartning i Amerika visar — säger författaren — att den kvinnliga organismen icke kan uthärda manliga mödor och feminismen har därför ödat de krafter, som varit bättre brukade för rasens utbredning.

I samband härmed bör påpekas Cecilia Milow's nyss utkomna reseberättelse *Amerikanska skolor*, där hon betonar den där nu allt mer insedda faran af samskolan för flickorna under åldern 12—18 emedan de under täflan med gossarna öfveransträngas. Den bot hon anbefaller — att för den åldern afbryta samskolan — torde dock ej vara den rätta. Valfrihet och individualisering af läroplanerna, öppenhet och omvårdnad i fråga om hälsotillståndet, kunde upphäfva farorna och dock bevara fördelarna af samskolan.

En engelsk författare, Mariott Watson, har behandlat den kvinnliga idrotten ur skönhetens synpunkt. Han har påminnt om huru bland de vilda folken, där kvinnan fysiskt belastas, äfven hennes sekundära könskaraktärer lida häraf, så att hon i allt liknar mannen — en erinran, som redan prof. Riehl gjort i *Die Familie*, där han betonat: att civilisationen särskiljer och delar, men råheten nivellerar. Det samma, påstår Watson, har fallet blifvit sedan flickskolorna ej blott ha försetts med gymnastiksalar, utan flickorna också uppmuntrats till cykling, fäktning, skjutning, fotbollspelning m. m. Öfverdriften vid allt detta har haft till följd att under den senaste generationen kvinnans typ märkbart ändrats, hvilket otvifvelaktigt beror på införandet af atletik och kroppsöfningar i det fria, medan den ej blott naturliga, utan också hälsosamma och upplifvande rörelsen, promenerandet, allt mer öfvergifvits. »Den moderna flickan skjuter i höjden, blir stor, plattbröstad och färglös. Hon har ej mer kvinnlighetens vackra kontur och mjuka linjer utan anpassar sig alltmer efter den manliga normen.»

Äfven ur andra synpunkter har man i England som Amerika riktat sig mot kvinnosporten. Sålunda heter det: »Hvarje ledig stund ägnas åt golf, hockey, gymnastikplatsen och klubben. Denna plötsliga förkärlek för atletiska öfningar gör den moderna flickan långsamt men säkert oduglig för det moderna lifvets vackraste sidor. Flickorna få ingen tid öfrig för sin andliga odling. De bli så småningom högljudda och kantiga, kunna ej tala om annat än sin idrott och sina klubbar samt mista allt förstående för andra sidor af det mänskliga lifvet. Detta är den sociala synpunkten, men lika viktigt är att betrakta saken ur den fysiska. En sådan sport som exempelvis fotbollspelet är alldeles olämplig för kvinnan. Rörelserna under detsamma äro för häftiga och förhårdna musklerna, hvilka ju hos en kvinna böra vara mjuka

och smidiga. Och lika stor är faran att vitala organ bli skadade under boxningen...»

För det fall att dessa omdömen komma att tillskrifvas den manliga svagheten för den tidigare kvinnotyp, som männen, litteraturen och konsten ägnat sin »kvinnodyrkan», så borde det amerikanska vittnesbörd ej kunna jäfvas, som framgått under diskussionen i Amerika om en manlig dräkt för kvinnorna. Där har nämligen framhållits att dräktens olikhet måste bevaras, ty redan nu äro gossars och flickors typer så lika, att hvarderas kön utan dräktolikhet svårligen kunde särskiljas!!

Det bör emellertid påpekas att inom den högsta klassen i Amerika vården om den kvinnliga skönheten är högt utvecklad och att resultatet äfven blir beundransvärdt. Där odlas äfven behaget genom en slags attityd- och dansstegsgymnastik, som lär påminna om buddistiska religionsceremoniers värdiga gratie! I denna klass är icke kvinnans förvärfsbegär samhällsfaran. Där blir hon »anarkisk» (se M. Watson *Nine:th Century*) genom ett gränslöst njutnings- och lyxkraf, som männens öfverarbete måste tillfredsställa och för hvilket moderskapet offras.

I norden har man en sporthatare, hvars opartiskhet lika litet torde kunna betviflas som hans auktoritet, nämligen Nansen. Han har angripit ej idrotten men sporten, emedan »rekordtäflingarna egga fåfängan, framkalla hälsofarliga öfverdrifter, ett från allvarliga arbeten afvändt intresse och ett från den verkliga naturglädjen i ensamheten bortvändt sinne» — en varning, som här må upprepas, ehuru jag redan vid olika tillfällen framhållit liknande synpunkter.

I fråga om de engelska kvinnornas olust för äktenskapet har man nyligen fått ett vittnesbörd till många andra i det tal Galton hållit i Londons antropologiska institut och som innebar ett genomarbetadt förslag till släktets höjande. Galton hade, med anledning af sitt förslag, samlat en mängd rön om kvinnors benägenhet för giftermål och funnit dem hågade dels att uppskjuta, dels att helt och hållet afstå från äktenskapet. Föreståndarinnan för en högre flickskola yttrade t. ex. — då hon tillfrågades om sina elevers senare lif — att en tredjedel af dem drog nytta af studierna, en tredjedel hade ringa eller intet utbyte af dem och den sista tredjedelen gjorde helt fiasko. På frågan hvad som blef af dessa förfelade existenser svarade hon kort och godt: »De gifta sig!» Galton framhöll att en ändring måste ske härutinnan. Emedan de bestående förhållandena i många fall äro hinder för äktenskap mellan högt utvecklade individer, är det nödvändigt att uppmuntran lämnas vare sig af staten, rika personer eller af föreningar. Bland de medel, som för detta ändamål böra tillgripas, nämner han särskildt bostadskolonier, där de unga paren kunde finna billigt husrum och dito kost, äfvensom att de borde få sig hemgifter tilldelade och i andra afseenden erhålla understöd.

Såsom svensk motbild till nyssnämnda engelska skolföreståndarinna kan anföras en svensk kvinnosakskvinna och doktor,

som förebrådde en annan dylik, att hon förlofvat sig just som hon slutat sina studier, i stället för att förbli ogift och göra gagn med sin examen. Den förlofvade utbrast slutligen: »Men det måtte dock i alla fall inte kunna kallas ett brott att gifta sig?» — hvarpå kom repliken: »*Jo, nära nog*» *(!!)*.

Bland inläggen äro otaliga tidskriftsartiklar, till exempel Muirhead's (se *Int. Journal of Ethics* 1901) som företrädesvis vänder sig mot Ch. P. Stetson's bok *Women and Economics;* R. Pyke (i *Cosmopolitan* 1900 eller 1901), hvilken liksom Muirhead framhåller de psykologiska skälen för kvinnans aftagande äktenskapslust. I Italien har Ferrero i sin bok om det unga Europa allvarligt behandlat frågan om »det tredje könets» uppstående. (I Tyskland har Ernst v. Wolzogen skrifvit en novell med denna titel och Elsa Asenjeff *Aufruhr des Weibes oder das dritte Geschlecht.*) Ferrero menar att de könlösa arbetsbien bland kvinnorna komma att bli männens konkurrenter och en stark samfundsmakt genom intelligens, lärdom och arbetskraft, men ofruktbara, med förstenade hjärtan och sinnen, endast lefvande med hjärnan, medan de anspråkslösare kvinnorna fortsätta att föröka släktet — en arbetsdelning, som han på goda grunder anser farlig för de enskildas lycka, i lika hög grad som för släktets stegring. Det är på de anglosachsiska kvinnorna han framför allt stöder sina iakttagelser. Om Frankrike behöfde man ej ens tala — ty alla veta att befolkningens begränsning där blifvit en samhällsfara — såvida ej allmänna meningen i detta afseende vore den att kvinnornas frigörelse där intet betydde för frågan. Men då Leroy-Beaulieu — med stöd af Bodio och Nitti i Italien, Porter i Amerika, Marshall i England, Levasseur i Frankrike — för ett par år sedan visade: att i ett stort antal andra land, utom Frankrike, födelseprocenten äfven sjunker, då undantog han ej Frankrikes kvinnor från det inflytande, feminismen börjat utöfva, ett inflytande hvilket han betecknade som »en fruktansvärd fiende till folkökningen».

Och detta icke endast direkt, genom olust för äktenskap och moderskap, utan äfven indirekt, genom gammal-feministernas brist på syn för kvinnofrågans samband med alla andra sociala frågor. Intet visar detta bättre än deras ställning till skyddslagar för de kroppsarbetande kvinnorna. Man öppnar ingen årgång af någon europeisk tidskrift i hithörande ämnen, utan att under de senare åren finna artiklar om fabriksarbetets faror för kvinnorna själfva och för det nya släktet. Men detta har ej hindrat kvinnosakskvinnan af den äldre typen att fanatiskt motsätta sig dessa skyddslagar, hvilket äfven skett från den ytterste vänstern t. ex. *La Fronde* i Paris. Beaktansvärda inlägg här i norden i denna fråga äro nu senast Hedvig Gebhards artiklar (i den finska tidskriften *Nutid* 1903) och Emilia Broomés referat (i *Social Tidskrift* 1903) af det engelska arbetet *The Case for the factory acts.*

I Tyskland äro nu de yngre kvinnosakskvinnorna — dr Käthe Schirmacher, dr Helene Stöcker, Alice Salomon o. a. — ifrigt verk-

samma såväl för skyddslagar för ogifta och gifta kvinnor, som för samhällsskydd åt ogifta och gifta mödrar.

Äfven skönlitterära författare ha ställt horoskopet för det 20:de århundradets kvinnor och särskildt Marcel Prevost har framhållit att för hvarje kvinna, som når ett manligt yrke, måste räknas en urspårad man. I fråga om själfva förhållandet mellan könen torde, menar han, galanteriet allt mer försvinna och kvinnorna komma att dölja sin kärlek — när de känna någon. Enär männen och kvinnorna bli hvarandra allt likare i afseende å vanor och yrken, är det sannolikt att äktenskap skola ingås vid hvilka känslan spelar endast en obetydlig roll; men dessa äktenskap kunna icke förty bli hjärtliga och räcka länge: makarna äro då två kompanjoner, förenade genom en ömsesidig aktning och ett välförstådt intresse. Hustrun skall bli mer omtänksam och egoistisk, ty hon ledes ej längre af lidelse, som ju förutsätter självförsakelse och blindhet. 20:de seklets kvinna blir en allt mindre öm moder. Detta faktum kan redan iakttagas hos engelsmännen, hvilka säkert stå de kommande sociala förhållandena närmare än den latinska rasen. Den husliga härden blir mindre varm och mindre sluten inom sig. Barnet skall skynda att öfverge den, så snart det utom hus kan förskaffa sig frihet och penningar. Betydelsen af begreppet »ära» skall hos kvinnan småningom ändras. När kvinnorna bli verksamma i offentliga kall, utvecklas hos dem känslan af ansvar och en djupare insikt om hederns verkliga betydelse. De skola börja taga sitt gifna ord på allvar. De skola bli samvetsgranna i penningaffärer. Men samtidigt skall aktsamheten om hvad de nu anse som sin »ära» minskas. Att vara passionerad i kärlek skall anses löjligt: men man torde i stället ursäkta en intelligent och verksam kvinna, om hon tillåter sig en eller annan öfvergående fantasi. Betydelsen af den gåfva, kvinnan ger när hon öfverlämnar sig åt en man, skall bli mindre. Ty till grund för den nuvarande betydelsen af detta ligger den erkända sociala åtskillnaden de båda könen emellan — och det är just denna åtskillnad, kvinnorna nu arbeta på att utplåna. Alltså: vida större intellektuell vakenhet med en lifligare kärlek för oberoende; mindre passion och mindre skamkänsla; ett vaket sinne för personliga intressen, en förnuftig egoism, som likväl ej skall utesluta en varaktig sympati för mannen; mindre tjusande behag och mera själfmedvetenhet; mindre ömhet och mera förnuft...»

Det finnes personer, som mena att allt detta rör Amerika eller Tyskland, Frankrike eller England — bara icke Sverige! Men när samma orsaker hos oss varit nog länge verksamma, då komma de ofelbart att äfven här få samma följder. Det torde således kanske vara skäl att låta varna sig af andras exempel, innan de olyckliga följderna kommit?! Det saknas dessutom ej företeelser, som tyda på att faran närmar sig äfven vårt land. I uppsatsen *Nymalthusianismen* (Statsvetenskaplig tidskrift) framhåller t. ex. prof. Fahlbeck att äfven i Sverige två-barnssystemet, till och med på lands-

bygden (särskildt Gotland) tillämpas. Han påstår att ett lands folkmängd, oberoende af dess storlek, efter 111 år skulle blifva lika med 0, om tvåbarnssystemet började tillämpas i hela dess utsträckning. Sverige har, näst Frankrike, den relativt lägsta födelsesiffra af alla europeiska land. »De två länderna ha dock på olika vägar kommit till denna ståndpunkt, i det man i Frankrike inskränkt fruktsamheten, men i Sverige äktenskapens antal, som här — näst Irland — är det lägsta i Europa, framför allt på grund af ofördelaktiga förhållanden vid vårt lands inträde på världsmarknaden. Skadan är sålunda hos oss icke ohjälplig, i synnerhet som i vårt land fruktsamheten inom äktenskapet är större än Väst-Europas medeltal, äfven om Frankrike frånräknas.»

Men en hvar vet att kvinnans vilja att »för egen del lefva lifvet,» äfven i vårt land allt oftare medför att hon undandrar sig moderskapet. Och därför må här anföras hvad prof. F. i detta sammanhang yttrar: »Det är kvinnan, som bär moderskapets börda och äfven sedan under den första tiden har det största besväret med barnens vård och uppfostran. Så länge hennes ställning i familjen och samhället enligt sed och lag var mera bunden, och mannen äfvenledes enligt tidens åskådningar hänsynslöst pålade henne moderskapets börda, fann hon sig utan knot däri. Men häruti har skett en stor förändring, som likväl ännu långt ifrån är afslutad. Kvinnorna inom de högre klasserna vilja alltmer själfva råda öfver, huru ofta och när de skola blifva mödrar; samtidigt verkar hos männen hänsynen för hustrurnas önskan i detta fall allt starkare. Denna rörelse, ehuru tills vidare inskränkt till de högre klasserna, går som allt dylikt efter hand öfver till hela folket. Detta är framtidens, men icke en aflägsen utan en mycket nära liggande framtids, hämsko på fruktsamheten. Denna kommer i följd häraf att starkt sjunka och faran är endast, att fallet blir för stort. Ty så gick det i gamla Rom. Kvinnorna uti den högre klassen undandrogo sig där till sist alldeles att föda barn. Och till den punkten har man redan hunnit ibland *the upper ten thousands* i Förenta Staterna, hvarest fosterfördrifningen blifvit vanligare än barnsängarna. Kvinnorna äro i allmänhet tvåbarnssystemets ifriga anhängare, sedan detta en gång blifvit kändt.» Samma uppfattning erhöll äfven uttryck under en diskussion om malthusianismen i Statistiska föreningen, där det påpekades: att omkring 1880-talet såväl födsel- som giftermålssiffran sjönk, antagligen i samband med den då låga guldproduktionen. Men medan på 1890-talet såväl guldproduktion som giftermål ökades mycket starkt, hade dock födelseantalet i Europas alla land aftagit starkare än någonsin förut.

Dessa citat äro ej afsedda att utgöra något inlägg för eller emot nymalthusianismens berättigande, utan endast att visa, att feminismens kraf på frihet från moderskapet kan innebära faror, som måste beaktas. Männens nu allmänna klagan öfver hustrurnas sjuklighet borde äfven framkalla en del slutsatser, icke endast i fråga om verkan på kvinnans nervsystem genom deras nutida täflan

med männen vid förbrukning af alkohol och tobak, utan äfven i fråga om den frivilliga barnlösheten. Å andra sidan måste man, hvad Sverige angår, ännu med professor Wicksell betona det för folket farliga i att sätta stora barnaskaror till världen. Det är den stora emigrationen af de män, hvilka icke hemma i Sverige erhålla ett arbete som möjliggör äktenskap, som här vållar äktenskapens ringa antal och därigenom den ekonomiska nödvändigheten för så många kvinnor att till hvad pris som helst förtjäna sitt uppehälle. Och det vore bättre om fem kvinnor erhölle tillfälle att få föda två barn hvar, än att en föder tio men de fyra alldeles måste afstå att föda några! Innan våra näringskällor bättre upparbetats torde folkökningen i vårt land ej behöfva bli mycket större än den är, endast mycket annorlunda fördelad.

3) Den gamla åskådning, som på könsfrågans område stiftat så mycket oreda, att könsskillnaden endast skulle vara lokal, blir mer och mer omstridd. Allt oftare bekräftas den mening, som endast intuitivt uttalades i *Missbrukad kvinnokraft*, en mening, som emellertid blir en nödvändig följd af en monistisk lifssyn. För den, som intresserar sig af en vidare utredning, må påpekas Haveloch Ellis arbeten: *Man and Woman* och *Evolution of sex* samt än mera Geddes och Thomsons *Evolution of sex*. De senare göra gällande att könet bestämmer hela individens fysiologi; att de afvikelser i lefnadssätt, som könsskillnaden medfört, långt ifrån äro tillfälliga utan djupt organiskt begrundade; att könskaraktärerna, i egentlig mening, endast äro en koncentration och illustration af ett *hela individen genomgående tillstånd*. »Kvinnan är ej kvinna endast i en del af sin varelse utan alltigenom», säger en annan författare. Icke mannens förtryck således utan bådas natur har afgjort den arbetsdelning, som därför i det stora hela varit och måste förbli den bestående. En kvinnlig författare (i *Frauenrundschau*) har nyligen visat det ohållbara i Ch. P. Stetsons teori: att nutidsmänniskans sexuella hyperthrophi hos kvinnan uppstått genom behofvet att behaga — eftersom hon måste lefva af sina könsfunktioner som parasit på mannens förvärf — och att hon sedan gifvit sönerna detta stegrade könsbehof i arf! Mot detta framhåller F. R. att hvarken kvinna eller man företer någon allsidig variabilitet; att de visserligen ha egenskaper gemensamma — och äfven kunna utjämna skillnaden mellan sina prestationer — men att de dock i det hela af naturen anvisas till en differentiering i sin verksamhet och att det ej är kvinnans historia, som afgjort hennes organisation, utan omvändt. Den del, själen har i en funktion, äger stor betydelse för funktionens förmåga att modifiera organismen. Och som kvinnan på ett helt annat sätt än mannen tages i anspråk af fortplantningen, har denna funktion således afgjort hennes väsens olikhet med honom. Det blefve en obotlig skada för mänskligheten om kvinnan förlorade finheten i det sympatiska (= vegetativa) nervsystemet... »som nästan besitter en slags tankekraft». Detta dunkla förnimmande är starkast hos kvinnan; det gör henne till somnanbul och ger hennes sympati och antipati dess snabba

säkerhet. Genom detta är kvinnan närmare förbunden med naturen och med släktet. Ty denna snabbare känslighet, denna instinktens större finhet, tjänar naturens stora syfte, lifsskapandet, och får därför icke gå förlorad. Emedan denna starka, undermedvetna, nervösa verksamhet — jämte öfriga, för kvinnan egendomliga, fysiologiska funktioner — taga krafter från hennes hjärna och muskler, måste hon, i genomsnitt, bli mindre intellektuellt och fysiskt uthållig än mannen. Därför skadas hon äfven djupare af fysisk som psykisk öfveransträngning. Hennes förvärfsarbete innebär således i lika hög grad som hennes parasitlif faran att hon skall frambringa ett nervöst, könsligt öfverretadt och obehärskadt släkte» ...

4) Det typiska — i Europa som Amerika lika uppmärksammade och redan en skola bildande — förslaget i denna riktning har gifvits af amerikanskan Ch. Perkins-Stetson i hennes ofvan bemötta bok *Women and economics*. Tankegången där är den att, när de sexuella relationerna blefvo ekonomiska, krympte kvinnans andliga och kroppsliga kraft och denna kan ej återvinnas förr än hon åter blir självförsörjande. Den moderliga vården om afkomman har dessutom varit ofullkomlig och bör ersättas af statslig vård — såväl för kvinnans egen kraftutvecklings och oberoendes skull som för barnens. Ty dessa böra ej bli individuella utan tidigast möjligt sociala varelser. Mor och far betala hälften hvar till anstalten där fackutbildade sköta barnen, som stundom aflägga besök i hemmen. I en framtidsbild *(Oesterreich 2020)* föreslås att, när de verkliga mödrarna ha ringa moderlighet, barnen lämnas åt så kallade valmödrar, som bli dem i mors ställe, medan de alltjämt skötas i anstalter, där 100 barn, mellan 1—6 år, borde ha 12 vårdarinnor. Inom vårt land har statsuppfostringstanken blifvit antydd i *Det heliga arfvet* af Harold Gote och — som öfverallt — från socialistiskt håll. Så till exempel i en artikelserie af Viktor Larsson i *Hallandsposten* och på ett möte i Folkets Hus i Stockholm, där en ung talare — under en diskussion om äktenskapet och den fria kärleken — yttrade: att väsentliga invändningen mot att upphäfva det förra ju vore att detta skulle skada barnen. Men han ville aflägsna det hindret genom att sända samtliga barn till gemensamma barnhus. »Utvecklingen», menade han, »tyder på att den fria kärleken allt mera vinner insteg, i synnerhet om man ser på arbetarnas klass, där det inte är sällsynt att man och kvinna, förenade i ett dylikt 'Stockholmsäktenskap', ha arbete på hvar sitt håll om dagen och barnet under tiden är öfverlämnadt åt någon gammal kvinna.» Åtskilliga utopiska framtidsbilder af det nya samhället upptaga samma plan.

5) Se i detta afseende vittnesbörden i Adele Gerhards och Helene Simons betydelsefulla arbete *Mutterschaft und Geistige Arbeit*. Det innehåller utsagor från en mängd, på olika andliga områden verkande kvinnor, som nästan alla bekänna att — i djupare mening — konflikten mellan deras andliga produktion och moderskapet visat sig olöslig.

6) Gabor Falk: *Die Frau in der Kunst.*

7) Se *Das Weib und der Intellectualismus.* Oda Olberg är tysk doktor men gift i Italien. Ej blott som maka utan äfven som mor har hon erfarenhetens rätt att bli hörd.

8) Karl Jentsch *(Sexualethik, Sexualjustiz, Sexualpolizei)* och hans meningsfrände Siebert *(Moral und Sexuelle Hygien)* lära sålunda anse att endast i öfverfolkade land — och med villkor att grannarna göra detsamma — kan en inskränkning af fruktbarheten bli gagnande. Doktor S. Stall (hvars bok *Äktenskapets etik och hygien* nu i svensk öfversättning utgifvits af biblioteket *Puritas*) lär vara motståndare till nymalthusianismen. Däremot lär t. ex. den berömde tyske nationalekonomen prof. A. Wagner (*Agrar- und Industriestaat*) vara anhängare af tvåbarnssystemet. En annan författare (Hans Ferdy) skrifver om *Beschränkung der Kinderzahl als sittliche Pflicht*, medan doktor W. Hellpach i Heidelberg påstår att kvinnan som mannen skadas af skyddsmedlen, såväl genom deras fysiska som deras psykiska verkningar; att afhållsamhet för ett par sunda makar är lika skadlig och att således — oberoende af såväl etiska som religiösa skäl, dem han alls ej betonar — äfven den inskränkning, som är förenlig med nationens väl, d. v. s. den till fyra barn, icke öfverensstämmer med de enskildas välfärd. Doktor J. Urban's skrift *Die Stimme eines Rufenden in der Wüste* uppställer de strängaste kraf på *äktenskaplig afhållsamhet.* Den i Tyskland kände författaren i sociala ämnen, prof. Werner Sombart, förklarar — med anledning af Lilly Brauns utmärkta arbete *Die Frauenfrage* — att hennes optimistiska syn på kvinnans möjlighet att vara på en gång arbetsmänniska, mor och intagande kvinna strider mot all rimlighet. Ty släktets uppehållande kräfver att alla gifta kvinnor mellan 20—40 få ett barn hvartannnat år; kvinnans intellektuellt aktiva verksamhet skadar dessutom, menar han som Möbius, det känslofullt-passiva tillstånd hos henne, som är släktets bästa jordmån; hennes yrkesarbete slutligen blir för hennes tjusningsmakt lika farligt som moderskapet. Han anser således konflikten olöslig mellan kvinnan som könsvarelse, som mänsklig personlighet och som skönhetsskapelse. Slag i slag komma således skrifter för och mot begränsningen af barnantalet, allt efter olika etiska och nationalekonomiska synpunkter. Medan den ene t. ex. bevisar Frankrikes snara undergång genom tvåbarnssystemet, visar den andre på dess rikedom, arbetskraft och obetydliga emigration såsom detta systems lyckliga följder. Enhvar vet huru djupt denna fråga sysselsätter Frankrike själft och Zolas *Fécondité* är endast en bland de många skrifter denna fråga där framkallat. I annan mening än George Sand tog orden, »har, säger en fransman, äktenskapet blifvit prostitution: nämligen genom att bli ofruktbart som denna.»

9) Haveloch Ellis har sålunda — som resultatet af en undersökning om Storbritanniens andliga stormän — funnit att de flesta af

dessa utgått ur familjer med många barn och att flertalets mödrar varit öfver 40 år, då de födde geniet bland sina barn. Mot detta strider åter prof. Axenfelds undersökning att tre femtedelar af alla genier varit förstfödda. Från Sverige skulle en undersökning i detta fall troligen bekräfta Axenfelds mening. Guyau åter påstår att hälften eller t. o. m. ⅔ af alla genier äro utgångna ur talrika familjer och att de själfva stundom varit det tionde eller tolfte barnet. Till denna synpunkt lägger han de högre stående rasernas behof af folkökning för att hålla kulturen uppe mot den asiatiska invasion som förestår.

VII. Samhällsmoderligheten.

1) Vid nordiska kvinnosaksmötet i Kristiania (juli 1902) afsjöngs följande kantat af fröken Gina Krog:

Solo:

Ve, Vinternatsmørke og Havbølger sorte
og Stormenes Hvin!
Af Angstens aabnede Porte
det stirrer med Dødningegrin. —

Duett:

Ve! Slægten, som fødtes af Kvindens Skjød,
Den famler i Mørke, i Brøde, i Nød,
Og Hjælpen ei kom fra Mandens Hjerne!
Et Isstraaleblink, en skydækket Stjerne!
Hvert Løfte er dødt,
hvert Haab er forødt,
usalig de Liv, som har Jordslegter født!

Kör:

Bøi Hodet stille — dødsstille og lyt:
Naar Mørkret er fuldbragt, der toner et Bliv.
Naar Angst er fuldkommet, da spirer der Liv.
Da fødes der nyt.
Af Kvindernes Sjel fødes Slegten paany
og døbes af Aanden med Ild og Ord!

Duett:

Hvad Lysglimt af Haab over natlig Jord!
Hvad Løfte om Lysseklers Nytaarsgry!

Solo:

Livsaligt at lytte til Aandernes Sang,
nu viger Rædslernes sorte Hær.
Hør Orgelbrusen blir Stormens Klang
og Harpestrengstoner Bølgernes Gang!

Kör:

Løft Hodet og se! *Se mod Dagningens Skjær!*
Aanden er evig. Messias er nær.

(Kursiveringen gjord här.)

Om än denna kantat utgör en höjdpunkt i den kvinnliga öfverskattningen af kvinnan, så hör man dock inom gammalfeminismen alltid samma ton ljuda. Fred, frihet, rättvisa, lycka kunna endast komma genom kvinnan — och detta försäkras äfven vid sådana tillfällen, där kvinnor nedtysta obehagliga meningar, täfla om makt och erkännande, intrigera mot afundade meningsfränder och föra en bitter fejd mot sina motståndare!

Ett färskt bevis är det undermineringsarbete, som pågår mot *Nutid*, emedan den *opartiskt* tagit del i det af Rolf Lagerborg i *Euterpe* framkallade meningsutbytet om den fria kärleken.

2) En i detta fall talande siffra är att — medan på slagfälten hundratusenden af Preussens män offrats — ha under åren 1816—1875 ej mindre än 363,624 af dess kvinnor dödt i barnsäng.

3) Bland betecknande bevis i fråga om detta hastiga uppflammande är en statistik, som visar huru antalet af de i Stockholm på stadsfullmäktige röstande kvinnorna från att 1886 ha varit 3,6 proc., 1887 steg till 11,5 proc. — efter agitation af Fredrika Bremerförbundet och Gift kvinnas äganderätt (däribland ett af mig hållet föredrag i Wallinska skolans lokal). Redan året därpå sjönk emellertid siffran till 6,2, och slutligen till 1,5. Så — efter ny agitation — steg den åter till 6,1; sjönk så åter till 1,4 för att, efter ny agitation, 1902 stiga till 10,1, vid hvilken siffra antalet 1903 lär ha förblifvit.

4) Se Torpedo under arken i *Tankebilder*, första delen.

5) Det är i detta afseende ett glädjande tecken att — på förslag af föreståndarinnan i Stockholms nya Samskola, Anna Whitlock — Stockholms flesta flick- och samskolor nu sammanslutit sig om för skolornas åttonde klass och för gymnasieafdelningarna afsedda sociala föreläsningskurser. Äfven Stockholms kvinnliga seminarier — med undantag af obskurantismens sköldborg, det Södra folkskolelärarinneseminariet — ha anslutit sig till saken. Föredragen hållas en timme i veckan och omfatta: Kommunallagstiftning; Fattigvårdslagstiftning (Stockholms stads fattigvård samt under den sorterande inrättningar); Den enskilda välgörenheten (F. V. O., Frälsningsarmén m. m.); De fattigas barn (barnkrubbor, barnbespisning, arbetsstugor, förströelser, skollofskolonier, feriebarn); Barnavård (»Mjölkdroppen», barnhuset, barninspektion, barnsjukhus m. m.); Folkbildningsarbetet; Industrialismen; Egna hems-frågan; Den svenska kvinnorörelsens historia och den svenska kvinnans rättsliga ställning.

I Holland finnes redan en social högskola för kvinnor med ettårig teoretisk och ettårig praktisk kurs. Äfven i England och Amerika undervisas i samhällslära vid kvinnliga läroverk.

6) Denna nödvändighet har bland annat fått uttryck i Ågot Gjems-Selmers *Et Hjem før Mennisker*, där det sålunda yttras: Intet förhållande kan lefvas helt, utan att vi äro helt med i det själfva, med alla våra krafter i utveckling. Men huru äro äktenskapen? Lyser

det af dem? Locka de människorna, alla dessa hermetiska fabriker för nedläggning af kvinnoindividualiteter, dessa industriella fortplantningssällskap för släktets bestånd, där all andlig drifkraft skall besörjas af männen allena?... Dessa hustrukvinnor och gifta damer lefva endast för sin kvinnliga uppgift. Därför ledas såväl ungdomen som männen vid dessa enfärgade, grå hem — de vilja dit där personligheten lyser... Ett hem för människor, där personligheter skola växa raka och lifsglada, *måste slå upp alla fönster mot solsidan:* det individuella lifvet måste där stråla och värma... I sådana andligt vakna människohem, där kvinnorna få lefva sitt lif de också, skola ungdomen och männen vilja vara hellre än på något annat ställe i världen...»

7) Bland litteraturens skildringar af barnlidandet och barnasjälen må främst nämnas Dickens, särskildt med *Dombey et Son* och *Oliver Twist,* samt George Eliot. Bland nyare engelska märkes den anonyma *Autobiography of a child.* Vidare Daudet's *Jack* och m:me Daudet's barnskizzer. Bland nyare tyska Wildenbruchs *Kinderthränen;* Hauptmanns *Hannele;* Lou Salomé: *Ruth* och *Im Zwischenland;* Wassermann: *Moloch;* Emil Strauss: *Freund Hein* — en plågad skolynglings själfmordshistoria; Hartwig: *Schnockelchen.* Enastående är Robert Saudek med *Drei Bühnendichtungen der Kinderseele.* Likaså skildringar från deras egen barndom af Jules Vallès: (*L'Enfant,* första delen af hans själfbiografi); Strindberg, Tolstoy, George Sand, Daudet, Anatole France m. fl. Inom nordiska litteraturen, Kielland: *Gift;* K. A. Tavaststjerna: *Lille Karl;* G. af Geijerstam: *Boken om Lillebror;* Karin Michaëlis: *Barnet*; Carl Ewald: *Min lille Dreng* m. fl.

8) Ensamt i Preussen hade under 1800-talets sista år i medeltal 57 barn om året tagit lifvet af sig af fruktan eller ånger, skam eller sorg! Vissa kloster- och barnhems- samt lärar- och lärarinnemisshandlingar äga former, som kunna kallas djäfvulska, liksom barnarbetet flerstädes gör barndomen till en för hela lifvet ödeläggande tortyr. Den italienske kriminalisten Ferriani har utgifvit en bok om *I drammi dei Fanciulli,* dramer i hvilka särskildt skolfasan spelar en stor roll. Utom detta arbete har han åt barnens själslif ägnat flera andra verk: såsom *Minorenni deliquenti, Nel mondo dell infanzia* och slutligen *Deliquenza precoce e senile,* där han anför flera fall af barns grymhet, som stått i *omedelbart samband* med de råheter och den kroppsaga, man låtit barnen själfva undergå. Annorstädes har han uppvisat hvilken stor procent af grymma och samhällsfientliga individer som utgöras af — i sin egen barndom och ungdom misshandlade — barn, en erfarenhet som nu senast fallet Dippold bekräftat.

I detta samband anbefalles två små skrifter: (*Frauen-Rundschaus* förlag, Leipzig) Adele Schreiber: *Kinderwelt und Prostitution* samt dr jur. Frieda Duensing: *Die Verletzung der elterlichen Fürsorgepflicht.*

Hvad barnarbetet äfven i de land, där man anser sig längst hunnen i arbetets humanisering, ännu kan innebära, detta har bland annat framgått ur en amerikansk uppsats om barnslafveriet i Amerika. Man har räknat ut att i söderns väfverier arbeta minst 20,000 barn i åldern under 14 år. Ensamt i Alabama sysselsättas 12,000 barn eller något öfver 7 procent af samtliga arbetare. I Georgia är antalet barn under 12 år, som arbeta i fabriker, 12 proc. af vuxna arbetare och i Sydcarolina är det öfver 9 proc. Ett flertal af dessa stackare äro endast 5 à 6 år, fastän de gå under rubriken »under 12 år». Således sändas små barn i tusental till söderns fabriker till 12 och 12½ timmars arbete för en lön, som växlar mellan 37 och 45 öre om dagen!

Men rundt om i världen finns liknande och värre sakförhållanden mot hvilka endast *absolut förbud* för allt fabriksarbete af barn under aderton år kan hjälpa.

Den uppfostringsmetod, genom hvilken föräldrar och lärare kunna misshandla barn till döds, kommer ej att upphöra förr än samhället *straffar hvarje af föräldrar som lärare utdelad kroppsaga* mot ett barn öfver tre år. Detta yrkande, som nu kommer att kallas vanvett, är — om ett eller par hundra år — lag, sedan människorna insett att hvarje bruk af fysiskt våld är en moralisk svaghet hos uppfostraren liksom att fruktan, enligt Kants innehållsrika ord, har pathologiska, aldrig moraliska verkningar.

VIII. Fri skilsmässa.

1) För de yngre torde kanske en erinran behöfvas om dessa striders väsentliga moment: Ibsens *Dukkehjem* och *Gengangere;* Ch. Kroghs *Albertine;* Kiellands samhällssatirer; Hans Jaegers *Fra Kristiania-Bohêmen,* Garborgs *Mandfolk* och *Hos Mama* å ena sidan och polemiken om alla dessa å den andra. Björnsons föredrag om *Engifte och månggifte;* på senare tider prästerna F. Klaveness samt Th. Klaveness (»*Mor*» *af Whist* samt *Drift, Förälskelse, Kärlek*) samt Christian Collins inlägg i samma riktning som dessa mot den moderna litteraturens — särskildt Gunnar Heibergs — »osedlighet» och för engiftesmoralen. I Danmark ha bland andra G. Brandes å ena, H. Höffding å den andra gjort inlägg i striden som där dock icke haft den skärpa som i Norge. I Sverige och Finland var det särskildt Strindbergs *Giftas* och Gustaf af Geijerstams sedlighetsföredrag samt *Erik Grane;* Tavaststjernas *Barndomsvänner* och Knut Wicksells föredrag om *Prostitutionen* och om *Äktenskapet,* som på 1880-talet uppflammade striden. Den framkallade skrifter af lektor Personne: *Om Strindbergslitteraturen;* af professor S. Ribbing m. fl. mot Wicksell (besvarade i broschyren *De Sexuella frågorna*); af Eva Fryxell och andra.

2) Ett enda exempel talar. En landtpräst bekände sig från sin egen predikstol skyldig till äktenskapsbrott. Men hans hustru

var af en missbildning oförmögen till äktenskap och han hade därför i 12 år lefvat i celibat, innan han bröt sin trohet. Som de i öfrigt voro lyckliga, hade han ej velat bruka sin lagliga rätt att skiljas.

3) Se t. ex. *Aegteskabsstiftelsen* af doktor Henrik Dedicken. Hans slutomdöme som psykiater är att, ur den själsliga sundhetslärans synpunkt, skilsmässa är att föredraga framför de lidanden ett olyckligt äktenskap innebär. En inblick, sådan som denna bok ger, i den psykiska och fysiska misshandling äktenskapet nu möjliggör, bevisar att det alltjämt ej finnes någon öfverdrift i J. S. Mills ord: The law of servitude in marriage is a monstrous contradiction to all the principles of the modern world and to all the experience through which these principles have been slowly and painfully worked out... Marriage is the only actual bondage known to our law: There remain no legal slaves, except the mistress of every house...

Bredvid Dedickens uttalande kan ställas Björnsons, som om äldre tiders äktenskap yttrat: att de sällan förde till »skilsmässa men till hugg och slag, ofta till mord, mycket ofta till otrohet, dryckenskap, trälsinne, hyckleri och dåligt föredöme för barnen.»

4) Äfven i den svenska — och svenskspråkiga finska litteraturen — har mannens nya vilja till ett högre slag af erotisk trygghet än äganderättens erhållit uttryck; t. ex. i några af K. A. Tavaststjernas noveller, i Mikael Lybecks *Den Starkare*, i A. Lundegårds *Känslans rätt* och hos några af de yngre manliga författarna.

5) H. Ch. Nielsen (Tilskueren 1901 i en anmälan af ett drama af Helge Rode).

6) Se i detta afseende särskildt Th. Klaveness' förut nämnda broschyrer liksom J. von Müllers bok om *Kvinnans bestämmelse*. Men äfven F. Klaveness o. a. hafva i detta fall en ohållbar ståndpunkt.

7) Se Anna Branting: *Staden*.

8) Se Grete Misel-Hess: *Fanny Roth* — som utmynnar i krafvet att kvinnan skall ha försökt äktenskapet innan hon bindes i det.

9) Det finnes flera beröringspunkter mellan Karl Larsens bok och den tyska författarinnan Emma Egidy's med rätta berömda *Maria Elisa*. I den senare finnas lika litet yttre konflikter eller fel: endast, som det synes, en lika afgjord oförenlighet mellan makarna. Men där har den unga hustrun, hvad hon i Karl Larsens bok saknar, geni för kärleken och den med geniet följande skaparkraften; där är hon hvad mannen i Karl Larsens bok hoppades att hans brud skulle vara: den nya kvinnan, kvinnan hos hvilken kulturen fördjupat och förfinat tankelif, hjärtelif, sinnelif, utan att ha försvagat dem. Och därför se vi i *Maria Elisa* att de ungas gestalter, som först tecknas mot en mulen vårmorgons gråhet, till slut stå omflutna af en solig sommarmorgons ljus, medan trista novemberdimmor insvepa det redan åldrande paret i Karl Larsens bok.

10) *Lykke* af Margarethe Vullum, som utkom under sedlighetsstriden 1887. Kristiania, Huseby et Co.

11) Edward Carpenter: *Love's Coming of age.*

12) Ett af litteraturens starkaste uttryck af denna erfarenhet är *Hemkomsten* i M. Conrads *Fredlösa Historier.*

13) Det är betecknande att det är Frankrike, som i Europa går i spetsen för krafvet på den fria skilsmässan. Den internationella radikala kvinnokongressen i Paris 1900 hade antagit en resolution, att äktenskapsskillnad skulle beviljas äfven på blott den ena partens begäran, ifall densamma upprätthölls under tre år. De två franska skriftställarna, bröderna Victor och Paul Margueritte, ha i år eller i fjol upptagit denna resolution och i en roman — *Les deux vies* — en broschyr och en petition till kammaren framställt samma fordran. De säga i den sistnämnda: Efter tvåårigt studium äro vi öfvertygade om reformens nödvändighet. Nu beviljas äktenskapsskillnad på grund af bevisadt äktenskapsbrott, ådömande af vanärande straff, förlöpningar, brutalitet och dylikt. I alla dessa fall beror den på domstolens stämning för tillfället. Utslagen äro hvarandra motsägande. Obotliga eller vidriga sjukdomar, olika religiös åskådning, oöfvervinnlig motvilja gälla icke som skillnadsgrund. Vi begära äktenskapsskillnad såväl när båda makarna som en af dem önska det. Man skall icke frukta att kvinnorna härvid komma att dra det kortaste strået. Det är nämligen hittills just kvinnorna, som uttagit flertalet stämningar i och för äktenskapsskillnad.» I broschyren *L'élargissement du divorce* begära författarna civiläktenskapsskillnad, hvarvid en magistratsperson och en representant för hvardera maken skulle fungera. Ingen offentlig förhandling, intet utbredande af äktenskapets inre historia inför rätten. Endast ordnandet af förmögenhetsförhållandena må bli föremål för rättslig behandling och hela skillnadsmålet bör behandlas med försynthet och raskhet.» Det är af intresse att bredvid dessa kraf ställa Ernest Legouvé's uttalanden i hans *Kvinnans Historia*, skrifven under andra kejsardömet: »Hvad vållar bland folket så många verkliga tvegiften? Oupplösligheten. Hvad vållar att bland ett antal af åtta arbetare man alltid träffar minst två, som ha två hushåll? Oupplösligheten. Hvad vållar att antalet oäkta barn mångdubblas? Oupplösligheten. Hvad ökar antalet af barn inom familjen, födda af hustruns äktenskapsbrott? Oupplösligheten. Hvad föder hat makar emellan? Oupplösligheten. Hvad vållar de skändliga upptäckter inför domstol, som så ofta komma inför allmänheten? Oupplösligheten. Hvad inger tanke på och vållar mord, ofta på flere personer? Oupplösligheten . . .» — En annan fransk författare, Emile de Girardin, har redan långt före bröderna Margueritte talat frihetens sak inom äktenskapet, i *La liberté dans le mariage* liksom *L'homme et la femme*, utgifven tillsammans med den — mot Alexander Dumas den yngre's skrift *L'homme-femme* riktade — afhandlingen *L'homme suzerain, la femme vasalle.* I Europas stora

kulturland som i Amerika har frågan under det 19:de århundradet framkallat många inlägg, särskildt från det socialistiska och anarkistiska hållet, där äfven »kärlekens frihet» i några försökssamhällen varit pröfvad — med de dåliga följder, som under sådana förhållanden naturnödvändigt inträda. Ett af de tidigaste kvinnliga inläggen för skilsmässan torde vara Mary Wolstoncraft Godwins sista (oafslutade) novell, på svenska öfversatt under titeln *Olyckan att vara kvinna*. Ett af de inflytelserikaste är Tschernischeffskys roman *Hvad är att göra?* Bland äldre arbeten lär *Love, marriage, divorce* af Stephan P. Andrews vara ett af de betydligare.

Inom den filosofiska och statsvetenskapliga litteraturen har allt sedan Bonald försvaren för äktenskapen omväxlat med anfallen på detta. Hos oss har senast under kyrkomötet 1903 uttalanden ägt rum, som visa huru den kristna lifsåskådningen — då den är följdriktig — alltjämt bedömer skilsmässan och framför allt omgiftet.

IX. En ny äktenskapslag.

1) Se *Könssedlighetens utvecklingslinje* sid. 1—4.

2) Denna synpunkt har af mig flere gånger blifvit behandlad dels i de af Föreningen för gift kvinnas äganderätt utgifna skriftserierna, dels i den lilla broschyren *Äganderätt och myndighet* (Helsingfors 1888).

3) Se J. S. Mill: *Subjection of Women*. Den under tryckningen af dessa noter utkomna småskriften *Förbannelsen i äktenskapet* af D. A. G. bevisar ur svenska förhållanden dessa satsers sanning.

4) Professor Liszt — en af samtidens främste på straffrättens område (äfven anförd här ofvan sid. 243) yttrar, i fråga om tillväxten af brott bland ungdomen: Vår tid har icke fler födda förbrytare eller genom yttre inflytanden tankeförsvagade människor. Men de beklagansvärda offren för ingen eller dålig uppfostran ökas. Ty den dag i dag som städse förut *är ungdomens brottslighet väsentligen en produkt af den härskande samhällsordningen och föräldrarnas sociala förvärfsförhållanden.*»

5) Den kända socialistiska författarinnan Lilly Braun har i en liten skrift *Frauenarbeit und Frauenwirtschaft* utvecklat en plan i denna riktning. Ett försök att förverkliga den äfven inom medelklassen är påtänkt i Berlins närhet: 12—15 villor enligt ägarnes olika smak och hvar sin trädgård; en stor gemensam leksal inne och lekplats ute samt en gemensam tillsyn för barnen; gemensamhetskök, från hvilket maten hämtas till de olika bostäderna; ett litet gaskök i hvardera för extra ändamål. Köpenhamn har redan fått sitt första gemensamhetshus med 25, sins emellan skilda, våningar, dit måltiderna uppsändas med hissar. Maten lagas i ett gemensamt kök och denna liksom en del andra bestämda sysslor utföras af husets folk.

6) Ett arbete, som i detta afseende anbefalles af sakkunniga, är Helen Campbell: *Household Economics* 2 v.

7) För en kortfattad framställning af detta se n:o 40 af Verdandis Småskrifter *Industrien och Kvinnofrågan* af S. A. Andrée.

8) Denna mening är redan uttalad ej endast af kvinnor — såsom Elna Tenow i *Öppet bref till August Strindberg* och Anna Bugge-Wicksell i *Hustruns retslige Stilling* (med förord af Björnstjerne Björnson) — utan äfven af en så utmärkt juridisk auktoritet som professor Goos (se tidskriften *Det 19:de århundrade* 1876).

9) De som läst Troels Lunds utmärkta *Liv i Norden* minnas säkert hans skildring af reformationstidens väldiga himmelbäddar, som inneslöto far, mor och alla barnen — af hvilka ofta de minsta sålunda lågos ihjäl! Det oaktadt menade nog den tidens människor att denna anordning uttryckte familjens innerliga samhörighet och de konservativa torde ansett det oroande, när barnen småningom aflägsnades och föräldrarna hade dubbelsängen ensamma. På 1860-talet började denna delas i två skilda bäddar; på 1880-talet blifva två sängar regeln; på 1890-talet börja två sofrum bli vanliga och öfvergången till skilda bostäder torde bli lika gradvis.

10) Se i detta afseende *Könssedlighetens utveckling.*

11) I de faktiska förhållandena komme denna höjda ålder ej att omedelbart göra någon mycket djupt ingripande ändring. Statistiken från åren 1891—95 visar t. ex. att för hvart tusental ogifta svenska kvinnor äktenskapsåldern ställde sig sålunda:

Ålder.	Vigda.	Ålder.	Vigda.
17	6	29	85
18	13	30	80
19	27	31	73
20	43	32	66
21	59	33	58
22	72	34	53
23	81	35	47
24	90	36	44
25	93	37	40
26	94	38	35
27	92	39	32
28	88	40	29

Endast 6 flickor af tusen, som fylla 17 år, bli således gifta innan de fylla 18. Men i nästa åldersår är utsikten redan dubbelt större och i åldern 19 år ytterligare dubbelt. Så ökas giftermålen alltjämt ända upp till 26 års ålder: *det året bli 94 flickor af tusen gifta eller nära nog hvar tionde.* Sedan går det utför igen, dock mindre hastigt än man vanligen föreställer sig. Lagens medelbara betydelse är att seden — såsom det redan skett — än ytterligare höjer äktenskapsåldern och att rättsbegreppet mer och mer utesluter sexuella förbindelser före denna ålder. Såväl i fråga om ålders-

gränsen uppåt som nedåt måste — liksom nu — dispens kunna sökas och på goda grunder beviljas. Men lagen bör dock uttrycka samhällets fordran att det nya släktet hvarken erhåller för gamla eller för unga föräldrar. Och behofvet att söka dispens skall i båda fallen bli en väsentlig hämning af den nu obegränsade friheten i det ena, och den för litet begränsade i det andra fallet.

12) Med afseende å den prästerliga inblandningen kom — under tryckningen af denna bok — följande betecknande inlägg i frågan: I »Engelholms Tidning» var under oktober infördt följande tillkännagifvande:

»Husägare i Engelholm ombedjas vänligen att icke medgifva inflyttning i deras ägande hus af personer, som lefva i s. k. lösa förbindelser, utan i sitt eget och i samhällets intresse tillhålla dem att ofördröjligen låta sina förbindelser legaliseras.

Engelholm 2 okt. 1903.

H. B. Hammar,
kyrkoherde.»

Kyrkoherden erhöll genast stöd genom följande instämmande:

»Handlande i Engelholm ombedjas vänligen att icke försälja varor till personer, som lefva i s. k. lösa förbindelser, utan i sitt eget och i samhällets intresse tillhålla dem att ofördröjligen låta sina förbindelser legaliseras.

Engelholm 17 okt. 1903.

Samhällsmedlemmar.»

När prästerna befrias från de borgerliga förrättningarna, följer däraf ett motsvarande afdrag i deras löner, så att utgiften för den nye ämbetsmannen endast delvis blef en tillökning för kommunerna som dessutom, när de äro små och gränsande till hvarandra, kunna slå sig samman om en gemensam äktenskapsförrättare.

Med afseende å civiläktenskapet — som ännu af en del bland 1903 års kyrkomötes medlemmar ansågs innebära hedendom och äktenskapets upplösning — må hänvisas till docenten Elsa Eschelsons skrift: *Om civiläktenskapets framträdande i svensk och utländsk rätt.* Ur denna framgår att den nyare lagstiftningen allt mer bestämmes af tanken att äktenskapet är en borgerlig handling, som bör ingås borgerligt.

13) I Tyskland finnas bestämmelser, som kunna medföra fängelsestraff för den, som med sin vetskap smittar en annan. I Danmark är den sjuke pliktig att underkasta sig läkarebehandling, liksom lagen genom straff kan framtvinga att den sjuke ej undandrager sig den nödvändiga läkareuppsikten, så länge återfall af sjukdomen i smittosam form kan befaras. Äfven för barnens skydd mot smitta vid digifning finnas bestämmelser. Och till slut stadgar lagen fängelse eller straffarbete »när någon, som är medveten om

eller har anledning förmoda sig vara behäftad med venerisk smitta, öfvar otukt med en annan».

14) Det finns en annan synpunkt än den allmänna säkerheten, som kan kräfva dessa personers afspärrning, nämligen faran att de i friheten alstra nya, olyckliga varelser. I utlandet har man till förebyggande af detta föreslagit en operation, som ej medför könlöshet men oförmåga till fortplantning, hvarigenom de ur nämnda synpunkt samhällsfarliga således ej behöfde bli lifstidsfångar.

Betecknande för okunnigheten om det pathologiska i dessa slags brott är att, då Norge för några år sedan upprördes öfver ett sådant våldsdåd, en framstående kvinnosakskvinna förordade — prygelstraff! Doktor H. Dedicken är äfven i detta fall målsman för den nya synpunkt enligt hvilken nutidens behandling af dessa slags sjuka, blir lika orimlig som forna tiders behandling af dårarna.

15) Så har till exempel redan skett af några par, som af samvetsskäl ej kunnat underkasta sig den gällande lagen. Ett sådant par är professor Knut Wicksell och hans hustru. Det mellan dem ingångna kontraktet finnes inryckt i hans bok *Om Äktenskapet* (Stockholm, Kungsholms bokhandel i distribution 1890) där han uttalar åsikter, som i vissa afseenden strida mot men i de flesta öfverensstämma med de här uttalade. Den i Stockholm bekante fritänkaren och socialistiske diktaren Ernst Hellborg har ingått sitt äktenskap enligt ett liknande kontrakt. Redaktör Mauritz Hellberg i Karlstad och hans hustru hafva däremot valt den utvägen att i fyra vittnens närvaro trolofva sig enligt följande formulär:

> Undertecknade ingå härigenom laga trolofning med hvarandra.
> Ort, datum.
> Kontrahenternas underskrifter.
>
> Att N. N. och N. N., hvilka vi personligen känna, denna dag vid sundt och fullt förstånd och af fri vilja förklarat sig ingå trolofning med hvarandra och i omedelbart samband därmed egenhändigt undertecknat förestående handling, det varder af oss på en gång närvarande och för trolofningens bevittnande särskildt tillkallade vittnen intygadt.
> Ort, datum.
> Fyra vittnens underskrifter.

Därefter insattes i några tidningar följande annons:

> Härmed tillkännagifves, att vi undertecknade denna dag ingått laglig trolofning för att därigenom grunda äktenskap under den enda rent borgerliga form, som svensk lag möjliggör för oss såsom medlemmar af svenska statskyrkan.
> Underskrifter.

Men denna handlings makt att lagligt göra parterna till äkta makar är juridiskt omstridd. Vill man vara lagligt viss, trolofvar

man sig men omtalar *icke* att man ej ämnar viga sig. När så ett barn kommit till, anmäla sig fader och »fästekvinna» som dess föräldrar och de anses då lefva i »ofullbordadt äktenskap», hvilket medför barnens äkthet och makarnas bundenhet vid hvarandra som genom vigsel, men ej egendomsgemenskap och ej rätt för hustrun att bära mannens namn. En del personer — såsom riksdagsmännen Hjalmar Branting och David Bergström — hafva endast kunnat erhålla civiläktenskap genom i förra fallet mannens, i senare hustruns låtsade öfvergång till annat religionssamfund.

14) Från svensk synpunkt torde det här gjorda förslaget synas omstörta all ordning. Det är således af intresse att meddela, huru än friare seder på ett förträffligt sätt fylla sitt ändamål i Birma. »När en birmansk kvinna ingår äktenskap, *behåller hon sitt flicknamn*, ingår och uppgår således icke i sin nya ställning, så att hennes personlighet liksom försvinner eller hon göres *omyndig*. Hon behåller *sin egendom för sig* — detta så mycket mer som det är hon, som i de allra flesta fall försörjer familjen. Äkta mannen kan icke tillägna sig egendomsrätten till hvad hon *medför i äktenskapet* och får *ingen rätt öfver hvad hon förtjänar eller ärfver*. *Gemensam egendom blir endast det, som genom arbete förvärfvas*. Det likställda förhållandet mellan man och hustru får också sitt betecknande uttryck därigenom att *bådas namn nämnas*, när det blir fråga om någon försäljning af hus, trädgård eller liknande. Dokument, kontrakt och andra öfverenskommelser underskrifves också af såväl man som hustru såsom varande *likställda och likrådande*. I korthet sagdt, kvinnan är allena rådande öfver allt hvad hon äger. Detta till trots är dock mannen i regeln familjens öfverhufvud — men icke på grund af lagen, utan det är en sak som faller af sig själf. En birmansk kvinna känner sig fullkomligt fri och gifver efter endast i sådana fall, där mannen förutsättes äga större förmåga och kunskaper. Med hänsyn till äktenskapets *upplösning* är den birmanska *lagen icke omständlig;* härtill kräfves icke många ceremonier. *Man delgifver stadens äldste skilsmässan, uppsätter en skrifvelse och en förklaring, hvarefter båda parter äro fria. En hvar behåller sin egendom;* hvad som förvärfvats under *äktenskapet delas*. Rätten till huset förloras dock af den, som har begärt skilsmässan. *Religionen har lika litet med skilsmässan som med äktenskapet att skaffa*. Båda betraktas i Birma *som rent världsliga angelägenheter*. Man skulle — efter den lätthet, hvarmed man i Birma kan komma från äktenskapet — tro, *att skilsmässor där vore vanliga, men de förekomma högst sällan*. Det förefaller som om det lätta sättet för upphäfvande af äktenskapet, tvärt emot hvad man skulle ha väntat, har föranledt och fört till större hänsynsfullhet äkta makar emellan. Denna hänsynsfullhet förklaras däraf, att äktenskapet *under dessa fria former icke längre är någon boja och icke kännes som en sådan; det kännes såsom och beror på en fri öfverenskommelse mellan fria människor*. Grundidén i det birmanska äktenskapet

är att birmanerna *vilja ha ömsesidig böjelse och kärlek in i den äktenskapliga förbindelsen. Där kärlek och böjelse icke finnes, där är allt förbi; ett oupplösligt äktenskap står för birmanernas tanke som en boja, något som alstrar hat och mötes med hat.* Birmanerna äro ett folk, som älskar friheten; de betacka sig för hvarje boja och böja sig icke för någon dogm. Det har alltid varit religionen, som af äktenskapet gjort en boja; men hos birmanerna har religionen aldrig haft något med äktenskapet att göra.» — — Vår landsmanninna, författarinnan Jane Gernandt-Claine, som i öfver två år vistats i Birma och skildrat sederna där, bland annat i sin själfulla och intresserika roman »*I pagodernas land*», bekräftar alla dessa utsagor, hvilka återfinnas i en artikel af dr A. Pfunges i »Das Freie Wort».

Hvad som i Birma är verklighet öfverensstämmer i allt väsentligt med Almqvists, redan under förra århundradets halfdel uttalade förslag om äktenskapet. Sedan den våldsamma striden om *Det går an* torde allmänmeningen i dessa frågor något ha mognat. Almqvist var i allt före sin tid, ja, ända in i en sådan enskildhet som i fråga om det här (sid. 345—346) omtalade och nu först vaknade behofvet af skilda bostäder. I *Det går an* liksom i *Europeiska missnöjets grunder* förordar han nämligen redan detta! *Europeiska missnöjets grunder* finnes nu i del V af hans Valda Skrifter liksom *Det går an* i del III och båda böra bli kända af en hvar, som tänker öfver äktenskapsfrågan.

Den belgiske sociologen J. Mesnil har i sin för ett par år sedan utgifna lilla skrift *Le libre Mariage* samma syn på frågan som Almqvist.

Under tryckningen af denna bok har från Tyskland kommit meddelandet om en *början* till det modersskydd, som här (sid. 328—329) är föreslaget i en större utsträckning. Det är socialdemokratien i Tyskland och det radikala af dess två kvinnoförbund, som samverkat för att begära *moderskapsskydd* af lagstiftningen i denna form:

att mödrarna i allmänhet förbjudas arbeta under minst 8 veckor efter nedkomsten samt i för dem särskildt farliga industrier äfven en viss tid före barnets födelse;

att, på det denna tid af arbetshvila helt må kunna ägnas egen och barnets skötsel, en moderskapsförsäkring införes, hvilken tillförsäkrar obemedlade mödrar full ersättning för löneförlusten under arbetsförbudstiden;

att kommunerna i högre grad än hittills sörja för hjälp och skydd åt unga mödrar och barn genom anordnandet af förlossningsanstalter, barnkrubbor o. s. v.;

att moderskapsförsäkringen öfvertages af staten, som bidrag med ett visst bestämdt belopp för hvarje förlossning, medan i öfrigt behofvet fylles genom premiebetalning af samtliga statsborgare, manliga och kvinnliga, i åldern 20—50 år.

Dessa fordringar stödas redan af allmänmeningen särskildt i städerna, där den stora barndödligheten samt kvinnosjukdomarna inom de fattigare klasserna till stor del orsakas af vanskötsel under tiden närmast före och efter barnets födelse, en vanskötsel som oftast orsakas af nödvändigheten för modern att äfven under denna tid underkasta sig tungt arbete.

Såsom ett märkligt tidstecken må nämnas att just som detta sista ark sändes till pressen, erhöll jag en broschyr *Mädchenrecht und Ehereform*, där en tysk författare, Bodo Uthard, ur *kristligt-religiös* synpunkt förordar kärlekens och skilsmässans frihet men med barnet såsom kärleksföreningens sedligt förpliktande moment. Med bibeln i hand har han i flera fall kommit till åsikter, liknande de här uttalade! Den lilla skriften — som för 1 mark erhålles på P. Wætzels förlag (Freiburg i Breisgau) anbefalles särskildt de unga Uppsala-teologer, som under prof. Danells ledning en af de närmast föregående terminerna studerade »Ellen Keys äktenskapslära enligt *Barnets århundrade*»!

Med anledning af uttalandet sid. 134—135 om möjligheten att ett äktenskapsbrott ur släktförädlingens synpunkt kan komma att anses etiskt, vill jag påpeka att detta uttalande måste sammanställas med det å sid. 256, där det påpekas att sådana fall måste förbli *undantag*, medan ***utvecklingslinjen*** är att *skilsmässan blir fri*. Det (i not 5 till *Kärlekens urval*) anförda brefvet af professor Ehrenfels var riktadt mot mig, *såsom en allt för hänsynslös förkunnare af enheten i kärleken*. Och för att fullständiga hvad min egen synpunkt torde äga af ensidighet, har jag påpekat det relativa berättigandet i denna evolutionistiska syn på frågan.

RÄTTELSER:

Sid.					*står:*	*läs:*
Sid.	2	rad	17	uppifrån	psysiska	psykiska
„	2	„	20	„	fortfar	fortfara
„	5	„	4	nedifrån	olikheternas	olikheterna
„	5	„	1	„	kan ej	ej kan
„	6	„	13	uppifrån	några tusen	tusen
„	6	„	1	nedifrån	engiftets	engiftet
„	7	„	18	uppifrån	medför dess	medför sålunda dess
„	8	„	12	nedifrån	drar man	drog man
„	9	„	11	„	denna fasthet	dess fasthet
„	15	„	9	uppifrån	alla andras	alla andra
„	15	„	7	nedifrån	äktenskps	äktenskaps
„	17	„	13	„	skall	skola
„	17	„	4	„	äkterskap	äktenskap
„	17	„	8	„	äktenskpet	äktenskapet
„	19	„	4	uppifrån	Visheten fordrar att	kan fordra att
„	22	„	8	„	samhällshägnande	samhällshägnade
„	27	„	10	nedifrån	förneding	förnedring
„	29	„	7	uppifrån	naturen köper	naturen uppnår
„	31	„	15	nedifrån	safven stiga	känner safven stiga
„	48	„	5	uppifrån	*fine Vine*	*edle Vine*
„	51	„	14	nedifrån	klosterlifvet	klosterlifvets
„	53	„	11	„	dokument var	dokument vore
„	61	„	18	uppifrån	detta under	detta under i
„	68	„	5	„	*Vierges fortes* bland annat i	bland annat i *Vierges fortes*
„	71	„	10	„	Ett högre	Ett lägre
„	75	„	15	„	än dessa.	än dessa tiders kvinnor.
„	91	„	8	„	Tusenden med Ella van der Weiden fråga sig	Tusenden fråga sig med *Ella van der Weiden*
„	138	„	7	nedifrån	kunna	kunnat
„	139	„	9	uppifrån	Det	Den
„	146	„	12	„	hemmen	gemmen
„	151	„	7	nedifrån	minskad	ökad
„	156	„	1	„	öka	ökat
„	159	„	10	uppifrån	Mensch	Menschen
„	187	„	11	nedifrån	åtskilda	åt skilda
„	200	„	15	uppifrån	blir	bli
„	208	„	13	nedifrån	attavistisk	atavistisk

Sid.	210	rad	16	uppifrån	*står:* utsträckas	*läs:*	utsträckes
„	217	„	3	nedifrån	„ de vilja	„	den vill
„	218	„	10	nedifrån	„ dess rätt	„	hennes rätt
„	237	„	12	„	„ komme man	„	kommer man
„	247	„	13	uppifrån	„ å sidan	„	å ena sidan
„	269	„	2	nedifrån	„ mindre	„	mera
„	282	„	2	uppifrån	nottecknet 8 bortfaller		
„	287	„	1	„	„ brukar	„	bjuder
„	287	„	13	„	„ blickar riktade	„	blickar äro riktade
„	311	„	12	„	„ att den	„	att detta
„	313	„	9	nedifrån	„ anses det	„	anses som det
„	315	„	7	„	„ att hvarken	„	attmanhvarkenbör
„	316	„	8	uppifrån	„ det bli sant	„	det ej bli sant
„	368	„	15	nedifrån	„ dans	„	danas

En del tryckfel i fråga om skiljetecknen torde läsaren själf lätt rätta. Min frånvaro från tryckorten har medfört att korrekturläsning endast kunnat ske å de två första, men ej å det tredje korrekturet och sålunda ha tyvärr dessa felaktigheter insmugit sig.